

REFORMÁTUS EGYHÁZI KÖNYVTÁR

Új folyam • 8

Sorozatszerkesztő
BOGÁRDI SZABÓ ISTVÁN

Kálvin János

AZ ELSŐ
KORINTHUSI LEVÉL
magyarázata

Kiadja
A Magyarországi Református Egyház
Kálvin János Kiadója
Budapest, 2015

1. *Ami pedig a bálványáldozati húst¹ illeti, tudjuk, hogy mindnyájunknak van ismerete. Az ismeret felfuvalkodottá tesz, a szeretet azonban épít. 2. Ha pedig valaki azt hiszi, hogy ismer valamit, az még semmit sem ismer úgy, ahogyan ismernie kell. 3. De ha valaki szereti Istent, azt ismeri Isten. 4. Ami tehát a bálványáldozati hús elfogyasztását illeti, tudjuk, hogy a bálvány semmi a világon,² és hogy nincs más Isten, csak amaz egy. 5. Mert ha vannak is úgynevezett istenek, akár a mennyben, akár a földön, mint ahogyan sok isten és sok úr van, 6. nekünk mégis egy Istenünk van, az Atya, akitől van minden, és mi is őbenne, és egy Úr, a Jézus Krisztus, aki által van minden, és mi is általa. 7. De nem mindenkiben van meg ez az ismeret. Mert egyesek mindmáig azzal a tudattal³ vannak a bálványok felől, hogy ekképpen bálványáldozati húst fogyasztanak, és mivel lelkiismeretük gyenge, beszennyeződik.*

Most egy másik kérdésre tér rá, amit ugyan a hatodik részben valamennyire érintett már, de nem fejtett ki. Ott ugyanis a korinthusiak kapzsiságáról szólván, azzal a mondattal zárta állásfoglalását, hogy sem nyereszkedők, sem rablók, sem paráznak stb. nem öröklük Isten országát, majd áttért a keresztyén szabadságra: mindent szabad nekem.⁴ Ennek kapcsán a paráznaságról, azután a házasságról szólt. Most tehát csak azt folytatja, amit ott a közömbös dolgok kapcsán épp csak érintett, vagyis: hogyan kell a szabadságot korlátok között tartani a közömbös dolgok tekintetében. Közömbös dolgoknak azokat nevezem, amelyek önmagukban sem nem jók, sem nem rosszak, hanem közömbösek,⁵ és amelyeket Isten a hatalmunk alá vetett. Ám ezekkel élve mértéket kell tartanunk, hogy nyilvánvaló legyen a különbség a szabadság és a szabadosság között. Kezdetül azt a vétket választja ki, mely az összes közül messze kiemelkedik, és amellyel súlyosan

¹περὶ δὲ τῶν εἰδωλοθύτων – Kálvin: *quae idolis immolantur*; Vulgata: *quae idolis sacrificantur*.

²οὐδὲν εἰδωλον ἐν κόσμῳ – *idolum nihil est in mundo*; lásd magyarázatánál.

³τῆ συνήθειᾳ – Vulgata, Kálvin: *conscientiæ*; lásd magyarázatánál.

⁴Vö. 6,9.12.

⁵Indifferens.

vétkeztek a korinthusiak: részt vettek azokon az ünnepi lakomákon, amelyeket a bálványimádók rendeztek isteneik tiszteletére, és velük együtt ettek az istenségek számára feláldozott ételekből. Miután ebből nagy botránkozás támadt, az apostol rámutat, hogy súlyosan visszaéltek az Úrtól kapott szabadságukkal.

1. *Ami a bálványáldozati húst illeti.* Meghagyással⁶ kezdi: ezután is szívesen megad és elismer mindent, amit maguknak kérnek, illetve kikérnek maguknak. Mintha ezt mondaná: látom, mire hivatkoztok! A keresztyén szabadsággal hivatkozva azzal érveltek, hogy ismeretek van, így egyikőtök sem esik abba a nagy hibába, hogy ne tudná: csak egy Isten van. Elismerem, ez teljességgel igaz; de mit használ az ismeret, ha kárára van testvéreiteknek? Tehát úgy fogadja el, amire hivatkoznak, hogy közben rámutat: mentegetőzésük üres, és semmit sem ér.

Az ismeret felfuvalkodottá tesz. A következményekből mutatja meg, hogy mennyire meddő ismerettel dicsekedni akkor, ha távol van a szeretet. Mintha ezt mondaná: mit ér az olyan ismeret, amely felfuvalkodottá és kevélyé tesz, a szeretet sajátja pedig az, hogy épít? Ezt a lókust, amely rövidsége miatt a többieknél kissé homályosabb, így lehet könnyen megérteni: amiben nincs szeretet, bármi legyen is az, Isten előtt semmi, sőt, Isten megveti azt, kiváltképpen, ha ellenkezik a szeretettel. Márpedig az az ismeret, ó, korinthusiak, amellyel ti dicsekedtek, teljességgel ellenkezik a szeretettel, mert gőgössé teszi az embereket, és arra indítja őket, hogy megvessék testvéreiket; holott a szeretetnek gondja van a testvérekre, és minket is építésükre ösztökél. Átkozott tehát az az ismeret, amely felfuvalkodottá teszi az embereket, és nem az építés indulata kormányozza. Mindazáltal Pál nem a tudást akarja hibáztatni, csupán azért, mert a képzetebbek gyakran tetszelegnek vele, és másokat megvetve öncsodálatba esnek; s nem is úgy érti ezt, hogy a tudás természetszerűen szülne önteltséget; egyszerűen csak arra akart rámutatni, hogy mit eredményez az emberben az ismeret, ha nincs mellette istenfélelem és felebaráti szeretet. A hitetlenek ugyanis Isten minden ajándékával visszaélnak, hogy azokkal is önmagukat hizlalják. Így a gazdagság, a tisztelet, a méltóság, a nemesség, a szépség és egyebek felfuvalkodottá tesznek; az ezekbe vetett fonák bizodalom elvakítja és gyakran elkapatja az embereket. Még sincs ez mindig így, hiszen sok olyan embert látunk, aki gazdag is, szép termetű is, tisztelettel is ékeskedik, méltósággal is fel van ruházva, nemes is, és mégis szerény, és nem fertőzte meg őt

⁶Concessio.

semmiféle büszkeség. De ha meg is esik ez,⁷ akkor sem helytálló Isten nyilvánvaló ajándékait gyalázní, mert ez először is méltánytalan és értelmetlen, másodsor pedig ártalmatlan dolgokra áttéve a vétket, magukat az embereket mentjük fel, holott éppenséggel ők a vétkesek. Ez voltaképpen ezt jelentené: ha a gazdagság természete teszi felfuvalkodottá az embereket, akkor a gazdag embert, ha felfuvalkodik, nem lehet hibáztatni, mert a rossz a gazdagságból származik. Így kell hát Pál szavát érteni: az ismeret önmagában jó, de miután egyetlen lehetséges fundamentuma a kegyesség, a hitetlen emberben hiábavalóvá és üressé válik. Mivel az ismeret igazi fűszere a szeretet, ha ezt elsikkasztjuk, ízetlen lesz. És valóban, ahol nincs meg Isten komoly ismerete, mely alázatosakká tesz minket, és megtanítja, hogy testvéreinknek hasznára kell lennünk, ott az ismeret üres látszata nagyobb, mint maga az ismeret, még azok esetén is, akiket a legképzettebbeknek tartunk. Ezért az ismeretet semmivel sem kell jobban hibáztatni, mint a kardot, amely örült ember kezébe kerül. Pál ezt itt néhány fanatikus miatt mondta, akik tébolyultan megkiabáltak minden tanítást és szabad művészetet,⁸ mintha ezek csak arra lennének jók, hogy az emberek felfuvalkodjanak, és nem lennének a leghasznosabb eszközei a kegyességnek is, és a keresztyén közösség életének is. Ők maguk aztán, akik e tudományokat ennyire ócsárolják, olyan nagy garral szoktak fellépni, hogy valóban igazolják a régi mondást: nincs önhittebb a tanulatlannál.

2. *Ha pedig valaki azt hiszi.* Azok képzelik magukról, hogy tudnak valamit, akik az ismeret látszatával tetszelegve, magasról lenéznek a többiekre. Mert itt Pál nem az ismeretet ítéli el, hanem a nagyragyást és a fennhéjázást, amit a tudomány látszata kelt az istentelen emberekben. Viszont azt sem akarja, hogy kétkedők legyünk, örökösen habozva és kétségek közt ingadozva; és nem javallja a család alszerénységet sem, mintha jó dolog lenne azt állítani, hogy azt sem tudjuk, amit tudunk. Aki tehát azt a látszatot kelti, hogy tud valamit, vagyis az ismeret látszatával kérkedik, hogy magát mások elé helyezze és tetszelegjen magának, az még azt sem tudja, amit tudnia kellene. Az igaz tudomány kezdete Isten ismerete, amely bennünk alázatot és engedelmességet szül, sőt, amely inkább teljességgel lesújt, mint felemel. Ahol azonban góg van, ott nem tudnak Istenről semmit. Gyönyörű ige ez, bárcsak mindenki jól eszébe vésné, hogy igazán bartsa a tudás szabályát.

⁷Ti. a felfuvalkodottság.

⁸Artes liberales – tkp. tudományok.

3. *De ha valaki szereti Istent.* Ezzel a következtetéssel mutatja meg, hogy mi válik a leginkább dicséretére a keresztyéneknek; az mondja, hogy az ismeret és a többi ajándék csak akkor méltó valóban a dicséretre, ha szeretjük Istent. Mert ha ez így történik, a felebarátunkat is szeretjük. Ily módon minden cselekedetünkben kellő mértékletet tartunk, és ezért Isten elfogadja azokat. Tehát a következményekből bizonyítja, hogy csak akkor dicséretes bármely tudomány, ha áthatja az Isten szeretete, mert egyedül a szeretet igazolja az értékét bármiféle ajándéknak, ami bennünk van, ahogyan a második Korinthusi levélben is írja: *aki Krisztusban van, új teremtés az* (2Kor 5,17); ez azt jelenti, hogy az újjászületés Lelke nélkül egyáltalán semminek sincs értéke, bármi legyen is az. Az, hogy *Isten ismer*, annyit jelent, hogy értékesek vagyunk, vagy gyermekei közé számláltatunk. Ezért minden fennhéjázót kitöröl az élet könyvéből és az istenfélők lajstromából.⁹

4. *Tehát ami a bálványáldozati hús elfogyasztását illeti.* Most visszatér a kiinduló mondatra, és bővebben szól a korinthusiak által felhozott ürügyről. Minthogy ugyanis minden rossz abból a gyökérből sarjadt, hogy önteltek voltak, másokat pedig megvetettek, előbb általában ítélte el a kevélykedő ismeretet, melynek nem a szeretet a fundamentuma; most viszont részletesen mondja el, hogy voltaképpen milyen ismerettel kérkedtek; ez pedig a következő: a bálvány az emberi agy üres képzelménye, ennél fogva semmire se kell tartani, s ennél fogva a bálvány nevében végzett áldozás ostoba képzelgés és jelentéktelen dolog. Így a keresztyén embert nem fertőzi meg, hiszen bálványimádás nélkül eszik a bálványáldozati húsból.¹⁰ Ez hát mentegetőzésük lényege, amit Pál nem utasít vissza hamis érvként, mert fontos tanítást tartalmaz; csakhogy visszaéltek vele a szeretet rovására. Ami a szavakat illeti, Erasmus itt ezt olvassa: nincs bálvány.¹¹ Én inkább így: a bálvány semmi, ahogyan a Vulgata is fordítja. Az érvem pedig ez: azért semmi a bálvány, mert egy Isten van. Ez ugyanis a helyes következtetés: ha nincs más istenség a mi Istenünkön kívül, akkor a bálvány üres ábránd és merő hiábavalóság. Amikor ezt mondja: *és nincs más Isten, csak amaz egy*, a kötőszót („és”) okhatározónak veszem, „mert” értelemben. Azért semmi a bálvány, mert mindig arról kell megítélni, amire készült. Márpedig avégett készült, hogy megjelenítse Istent, sőt, hogy a hamis isteneket jelenítse meg, hiszen az egy Isten láthatatlan és felfoghatatlan. Az érvelést is figyeljük meg alaposan: a

⁹Vö. Fil 4,3.

¹⁰*Idolothytis* – Kálvin latinra átvéve hozza a görög ειδωλόθυτος szót.

¹¹Vulgata: *quoniam nihil est idolum in mundo. Erasmus* (Annot. ad loc.): *potest legi, quod nullum est, sicut nihil esse idolum, non addidit: in mundo. Melius autem certisset, hoc: quod.*

bálvány semmi, mert csak egy Isten van, ha pedig Isten láthatatlan, akkor nem lehet őt látható jellel megjeleníteni, hogy abban imádják őt. Tehát akár az igaz Isten, akár a hamis istenek kiábrázolására készítünk bálványt, ez mindkét esetben romlott koholmány. Habakuk ezért nevezi a bálványokat *hazugságok tanítójának* (Hab 2,18), mert Isten alakját vagy képét magukon hordva hazudnak, és hamis címen megcsalják az embereket. Az *ouðév* szó tehát nem létezésre, hanem minőségre vonatkozik, hiszen a bálvány eleve mindig valamilyen anyagból készül – vagy ezüstből, vagy fából, vagy kőből –, de miután Isten nem akarta, hogy őt ily módon jelenítsék meg, a bálvány jelentőségére vagy hasznára vonatkozik az, hogy hiábavaló vagy *semmi*.

5. *Mert ha vannak is úgynevezett istenek.* Nevük van – mondja –, de valójában nincsenek. Itt ezt mondja: *úgynevezett*,¹² ami azt jelenti: emberi vélekedés alapján tisztelni. Továbbá általános felosztást is alkalmaz; azt mondja: *akár a mennyben, akár a földön*. Az égi istenek voltaképpen a mennyei seregek, ahogyan a Szentírás nevezi a Napot, a Holdat és a többi csillagot. Hogy azonban ezek mennyire távol vannak attól, hogy istenek legyenek, azt Mózes abból bizonyítja, hogy ezek a mi hasznunkra alkotott teremtmények. A Nap szolgálónk, a Hold szolgálólányunk. Micsoda képtelenség isteneknek kijáró tiszteletben részesíteni őket! Földi isteneknek – megítélésem szerint – sajátosságosan azokat a férfiakat és nőket nevezték, akik számára vallásos tiszteletet rendeltek el. Plinius ugyanis azt mondja, hogy akik az emberek közül kimagasló érdemeket szereztek, azoknak az emléket vallásos tisztelettel szentelték meg, hogy istenekként imádhassák őket: Jupiter, Mars, Saturnus, Mercurius, Apollo mind halandó emberek voltak, de haláluk után az istenek közé sorolták őket. Az újabbak pedig Herkules, Romulus és végül Caesar; mintha bizony emberi döntés nyomán istenné lehetnének olyanok, akik sem életet, sem halhatatlanságot nem tudtak adni önmaguknak.¹³ De másféle földi istenségeket is létrehozta, akár barmokból, akár vadállatokból, ilyenek például az egyiptomiaknál az ökör, a kígyó, a macska, a hagyma, a fokhagyma, vagy a rómaiaknál Terminus köve vagy Vesta köve.¹⁴ Ezeknek csak a nevük isten; s Pál nem akar időt vesztegetni az efféle megistenítésekkel.

6. *Nekünk mégis egy Istenünk van.* Noha Pál ezeket megelőzősül¹⁵ mondta, mégis úgy idézi fel a korinthusiak mentegőzését, hogy ugyanakkor tanítson is. Ugyanis éppen azzal igazolja, hogy csak

¹² *ἄγνοια νοῦ ὁμοίου.*

¹³ Vö. Plinius, *Gaius Secundus, Naturalis Historia*.

¹⁴ Vö. *Livius, Ab urbe condita*, 1.10; 5.54.

¹⁵ *Anticipatio* – retorikában: lehetséges ellenvetések megelőzősül elhárítása.

egyetlen Isten van, ami a leginkább sajátja Istennek; ha valaminek másból van az eredete, az nem örök, tehát nem Isten. Egytől ered minden, tehát egyedül ő az Isten. Fordítva: végső soron az igaz Isten az, aki mindennek életet ad, és tőle árad minden, mintegy legfőbb forrásból; ám egy az, akitől minden származik, tehát egy Isten van. Amikor hozzáteszi, hogy *mi is εις αὐτὸν* vagyunk, ez alatt azt érti, hogy mi Istenben létezők, mert egykor tőle teremtettünk. De a határozószó másképp is hangozhat; mert ahogyan tőle nyertük eredetünket, úgy őbenne kell megtalálnunk életünk végső célját is; ez az értelme a Róm 11,36-nak is.¹⁶ Itt mégis *ἐν αὐτῷ* áll, ez azonban bevett fordulat az apostoloknál. Az értelme tehát ez: mivel egykor Isten alkotott minket, az ő ereje őriz meg minket e mostani állapotunkban is. S hogy ez az értelme, látható abból is, amit rögtön utána Krisztusról állít, mondván, hogy általa vagyunk. Az apostol ugyanis közös munkát akar tulajdonítani az Atyának és a Fiúnak, ám személyeikre illő megkülönböztetéssel. Tehát azt mondja, hogy mi az Atyában létezők, de a Fiú által. Igen, az Atya minden létezőnek fundamentuma, de miután a Fiú által egyesülünk vele, őáltala árasztja át ránk a lét erejét.

Egy Úr. Ezeket Krisztusról jelenti ki, mégpedig az Atyával való kapcsolatát tekintetbe véve. Mert ami Istené, az mind valóban illik Krisztusra, amennyiben nem említjük az isteni személyeket. Mint-hogy azonban az apostol itt egymás mellé helyezi az Atya személyét és a Fiú személyét, okkal különbözteti meg a tulajdonságaikat. Isten *ἴα* pedig, miután testben megjelent, az Atyától megkapott minden hatalmat és erőt, hogy egyedül uralkodjék mennyen és földön; tehát az Atya az ő keze által gyakorolja hatalmát. Ezért nevezzük őt egyedüli Urunknak. Mindamellet az, hogy egyedül ő kapta meg a hatalmat, nem azt jelenti, hogy megszűntek volna világi rendek, államok, kormányzatok.¹⁷ Pál itt a lelki hatalomról beszél, a világi hatalmak viszont politikaiak.¹⁸ Ezért amikor az imént kijelentette, hogy *sok úr van*,¹⁹ nem a királyokra, s nem is a kiemelkedő méltóságú és rangú emberekre utalt, hanem a bálványokra és a démonokra, akiknek az ostoba emberek kiválóságot és hatalmat tulajdonítanak. Az tehát, hogy a mi vallásunk egyetlen Urat ismer el, nem akadálya annak, hogy a politikai közösségnek több ura is legyen, akik ennek az egyetlen Urnak tartoznak tisztelettel és hódolattal.

¹⁶ Róm 11,39: *οὐκ ἔστι αὐτῶν καὶ διὰ αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα.*

¹⁷ Francia változattal kiegyezésülve: *Les degrés, estats, et gouvernemens du monde.*

¹⁸ Vö. *Inst.* 3.19.15–16; 4.20.1–2.

¹⁹ Vö. 5. vers.

7. *De nem mindenkiben van meg ez az ismeret.* Egyetlen szóval megcáfolja mindazt, amit eddig a nevükben felhozott: nem elég, ha tudják, hogy helyes, amit tesznek, a felebarátra is tekintettel kell lenni. Amikor korábban kijelentette: *tudjuk, hogy mindnyájunknak van ismerete,*²⁰ akkor azokról beszélt, akiket megfeddett, mert visszaélték a szabadsággal. Most pedig arra figyelmezteti őket, hogy sok gyenge és tudatlan is van körükben, akikhez alkalmazkodniuk kell. Mintha ezt mondaná: Isten előtt igen helyesen meg tudtok ítélni mindent, és ha egyedül csak ti lennétek a világon, szabad lenne akár a bálványáldozati húsból, akár bármilyen más eledelből ennetek. De legyetek tekintettel testvéreitekre, akiknek tartoztok is ezzel; nektek van ismeretetek, nekik nincs, ezért cselekedeteiteket nemcsak a magatok ismeretéhez, hanem az ók tudatlanságához is hozzá kell igazítanotok. Az apostolnak ez a válasza igen méltó arra, hogy megjegyezzük, mert mindenki arra hajlik a leginkább, hogy a saját hasznát tartsa szem előtt, a mások ügyét pedig mellőzze. Ezért szívesen megnyugszunk a saját ítéltünkben, és nem gondoljuk meg, hogy az emberek előtti viselkedésünk megítélése nemcsak a magunk lelkiismeretétől függ, hanem a testvéreinktől is.

Egyesek azzal a tudattal vannak a bálványok felől. Íme, ez is tudatlanság: egyfajta babonás vélekedés tartja hatalmában őket, mintha lenne egyáltalán valami ereje a bálványnak vagy az istentelen bálványáldozatnak. Pál egyáltalán nem a bálványimádókról beszél itt, akiknek semmi közük a tiszta valláshoz, hanem a tudatlanokról, akik még nincsenek kellőképpen megtanítva annak belátására, hogy a bálvány semmi, s így a bálvány nevében bemutatott áldozatnak sincs semmi jelentősége. Ők még úgy gondolták, hogy a bálvány valami, s ezért a bálvány nevében véghezvitt áldozás sem üres cselekmény. Következésképpen tisztátalan dolog elfogyasztani azt, amit korábban a bálványoknak ajánlottak fel áldozatul. Emiatt érezték úgy, hogy ha ilyenből esznek, megfertőzik magukat, és valamiképpen részesei lesznek a bálvány imádásának is. Pál ezért a botrányért feddi a korinthusiakat: az erőtlenséget a saját példánkkal vesszük rá, hogy lelkiismeretük ellenére tegyenek valamit.

És lelkiismeretük. Isten azt akarja, hogy semmit se próbáljunk tenni vagy elérni, ami neki nem tetszik. Ami tehát kételkedő lelkiismeretből történik, épp az efféle kételkedés miatt vétkes Isten előtt. És ez az, amit a Róm 14,23-ban is mond: *ami pedig nem hibából van, bűn az.* Valóban úgy van tehát, ahogy mondani szokás: a gyehennának épít, aki a lelkiis-

²⁰Vö. I. vers.

meret ellen épít.²¹ Ahogyan ugyanis a jó cselekvése Isten félelméből és tiszta lelkiismeretből fakad, úgy másrésztől, nincs olyan látszatra jó cselekedet, amit be ne szennyezne a lélek gonosz indulata. Mert aki a lelkiismerete ellenére mer tenni valamit, az Istennek valamiféle megvetését vonja magára. Isten félelmének ugyanis az a bizonyítéka, hogy mindenben figyelembe vesszük akaratát. Megvetésére tehát akkor is számítani lehet, ha akár csak egyetlen ujjunkat mozdítjuk meg, holott bizonytalan, hogy tetszik-e ez neki. Az eledelek esetében más is figyelembe kell venni, mert azokat számunkra egyedül csak az ige szenteli meg.²² Ha hiányzik az ige, csak a szenny marad; nem mintha tisztátalanok lennének Isten teremtményei, hanem mert az emberek tisztátalanul élnek velük. Egyszóval, ahogyan a hit által tisztul meg a szív, úgy hit nélkül semmi sem tiszta Isten előtt.

8. *Az étel pedig nem tesz minket kedvesekké Isten előtt; ha eszünk, nem leszünk gazdagabbak, ha nem eszünk, nem leszünk szegényebbek.* 9. *De vigyázzatok, hogy ez a ti lehetőségetek²³ ne legyen botrányozás a gyengéknek.* 10. *Ha valaki ugyanis meglát téged, akinek valamiféle ismerete volna, hogy a bálványáldozatok ünnepi ebédjén az asztalnál ülsz, a lelkiismerete, még erőtlenséggel, nemde felbátorodik,²⁴ hogy megegye a bálványáldozatot?* 11. *És a te ismereted miatt elvész a te erőtlenséged testvéred, akiért Krisztus meghalt?* 12. *Így vétkezvén a testvérek ellen, és megsebezvén erőtlenséggel lelkiismeretüket, Krisztus ellen vétkeztek.* 13. *Azért ha az étel megbotránkoztatja az én testvéreimet, inkább soha sem eszem húst, hogy sem testvéreimet megbotránkoztassam.*

8. *Az étel nem tesz minket kedvesekké.* Ez volt vagy lehetett a korinthusiak másik mentsége: Isten tisztelete nem az ételekben áll, ahogyan maga Pál is ezt tanítja a Római levélben (14,17): *Isten országa nem evés vagy ivás.* Pál ezt válaszolja: mindazáltal óvakodnunk kell, nehogy a mi lehetőségünk kárára legyen felebarátunknak. Ezzel hallgatólagosan elismeri, hogy Isten előtt nem számít, milyen ételt fogyasztasz, mert lelkiismeret tekintetében szabad használatot enged, de a külső dolgok használatában való szabadság alá van rendelve a szeretetnek. Tehát a korinthusiak érve hibás volt, mert a részből következtettek az

²¹Kálvin a III. Ince pápának (1160–1216) tulajdonított mondásra utal: *quid fit contra conscientiam, aedificat ad gehennam.* Vö. Gratianus, Decr. 2.28.1; Lombardus, Sent. 4.39.6 ad Róm 14,23.

²²Vö. 1Tim 4,5.

²³Ελευθερία – Vulgata: *licentia*; Kálvin: *facultas*. Lásd magyarázatánál.

²⁴ἰσχυροποιήσεται – *aedificabitur*. Lásd magyarázatánál.

egészre, holott a külső dolgok használatába bele van foglalva a szeretet szabálya. Biztos tehát, hogy az evés nem tesz kedvesekké Isten előtt, és ezt Pál is vallja, de azzal a kikötéssel, hogy a szeretetet, mivel azt Isten ajánlja, nem szabad figyelmen kívül hagyni.

Ha eszünk, nem nyerünk semmit. Nem a gyomor megtöltéséről beszél (aki eszik, nyilván jobban megtömi a gyomrát, mint az, aki böjtöl), hanem azt érti alatta, hogy igazságunk egyáltalán nem lesz több vagy kevesebb, ha eszünk vagy nem eszünk. Egyébként nem akármilyen megtartóztatásról vagy akármilyen evésről beszél. Mert bár a mértéktelenség és a fényűzés eleve nem tetszik Istennek, a józanság és a mértéktartás viszont igen, mégis értsük meg, hogy Isten országa, amely lelki, nem az efféle külső dolgok megtartásában áll. Tehát ezeknek a közömbös dolgoknak önmagukban semmi értéke nincs Isten előtt. Bár a tételt csak feltételezve, mintegy ellenvetésül idézi másoktól,²⁵ mégis igaznak ismeri el, hiszen az ő tanítására megy vissza, amit korábban már érintettünk.

9. *Vigyázzatok, hogy ez a lehetőségetek.* A szabadságot érintetlenül hagyja; a vele való élést viszont úgy szabályozza, hogy ne legyen botránkozására az erőtleneknek.²⁶ És kifejezetten azt akarja, hogy tekintettel legyünk az erőtlenekre, vagyis azokra, akik még nem erősödtek meg a kegyesség tudományában. Miután ezeket általában lenézik, az Úr azt akarja és azt parancsolja, hogy legyünk tekintettel rájuk. Eközben hallgatólagosan értésünkre adja, hogy ha erős gigászok akarnak zsarnoki módon megtörni szabadságunkat,²⁷ ne törődjünk csak velük; mert nem kell attól tartanunk, hogy esetleg megbotránkoztatjuk azokat, akiket ugyan nem vitt bűnbe erőtlenségük, ám kapva kapnak mindenben, amit megfeddhetnek. Hogy mit ért a *botránkozás* alatt, az mindjárt látni fogjuk.

10. *Mert ha valaki meglát téged.* Ebből világosabban meglátszik, hogy a korinthusiak milyen nagy szabadosságot engedtek meg maguknak, mert amikor a hitetlenek valamiféle szent asztalozást rendeztek a bálványoknak, nem haboztak csatlakozni, hogy velük együtt fogyasszák el az áldozatot. Pál most megmutatja, hogy miféle rossz származik ebből. Arra pedig, hogy a mondat első felét – akinek ismerete van – feltételes móddal fordítottam: *valamiféle ismereted volna*; illetve, hogy a második részben az *aki erőtlén* kifejezésbe beleékeltem a *még* szócskát; erre azért volt szükség, hogy Pál szándékát világosabbá tegyem. Meg-

²⁵ *Per antitypophoran*; ἀντύτυποφωρῆ – retorikában: előrebocsátott érvelés.

²⁶ Vö. Inst. 3.19.13.

²⁷ Vö. ad 1Kor 4,15.

engedéssel él,²⁸ mintha ezt mondaná: ám legyen, neked ugyan van ismereted, de aki téged lát, és éppenséggel semmiféle ismerete nincs, a te példádra felbátorodik, és ugyanazt cselekszi, holott felhatalmazás nélkül sosem tette volna meg azt a lépést. Most pedig, miután van kit utánoznia, úgy gondolja, hogy elegendő mentség maga az utánzás ténye, ámbár rossz lelkiismerettel cselekszik. Az *erőtlen* kifejezés itt tudatlanságot vagy lelkiismereti bizonytalanságot jelöl. Jól ismerem azok magyarázatát is, akik a botránkozást így értik: a tudatlanok úgy vélik, hogy mások példáját követve valamiféle vallási tiszteletet adnak Istennek; de ez a képzelgés idegen Pál értelmétől. Feddi ugyanis őket – mint mondtam²⁹ –, mert felbátorították a tudatlanokat, akik lelkiismeretük ellenére merészelik megtenni azt, amiről úgy gondolták, hogy számukra nincs megengedve. Az οἰκοδομηθήσεται igét itt megerősítés értelmében kell venni.³⁰ De bizony ingatag építmény az, amely nem az egészséges tanításon alapul.

11. *És elvész a testvéred.* Lásd, mennyire súlyos rossz az, amit az emberek általában nem is tartanak annyira súlyosnak: valamit kételkedő lelkiismerettel, vagy épp lelkiismereted ellenére teszel. Ám célunk, amely felé egész életünkben haladnunk kell, az Úr akarata. Ez tehát az egyik dolog, ami cselekedeteinket megrontja, ha olyasmire törekszünk, ami szent akaratába ütközik;³¹ ez pedig nemcsak a külső cselekedetekre érvényes, hanem a lélek gondolatára is, amikor olyasmit engedünk meg magunknak, ami ellenkezik a lelkiismerettel, még ha önmagában nem is rossz. Ne feledjük tehát, valahányszor a lelkiismeret ellen cselekszünk, pusztulásba rohanunk. Továbbá, azt a mondatot, hogy *lelkiismereted miatt elvész*, kérdőmondatként veszem, mintha ezt mondaná: vajon helyén való-e, hogy a te ismereted oka testvéred pusztulásának; avagy azért tudod-e, hogy mi a helyes, hogy mást elveszíts? Azért használja itt a *testvér* szót, hogy embertelen kevélységüket elítélje, ebben az értelemben: akit te megvetsz, az erőtlén ugyan, de testvér, hiszen őt gyermekévé fogadta Isten. Kegyetlen vagy tehát, ha nem törödsz a testvéreddel. De még ennél is hatalmasabb dolgot hoz fel: a tudatlanokat vagy az erőtleneket is megváltotta vérével Krisztus. Nincs ugyanis méltatlanabb annál, hogy míg Krisztus nem habozott meghalni, hogy az erőtlének el ne vesszenek, addig mi semmibe vesszük azoknak az üdvösségét, akiket ilyen nagy áron váltott

²⁸ *Concessio* – retorikában: az ellenfél állítása egy részének elismerése.

²⁹ Vö. ad 7. vers.

³⁰ Vö. Mal 3,15 a Septuaginta fordításában.

³¹ Kálvin szójegyzete a maga példányában: ha ellenére cselekszünk (*dam ab ea recidimus*). A francia változat figyelembevételével fordítottuk.

meg. Emlékezetes mondás ez, mert megtanít, hogy milyen sokra kell becsülnünk testvéreink üdvösségét, és nemcsak általában, hanem külön-külön is, miután külön-külön mindegyikükért kiömlött Krisztus vére.

12. *Amikor pedig a testvérek ellen így vétkeztek.* Mert ha Krisztus a vérevel fizetett minden egyes erőtlén lelkéért, akkor azok, akik a Krisztus által megváltott testvért egy parányi falatért újra halálba sodorják, csak azt bizonyítják, hogy semmit sem ér számukra Krisztus vére. Ez a megvetés tehát Krisztus nyílt meggyalázása. Arról már szoltam, hogyan sérül az erőtlén ember lelkiismerete,³² amikor felbátorodik a rosszra, vagyis merészen és elszántan törtet olyasmi után is, amit egyébként tilalmasnak tart önmagára nézve.³³

13. *Azért ha az étel botránkoztatja meg.* Hogy még szigorúbban feddje felfuvalkodott szabadosságukat, kijelenti: nemcsak egy lakomától kell távolmaradniuk, hogy testvérük meg ne botránkozzék, hanem egész életükben le kell mondaniuk a hús evéséről. S nem csupán megparancsolja, mit kell tenniük, hanem azt is kijelenti, hogy ő is így fog eljárni. Bár ez hiperbola,³⁴ hiszen alig történhet meg, hogy valaki egész életében megtartóztassa magát a húsevéstől – ha mindennapos közösségben marad a többi emberrel³⁵ –, mégis jelzi, hogy kész inkább egyáltalán nem élni a szabadságával, mintsem hogy megbotránkoztatja az erőtléneket. Szabadságunkkal ugyanis csak úgy élhetünk, ha igazodik a szeretet szabályához. Bárcsak jól megfontolnák ezt azok, akik mindent úgy fordítanak a maguk előnyére, hogy jogukból egy hajszálnyit sem engednek testvérük javára; és bárcsak azt is észrevennék itt, amit Pál a saját példájával ad elénk, és nem csak azt, amit tanít. Mennyivel fölöttünk áll, amikor nem vonakodik attól, hogy teljesen alárendelje magát a testvéreinek! Ki az közülünk, akire más feltételek volnának érvényesek? Aztán, bármennyire is nehéz életbe léptetni ezt a tanítást, az értelmét mégis könnyű lenne felfogni, ha egyesek ostoba vádakkal, mások gonosz rágalmakkal meg nem rontanák. Az egyik is, a másik is a *megbotránkozás* szó kapcsán téved. Mert a *megbotránkozás* kifejezést így veszik: kiváltani az emberek gyűlöletét vagy megütközését, vagy, ami csaknem ugyanaz, azt tenni, ami másoknak nem tetszik, vagy nem kedves. Ám a szövegösszefüggésből igen világosan kiderül, hogy ez itt nem más,

³²Vö. ad 7. vers.

³³Kálvin kézírásos szójegyzetével bővítve.

³⁴A retorikában: túlzás, felnagyítás.

³⁵A francia változat alapján: *S'il demeure en la conversation et communication avec les autres.*

mint rossz példával, mintegy torlással megakadályozni a testvért a helyes előmenetelben, vagy alkalmat adni neki az elbukásra. Pál tehát itt nem az emberek kedvező ítéletének megtartásáról beszél, hanem arról, hogy az erőtléneket fel kell karolni, nehogy elbukjanak, és bölcsen kell vezetni őket, nehogy letérjenek a helyes útról. Ám az előbbiek – mint mondtam – ostobák, az utóbbiak rosszindulatúak és szégyentelenekek is. Az ostobák szinte szinte semmiféle közömbös dolgot nem engednek meg a keresztyéneknek, nehogy megbotránkoztassák a babonáskodókat. Azt mondják: Pál itt mindent megtilt, amiből botránkozás származhat. Márpedig pénteken húst enni nem lehet botránkozás kockázata nélkül. Tehát tartózkodnunk kell tőle – mondják –, még hozzá nemcsak akkor, ha erőtlének vannak közöttünk, hanem kivétel nélkül mindig, ugyanis megtörténhet, hogy tudomást szereznek róla. Azt most mellőzöm, hogy fonákul értelmezik a *megbotránkoztatás* kifejezést, de már azért is badarságokat fecsegnek, mert nem veszik figyelembe, hogy Pál itt azok ellen lép fel, akik alkalmatlan pillanatban éltek az ismeretükkel az erőtlének előtt, s ráadásul a tanításukkal sem törődtek. Ahol ugyanis volt már tanítás, ott további rendreutasításra nincs szükség. Aztán, Pál nem azt parancsolja meg nekünk – hacsak nincs fenyegető veszély –, hogy jósoljunk meg előre, vajon melyik cselekedetünkéből lesz botránkozás. Rátérek a másik csoportra, az álnikodemitákra,³⁶ akik ezen a címen igazodnak a hitetlenekhez, bálványimádó közösségre lépve velük; de nem érik be a maguk mentegetésével az elkövetett rossz miatt, hanem másokat is erre akarnának kényszeríteni. Fonák színlelésük cáfolására nincs világosabb mondás annál, amint itt Pál tanít, vagyis: Isten és az emberek ellen szörnyű gyalázatot követnek el mindazok, akik a saját példájukkal csábítják bálványimádásra az erőtléneket. Ők mégis arra hivatkozva védekeznek, hogy a tudatlanok szívében életben kell tartani a babonáságot, és meg kell nyitni számukra az utat a bálványimádáshoz, nehogy annak nyílt elítélésével megbotránkoztassuk őket. Nem is adom meg nekik ezért azt a tiszteletet, hogy szemtelenségük megcáfolásába fogjak, csak arra biztatom az olvasókat, hogy hasonlítsák össze Pál korát a mi korunkkal, és így döntsék el, hogy vajon a misékkal és egyéb utálatossággal szabad-e annyira megbotránkoztatni az erőtléneket?

³⁶A 16. század vallásüldözései idején az ún. nikodemiták azzal igyekeztek protestáns voltukat álcázni, hogy részt vettek a misén. Noha vallásos meggyőződésre hivatkoztak, Kálvin nagyon határozottan ellátta kétszínűségüket, és azt sürgette, hogy költözzenek protestáns vidékre. Vö. *Kalvin, Excuse à messieurs les Nicodemites* (1544); illetve ad In 250.

1. *Nem vagyok-e szabad? Nem vagyok-e apostol?¹ Vajon nem láttam-e a mi Urunk Jézus Krisztust? Vajon nem ti vagytok-e az én munkám az Úrban?*
 2. *Ha másoknak nem is vagyok apostol, de nektek az vagyok.* 3. *Ez az én védekezésem azokkal szemben, akik vizsgálatot folytatnak² ellenem.* 4. *Vajon nincs szabadságunk enni és inni?* 5. *Vajon nem szabad nekünk feleségünket nővériünként magunkkal vinnünk, akárcsak a többi apostolnak, az Úr testvéreinek és Kéfásnak?* 6. *Vajon csak nekem és Barnabásnak nincs jogunk³ ezt megtenni?* 7. *Kicsoda katonáskodott valaha is a saját költségén? Kicsoda ültetett szőlőt, és nem evett annak terméséből? Kicsoda legeltetett nyáját, és nem fogyasztotta a nyáj tejét?* 8. *És vajon emberek szerint mondom ezeket?* 9. *Vajon nem ugyanezt tanítja a törvény? Mert Mózes törvényében meg van írva: ne kösd be a nyomtató ökör száját.⁴ Vajon Isten nem viseli gondját az ökröknek?* 10. *Nemde ránk nézve mondta mindezeket? Bizony, érettünk íratott meg, mert reménységgel kell szántania annak, aki szánt, és aki csépel, annak a részesezés reménységével kell csépelnie.* 11. *Ha mi nektek lelki-eket vetünk, olyan nagy dolog, ha testi javaitokat aratjuk?* 12. *Ha másoknak joguk van ehhez nálatok, mennyivel inkább nekünk? De mi nem élünk ezzel a lehetőségünkkel,⁵ hanem eltűrünk mindent, hogy ne görbítsünk akadályt Krisztus evangéliuma elé.*

1. *Nem vagyok-e szabad?* Tényekkel erősíti meg, amit az imént mondott, hogy tudniillik inkább egész életében soha sem kószolja meg a húst, hogysem testvérét megbotránkoztassa; ugyanakkor azt is bizonyítja, hogy semmivel sem követel meg tőlük többet, mint amit önmagára ró.⁶ És bizony, a természetes igazságosság is azt kívánja, hogy ha valaki másoknak törvényt hoz, önmagára is alkalmazza. A keresztyén tanítónak pedig még inkább ügyelnie kell arra, hogy min-

¹Egyes kéziratokban más a sorrend: Nem vagyok-e apostol? Nem vagyok-e szabad?

²ἀνακρίνουσιν – Vulgata: qui me interrogant; Kálvin: inquireunt. Lásd magyarázatánál.

³ἐξουσία – potestas.

⁴Vö. 5Móz 25,4.

⁵Facultas.

⁶Vö. 1Inst. 3,14,15.

dig kész legyen életével is megerősíteni azt, amit tanít. Tapasztalatból tudjuk, milyen nehéz megtennünk, amit Pál a korinthusiaktól kíván, hogy tudniillik testvéreik javára mondjanak le a számukra biztosított jogról. Ezt aligha követelte volna, ha ő maga nem járt volna elől jó példával. Sőt, azt is vállalta, hogy eztán is így tesz, de miután nem mindenki hitte el neki, amit a jövőre nézve ígért, most arra hivatkozik, amit már megtett. Gyönyörű példát mutatott azzal, hogy lemondott szabadságáról, amellyel máskülönben élhetett volna, s csupán azért, hogy ne adjon okot az álapostoloknak a gyalázkodásra: inkább a maga kezével kereste meg a kenyerét, hogysem a korinthusiak költségén élt volna, akiknek az evangéliummal szolgált. Mindazáltal hosszasan értekeznek arról, hogy az apostoloknak jogában áll elfogadni táplálékot és öltözetet. Ezt részben azért teszi, hogy a korinthusiakat a saját példájával is minél jobban rávegye, hogy sok mindenről mondjanak le testvéreik javára – merthogy a kelletténél jobban ragaszkodtak a jogaikhoz –, részben pedig azért, hogy nyilvánvalóbbá tegye a rágalmozók gonoszságát, akik még azon is kapva kaptak, hogy azon is gyalázkodhassanak, amit a legkevésbé sem lehetett hibáztatni. Azért használ kérdőmondatokat, hogy még nyomatékosabbá tegye a dolgot. *Nem vagyok-e szabad?* – ez általános. Aztán hozzáteszi: *nem vagyok-e apostol?* – ezzel pedig a szabadság sajátos nemére mutat rá, mintha ezt mondaná: ha Krisztus apostola vagyok, akkor miért alábbvaló az én állapotom, mint a többieké? Tehát szabadságát erősíti meg azzal, hogy apostol.

Vajon nem láttam-e Jézus Krisztust? Ezt szándékosan teszi hozzá, hogy semmiféle tekintetben ne nézzék kevesebbnek, mint a többi apostolt; rosszakarói és vetélytársai ugyanis folyton ugyanazt csaholták, hogy tudniillik emberi kézből vette mindazt, amit az evangéliumról tudott, mert sohasem látta Krisztust. S valóban, nem ismerte Krisztust, míg e világon volt, ám feltámadása után megjelent neki Krisztus,⁷ márpedig Krisztust halhatatlan dicsőségben látni nem kevesebb, mint alázatos, halandó testben. Erről a látomásáról alább, a 15,8-ban is megemlékezik; a Cselekedetek könyvében pedig kétszer is szól róla.⁸ Tehát a mondatnak ez a része elhívásának igazolására szolgál, mert bár nem a tizenkét kijelölt apostol között volt, de semmivel sem volt kevesebb hite az apostolságra való elrendelésének, melyet Krisztus a mennyből tett közzé.

Vajon nem ti vagytok-e az én munkám? Apostolságát immár másodíz-

⁷Vö. ApCsel 9,3k.

⁸Vö. ApCsel 22,6k; 26,12k.

ben igazolja az eredményből,⁹ ugyanis a korinthusiakat megnyerte az Úrnak az evangélium által. Nagy dolog ám az, amit Pál önmagának tulajdonít, hogy tudniillik a saját munkájának nevezi megterésüket. Mert ha a megterés a léleknek valamiféle újjáteremtése, akkor hogyan egyezik azzal, amit fentebb láttunk: aki plántál, semmi, és aki öntöz, az is semmi?¹⁰ Válaszolok: mivel a ható ok Isten, az ember pedig, a maga igehirdetésével, csak eszköz, mely önmagában semmire sem képes, a szolgálat hatásáról mindig úgy kell beszélni, hogy a munkáért járó dicsőség teljes egészében egyedül Istennél maradjon. Ám olykor, amikor a szolgálatról van szó, ember és Isten egymás mellé kerül, és ilyenkor lehet azt mondani, hogy aki plántál, semmi, és aki öntöz, az is semmi. Mert mi marad meg az embernek, ha Istennel vetjük egybe? Ezért a Szentírás Istenhez képest semmire sem taksálja a szolgálatot, ám ha a szolgálatról csak önmagában beszélünk, Istenhez való viszonyítás nélkül, az eredményt felruházhatjuk olyan nagyszerű jelzőkkel, mint ezen a helyen. De akkor sem az a kérdés, hogy mit ér az ember önmagában Isten nélkül; hanem inkább Isten maga egyesül az eszközzel, a Lélek ereje pedig az emberi cselekedettel; vagyis nem arról van szó, hogy mire képes az ember a saját erejéből, hanem mit tesz Isten az ember kezével.

2. *Ha másoknak nem is vagyok apostol.* Ennek a lényege arra vonatkozik, hogy apostolsága tekintélyét vitathatatlanná tegye a korinthusiak előtt. Ha vannak is olyanok – mondja –, akik kétségbe vonják apostolságomat, számotokra ez nem lehet kétséges. Mert ha a saját szolgálattal plántáltam a ti egyházatokat, akkor vagy ti nem vagytok hívők, vagy el kell ismernetek, hogy apostol vagyok. S hogy ne véljék, hogy pusztán szavakra támaszkodik, megemlíti magát a tényt is: Isten éppenséggel a korinthusiak hitével pecsételte meg apostolságát.¹¹ Ha pedig valaki azt vetné ellen, hogy ugyanez áll az álprófétákra is, mert ők is gyűjtenek tanítványokat maguk köré, ezt válaszolom: ha valaki az eredménnyel akarja igazolni szolgálatát Isten előtt, ahhoz mindenekelőtt tiszta tanításra van szüksége. Nincs tehát mivel hencegjenek a szélhámosok, akiknek sikerült hazugságaikkal rászedniük pár tucat embert, de akár – hozzáteszem – népeket és országokat is. Bár megtörténhet, hogy olykor Krisztus országát terjesztik, de minthogy nem őszintén prédikálják az evangéliumot (amint a Fil 1,15-ben áll), Pál jó okkal következtethet az eredményből arra, hogy ő isteni küldött. Mert úgy épült fel a korinthusi egyház,

⁹Vö. ad 1Kor 1,1-3; fordítás a francia változat szerint.

¹⁰Vö. 1Kor 3,7.

¹¹Vö. *Euszebius*, Annot. ad loc.

hogy könnyen felragyogott benne Isten áldása, és éppen ez volt hivattott Pál tisztét megerősíteni.

3. *Ez az én védekezésem.* A legfőbb kérdés mellett, amelyet most tárgyal, úgy tűnik, mellékesen azoknak a rágalmait is vissza akarja venni, akik elhívását akarták aláásni, mintha csak amolyan közönséges szolga lett volna. Én – mondja – titeket szoktalak pajzsul felemelni, ha valaki apostolságom tisztességét ócsárolja. Ebből az következik, hogy a korinthusiak, ha nem ismerik el őt apostolnak, saját magukkal szemben igazságtalanok, és maguknak okoznak kárt, mert ha a hitük Pál apostolságának volt az ékes bizonyítéka, és egyúttal védelme is a rágalmazókkal szemben, akkor az egyik nem omolhat össze anélkül, hogy a másik is romba ne dőljön. Amit némelyek így értelmeznek, hogy „akik engem vádolnak”,¹² én így fordítom: *akik kivizsgáltnak.* Ezt ugyanis azokra érti, akik viszályt támasztottak apostolsága kapcsán. A latin írók azt mondják, elismerem, hogy a bűnöst a törvény előtt kell megvádolni,¹³ de az *ἀνακρίνειν* ige értelme, amit Pál használ, úgy tűnik, az én változatommal jobban visszaadható.

4. *Avagy talán nincs jogunk?* A mondottakból arra következtet, hogy lett volna joga élelmet és ruházatot elfogadni tőlük;¹⁴ Pál ugyanis evett és ivott, de nem az egyház költségén. Íme hát, az egyik szabadság, amellyel nem élt; a másik az, hogy nem volt felesége, akit ugyancsak a közösség költségén kellett volna táplálni. Eusebius e szavak alapján következtet arra, hogy Pál házasember volt, feleségét azonban másutt hagyta, hogy ne legyen terhére az egyházaknak, ám ez melléfogás.¹⁵ Pál akár egyedül élő emberként is mondhatta ezt. Hogy a keresztyén feleséget *nővérnek* nevezi, ezzel mindenekelőtt azt jelzi, hogy mennyire szilárdnak és bensőségesnek kell lennie a házastársak közötti kapcsolatnak, amelyet kettős kötelék tart egyben. Aztán utal ezzel arra is, hogy mennyire szerényeknek és tisztességeseknek kell lenniük egymás iránt. Ebből arra is lehet következtetni, hogy egyáltalán nem idegen az egyházi szolgálattól a házasság. Nem szólok most arról, hogy az apostolok éltek vele; példájukról később beszélek. Pál azonban itt általában tanítja, hogy mit szabad tenni mindenkinek.

5. *Akárcsak a többi apostolnak is.* Az Úr engedélyének rendeli alá mások általános gyakorlatát is. Lépésről lépésre halad, hogy még jobban hangsúlyozza, nem él ezzel a jogával: először az apostolokat hozza fel, aztán hozzáteszi, hogy az Úr testvérei is minden további nélkül meg-

¹²Vö. *Ambrosius*, ad loc.

¹³Pl. *Suetonius*, *Divus Julius*, 21; *Plinius*, *Epist.* 1,5.

¹⁴A francia változat kiegészíti: de nem élt ezzel a jogával.

¹⁵*Eusebius*, *Historia* 3,30.

házasodtak, sőt megengedte ezt magának Péter is, akit közös egyetér-
téssel elsővé tettek maguk között. Az Úr testvérei alatt Jánost és Jaka-
bot érti, akiket oszlopoknak tekintettek, ahogyan másutt mondja (Gal
2,9). A Szentírás szóhasználatával élve, testvéreknek nevezi azokat is,
akik rokoni kapcsolatban álltak az Úrral. Aki azonban ebből akarja a
pápaságot felállítani, csak nevetségessé teszi magát. Elismerjük, hogy
az apostolok elismerték maguk között Péter egyfajta elsőbbségét, hi-
szen a közösségben mindig lennie kell valakinek, aki a többiek élén
áll; továbbá Pétert azokért a kiváló képességekért tisztelték, amelyek-
kel kitért közülük, mint ahogyan illő is mindazokat értékesnek tar-
tani és tisztelni, akik Isten ajándékaival meghaladják a többieket. De
ez az elsőség¹⁶ nem az uralkodásért volt, sőt semmiben nem hason-
lított az uralomra. Mert Péter ugyan kiemelkedett a többiek közül, de
ugyanakkor alá is volt vetve társainak; aztán más dolog elsőnek lenni
valamelyik egyház élén, és megint más uralmat vagy főséget köve-
telni magadnak az egész világ fölött. Ám legyen, adjuk meg mindazt
Péternek, de akkor is mi köze ennek a pápához? Mert ahogyan Jú-
dás utóda Mátyás lett,¹⁷ úgy Péter utóda is lehet egy másik Júdás. S
lám, már több mint kilencszáz éve látjuk, hogy utódai között – vagy
legalábbis, akik utódainak mondják magukat – egy sem volt jobb Jú-
dásnál még egy hajszállal sem. De nem itt a helye ezekről értekezni;
el kell olvasni Institutiómat.¹⁸ Azt az egyet azonban mindenképpen
meg kell jegyeznünk, hogy az apostolok egyáltalán nem riadtak visz-
sza a házasságtól, amit oly nagyon kárhoztat a pápas klérus, mintha
méltatlan lenne rendjük szentségéhez. Ám később megszületett az a
kitűnő bölcsesség, hogy az Úr papjait megfertőzi, ha törvényes fele-
séggel egyesülnek. Végül a dolog odáig jutott, hogy Sziriciusz pápa¹⁹
nem habozott a házasságot a test szennyének nevezni, amelyben sem-
mi sincs, ami tetszhetne Istennek. Jaj, jaj, vajon mi lesz azokkal a sze-
rencsétlen apostolokkal, akik egész életük végéig kitarítottak ebben a
szennyben?! De itt finom fortélyt eszeltek ki, hogy egéruat találjanak.
Azt mondják, hogy az apostolok lemondtak a házastársi ágyról, el-
lenben feleségeiket továbbra is magukkal vitték, hogy ők vegyék át
az evangélium gyümölcsét, vagyis a közkölségből származó ételmet.
Mintha az egyházak csak úgy tarthatták volna el őket, ha ide s tova
bolyongtak, és mintha azt is el lehetne hinni, hogy önként, minden
szükség nélkül rohagáltak, hogy nyugodtan éldegéljenek közkölsé-

¹⁶Primatus.

¹⁷ApCsel 1,26k.

¹⁸Vö. Institutio 4.6.

¹⁹Sziriciusz pápa (384–399): Epist. I, 4. ad Himerium.

gen. Mert bizony igencsak erőltetett Ambrosius értelmezése, aki sze-
rint a többi apostolt azért követték feleségeik, mert hallgatni akarták
tanításukat.

7. *Kicsoda katonáskodott a maga költségén?* Az ige jelen időben áll, s azt
jelenti: „katonáskodik”,²⁰ én mégis múlt időben fordítottam, hogy a
keménységén lágyítsak. Nos tehát, három mindennapos hasonlattal
világít rá arra, hogy ha akart volna, élhetett volna az egyház közkölt-
ségén is, s ezzel rámutat: semmi mást nem kér magának, csak azt,
amit az emberiség diktál. Az elsőt a katonai jog területéről veszi: a
katonák évi ellátmányáról a közösből szoktak gondoskodni. A máso-
dikát a vincellérek életéből: a vincellér nem szórakozásból ültet szó-
lót, hanem hogy gyümölcsét betakarítsa. A harmadikat a háziállatok
világából: a pásztor nem ingyen végzi a munkát, hanem eszik a nyáj
tejéből, vagyis a hozamából él. Ez a legméltányosabb dolog, mert a
természetes igazságosság írja elő; ki lesz hát annyira gyalázatos, hogy
megtagadja a létfenntartást az egyház pásztoraitól? Az persze meg-
történhet, hogy valaki a saját pénzén katonáskodik, ahogyan egykor
a rómaiak is tették, amikor még nem kellett adózni, és nem volt sem-
miféle vám,²¹ de ez nem ellenkezik Pál szavaival, mert ő a megszokott
és mindenütt bevett gyakorlatot hozza fel érvnek.

8. *Vajon csak emberek szerint mondom ezeket?* Nehogy valaki azzal
rágalmazza, hogy ebben a kérdésben másképpen áll az Úr dolga,
vagyis hiába hozza elő a sok hasonlatot, hozzáteszi, hogy ugyanezt
parancsolja az Úr is. *Emberileg szólni* olykor azt jelenti, hogy a test fo-
nák értelme szerint beszélni, ahogyan a Róm 3,5-ben áll; itt azonban
azt jelzi, hogy csak olyan dolgokat hoz fel, amik az emberek között
szokványosak és csak – mint mondják – emberi fórumon érvényesek.
De hogy maga Isten is azt akarja, hogy az emberi munkának legyen
fizetsége, ezt abból igazolja, hogy Isten megtiltja felkötni a nyomtató
ökör száját; és ezt a jelen kérdésre alkalmazva, azt mondja, hogy Is-
ten nem az állatért aggódott, inkább az emberre volt tekintettel. Le-
gelőbb az a kérdés vetődhet fel, hogy miért éppen ezt a bizonyítékot
választotta, amikor számos más és világosabb lókust is kaphatott vol-
na a törvényben, mint például az 5Móz 24,15: *ne menjen nálad le a nap*
a napszámos béréen. De ha valaki alaposabban megvizsgálja, rájön,
hogy több erő van abban a bizonyosságban, amelyben az Úr a jószágra
nézve rendelkezik, mert itt az egyediről következtet az általánosra:
ha még az oktalan állatokat is meg akarja tartani, ugye milyen nagy

²⁰οικονομῶμαι.

²¹Vö. *Lioma*, Ab Urbe Condita 4,49; 5,7.

méltányosságot kíván meg az emberek között. Amikor ezt mondja: *(vajon) Isten nem viseli gondját az ökröknek?*,²² ezt ne úgy értsd, hogy Pál ki akarja zárni az ökröket Isten gondviseléséből, hiszen egyetlen apró madaracska sem hanyagol el;²³ de ne is úgy vedd, mintha allegorikusan akarná magyarázni ezt a parancsot, ahogyan néhány szédült lélek kapva kap az alkalmon, hogy bármit allegóriába erőltessen, és így a kutyákból embereket, a fákból meg angyalokat csinálnak, ezzel pedig az egész Szentírást kicsúfolják és megrontják. Pál érvelésének az értelme egyszerű: amikor az Úr megparancsolja, hogy az ökrök iránt is emberséget kell tanúsítani, nem az ökrök kedvéért, hanem inkább az emberekre való tekintettel rendeli ezt, akikre nézve maguk az ökrök is teremtettek. Az ökrök iránti kíméletet olyan gyakorlatnak kell vennünk, mely révén az egymás közötti emberiességet erősíthetjük, ahogyan Salamon is mondja a Péld 12,10-ben: *az igaz ember gondját viseli igavonó állatainak, a gonoszok szíve kegyetlen.*²⁴ Tehát úgy értsd ezt, hogy Istennek nem úgy van gondja az ökrökre, hogy egyedül csak az ökör ügyét tartaná szem előtt e törvényében; ő ugyanis az emberekre tekint, és őket akarja hozzászoktatni az igazságossághoz, hogy ne csalják el a napszámos bérét. Szántás vagy nyomtatás közben sem az ököré a legfontosabb szerep, hanem az emberé, az ember igyekezete fogja rá az ökröt is a munkára. Tehát amit folytatásképpen hozzászoktatni kell terjeszteni.

10. *Mert reménységgel kell.* Ennek a lókusznak kétféle olvasata van, még a görög kéziratokban is, de többnyire csak az egyiket fogadták el: aki reménységgel csépel, reméli, hogy részesedik. Bár egyszerűbbnek és természetesebbnek tűnik az, amelyiknek a második részében nem ismétlődik meg a reménység kifejezés. Én tehát, ha szabad választanom, inkább így szeretném olvasni: szükséges, hogy aki szánt, reménységgel szántson, és aki csépel, a részesedés reménységével csépeljen.²⁵ De miután a görög kéziratok az előbbi változatban értenek egyet, és az értelme is ugyanaz marad, attól nem mertem eltérni.²⁶ Ezzel ugyanis a fentebbi parancsot világítja meg; azért mondja, hogy méltánytalan, ha a földműves hiába öli bele munkáját a szántásba és a cséplésbe, mert

²²μη τῶν βοῶν μέλει τῷ θεῷ;

²³Mt 6,26.

²⁴Károliban Péld 12,9.

²⁵A többségi olvasat szerint: καὶ ὁ ἀλοῦν τῆς ἐλπίδος αὐτοῦ μετέχει ἐν ἐλπίδι. A Kálvin által is jelzett másik olvasatban: ὁ ἀλοῦν ἐν ἐλπίδι τοῦ μετέχειν.

²⁶Mindazáltal Kálvin a latin változat főszövegében a rövidebb változatot hozza, míg a francia változatban jegyzetben jelzi a hosszabb változatot.

munkájának remélt végeredménye, hogy részesedik a gyümölcsből. Ha ez így van, ebből arra lehet következtetni, hogy az ökrökre nézve is így van, mindazáltal Pál szándéka az, hogy a parancsot kiszélesítse és elsősorban az emberre alkalmazza. Akkor lehet kijelenteni, hogy a földműves részesül reménységében, amikor élvezi már a terményt, amelyet betakarított, ámbar a szántáskor még csak remélt.

11. *Ha nektek lelkieket vetettünk.* Hátra van még egy vitapont. Mert fel lehetett volna hozni ellene azt is, hogy bár a földi életre irányuló fáradozást megilleti a bér, ételben és öltözetben egyaránt, és a szántás és a cséplés gyümölcsében részesednie kell azoknak, akik ezért fáradoznak, ám egészen másként van az evangéliummal, mert ennek a gyümölcse lelki. Ezért az ige szolgájának, ha munkája jellegének megfelelő gyümölcsöt akar kapni, nem szabad semmiféle testi dolgot követelnie. De hogy senki se kötekedjék így, a nagyobbal érvel a kisebbre nézve,²⁷ mintha ezt mondaná: noha az étel és az ital nem ugyanaz a minőség, mint a szolga munkája, ugyan miféle kárt vallotok, ha jelentéktelen és csekély értékű dologgal térítitek meg azt, ami felbecsülhetetlen? Mert amennyivel kiválóbb a lélek, mint a test, annyival különb az Úr igéje is, mint a külső táplálék, mert az a lélek eledele.

12. *Ha másoknak joguk van ehhez.* Újra a mások példájával erősíti meg a maga jogát. Miért egyedül csak tőle tagadják meg azt, amit mások járandóságként kapnak meg? S minthogy senki más nem fáradozott annyit a korinthusiak között, mint ő, senki sem méltóbb a bérre. Mindazáltal, nem azt idézi fel, hogy mit tett, hanem csak azt, amit jogában áll volna megtenni, ha nem mond le róla teljesen.

*De mi nem éltünk ezzel a lehetőségünkkel.*²⁸ Most a főtételere tér vissza: önként mondott le arról a hatalomról, amit tőle senki sem tagadhatott volna meg, és inkább kész volt *mindent eltérni*, mintsem hogy szabadságával élve az evangélium előrehaladását megakadályozza. Azt akarja tehát, hogy a korinthusiak ezt a célt állítsák maguk elé: ne gördítsenek akadályt az evangélium elé, vagy ne tartóztassák fel. Mert amit most magáról kijelent, azt nekik is ugyanúgy kötelességük volt megtenni; és itt megerősíti azt, amit korábban mondott: jól meg kell fontolni, hogy mi használ.²⁹

13. *Nem tudjátok-e, hogy akik szent szolgálatot végeznek, azok a szent dolgokból táplálkoznak, és akik az oltárnál segítőknek, az oltárról részesednek?* 14. *Az Úr is úgy rendelte, hogy akik az evangéliumot hirdetik,*

²⁷Argumentatio a maiori ad minus.

²⁸ἐξουσίᾳ. Vulgata: potestas; Kálvin: facultas.

²⁹Vö. ad 1Kor 6,12.

azok az evangéliumból éljenek. 15. Én viszont nem cselekszem ezek gyakorlata szerint. Ezt sem azért írtam, hogy velem is így történjék. Mert jobb nekem meghalnom, hogysen valaki megüresítse dicsőségemet. 16. Mert ha az evangéliumot hirdetem, azzal nincs mit dicsekednem, ugyanis belső kényszer hajt, és jaj nekem, ha nem hirdetem az evangéliumot. 17. Ha ugyanis önként teszem ezt, jutalmam van, ha pedig nem önként, akkor sáfárságot bíztak rám. 18. Mi hát az én jutalmam? Az, hogy amikor az evangéliumot hirdetem, ingyenessé teszem Krisztus evangéliumát, és nem élek vissza az evangéliumban foglalt jogommal. 19. Mert bár mindenkitől szabad vagyok, magamat mégis mindenki szolgájává tettem, hogy sokakat megnyerjek. 20. Ezért a zsidónak mintegy zsidóvá lettem, hogy a zsidókat megnyerjem; akik a törvény alatt voltak, azoknak mintegy a törvény alattivá, hogy akik a törvény alatt vannak, megnyerjem. 21. Akik törvény nélküliek voltak, mintegy törvény nélkülivé – bár nem vagyok Isten törvénye nélkül, hanem Krisztus törvénye alá vagyok vetve –, hogy azokat, akik törvény nélkül voltak, megnyerjem. 22. Az erőtlennek mintegy erőtlenné lettem, hogy az erőtlenekeket megnyerjem, mindenkinek mindenné lettem, hogy némelyeket mindenképpen megmentsek.

13. *Nem tudjátok-e?* A szóban forgó kérdésen túl, láthatóan több időt akar szánni az itt felhozott dolog mellett, hogy közvetve a korinthusiak szemére vesse gonoszságukat, akik eltűrték, hogy Krisztus szolgáit e nyilvánvaló ügyben gyalázzák. Ha Pál nem mond le önként ebbéli szabadságáról, az a veszély állt volna be, hogy megreked az evangélium útja. Az alapostolok soha semmire nem mentek volna, ha a háládatlanság, amelyre Korinthusban oly nagy hajlandóságot mutattak, eleve utat ne nyitott volna rágalmaiknak a korinthusiak körében. A rágalmakat keményen vissza kellett volna verniük, ám ők inkább túlzott hiszékenységbe estek, olyannyira, hogy készek lettek volna az evangéliumot is visszautasítani, ha Pál él a maga jogával. Az evangélium megvetése és a saját apostolukkal szembeni kérérlhetlenség keményebb feddést érdemelt volna, de Pál, újra lehetőséget találva, megszokott szerénységével, hallgatólagosan és szelíden feddi meg őket, nehogy figyelmeztetése megalázó legyen. Megint új hasonlatot használ annak igazolására, hogy nem őlt az Úrtól kapott jogával. De ezt a példát sem máshonnan veszi, hanem az Úrtól, s rámutat: ő rendelte el, hogy az egyházak gondoskodjanak a szolgák megélhetéséről. Némelyek szerint ezen a helyen két hasonlat van: az első az Úr papjaira, a másik a pogány istenek áldozópapjaira utal, de én inkább úgy vélem, hogy Pál, szokása szerint, más szavakkal ugyanarról a dologról beszél. És valóban, hiszen gyenge érv lett volna a pogányok

szokásával példálózni, akik a papság jövedelmével nem a megélhetést és az öltözködést szolgálták, hanem látványos megjelenésre, királyi pompára és túlzó fényűzésre fordították. Ez tehát igen elütött volna az apostol céljától. Azt viszont nem vitatom, hogy az [ószövetségi] papi szolgálat különféle formáira utal. Tudjuk ugyanis, hogy ebben voltak főpapok is, és utánuk a sorban nekik alávetve, lévíták is. De ez nem igazán tartozik a szóban forgó ügyre. Mondandójának lényege az, hogy a lévita papok az izráelita egyház szolgálatában álltak, s az Úr szolgálatuk részeként rendelte el fenntartásukat. Tehát manapság a keresztyén egyház szolgálói esetében is ilyen méltányosan kell eljárni. Ők ugyanis a keresztyén egyház szolgálói, akik az evangéliumot hirdetik. Ezt a lókuszt gyakran idézik az egyházi törvénykönyvek írói is annak igazolására, hogy meg kell tömni a henyélő papok gyomrát, hogy áldozatot mutathassanak be; de hogy mennyire helytelenül idézik, annak megítélését a gyermekekre bízom, mert ezt ők is el tudják dönteni. Bármi is álljon a Szentírásban arról, hogy a szolgáknak megélhetést kell biztosítani, vagy nekik tiszteletet kell adni, ők rögtön lecsapnak rá, és a maguk érdekében csavarják el. Én azonban csak arra intem az olvasókat, hogy Pál szavait fontolják meg. Ő így érvel: táplálni kell a pásztorokat, akik az evangélium hirdetésén fáradoznak, mert egykor az Úr azon az alapon rendelte el a papok megélhetését, hogy az egyházat szolgálják. Itt mégis különbséget kell tenni a régi és a mai papság között. A törvényben arra rendeltettek a papok, hogy élen járjanak az áldozatok bemutatásakor, szolgáljanak az oltárnál és a szent sátorban, a templomra pedig legyen gondjuk; manapság pedig azért rendeltetnek, hogy hirdessék az igét, és kiszolgálják a sákramentumokat. Az Úr egyetlen áldozatot sem rendelt, hogy a szent szolgák azzal foglalkozzanak, aztán oltár sincs, hogy annál segédkezzenek. Ebből tehát látható, mennyire nevetségesek azok, akik az áldozatról valami másra viszik át anagógiát,³⁰ mint az evangélium prédikálására. Sőt, ebből a lókusból inkább egyenesen arra lehet következtetni, hogy szentségtörő az összes pópás pap, a legnagyobbtól a legkisebbig, akik az igazi szolgáknak járó jövedelmet felhabzsolják, holott egyáltalán nem végzik a szolgálatukat. Kik azok a szolgák, akiknek a táplálását megparancsolja az apostol? Azok, akik az evangéliumot hirdetik. Akkor emezek milyen jövedelmek maguknak papi jövedelmet? Hiszen csak énekelgetnek és áldozgatnak. Viszont az Úr nem rendelt el semmi ilyet. Következésképpen mások bérét kaparintják meg.

³⁰ *Anagógia* – a középkori írásmagyarázat négyes elve szerint az anagógia az ószövetségi előképek „árvétele” volt az újszövetségi beteljesedésre.

Amikor pedig azt mondja, hogy a lévita papok az oltári áldozatból részesültek, és a szent dolgokból ettek, névátvitellel³¹ az Istennek ajánlott ajándékokat jelzi. Mert egykor a szent áldozat teljes egészében nekik járt, a kisebb állatokból pedig a jobb váll, a vesék is, a farhát is, továbbá a tized, a felajánlások és az első zsengek. A ἱερόν kifejezésen tehát, itt a második említéskor, a szentélyt kell érteni.³²

15. *De nem azért írtam ezeket.* Mivel úgy tűnhetett, hogy a jövődre nézve arra akarja rábírnai a korinthusiakat, hogy bért adjanak neki, most ezzel a bizonyossággal oszlatja el a gyanút: annyira távol áll tőle ez a szándék, hogy inkább kész meghalni, mintsem alkalmat adni dicsősége szertefoszlására, tudniillik hogy a korinthusiak között ingyen végezhesse a munkát. Nem csoda, hogy ilyen nagyra becsülte ezt a dicsőséget, mert úgy látta, hogy részben ettől függ az evangélium tekintélye. Mert azzal, hogy bért kér, okot adott volna az álapostolok támadásának, ez pedig veszélyes lett volna, mert a korinthusiak megvetették volna őt, miközben az álapostolokat nagy lelkesedéssel fogadják. Lám, az evangélium hirdetésének lehetőségét ennyire a saját élete elé helyezte.

16. *Mert ha az evangéliumot hirdetem.* Hogy megmutassa, mennyire fontos számára megőrizni ezt a dicsőséget, rámutat, hogy milyen következménye lett volna annak, ha csak szolgálatát teljesítette volna; vagyis semmi mást nem tett volna, mint amit az Úr a legszükségesebb feladatként rábízott. Ha csak ennyit tett volna, nem lenne oka a dicsekedésre, mivel ezt nem háríthatta el, el kellett végeznie. Kérdés, hogy miképpen érti ezt a dicsőséget, mert másutt azzal dicsekszik, hogy tiszta lelkiismerettel teljesítette a tanítás feladatát.³³ Válaszolok: olyan dicsőségről beszél, amit most felhozhat az álpróféták ellen, akik mindenféle ürügyet megragadtak, hogy gyalázhassák őt, amint a továbbiakból kiderül. Aztán igen fontos mondás ez. Először is megtanulhatjuk belőle, hogy mi az elhívás, és milyen szigorú kötelezettség ez a szolgák számára, továbbá, hogy mivel jár és mit tartalmaz a pásztori tiszt. Aki tehát egyszer már megkapta az elhívást, ne gondolja, hogy utána visszaléphet, ha megelégette a nehézségeket, vagy belefáradt a bajokba. Hiszen átengedte magát az Úrnak és az egyháznak, és ez a szent kötelék már nem engedi, ezt nem szabad megszegnie. Ami a másodikat illeti,³⁴ azt mondja, hogy átok vár rá, ha nem hirdeti az evangéliumot. Miért? Azért, mert erre kapott elhívást, következés-

³¹Metonímia.

³²Vö. *Erasmus*, Annot. ad loc.

³³2Tím 1,3.

³⁴Ti. a pásztori tisztet.

képpen szükség kényszeríti. Hát hogyan menekülhetne el e szükség elől az, aki utóda lesz e tisztében? Miféle apostoli utódlásban volna hát a pápa meg a süveges püspökök, akik úgy gondolják, hogy semmi sem áll távolabb tőlük, mint a tanítás?

17. *Ha ugyanis önként teszem ezt.* A jutalom alatt azt érti, amit a latinok így fejeznek ki: a munka bére;³⁵ ezt nevezte az imént dicsőségnek. Mások azonban másképpen értelmezik ezt, szerintük jutalom jár mindannak, aki tisztében hűséggel és szívvel-lélekkel jár el. Én viszont az önként³⁶ munkálkodó alatt azt értem, aki olyan nagy lelkesedéssel buzgólkodik, hogy miután az építés az egyetlen célja, semmiről sem mond le, amiről tudja, hogy hasznos az egyház számára. S megfordítva: *nem önkéntesnek*³⁷ nevezi azokat, akik csak kényszerűségből cselekednek, de kellenlenül, mert nem szívesen teszik azt. Hiszen úgy van az mindig, hogy aki buzgón vállal valamilyen munkát, önként magára vesz sok olyan dolgot is, amelyek nem mellőzhetők a munka végeredményének veszélyeztetése nélkül. Így volt ezzel Pál is: önkéntes lévén, nemcsak kötelességszerűen végezte a tanítást, hanem semmit el nem mulasztott, amit alkalmasnak tartott arra, hogy a tanítást előmozdítsa és segítse. Ezért munkájának jutalma, s egyben személyes dicsősége az volt, hogy önként lemondott jogáról azért, hogy szabadon és teljes buzgósággal járhatson el tisztében.

Ha pedig nem önként, akkor sáfárságot bíztak rám. Bárhogy magyarázzák mások, megítélésem szerint ennek ez az eredeti értelme: Istennek semmiképpen nem tetszik az olyan engedelmség, amelyet az ember nem szívesen tesz meg, és mintegy vonakodva teljesít. Ha tehát Isten ránk bíz valamit, ne higgyük, hogy jól végezzük a dolgunkat, ha kellenlenül teljesítjük. Az Úr ugyanis lelkes szolgákat kíván, akik örülnek, ha kedvében járhatnak, és örömeiket úgy fejezik ki, hogy készséggel cselekednek. Összegezve: Pál úgy érti, hogy csak akkor tehet eleget elhívásának, ha önként és szíves örömmel teljesíti minden feladatát.

18. *Mi tehát a jutalmam?* Az előbbiekből arra következtet, hogy dicsőségét éppen az szilárdítja meg, hogy ingyen szolgálhat a korinthusiak között; abból látszik meg ugyanis, hogy készségesen látja el tanítói tisztét, hogy szorgalmasan elgördít minden akadályt az evangélium útjából, és nem elégszik meg csak a tanítás elvégzésével, hanem igyekszik minden módot megragadni annak előmozdítására. A lényege tehát ez: hirdetnem kell az evangéliumot; ha nem teszem,

³⁵μισθός = *operae pretium*.

³⁶ἑκὼν = *per voluntarium*.

³⁷ἀκὼν = *involuntum*.

jaj nekem, mert visszautasítom Isten elhívását. De nem elég csak hirdetni, ha nem szívesen teszem; aki ugyanis vonakodva teljesíti Isten parancsát, nem úgy tölti be tisztét, amint illik. Mert csak akkor lesz jogom dicsekedni, ha szívesen engedelmeskedem Istennek. Azért volt szükség ingyen hirdetnem az evangéliumot, hogy joggal dicsekedhessem. A pápisták erre a lókusra támaszkodva akarják megalapozni a fölös jó cselekedetéről szóló koholmányukat. Azt mondják, hogy Pál már teljesítette kötelességét azzal, hogy hirdette az evangéliumot. Amit pedig ezen felül ráadásként hozzátett, azt olyan többletként teljesítette, amivel nem tartozott. Hiszen, lám, különbséget is tesz az *önként* és a *szüükségből* elvégzett munka között. Válaszolok: Pál valóban túlmént mindazon, amit a szokásos pásztori elhívás megkövetelt, mert lemondott a béréről, noha az Úr megengedte, hogy igénybe vegye. Csakhogy miután kötelessége volt az is, hogy minden előre látott akadályt elmozdítson, és miután felismerte, hogy az evangélium terjedését akadályozza, ha él a neki biztosított lehetőséggel, Pál, bár eltért a rendes gyakorlattól, állítom, azon egyáltalán nem ment túl, amit meg kellett tennie. Kérdem ugyanis, hogy vajon nem a jó pásztor feladata-e, hogy amennyire csak tőle telik, minden akadályt elmozdítson az útból? S kérdem újra, vajon mi mást tett Pál, ha nem ezt? Ne költsük hát azt, hogy többet adott volna Istennek, mint amivel tartozott, hiszen semmi mást nem tett, mint amiről fenn hirdette, hogy a tisztével járó kötelesség, még ha e kötelesség rendkívüli is volt. Féltre hát azzal az istentelen képzelgéssel, hogy Isten előtt a fölös jó cselekedetektől törlesztjük vétkeinket, sőt, félre magával a kifejezéssel is, amely ördögi büszkeséggel póffeszkedik. Csak fonák módon lehet ezt a lókust erre az értelemre elcsavarni. A pápisták tévelygését pedig egyetemleg így lehet megcáfolni: helytelenül nevezük fölös jó cselekedetnek azt, ami bele van foglalva a törvénybe, ahogy ez Krisztus szavaiból kitűnik: *ha megcselekedtétek mindazt, amiket megparancsoltak nektek, mondjátok azt, hogy haszontalan szolgáló vagyunk, mert azt cselekedtük meg, ami a kötelességünk volt.*³⁸ Állítjuk továbbá, hogy nem jó cselekedet az, és Istennek sem tetsző, ami nincs belefoglalva Isten törvényébe. Ez utóbbit azzal bizonyítom, hogy két csoportja van a jó cselekedeteknek, melyek vagy Isten tiszteletére, vagy a szeretetre tekintenek. Isten tiszteletét pedig egyetlen olyan cselekedet sem érinti, amely ne lenne e fejezet alá sorolható: *szeresd az Urat teljes szívedből, teljes lelkedből és teljes erődből*; és egyik sem vonatkozik a szeretetre, amely ne felel meg ennek a paran-

³⁸1. k. 17,10.

csolatnak: *szeresd felebarátodat, mint magadat.*³⁹ A pápisták ugyan azt hozzák fel ez ellen, hogy ha valaki a jövedelme tizedét megadja, és ez Istennek tetsző, akkor ebből következőleg többletet hoz létre, aki a jövedelme ötödét adja meg. Könnyű szertefoszlalni ezt az okoskodást. Igen, Isten elfogadja a kegyesek cselekedeteit, ám ez nem érinti tökéletességüket; azért fogadja el, mert nem számítja be tökéletlenségüket és hibájukat. Ezért ha százszor többet is cselekednének, akkor sem érnék el a tisztük szerint megkívánt mértéket.

Nem élek vissza jogommal. Ebből látható, hogy ha úgy élünk a szabadságunkkal, hogy az botránkozást szül, az csak helytelen szabadság és visszaélés. Tehát meg kell maradnunk a szabályok között, hogy ne adjunk okot még a legkisebb botránkozásra sem. Ez a lókus még jobban megerősíti azt, amit az imént érintettem: Pál semmivel sem teljesített többet, mint amennyit a tiszte megkívánt tőle, mert azzal a szabadsággal, amelyet Isten engedélyezett neki, semmiképpen nem volt szabad visszaélnie.

19. *Bár szabad vagyok.* ἐκ πάντων, vagyis „minden(ki)től”; vehető semleges nemben is, és hímnemben is; semlegesben dolgokra, hímnemben személyekre vonatkozik. Én inkább a másodikat fogadom el. Eddig sajátos példával bizonyította, hogy mennyire igyekszik az erőtlenekhez alkalmazkodni; most általános szabályt tesz hozzá, és utána ennek több fajtáját is felsorolja. Az általános nem (*genus*)⁴⁰ ez: noha nem állt senki hatalma alatt, mégis úgy élt, mint aki mindenki akaratának alá van vetve; önként vetette magát alá az erőtleneknek, holott erre nem kötelezte semmi. A fajták: a pogányok között úgy forgolódott, mint pogány; a zsidók között úgy viselkedett, mint zsidó; vagyis miközben a zsidók között szorgalmasan megtartotta a szertartásokat, minden igyekezetével azon volt, hogy ezek megtartásával a pogányokat ne botránkoztassa meg. Hozzáteszi a *mint*⁴¹ szót, hogy jelezze: szabadsága ettől semmit sem csorbult, mert bármennyire is igazodott az emberekhez, eközben belsőleg, Isten előtt, mindig is megmaradt ugyanannak. A *mindenné lettem* azt jelenti, hogy mindenféle formát kész volt megváltoztatni, ha a helyzet azt kívánta, vagyis a különféle emberek érdekében különféle szerepeket vállalt. Amikor pedig azt mondja, hogy *törvény nélkülivé*, illetve *törvény alattivá* lett, azt a törvény szertartási részére értsd, mert az erkölcsi rész egyaránt vonatkozott pogányokra és zsidókra; márpedig Pál ez utóbbi téren nem ismert el

³⁹Mk 12,30-31.

⁴⁰Kálvin itt is dialektikai szakkifejezéseket használ: *genus* (nem) és *species* (faj). III a *genus* az általános szabály, a *species* pedig a konkrétum.

⁴¹Öv. *tanquam*.

efféle szabadságot az embereknek. Ez a tanítás ugyanis csak a közömbös dolgokra érvényes, amint korábban már szó volt róla.

21. *Bár nem vagyok Isten törvénye nélkül.* Ezzel a közbeékelte mondatral szavai keménységén akart lágyítani, mert elsőre meghökkentő lehetett azt hallani, hogy törvényen kívülé lett. Hogy ezt ne értsék félre, helyesbítésképpen hozzáteszi: mindig megtartotta a törvényt, tudniillik hogy alá van vetve Krisztusnak. Ezzel is jelzi, hogy hamisan és méltatlanul gerjesztettek ellene gyűlöletet, mintha zabolátlan szabadosságra buzdítaná az embereket, amikor azt tanítja, hogy felszabadultak a mózesi törvények szolgasága alól. Most hát világosan megnevezi *Krisztus törvényét*, hogy eloszlassa a hamis vádaskodást, amelyet az álapostolok sűtöttek rá az evangéliumra; jelzi ugyanis, hogy Krisztus tanításából semmit sem hagyott el, ami a helyes élet tökéletes szabályát szolgálja.

22. *Az erőtlennek erőtlenné lettem.* Most újra általános mondasokkal mutat rá, hogy miféle emberekhez alkalmazkodott, és mi végre. A zsidók előtt zsidóként viselkedett, de nem mindegyikük előtt. Mert sok makacs ember volt közöttük, akik farizeusi büszkeségből vagy gonoszságból szerették volna teljesen megszüntetni a keresztyén szabadságot. Ilyenekhez soha sem alkalmazkodott volna, hiszen Krisztus sem akarja, hogy foglalkozzunk velük: *Hagyjátok őket* – mondja –, *mert vakok és vakok vezetői.*⁴² Tehát az erőtlennek szokásaihoz kell igazodni, és nem a hajlíthatatlanokéhoz. A cél pedig az volt, hogy Krisztushoz vezesse őket, nem pedig az, hogy a maga kényelmét biztosítsa, vagy jóakaratakat megnyerje. Ezekhez hozzá kell tennünk harmadikként azt is, hogy csak a közömbös dolgokban alkalmazkodott az erőtlenekhez, ezekben vagyunk ugyanis szabadok. Ha mármost meggondoljuk, hogy milyen nagyszerű ember volt Pál, aki ilyen messzire elment, csak röstelkedhetünk, hogy hozzá képest semmik vagyunk, hiszen önmagunk rabjaiként lenézzük az erőtleneket, és semmit sem vagyunk hajlandók engedni nekik. Mindazáltal, miután az apostol parancsa szerint a közömbös dolgokban kell az erőtlenekhez alkalmazkodnunk és épülésükre fáradoznunk, igencsak fonákul járnak el azok, akik a saját biztonságukat féltve inkább tartanak az elvetemültek megbotránkozásától, és ezért nem törődnek az erőtlennel. Kétszeresen vétkeznek, akik nem tesznek különbséget a közömbös és a tiltott dolgok között, és így aztán nem haboznak megtenni az emberek kedvéért olyat is, amit az Úr megtiltott. De a rossz netovábbja az, hogy visszaélnek Pálnak ezzel a kijelentésével, hogy a maguk gonosz

⁴²Mt 15,14.

képmutatását mentsék vele. Ám ha valaki megjegyzi azt a három dolgot, amit az imént röviden jeleztem, bármikor képes lesz megcáfolni őket. Figyeljük meg azt a kifejezést is, amit a záradékban használ.⁴³ Ezzel ugyanis rámutat, hogy miért igyekszik megnyerni őket: a saját tulajdon üdvösségükért. Végül is ezzel módosítja az általános kijelentést, hacsak valakinek nem tetszik jobban a régebbi értelmezés, amely mindmáig fennmaradt néhány görög kéziratban.⁴⁴ Mert Pál itt is megismétli: *hogy némelyeket mindenképpen megmentsek*. De mivel az a kíméletes bánásmód, amelyet Pál említ, nem mindig jár sikerrel, igencsak helyénvaló a szűkítés: bár nem nyerhet meg mindenkit, mégsem áll el attól, hogy legalább kevesek javáról gondoskodik.

23. *Mindezt pedig az evangéliumért teszem, hogy én is részesedjek belőle.*

24. *Avagy nem tudjátok-e, hogy akik a versenypályán futnak, mindnyájan futnak ugyan, de csak egy kap jutalmat? Úgy fussatok, hogy elnyerjétek azt.* 25. *Aztán bárki versenyezzék is, az mindenben önmegtartóztató. Ők ugyan azért, hogy romlandó koszorút nyerjenek, mi pedig azért, hogy romolhatatlant.* 26. *Én tehát úgy futok, hogy ne a bizonytalanra menjek, úgy küzdök, hogy ne levegőt vadóssak, 27. hanem megsanyargatom a testemet, és szolgálóvá teszem, hogy míg másoknak prédikálok, én magam neho- gy elvetetté legyek.*

23. *Hogy én is részesedjek belőle.* Mivel a korinthusiak úgy gondolhatták magukban, hogy a részesedés csak Pálra érvényes, mert együtt jár tisztével, Pál a végeredmény felől érvel:⁴⁵ ez minden keresztyénre nézve közös. Mert amikor kijelenti: éppen az a célja, hogy részese legyen az evangéliumnak, jelzi, hogy méltatlanok az evangélium közösségére azok, akik nem hozzá hasonlóan cselekszenek. Részesedni az evangéliumból annyit tesz, mint gyümölcsöt venni.

24. *Avagy nem tudjátok-e, hogy akik versenypályán futnak.* Eddig a tanítást közölte. Most buzdítást tesz hozzá, hogy mindezt belevesse a korinthusiak szívébe. Lényegét tekintve azt mondja, hogy amit eddig elértek, az mind semmi, ha nem tartanak ki állhatatosan, mert nem elég valamikor rálépni az Úr útjára, ha nem maradnak meg rajta a célig; ahogyan Krisztus is mondta: *aki mindvégig megáll...* stb. (Mt 10,22). Mindazáltal, a versenyfutást hozza fel példának, mert aho-

⁴³Hogy némelyeket mindenképpen megmentsek.

⁴⁴Kálvin a Vulgata régebbi változatára hivatkozik: *ut omnes servarem (omnes facere saluos)*. Egyes görög kéziratokban a *ἵνα πάντας τινας σώσω* helyett *ἵνα πάντας σώσω* áll.

⁴⁵Argumentatio a fine.

gyan abban sokan állnak a rajthoz, de csak az kapja meg a győzelmi koszorút, aki elsőnek ér célba, úgy ne tetszelegjen önmagának senki, ha valamikor elindult az evangélium versenypályáján, de nem futotta végig, egészen holtáig. A versenytutók és köztünk azonban különbség is van: közülük csak egy győzhet, az kapja a pálmát, aki a többieket megelőzi; nálunk viszont jobb a helyzet, mert egyszerre többen is kaphatnak koszorút, hiszen semmi mást nem vár el tőlünk Isten, csak azt, hogy jussunk el a célig. Így egyik sem akadályozza a másikat, sőt, akik a keresztyén versenypályán futnak, azok inkább kölcsönös igyekezettel segítik egymást. Ezzel hajszára egyezik az a mondás, amely a 2Tim 2,5-ben van: *aki küzd, nem kap koszorút, ha nem szabályszerűen küzd.*

Úgy fussatok. Ez a hasonlat alkalmazása; nem elég elkezdni, hanem egész életünkön át futnunk kell. Életünk olyan, mint a versenypálya. Tehát nem állhatunk le egy idő után, mondjuk félúton, a futásnak csak a halál vet véget. A οὐτως szót kétféleképpen lehet venni. Chrysostomus összekapcsolja az előzményekkel, ekként: amint az atléták nem állnak le, amíg el nem érik a célt, ti is éppúgy tartsatok ki, és ne álljatok le, amíg csak éltek.⁴⁶ De legalább ennyire jól kapcsolható ahhoz is, ami utána következik: ne úgy fussatok, hogy aztán félúton leálljatok, hanem úgy, hogy elvegyétek a pálmát. A *versenypálya* kifejezésről és a versenytutók formáiról nem szólok; ezek a szótárakból⁴⁷ megtudhatók; és általában is tudott dolog, hogy egyesek lovon versenyeztek, mások meg gyalog. De ezek mind nem szükségesek ahhoz, hogy Pál szándékát megértsük.

25. *Aztán bárki versenyezzen is.* Miután állhatatosságra buzdított, el kell mondania azt is, hogy miben áll az állhatatosság. Ez utóbbit az ökölvívásokból vett hasonlattal mutatja be, de nem egy az egyben, hanem csak amennyiben megköveteli a szóban forgó téma, amelyre most szorítkozik, vagyis: milyen mértékig kell alkalmazkodni az erőtlen testvérhez. Az egyedivel érvel az általánosra:⁴⁸ méltatlan hozzánk, ha vonakodva mondunk le a saját jogunkról; lám, az ökölvívók sem esznek jóllakásig a *coliphium*ből,⁴⁹ önként lemondanak az édességekről is, hogy annál fürgébbek legyenek a küzdelem során, és ezt hervadó koszorúért teszik. Ha ilyen sokra értékelik a hervadó koszorút, amely rögtön elszárad, mennyivel inkább kell nekünk ör-

⁴⁶Chrysostomus, ad loc.

⁴⁷Grammaticis – tkp. filológusok, tehát szótárakba foglalt leírások.

⁴⁸Argumentum a minori ad maius.

⁴⁹Coliphium – húsból készült, tápláló ételkülönlegesség, amelyet külön az ökölvívóknak készítettek.

tékelnünk a hervadhatatlant? Ezért ne essen nehezünkre lemondani valamiről a lehetőségeink közül. Tudott dolog, hogy az atléták a legszűkösebb táplálékkal is beérték, olyannyira, hogy táplálkozásuk közmondásossá lett.

26. *Én ezért úgy futok.* Újra önmagáról szól, mert nagyobb súlya lesz a tanításnak, ha magát példaként hozza fel előttük. Amit itt mond, azt egyesek a remény bizonyosságára⁵⁰ értik, mintha ezt mondaná: nem hiába futok, és nem kell attól tartanom, hogy munkám semmivé lesz, mert enyém az Úr csalhatatlan ígérete.⁵¹ De nekem inkább úgy tűnik, hogy a hívőket akarja egyenesen a cél felé irányítani, hogy futásuk ne legyen tétova és csapongó; ebben az értelemben: az Úr itt minket futással és küzdelemmel edz, de célt is állít elénk, amely felé haladnunk kell, a küzdéshez pedig biztos szabályt ír elő, nehogy fölöslegesen fáradozzunk. Aztán egybefoglalja a két hasonlatot: tudom – mondja – milyen irányba fussak, tapasztalt atlétaként pedig arra összpontosítok, hogy ne vétsem el az ütést. Ezeknek fel kell tüzelniük és meg kell erősíteniük a keresztyén szívet, hogy még serényebben igyekezzen a kegyesség minden feladatára. Nagy dolog ugyanis, ha nem kóvályog tudatlanul kétes tévutakon.

27. *Hanem megsanyargatom a testemet.* Budaeus így olvassa: „gondot viselek”.⁵² Szerintem viszont az apostol a ὑπωπιάζειν igét ebben az értelemben használja: meggyötrom kemény szolgálatban.⁵³ Azt tanúsítja ugyanis, hogy nem kíméli magát, hanem a tulajdon érzéseit visszafojtja, ami csak úgy történhet meg, ha féken tartja a testet, megzabolazza annak kívánságait, és engedelmességre fogja, mint a tüzes és megbokrosodott lovat. Amikor a régi szerzetesek teljesíteni akarták ezt a parancsot, számos önfegyelmezési gyakorlatot gondoltak ki. Lócán aludtak, hosszabb virrasztásra kényszerítették magukat, elfordultak a fényűzéstől. De hiányzott az, ami a legfontosabb volt: nem tartották magukat ahhoz, amiért az apostol megparancsolja ezt, hanem egy másik parancsolattal törődtek: *a testet ne tápláljátok a kívánságokra* (Róm 13,14). Csakhogy mindig igaz, amit másutt mond: *a test gyakorlásának kevés haszna van* (1Tim 4,8); ezért testemet meggyötrom, mint egy rabszolgát,⁵⁴ hogy féktelenségével ne akadályozzon a kegyesség feladatának teljesítésében, és ne kedvezzünk neki, mások kárára vagy botránkozására.

⁵⁰Zsid 6,11.

⁵¹Ambrosiater, ad loc: certum habens quid sit promissum.

⁵²Budaeus, Commentarii Linguae Graecae (1530).

⁵³A francia változat szerint: *manier rudement et d'une façon servile.*

⁵⁴Kálvin a δουλοπαιον igét azó szerinti jelentését magyarázza.

Hogy míg másoknak prédikálok. Egyesek ezt így magyarázzák: ne éljek helytelenül, miközben másokat jól és hűségesen tanítok, nehogy Isten kárhozzátó ítélete sújtsón.⁵⁵ De sokkal jobban találna, ha ezt az igét óvásként⁵⁶ értelmeznénk, ekként: az én életemnek szabályyá kellene lennie mások számára. Tehát igyekszem úgy viselkedni, hogy erkölceim és cselekedeteim ne ellenkezzenek a tanítással, nehogy aztán – nagy gyalázatomra és testvéreim botránkozására – elhanyagoljam megtenni azt, amit másoktól megkövetelek. De összekapcsolhatjuk azzal is, amit korábban mondtam:⁵⁷ nehogy csalódjam az evangéliumban, amelyből mások az én munkám révén részesültek.

⁵⁵Theophylactus, ad loc.

⁵⁶Relatio huius Verbi ad homines: itt óvás vagy fenntartás.

⁵⁷Vö. ad 1Kor 9,23.

TIZEDIK RÉSZ

1. Testvéreim, nem akarom, hogy ne tudjátok, hogy atyáink mind a felhő alatt voltak, és mindnyájan átmentek a tengeren, 2. és mindnyájan Mózesre kereszteltettek meg a felhőben és a tengerben, 3. és mindnyájan ugyanazt a lelki eledelt ették, 4. és mindnyájan ugyanazt a lelki italt itták. Ittak pedig a lelki kősziklából, amely követte őket. A kőszikla pedig Krisztus volt. 5. De többségük nem volt kedves Isten előtt, mert elhulltak a pusztában.

Amit a két hasonlattal tanított, azt most példákkal erősíti meg. A korinthusiak nagyon el voltak telve magukkal, és úgy dicsekedtek, mintha már obsitos katonák lettek volna, vagy legalábbis befejezték volna futásukat, holott épp csak pályára léptek. Ezt a hiábavaló önmagasztalást és önhittséget fojtja el, ekként: látom, hogy már a kezdet kezdetén milyen könnyedén leálltatok, *nem akarom hát, hogy ne tudjátok*, mi történt emiatt a zsidó néppel, hogy példájukra felocsúdjatok. Mint-hogy azonban a példákban rejlő eltérés gyengíti a hasonlat erejét, Pál előrebocsátja, hogy semmi eltérés nincs köztünk és a zsidók között, ami a helyzetünk tekintetében megkülönböztetne minket tőlük. Amikor tehát azzal a büntetéssel akarja megfenyegetni a korinthusiakat, ami az izráelitákat sújtotta egykor, így kezdi: ne dicsekedjetek semmi kiváltsággal, mintha Isten előtt előkelőbb helyet kaptatok volna, mint ők. Annak idején ők is ugyanazokat a jótéteményeket kapták, amelyeket mi is élvezünk ma. Istennek közöttük akkor is ugyanaz az egyháza volt, mint ma közöttünk, és ugyanazok a szentségeik is voltak, hogy Isten kegyelmének a zálogai legyenek, de mivel a kapott javakkal visszaéltek, nem kerülhették el Isten ítéletét. Jó lesz hát félnetek, mert ugyanez vár rátok is. Júdás szintén ezt az érvet használja levelében.¹

1. *Mindnyájan a felhő alatt voltak.* Az apostol célja az, hogy rámutasson: a zsidók nem kevésbé voltak Isten népe, mint mi vagyunk; így akarta tudtunkra adni, hogy nem kerülhetjük el Isten kezét, amely annyira szigorúan büntette őket. A lényeg itt az, hogy ha Isten őket nem kímélte, minket sem fog kímélni. Sorsunk ugyanis azonos.² Ezt

¹Vö. Júd 5.

²Vö. 1Imt. 2.10.5; 3.2.22.

az azonosságot abból igazolja, hogy őket is Isten kegyelmének a jegeyi ékesítették. A sákramentumok ugyanis pecsétek, amelyek Isten egyházát felismerhetővé teszik. Elsőnek a keresztséget hozza fel, és azt tanítja, hogy a felhő is – amely a pusztában megvédte a zsidókat a nap hevétől, és lépéseiket irányította – és a tengeren való átkelés is olyan volt számukra, mint a keresztség. Sákramentum volt – mondja – a manna és a sziklából kiömlő víz is, amely a szent vacsorának felelt meg. *Mindnyájan Mózesre kereszteltettek meg* – jelenti ki, vagyis Mózes szolgálata vagy vezetése alatt. Elfogadom ugyanis azt, hogy a Szentírás általános gyakorlata szerint az *eiç* szócskát év értelemben veszi,³ mert kétségtelen, hogy Krisztus nevére, nem pedig más nevére kereszteltetünk meg, ahogyan az 1,13-ban mondja, méghozzá két ok miatt: egyrészt a keresztség vezet be Krisztus tanításába, másrészt egyedül csak az ő nevét hívjuk segítségül, hiszen a keresztség egyedül az ő erejére épül. Tehát Mózesre kereszteltettek meg, vagyis őrizete és szolgálata alatt, amint már szó volt róla. Hogyan? *A felhőben és a tengerben*. Tehát kétszer kereszteltettek meg – mondhatná valaki. Válaszolok: két dolgot nevez meg jelül, de ezek egyetlen keresztséget eredményeztek, amely megegyezik a miénkkel. De van itt ennél nehezebb kérdés is. Bizonyos ugyanis, hogy a Pál által felsorolt ajándékok gyümölcse mulandó és földi volt. A felhő megoltalmazta őket a nap hevétől, és utat mutatott nekik, ezek pedig a jelen élet külső kényelmét szolgálták; hasonlóképpen, a tengeren való átkelés arra szolgált, hogy megmeneküljenek a fáraó kegyetlenkedésétől, és megszabaduljanak a halálos veszedelemből. A mi keresztségünk haszna viszont lelki. Hát akkor miért csinál Pál sákramentumot a földi jótéteményekből, és miért keres bennük lelki titkot? Válaszolok: Pál nem hiába keresett az ilyen csodákban valami többet a test külső hasznánál. Mert bár kétségtelen, hogy Isten kedvezni akart népének e jelen élet tekintetében is, de mégis az volt a legfontosabb, hogy bizonyítsa és megmutassa nekik, hogy ő az Istenük, akinél örök üdvösség van. A felhőről mindenütt azt mondja a Szentírás, hogy jelenlétének jelképe. Miután tehát ezzel igazolta, hogy velük van, mint különleges és kiválasztott népével, nem kétséges, hogy ebben, a földi hasznon túl, a lelki élet bizonyítéka is megvolt számukra. Így kettős haszna volt, akárcsak a tengeren való átkelésnek, mert azért nyílt számukra út a tenger kelles közepén, hogy megmeneküljenek a fáraó kezétől. De mi másért történt ez így, ha nem azért, mert az Úr elhatározta, hogy minden módon gondoskodni fog róluk, akiket hűségébe és védelmébe fogadott?

³ *eiç*: -ba, be; *év*: -ra, -re.

Ebből pedig arra következtettek, hogy Istennek gondja van rájuk, és üdvösségüket a szíven viseli. Ezért volt Krisztus sákramentuma a páska is, amelyet a szabadítás emlékének megünneplésére rendelt Isten. Hogyan? Úgy, hogy a mulandó jótéteményekben Isten úgy jelent meg, mint szabadítójuk. Aki megfontolja ezt, semmi képtelenséget nem fog találni Pál szavaiban, sőt, mind a lelki szubsztanciára, mind a látható alakra nézve a legnagyobb hasonlóságot fogja találni a zsidók megkereszteltetése és a miénk között. Aztán még azt is fel lehet hozni ellene, hogy egyetlen ige sem utal ezekre. Ezt én is elismerem, de nem kétséges, hogy Lelkével Isten kipótolja a külső prédikáció hiányosságait. Ezt látni a rézkigyó esetében is, amely lelki sákramentum volt, és ezt maga Krisztus igazolja (Jn 3,14), pedig erről semmiféle ige nem maradt fenn számunkra. Mindazáltal az Úr olyan formában tárta fel a titkot – amely amúgy rejtve volt – annak a kornak a hívői előtt, amilyenben jónak látta.⁴

3. *Ugyanazt a lelki eledelt*. Most a másik sákramentumot említi, amely az Úr szent vacsorájának felel meg. Ezt mondja: a manna és a sziklából előtörő víz nemcsak a test táplálására volt alkalmas, hanem a lelket is táplálta, lelkileg. Igen, mindkettő a test táplálását szolgálta, de ez nem volt akadálya annak, hogy másféle célt is mutassanak. Amikor tehát az Úr ellátja a test jelen szükségait, ugyanakkor a lélek állandó hasznáról is gondoskodik. Ezt a kettőt könnyű lenne összebékíteni, ha nem nehezítenék meg Krisztus szavai (Jn 6,31), amelyekkel a mannat a gyomor romlandó eledelének nevezi, és ellentétbe állítja a lélek igazi eledelével. Úgy tűnik, hogy ez a kijelentés nagymértékben ellenkezik azzal, amit itt Pál mond. De ezt a csomót is könnyű megoldani. A Szentírásnak az a szokása, hogy amikor a szentségekről vagy más dolgokról beszél, a hallgatóság felfogása szerint szól, és ezért nem a dolog természetére ügyel, hanem arra, hogy mit foghatnak fel helytelenül a hallgatók. Például Pál sem mindig ugyanúgy beszél a körülmetelésről; mert amikor Isten rendelését látja benne, akkor azt mondja róla, hogy *a hit igazságának pecsétje*,⁵ amikor viszont azokkal vitatkozik, akik a körülmeteléssel csak mint külső és üres jeggyel dicsekedtek, és ebbe helyezték az üdvösség iránti fonák bizodalmaikat, akkor azt mondja róla, hogy a kárhoztatás jelképe, mert általa az emberek *az egész törvény megtartására kötelezik el magukat*.⁶ Most is csak azt emeli ki, amit az alapostolok állítottak; tehát nem Isten tiszta rendelése ellen, hanem ezek tévelygése ellen harcol. Tehát, amikor a testies

⁴ Vö. Inst. 4,15,9.

⁵ Róm 4,11.

⁶ Gal 5,2-3.

sokaság nagyobbnak tartotta Krisztusnál Mózeset, mert Mózes a pusztai vándorlás során negyven esztendeig táplálta a népet, semmi más nem látott a mannában, csak a gyomor eledelét (mint ahogy semmi más nem is érdekelte őket); válaszában Krisztus nem fejtegeti, hogy mit jelentett a manna, hanem minden egyebet félretéve, a hallgatóság felfogásához igazította beszédét, mintha ezt mondaná: ti Mózeset tartjátok a legnagyobbra, és úgy csodáljátok, mint a legkiválóbb prófétát, mert atyáitok gyomrát bőségesen megtöltötte a pusztában. Azt hozzátok fel ellenem, hogy én nektek senki vagyok, mert nem tömöm tele gyomrotokat élelemmel. De ha ilyen nagyra értékelitek a romlandó eledelt, vajon mit kellene gondolnotok az élő kenyérről, amely a lelket az örök életre táplálja? Láthatjuk tehát, hogy az Úr nem a dolog természete szerint, hanem a hallgatóság felfogásához képest beszél. Ami pedig Pált illeti, itt nem a hitetlenek visszaélésével, hanem Isten rendelésével foglalkozik. Amikor ugyanis ezt mondja: *az atyák ugyanazt a lelki eledelt ették*, először azt jelzi, hogy mi az ereje és a hatása a szentségnek, aztán arra mutat rá, hogy a törvény régi sákramentumainak az ereje ugyanaz, mint a miéinknek ma. Mert ha a manna lelki eledel volt, ebből az következik, hogy a sákramentumban nem pusztá jelképet kapunk, hanem egyúttal valóságosan kapjuk a jelzett dolgot is. Isten ugyanis nem csaló, hogy üres koholmányokkal etessen minket. A jel tényleg jel, és megőrzi a maga szubsztanciáját; viszont amennyire nevetségesek a pápisták, akik nem is tudom miféle átváltozásokról álmodoznak, épp annyira nem a mi dolgunk szétválasztani a valóságot és a külső alakot, amelyeket Isten összekötött. A pápisták összekeverik a dolgot és a jelet, a közönséges emberek, mint például Svenckfeld és a többiek, elszakítják a jeleket a dolgoktól; mi maradjunk középen, és ragaszkodjunk az Úr által rendelt összekapcsolódáshoz, ám megkülönböztetéssel is élünk, nehogy az egyik tulajdonságát helytelenül a másikra vigyük át. Hátra van még a második kérdés: a hasonlóság a régi jegyek és a mi jegyeink között. Ismert az a skolasztikus dogma, hogy a régi törvény sákramentumai kiábrázolták a kegyelmet, a mieink pedig adják. Ez a lókus igen alkalmas e tévelygés cáfolására. Tanúsítja ugyanis, hogy a sákramentumi valóság nem kevésbé volt feltárva a régi népnek, mint nekünk. Aljasul költik tehát a sorbonne-isták, hogy a törvény idején az atyák a valóság nélkül kapták volna a jeleket.⁷ Azt elismerem, hogy a jelek hathatósága erőteljesebben is és eredményesebben is áll előtünk, mióta Krisztus testté lett, mint az atyák idején. Így csak a fokozat tekintetében van különbség köztünk

⁷Vö. ad Róm 4,12.

és köztük, vagy – ahogy általában mondják – a több és a kevesebb tekintetében, vagyis mi teljesebben vesszük ugyanazt, amit ők kevésbé teljesen vettek, de nem úgy, hogy ők csak az üres alakot kapták volna, mi pedig a lényegét. Vannak, akik úgy magyarázzák, hogy csak az izráeliták *ették ugyanazt az eledelt*, és a kitévelt nem akarják ránk is vonatkoztatni, de ilyenképpen nem veszik figyelembe Pál szándékát. Mert ugyan mi másról beszél itt, ha nem arról, hogy a régi nép ugyanazokkal a jótéteményekkel volt felékesítve, mint mi, és ugyanazokban a sákramentumokban részesült? Ezt pedig azért mondja, hogy ne bizakodjunk el, mintha valamiféle kiváltság miatt mentesülhetnénk azon büntetések alól, amelyek őket sújtották. De erről most nem akarok vitatkozni, csupán azt mondom el, hogyan látom én ezt a kérdést. Azzal is tisztában vagyok ugyanakkor, hogy akik az ellenkező magyarázatot követik, éppen arra hivatkoznak, hogy ez nagyon is jól illik az iménti hasonlathoz, vagyis: minden izráelita ugyanazt a versenypályát kapta, mindannyian ugyanattól a sorompótól indultak el, mindannyiuknak ugyanazt a távot kellett megfutniuk, mindannyian ugyanabban a reménységben osztoztak, de sokan kizárattak a jutalomból. Mindent alaposan megvizsgálva, engem mégsem győznek meg ezek az érvek, hogy feladjam véleményemet, mert az apostol sem hiába említ csak két sákramentumot, és kifejezetten a keresztséget. Mi másért tenné ezt, ha nem azért, hogy összeveessen minket és őket? Kétségtelen ugyanis, hogy ha csupán a régi népre korlátozta volna az összehasonlítást, akkor inkább a körülmetélést és az egyéb jelesebb és kiválóbb sákramentumokat emlegette volna fel, ám ezek helyett homályosabbakat választott, mert ezek jobban kifejezik az ellentétet köztük és köztünk. Másképpen ugyanis nem volna találó a hozzácsatolt alkalmazás: mindaz, ami velük történt, számunkra előképül szolgál, mert Isten ítéletét szemlélhetjük benne, mely minket is fenyeget, ha ugyanazokba a bűnökbe keveredünk.

4. *A kőszikla pedig Krisztus volt.* Egyesek tudatlanul elferdítik Pálnak ezeket a szavait, mintha azt mondaná, hogy Krisztus lelki kőszikla volt, és nem arról a szirtről beszélne, amely látható jelkép volt.⁸ Láthatjuk azonban, hogy Pál határozottan külső jelekről értekezik. Amit ez ellen felhoznak, hogy tudniillik a kősziklát *lelkinék* nevezi, komolytalan érv, mert ezzel a jelzővel éppen azt akarja tudtunkra adni, hogy a kőszikla a lelki titok jelképe volt; miközben nem kétséges, hogy a mi sákramentumainkat hasonlíttja össze a régiekével. A második ellenvetésük ostoba és igen gyermeketeg. Ezt kérdezik: egy kőszirt, mely mozdíthatatlanul

⁸Chrysostomus, ad loc.

áll a maga helyén, hogyan követhette a zsidókat? Mintha nem volna nyilvánvaló, hogy a *kőszikla* kifejezés alatt a víz folyását érti, amely sohasem hagyja el a népet. Pál ugyanis Isten kegyelméről beszél, hogy tudniillik a kőszirtből feltört a víz, és ez mindig megtörtént, amerre a nép járt, vagyis: mintha maga a kőszirt követte volna őket. Mert ha Pál gondolata az, hogy Krisztus az egyház lelki fundamentuma, akkor miért tette az állítását múlt időbe?⁹ Teljesen világos, hogy olyasmit fejez ki, ami különleges volt az atyák számára. Félre hát azzal az ostoba koholmánnyal, amellyel a kötözködő emberek inkább a pimaszságukat akarják megmutatni, mintsem elismerni, hogy itt sákramentumi beszédformáról van szó! Aztán már említettük, hogy a régi sákramentumokkal együtt járt a dolog kiábrázolása. Mivel tehát ezek Krisztus előképei voltak, következik, hogy Krisztus hozzájuk volt kapcsolva, persze nem helyi, sem természeti vagy szubsztanciális egyesüléssel, hanem sákramentumi módon. Ezért mondja az apostol, hogy *Krisztus kőszikla volt*, mert akkor használ a leginkább metonímiát, amikor sákramentumokról beszél. Itt tehát a dolog nevét átviszi a jelre, de nem azért, mert tulajdonságilag egyeznek, hanem jelképesen, ama kapcsolat folytán, amit már említettem. De ezt most épp csak érintem, a 11. részben majd bővebben fogom tárgyalni. Hátra van még a másik kérdés: ha mi ma az úrvacsorában Krisztus testét esszük és véréét isszuk, akkor annak idején hogyan lehettek részesei a zsidók *ugyanannak a lelki eledelnek és italnak*, hiszen még nem volt Krisztusnak teste, hogy azt ették volna? Válaszolok: bár teste még nem volt, mégis eledel volt számukra. Ez pedig nem üres és szofista okoskodás. Üdvösségük ugyanis a halál és a feltámadás jótéteményétől, tehát Krisztus testétől és véréétől függött. Következésképpen kapniuk kellett Krisztus testét és véréét, hogy a megváltás jótéteményéből részesedjenek. Ennek vétele pedig a Szentlélek titkos munkája volt, aki úgy működött, hogy hathatós legyen számukra Krisztus teste, bár még nem volt megteremtve. Mindazáltal, úgy érti, hogy a maguk módján ették, s ez különbözött a mi evésünktől, és ezért mondtam az imént, hogy Krisztus, a kijelentés mértéke szerint, ma teljesebben adatik nekünk. Mert ma az evés szubsztanciális, de akkor nem volt az, vagyis Krisztus minket érettünk feláldozott és nekünk eledelül adott testével táplál, és mi ebből merítünk életet.¹⁰

5. *De többségük.* Most már tudjuk, hogy miért előlegezte meg ezeket így az apostol: hogy sem méltóság, sem kiválóság tekintetében ne tulajdonítsunk többet magunknak, mint nekik, hanem járjunk alázáttal

⁹ ἡ πέτρα δὲ ἦν ὁ Χριστός.

¹⁰ Vö. Insl. 4.17.15, 21-22.

és félelemmel, mert végül is csak így biztosíthatjuk, hogy nem hiába kaptuk az igazság fényét és a kegyelmi ajándékok ekkora bőségét. Isten – mondja – mindannyiukat népévé választotta, de sokan kiestek a kegyelemből. Ezek a bizonyítékok tehát figyelmeztetnek, hogy vigyázzunk, nehogy ugyanaz történjék velünk is, mert Isten a mi esetünkben sem hagyja büntetlenül azt, amit közöttük megbüntettet. Itt újra ellenvetik: ha igaz, hogy annak idején a képmutatók és hitetlenek lelki eledelt ettek, akkor ma a sákramentumokban nemde a hitetlenek is magát a jelzett dolgot kapják? Egyesek félnek, nehogy úgy tűnjék, mintha az emberek hitelensége eltörölné Isten igazságát, ha ezt tanítják: a hitetlenek együtt veszik a jelzett dolgot a jellel. De ez az aggodalom fölösleges, mert az Úr méltónak és méltatlannak egyaránt kínálja azt, amit kiábrázol, de nem mind képesek arra, hogy azt élvezzék. Közben a sákramentum sem változtatja meg a természetét, és a hathatóságából sem vész el semmi. Ezért, Isten oldaláról nézve, a manna a hitetlenek számára is lelki táplálék volt, de miután a hitetlenek szája csak testi száj volt, nem ették, amit nekik adott. Ennek a kérdésnek a bővebb kifejtését a 11. részre halasztom.

Sokan elhulltak. A bizonyítást jel alapján végzi: Istennek nem tetszetek, mert haragjában keményen sújtotta őket, és megbosszulta rajtuk a hálátlanságukat. Ezt egyesek az egész népre értik, amely a pusztában elpusztult, Káléb és Józsué kivételével, de én úgy értelmezem, hogy csak azokat sorolja ide, akiket nyomban jellegzetességük szerint számba is vesz.¹¹

6. *Mindez pedig minta¹² számunkra, hogy ne kívánjunk gonosz dolgokat, ahogyan ők kívántak.* 7. *Bálványimádók se legyetek, mint közülük némelyek, amint meg van írva: leült a nép enni és inni, és felkeltek játszani.* 8. *Ne paráználkodjunk, ahogyan közülük némelyek paráználkodtak, és elhullt egyetlen napon huszonháromezer.* 9. *Krisztust se kísértjük, ahogyan némelyek kísértették közülük, és kígyók által haltak meg.* 10. *Ne is zúgolódjatok, ahogyan némelyek zúgolódtak közülük, és elvesztek a pusztító által.* 11. *Mindezek pedig azért történtek velük, hogy példák legyenek, és azért írtattak meg, hogy tanulságul legyenek nekünk, akikhez elérkezett az idők vége.* 12. *Azért aki azt gondolja, hogy áll, vigyázzon, nehogy elessen.*

6. *Mindez minta számunkra.* Itt még világosabban figyelmeztet, hogy az őket sújtó büntetések ránk is vonatkoznak, s ők a bizonyíték: ne hív-

¹¹ 4Móz 14,29-31.

¹² ἄμιμος - tkp. minta, lásd magyarázatánál.

jük ki ugyanúgy Isten haragját, mint ők. Isten – mondja – megbüntetésükkel mintegy festményen jelenítette meg számunkra szigorúságát, hogy ebből okulva megtanuljunk félni. A *minta* szóról rögtön szólunk, itt csak arra akarom figyelmeztetni az olvasókat, hogy bátorkodtam eltérni a Vulgata fordítójától is, és Erasmus változatától is.¹³ Ők ugyanis elhomályosítják Pál gondolatát, vagy legalábbis nem fejezik ki világosan: Isten abban a népben felvázolta, amire tanítani akar minket.

Ne kívánjunk gonosz dolgokat. Itt néhány sajátos esetet vagy világos példát sorol fel, hogy oka legyen számos vétet is megfeddni, mivel hasznos volt ezekre figyelmeztetni a korinthusiakat. Úgy vélem, ezen a helyen kell megemlítenünk a 4Móz 11,4-ben elmondott történetet, bár mások arra hivatkoznak, amely a 26. rész 64. versében van leírva. Miután a nép hosszú ideig ette a mannat, elégedetlenkedni kezdett, és másféle táplálék után kezdett vágyakozni, olyat akartak, amelyet Egyiptomban ettek. Kétszeresen vétkeztek: egyrészt megvetették Isten példátlan jótéteményét, másrészt változatos ételek és finomságok után sóvárogtak, figyelmen kívül hagyva Isten akaratát. Az Úr, megelégtelve e mértéktelenséget, kemény csapást mért a népre. Emiatt nevezték el azt a helyet a kívánságok temetőjének,¹⁴ ide temették el ugyanis azokat, akiket az Úr megölt. Az Úr ezzel az esettel bizonyította be, hogy mennyire gyűlöli azokat a kívánságokat, amelyek ajándékai megutálásából és mértéktelenségünkben támadnak; mert méltán lehet rossznak és tilosnak tartani mindent, ami az Istentől előírt mértéket túllépi.

7. *Bálványimádók se legyenek.* Ezzel arra a történetre utal, amely a 2Móz 32,7-ben található. Miután Mózes hosszabb ideig tartózkodott a hegyen, mint amennyit a nép szerencsétlen állhatatlansága elviselt, a nép arra kényszerítette Áront, hogy aranyborjút készítsen, és azt állítsa fel imádásra. Nem mintha a nép ki akarta volna cserélni Istent, hanem testileg akarta érzékelni valamiféle látható jelét Isten jelenlétének. Miután Isten ezt a bálványimádást ott igen szigorúan megbüntette, ezzel a példával azt nyilvánította ki, hogy mennyire utálja a bálványimádást.

Amint írva van: leült a nép. Ezt a lókust csak kevesen értik helyesen, mert úgy szokták magyarázni, hogy a mértéktelenség volt a nép zabolátlanságának oka, ahogyan a közmondás is mondja: jó ebédre jön a tánc.¹⁵ Mózes itt szent lakomáról beszél, amit a bálvány tiszteletére

¹³Vulgata: *in figura facta sunt*; Erasmus: *pro figura*; Kálvin: *typi*. Kálvin e szakasz magyarázata során a görög *τύπος* szót átírja latinus formára, mert kerülni akarja a *figura* kifejezést. E tekintetben Augustínus magyarázatától is eltér.

¹⁴4Móz 11,34.

¹⁵A francia változatban: *Après la pause vient la danse*.

rendeztek. A lakoma és a játék tehát a bálványimádás velejárói voltak. Mert szokás volt Isten népe körében is, a babonások között is, hogy az áldozást lakomával kapcsolták össze, így a lakoma mintegy része volt az isteni tiszteletnek, ezen pedig nem lehetett jelen egyetlen istentelen vagy tisztátalan ember sem. Szent játékokat a pogányok is rendeztek bálványaik tiszteletére, és kétségtelen, hogy a zsidók is ezzel a szertartással tisztelték a maguk borját. Annyira orcátlan ugyanis az emberi szellem, hogy ami tetszik neki, arra rámondja, hogy Isten. Így aztán a pogányok úgy elbutultak, hogy azt képzelték, isteneik utálatos ünnepegekben, szemérmetlen táncokban, ocsmány szavakban és mindenféle obszcenitásban gyönyörködnek. A zsidó nép pedig utánozta őket, és elfogyasztva az ünnepi ebédet, ünnepi játékokra is felkerekedtek, nehogy valami elmaradjon a bálványok tiszteletéből. Ez tehát ennek eredeti és egyszerű értelme. De kérdezhetné valaki, hogy az apostol miért inkább a lakomát és a játékot említette, és nem az imádást? A bálványimádás lényege ugyanis ez utóbbi, míg az előbbieket csak tartozékok. Nyilván azt választotta, ami a leginkább talált a korinthusiakra. Mert nem valószínű, hogy sűrűn látogatták volna a hitetlenek összejövetelét, vagy leborultak volna a bálványok előtt, de igenis részt vettek lakomáikon, melyeket a démonok tiszteletére rendeztek, és nem kerülték el a hitetlen szertartásokat sem, amelyek a bálványimádás jelképei voltak. Az apostol tehát nem ok nélkül jelenti ki, hogy ezt, amiben vétkeztek, Isten kifejezetten kárhoztatja. Egyszerűen jelzi, hogy a bálványimádás egyetlen mozzanatában sem vehetsz részt úgy, hogy meg ne fertőzzen, akik pedig leborulnak a bálványimádás külső jelképe előtt, nem menekülhetnek el büntetlenül Isten kezétől.

8. *Ne paráználkodjunk.* Most a paráznaságra tér át, amely a történetírók szerint felette nagy szabadságot élvezett Korinthusban, és az imént mondottakból rögtön következtetni lehet arra, hogy e vétektől azok sem voltak mentesek, akik Krisztus nevét vallották. E vétek megbosszulásának minket is meg kell rettentenie, és emlékeztetnie kell arra, hogy mennyire utálatosak Isten előtt a tisztátalan gerjedelmek. Hiszen egyetlen nap alatt huszonnégyezeren pusztultak el, vagy ahogy Mózes mondja: huszonnégyezren. Bár a számok különböznek, a megoldás könnyű: nem új dolog, hogy amikor nem az a cél, hogy pontosan és egyen-egyenként számoljanak össze személyeket, akkor hozzávetőleges számot mondanak. Ahogyan például a rómaiak „százazs”-nak¹⁶ nevezték a bírói testületet, holott száznál kettővel

¹⁶*Centumviratus*.

többen voltak benne. Tehát az Úr keze hozzávetőlegesen huszonnégyezret terített le, vagyis többet, mint huszónháromezret; Mózes a többet, Pál a kevesebbet mondja, így a dologban semmiféle különözés nincs. A történet a 4Móz 25,9-ben található. Egy nehézség azért mégis előkerül itt: Pál a csapás kiváltó okának a paráznaságot tekinti, Mózes pedig azt mondja, hogy Isten haragját az lobbantotta fel, hogy a nép Baal-Peór mellé szegődött (4Móz 25,3). Miután azonban az elpártolás paráznasággal kezdődött, és Izráel fiai nem annyira vallási okból estek istentelenségbe, mint inkább a parázna nők csábításától elbájolva, minden ami ebből a rosszból következett, a paráznaságnak tulajdonítandó. Bálám ugyanis azt tanácsolta, hogy a midjániak adják ki lányaikat az izráelitáknak, hogy ily módon idegenedjenek el Isten igaz tiszteletétől.¹⁷ Sőt, a nagy vakság is a gerjedelem büntetése volt, hogy engedték magukat a hitetlen paráznaságra csábítani. Tanuljuk hát meg, hogy nem kis bűn a paráznaság, amelyet Isten akkor igen keményen és különféle formában megbüntetett.

9. *Krisztust se kísértjük.* A mondatnak ez a része a 4Móz 21,6-ban található történethez tartozik. Amikor ugyanis a nép elunta a naponkénti tápláltatást, sorsa felől is elkezdett panaszkodni, és Isten ellen fordult: miért úz velünk játékot Isten? stb. A népnek ezt a morgolódását nevezi Pál megkísértésnek, és nem helytelenül, mert a kísértés ellentéte a türelemnek. Mert mi is volt az oka annak, hogy a nép fellázadt Isten ellen? Az, hogy gonosz kívánságtól űzve, nem tudta kivárni, hogy elérkezzen az Úrtól elrendelt idő. Jegyezzük meg tehát, hogy ennek a rossznak a forrása, amelytől Pál el akar rettenteni, a türelmetlenség, amikor is Isten fölé akarunk kerekedni, és nem adjuk magunkat irányítása alá, hanem inkább őt akarjuk saját akaratumk és törvényeink alá rendelni. Ezért a rosszért Isten keményen megbüntette az izráelita népet, márpedig az igazságos bíró mindig következetes marad önmagához. Ha tehát nem akarjuk ugyanazokat a büntetéseket elszenvedni, ne kísértjük őt. Igen kiváló lókus ez Krisztus örökkévalóságáról, mert semmit sem ér Erasmus szórszálhasogatása: „ne kísértjük Krisztust, ahogyan némelyek kísértették közülük Istent”.¹⁸ Mert az „Isten” szót ide hozzátenni igencsak erőltetett, és azon sem kell csodálkozni, hogy Krisztust az izráelita nép vezérének nevezi. Ahogyan ugyanis nélküle, a közbenjáró nélkül Isten soha sem lett volna könyörületes hozzájuk, úgy jótéteményeit is csak az ő keze

¹⁷Vö. 4Móz 31,16.

¹⁸Erasmus (Annot. ad loc.) a vonatkozó névmás lehetséges olvasatait αὐτοῦ, illetve αὐτοῦν mérlegeli: *si legimus αὐτοῦ, ne nos tentemus Christum, sicut olim ludael tentaverunt Deum.*

által közölte. Ezért az angyalt, aki először Mózesnek jelent meg, aztán az úton végig jelen volt a néppel, gyakran nevezik יהוה-nak (*Jahve*). Kijelenthetjük tehát, hogy az angyal maga Isten Fia volt, és már akkor vezetője volt az egyháznak, mint annak a feje. Ami a *Krisztus* nevet illeti, miután ez az emberi természetre vonatkozik, annak idején még nem illett rá Isten Fiára, de a tulajdonságok közöltetése folytán neki tulajdonítható; amint másutt is olvassuk: az embernek Fia a mennyből szállt alá.¹⁹

10. *Ne is zúgolódjatok.* Némelyek úgy értik, hogy akkor támadt ez a zúgolódás, amikor a tizenkettő, akiket kiküldtek a földet kikémlenni, visszatért, és elkeserítette a népet.²⁰ De miután ezt a zúgolódást egyetlen csapással sem büntette meg azon nyomban az Úr, hanem az lett érte a bűnhődés, hogy mindannyiukat kizárta a föld örökléséből, a lókust másképpen kell magyarázni. Bár nagyon súlyos büntetés volt, hogy nem engedte őket belépni a földre, de amikor Pál azt mondja, hogy *elvesztek a pusztító által*, másfajta büntetésre utal. Én tehát ezt arra történetre vonatkoztatom, amely a 4Móz 16-ban található. Mert amikor Isten megtorolta Kórah és Abírám kevélységét, a nép Mózes és Áron ellen lázadt fel, mintha ők lettek volna az okai az Úr csapásának. A népnek ezt a dühögését bosszulta meg Isten, amikor tüzet küldött a mennyből, amely sokakat megemésztett, negyvenezernél is többet. Tehát fényes és emlékezetes bizonyítéka ez Isten haragjának a lázadók és pártütők, az ellene zajongók ellen. Ezek ugyan Mózes ellen zúgolódtak, de miután semmi okuk nem volt, hogy ellene támadjanak, és egyéb alkalom sem adódott, hogy felgerjedjenek ellene, hacsak az nem, hogy az Istentől kapott tisztében hűséggel eljár, zúgolódásukkal magát Istent támadták meg. Ezért jól gondoljuk meg, hogy amikor Isten hűséges szolgálai ellen fellázadunk, nekünk Istennel van dolgunk és nem emberekkel, és tanuljuk meg, hogy ez a vakmerőség nem marad büntetlenül. A *pusztító* alatt az angyalt értsd, aki végrehajtotta Isten ítéletét. Mert az emberek megbüntetésére egyszer rossz, máskor pedig jó angyalok szolgálatát veszi igénybe, ahogyan a Szentírás különböző helyeiből kitűnik. Mivel Pál itt nem különbözteti meg őket, bármelyikre lehet gondolni.

11. *Mindezek pedig példaképpen történtek velük.* Újra megismétli: mindezt azért történt meg az izráelitákkal, hogy mintául szolgáljanak számunkra,²¹ vagyis olyan példák ezek, amelyekben Isten szemünk elé helyezi a maga ítéleteit. Tudom, hogy mások elmésebben elfilozo-

¹⁹Jn 3,13.

²⁰4Móz 14.

²¹Sicut nobis typi.

fálgatnak ezekről az ígérőről, de úgy vélem, megértettem az apostol gondolatát, amit így fogalmazok meg: ezekkel a példákkal, mintegy táblára festett képekkel, arra tanít, hogy milyen ítélet fenyegeti a bálványimádókat, a paráznákat és a többieket, akik megvetik Istent. Élethű képek ezek, amelyek megjelenítik előttünk az ilyen bűnökre haragvó Istent. Ez a magyarázat, amellet, hogy egyszerű és igaz, még azzal a haszonnal is jár, hogy lezárja az utat némely rajongó előtt, akik elcsavarják ezt a lókust annak igazolására, hogy ami a régi néppel történt, az sosem volt más, csak árnyék. Először azt állítják, hogy a régi nép az egyház előképe volt, és innen arra következtetnek, hogy bármit is ígért és adott nekik Isten, minden jótéteménye, minden büntetése csak előzetes ábrázolása volt annak, aminek aztán Krisztus eljövetelel kellett valósággal beteljesednie. Ez a legdögletesebb eszelősség, amely barbár megsértése a szent atyáknak, de még ennél is súlyosabb sértegetése Istennek. Az a nép ugyanis úgy volt a keresztyén egyház előképe, hogy ugyanakkor igaz egyház is volt; állapota úgy rajzolta fel a miénket, hogy ugyanakkor saját rangja volt egyházként is; a nekik adott ígéretek úgy vázolták fel előre az evangéliumot, hogy magukba foglalva hordozták azt; sákramentumaik úgy szolgáltattak előképet a mieinkről, hogy mindazáltal abban az időben valódi sákramentumok voltak, érvényes hathatósággal; egyszerűen: velünk együtt a hit ugyanazon lelkét kapták ők is, akik a tanítást is, aztán a jeleket is helyesen használták. Pál szavai tehát semmit sem segítenek ezeken az örülteken, mert az apostol nem azt mondja, hogy annak a kornak a dolgai úgy lettek volna példaká, hogy hiányzott volna belőlük minden igazság, és csak üres színjátékok lettek volna; sőt, inkább egyszerűen azt tanítja – amint már kifejtettük –, hogy ott mintegy képekben vannak lefestve azok a dolgok, amiknek *tanulságunkra* kell szolgálniuk.

Azért írtattak meg, hogy tanulságul legyenek számunkra. A mondatnak ez a második része az előbbinek a megvilágítása. Mert mindezt nem a régi izráeliták számára volt fontos feljegyezni, hanem számunkra, hogy jól vessük az eszünkbe. Ebből viszont mégsem következik, hogy azok a büntetések ne Isten valóságos feddéseik lettek volna, és ne szolgálták volna megjavulásukat; de ahogy már akkor érvényre juttatta ítéleteit Isten, éppúgy azt is akarta, hogy ezeknek örök emléke fennmaradjon a mi okulásunkra. Mert mit használ a halottaknak ez a történet? Az élőknek viszont hasznára válhat-e egyáltalán, ha mások példája nem inti őket megtérésre? Márpedig Pál adottnak veszi azt az alapelvet, amely kapcsán minden hívőnek egyet kell értenie, hogy tudniillik a Szentírás semmi olyat nem hoz előnk, amit ne lenne hasznos megismerni.

Akikhez elérkezett az idők vége. A τέλη²² olykor titkokat is jelent,²³ ami e helyhez mintha találna is, de mégis a bevett olvasatot követem, mert az egyszerűbb. Tehát ezt mondja: minden kor végső határára érkeztünk, hiszen minden a mi korunkban teljeseedett be, mert ezek már a végidők. Krisztus országa ugyanis a törvénynek és az összes prófécianak a végső célja. Mindazáltal Pál mondása ellentétben áll a közvélekedéssel, amely szerint Isten, aki az Ótestamentum idején szigorúbb volt, és mindig készen állt és fel volt fegyverkezve a bűnök megtorlására, most engesztelhető kezdett lenni és készségesebb a megbocsátásra. Ezt úgy is magyarázzák, hogy mi a kegyelem törvénye alatt vagyunk, vagyis Isten sokkal elnézőbb irántunk, mint volt a régiekkel szemben. De mit mond Pál? Azt, hogy ha Isten számon kérte rajtuk bűneiket, akkor minket sem fog jobban kímélni. Félre hát azzal a tévelygéssel, hogy Isten manapság engesztelhetőbb lenne, már ami a bűnök számonkérését illeti! Valljuk ugyan, hogy Krisztus eljövetelel gazdagabban és bőségesebben áradt ki az emberekre Isten jósága, de mi köze ennek ahhoz, hogy büntetlenül maradnának az istentelenek, akik visszaélnék az ő kegyelmével? Csak azt az egyet fontos megjegyeznünk, hogy manapság más a büntetés formája, mert annak idején Isten inkább külső jótéteményekkel halmozta el a kegyeseket, hogy atyai szeretetét ezekkel bizonyítsa nekik, ezért a maga haragját is többnyire testi büntetésekkel fejezte ki. Ma viszont, amikor már teljesebb kijelentést kapunk, nem ostoroz olyan gyakran látható büntetésekkel, és a gonoszokat sem sújtja rögtön testi büntetéssel. Erről többet *Instituciónunkban* találász.²⁴

12. *Ezért, aki úgy gondolja, hogy áll.* Az apostol az előzményekből következtet: ne dicsekedjünk olyannyira az elindulásunkkal és az előrehaladásunkkal, mert elbizakodottságunkban ellanyhulhatunk. A korinthusiak ugyanis állapotukkal dicsekedtek, miközben erőtlenségükről elfeledkezve számos gaztettet követtek el. Olyan fonák önbizalom volt ez, amely miatt a próféták folyton feddték az izráelita népet. De mivel a pápisták ezt a lókust elcsavarják, hogy alátámasszák hitetlen dogmájukat a hit folytonos ingadozásáról, jegyezzük meg, hogy kétféle bizonyosság van.²⁵ Az egyik Isten ígéretein nyugszik, s ezért a kegyes lelkiismeret meg van bizonyosodva arról, hogy Isten soha nem fog mellőle eltávozni, és szilárd meggyőződésre támaszkodva bátran és rettenthetetlenül szembeszáll a Sátánnal és a bűnnel;

²²τὰ τέλη των αἰώνων – az idők vége.

²³Vö. *Platon*: Az állam, 560E.

²⁴Vö. *Inst.* 2.11.3; 3.4 passim; 3.25.12; 4.20.

²⁵Vö. ad 1Kor 2,12.

de nem kevésbé van tudatában erőtlenségének, ezért félelemmel és alázattal rábízta magát Istenre, és szorgalmasan és gondosan ajánlja magát neki. Szent ez a bizonyosság, és nem választható el a hittől, amint számos szentírási helyből kitűnik, különösképpen a Róm 8,33-ból. A másik butaságból fakad: a jelen élet adományaitól felfuvalkodott emberek, mintha nem érhetné őket veszedelem,²⁶ semmivel sem törődnek, hanem nyugodtan elvannak a maguk állapotában, és ezért ki vannak téve a Sátán minden váratlan támadásának. Nos, Pál ettől az utóbbi gondtalanságtól tanácsolja el a korinthusiakat, mert jól látta, hogy ostoba képzelgéssel tetszelegnek önmaguk előtt. Vagyis egyáltalán nem azt parancsolja, hogy szorongó szívvel tétovázzanak Isten akaratát illetően, vagy rettegjenek üdvösségük bizonyossága felől, mint azt a pápisták álmodják.²⁷ Summa: ne feledjük hát, hogy Pál itt azokhoz az emberekhez szól, akik a testbe vetett hamis önbizalom miatt fuvalkodtak fel, és elfojtja az önbizalmat, amely embereken és nem Istenen alapul. Ahogy például előbb megdicséri a kolossiaiak erős vagy ingathatatlan hitét, majd megparancsolja, hogy maradjanak szilárdak, gyökerezzenek meg Krisztusban, épüljenek és erősödjenek meg a hitben (Kol 2,5,7).

13. Csak emberi kísértés esett rajtatok. Mert hűséges az Isten, és nem hagy titeket erőtök felett kísértetni, sőt a kísértéssel együtt a kiutat is megadja, hogy el tudjátok azt hordozni. 14. Ezért, szeretteim, kerüljétek a bálványimádást! 15. Mint okosokhoz szólok: ti magatok ítéljétek meg, amit mondok. 16. A hálaadás pohara, amelyet megáldunk, nemde a Krisztus vérével való közösségünk? A kenyér, amelyet megszegünk, nemde a Krisztus testével való közösségünk? 17. Ahogyan egy a kenyér, úgy sokan egy test vagyunk, mert mindnyájan egy kenyérből részesedünk. 18. Nézzétek meg a test szerint való Izráelt. Akik az áldozatot eszik, nemde közösségben vannak az oltárral?

13. Csak emberi kísértés esett rajtatok. Mások hadd leljék csak örömeiket a saját értelmezésükben,²⁸ én viszont úgy gondolom, hogy itt vigasztalni akarja őket, nehogy Isten rettenetes haragjának azokról a példáiról hallván, amelyekkel az imént példálózott, megrémüljenek,

²⁶ *Extra teli jactum* – szó szerint: a dárda hatósugarán kívül. Vergilius mondásának megfordítása – *intra jactum teli*: A dárda hatósugarán belül. *Virg. Aen.* 11:608. Kálvin ugyanezt a képet használja még a 15,31-nél, illetve a Fil 1,6-hoz írt kommentárban [CR 52. (Volumen XXX.) 9–10].

²⁷ Vö. Inst. 3,2,40.

²⁸ *Erasmus* (Annot. ad loc.) részletesen ismerteti a kísértés (*tentatio*) fogalmához kapcsolódó középkori spekulatív magyarázatokat.

és elveszítsék bátorságukat. Hogy biztatása eredménnyel járjon, hozzáteszi: van helye a megtérésnek;²⁹ mintha ezt mondaná: nincs miért csüggednetek, és nem akarok okot sem adni a kétségbeesésre, mert nem egyéb történik veletek, mint ami az emberekkel szokott történni. Mások inkább úgy vélik, hogy gyávaságukért feddi őket, mert a legkisebb kísértésre is megfutamodtak; és valóban, az *emberi*³⁰ kifejezés olykor azt is jelenti, ami elviselhető.³¹ Szerintük tehát az értelme ez lesz: vajon ennyire el kell csüggedni holmi csekély kísértéstől? De miután a kontextust jobban kifejezi, ha azt mondjuk, hogy itt vigasztalást ad, én inkább efelé hajlok.

Mert hűséges az Isten. Amint megparancsolta, hogy a múlt tekintetében legyenek bátrak – bűnbánatra akarván sarkallni őket –, úgy a jövőre nézve is biztos reménységgel vigasztalja őket: Isten nem fogja túrni, hogy erejükön felül kísértessenek meg. Megparancsolja tehát, hogy az Úrra tekintsenek, mert a kísértés, bármily csekély is legyen, rögtön legyőz, és fölénk kerekedik, ha csak a saját erőnkre támaszkodunk. Az Urat nemcsak azért mondja hűségesnek, mert igazmondó (amit ígér, az igaz), hanem azért is, mert – mintha ezt mondaná – az Úr biztos őrizője övéinek, akinek a védelme alatt biztonságban vagytok. Övéit ugyanis soha sem hagyja magukra. Ha tehát hűségébe fogadott, nincs miért félnetek, csak teljes egészében tőle függjétek. Mert kétségtelen, hogy a csalódás egyik formája lenne, ha szükség idején megvonná segítségét, vagy hosszabb ideig tartó kísértéssel látogatná azokat az erőtlenekeket, akik már-már összeroskadnak a súly alatt. De Isten kétszeresen is a segítségünkre siet, hogy ne győzzön le a kísértés, hiszen erőt is ad, és határt is szab a kísértésnek. Az apostol itt főleg az utóbbiról beszél, de az elsőt sem zárja ki, tudniillik hogy Isten könnyít a kísértéseken, nehogy súlyuk alatt összeroskadjunk. Jól tudja, hogy mire vagyunk képesek, és a kísértéseket ehhez szabja. Itt a *kísértés* szót általában mindarra értem, ami felizgat minket.

14. Ezért, szeretteim, kerüljétek. Az apostol most visszakanyarodik a szorosabban vett kérdéshez, amelytől némileg elkanyarodott; ezt pedig azért tette, nehogy a tiszta tanítás hatástalan maradjon, s ezért iktatott közbe általános buzdításokat, melyeket az imént olvashattunk; most azonban újra felveszi a megkezdett vita fonálát: a keresztyén embernek tilos a hitetlenek babonáságaihoz csatlakoznia. Kerüljétek³² a bálványimádást – mondja. Először nézzük meg, hogy

²⁹ Vö. Zsid 12,17.

³⁰ ἄνθρωπος.

³¹ Vö. *Erasmus*, Annot. ad loc.

³² φεύγετε *fugite*, tkp. meneküljétek.

milyen értelemben használja a *bálványimádás* kifejezést. Nyilván nem gyanúsította a korinthusiakat sem nagyfokú tudatlansággal, sem ostobasággal, hogy ezt gondolta volna róluk: szívből tisztelnék a bálványokat; de mivel minden fenntartás nélkül ellátogattak a hitetlenek vallási társaságaiba, és velük együtt részt vettek a bálványok tiszteletére rendezett szertartásokon; nos, ezt a szabadosságukat ítéli el, mert ez nem volt jó példa. Egészen biztos tehát, hogy amikor itt bálványimádást mond, akkor külső dolgokról, vagy ha jobban tetszik, a bálványimádás gyakorlatáról beszél. Ahogy például azt mondjuk, hogy Isten iránti tiszteletünket térdhajlítással és a tiszteletadás más jeleivel fejezzük ki, ám a legfontosabb és az igazi tisztelet belső, ugyanúgy van ez a bálványokkal is. Hiszen ez a logikája az ellentétes dolgoknak is. Sokan hiába fáradoznak manapság azzal az ürüggyel menteni a bálványimádás külső cselekedeteit, hogy a szívük nincs ott,³³ hiszen Pál a cselekedeteket is bálványimádásként ítéli el, és joggal. Miután ugyanis nemcsak a szív titkos érzésével, hanem a külső imádatlással is tartozunk Istennek, aki az imádat külső gyakorlatából bármit is átenged bármely bálványnak, az éppen ugyanannyit von el Istentől. Ugyan hiába érvel azzal, hogy szívében egészen más volt, ha maga a cselekedet megtörtént, és ezzel Isten törvényes tisztelete átkerült a bálványra.

15. *Mint okosokhoz szólok.* Mivel érvét az úrvacsora titkából készülni, ezzel a rövid bevezetéssel készíti fel őket, hogy vegyék fontolóra, milyen nagy dologról van szó, mintha ezt mondaná: Nem újoncoknak beszélek. Őrizzétek meg a szent vacsora erejét, mert itt oltatunk az Úr testébe. Hát nem méltatlan, hogy közösségre léptek a hitetlenekkel, hogy velük egy testté legyetek? Hallgatólagosan elítéli meggondolatlanságukat, hogy noha Krisztus iskolájában oly kiváló oktatásban részesültek, mégis átengedik magukat ennek a durva vétkeknek, pedig nem volt nehéz ítéletet alkotni róla.

16. *A hálaadás pohara.* Krisztus szent vacsorája két jegyből áll: a kenyérből és a borból – most a másodikkal kezd. A hálaadás poharának nevezi, amely titokzatos áldásmondásra (*eulogia*)³⁴ van szánva. Nem érték egyet azokkal, akik áldás alatt hálaadást értenek, és úgy magyarázzák, hogy áldani azt jelenti: hálát adni.³⁵ Elismerem ugyan, hogy olykor ilyen jelentése is van, de soha sem olyan összefüggés-

³³Utalás az ún. nikodemitákra. Vö. ad 1Kor 8,12.

³⁴Kálvin a magyarázat során változtatva használja a *mystica eulogia*, *mystica benedictio* kifejezéseket, a *mysticus* szóval itt a sákramentumi szertartására utal.

³⁵Theophylactus, ad loc.: *Calix benedictionis, id est eucharistiae. Manibus enim cum tenetes, benedicimus ei et gratias agimus ei qui sanguinem suum pro nobis effudit.*

ben, amelyben itt Pál használja. Mert az, hogy Erasmus hozzáérti a prepozíciót is, nagyon erőltetett.³⁶ Az értelme, amelyet én követek, nagyon könnyű, és egyáltalán nem bonyolult. Mert a kelyhet megáldani azt jelenti: megszenteljük, hogy az Úr vérének szimbóluma legyen számunkra. Ez pedig az ígéret igéje által történik, amikor a hívők Krisztus rendelése szerint összegyűlnek, hogy ezzel a sákramentummal ünnepeljék halálának emlékét. A pápisták konszekrációja valamiféle mágia, amelyet a pogányoktól vettek át, és amelynek semmi köze a keresztyének tiszta szertartásához. Amúgy Isten igéje mindent megszentel, amit megesszünk, ahogyan ezt ugyancsak Pál tanúsítja másutt,³⁷ de annak az áldásnak más a célja, és pedig az, hogy tisztán használjuk Isten ajándékait, adományozójuk dicsőségére és a mi javunkra. A titokzatos áldás célja az úrvacsorában van, hogy tudniillik a bor ne legyen többé közönséges ital, hanem különítessék el lelki táplálékká, hiszen Krisztus vérének a jegye. Az ily módon megáldott kehelyre mondja Pál, hogy a Krisztus vérével való közösségünk.³⁸ Milyen értelemben? – lehetne kérdezi. Ha megszűnik a vitatkozás, szertefoszlik minden homály. Való igaz, hogy a hívők Krisztus vére által egyesülnek egymással, hogy egy test legyenek. Az is igaz, hogy az ilyen egységet nevezik sajtáságosan *κοινωνία*-nak. Ugyan ezt valloam a kenyérről is. Ezen kívül azt is látom, hogy Pál mintegy magyarázólag rögtön hozzáteszi: mi mind egy test leszünk, mert egyszerre részesülünk ugyanabból a kenyérből. Mert könyörgöm, honnan van közöttünk ez a közösség, ha nem onnan, hogy Krisztusban egyesülünk, és testéből való test és csontjaiból való csont leszünk?³⁹ Először ugyanis Krisztusba kell beleoltatnunk – hogy így mondjam –, hogy aztán mi is eggyé legyünk. Tedd hozzá, hogy Pál itt nemcsak az emberek közötti kölcsönös kapcsolatról értekezik, hanem Krisztus és a hívők lelki egységéről is, és ez alapján következteti: túrhetetlen szentségtörés, hogy ők bálványokkal fertőzik meg magukat. A lókus szöveggörnyezetéből tehát meg lehet ítélni, hogy a vér közössége⁴⁰ az a kapcsolat, amely Krisztus vérével létesül, amikor mindnyájunkat a maga testébe olt, hogy bennünk éljen, és mi őbenne. Elfogadom, hogy amikor a kelyhet közöltetésnek⁴¹ nevezzük, ez jelképes beszéd, csak ne töröltessék el a kiabrázolt valóság, vagyis legyen jelen maga

³⁶Ti. a ő εὐλογοῦμεν kifejezést bővített értelmében: κατ' ὃ εὐλογοῦμεν τὸν Θεόν. Erasmus (Annot. ad loc.) Theophylactus értelmezésére hivatkozik.

³⁷Vö. 1Tim 4,5.

³⁸κοινωνία.

³⁹El 5,30.

⁴⁰κοινωνία sanguinis.

⁴¹Communicatio.

a dolog is, hogy a lélek is éppúgy érzékelje a vérrel való közösséget, mint ahogyan a száj a bort, amikor megisszuk. Egyébként a pápisták nem is mondhatják, hogy a hálaadás pohara számukra Krisztus vérenek közöltetése lenne, mert a vacsorát megcsonkítják és széttépik. Ha egyáltalán vacsorának lehet nevezni azt az idegen szertartást, amelyet különféle emberi koholmányokból tákoltak össze, és amely még a halvány nyomát sem őrzi az Úr rendelkezésének. De ha minden egyéb rendben is lenne, az mégis ellenkezik a vacsora helyes használatával, hogy a népet eltiltják a kehelytől, amely a sákramentum fele.

A kenyér, amelyet megtörünk. Ebből látható: a régi egyház gyakorlata az volt, hogy egy kenyérből törtek mindenkinek külön-külön egy darabot, hogy ily módon még szemléletesebben kifejezzék, hogy az összes hívő Krisztus egy testvére egyesül. S hogy ezt a szokást sokáig megtartották, kiderül azoknak a tanúságtételéből, akik az apostolok után háromszáz évig virágai voltak az egyháznak. De aztán győzött a babonáság: a kenyeret már senki sem merte kézzel megérinteni, hanem a pap helyezte kinek-kinek a szájába.

17. *Ahogyan egy a kenyér.* Korábban már rámutattam, hogy Pálnak itt nem az a kifejezett célja, hogy szeretetre buzdítson minket, de futólag mégis megteszi, hogy a korinthusiak megértsék: a külső gyakorlatban is gondoskodni kell a Krisztussal való egységünkről, és pedig úgy, hogy közösen összegyűlünk a szent egység szimbólumához. A mondatnak ebben a második felében a sákramentumnak csak az egyik részét említi. A Szentírásban szokott dolog, hogy a kenyér megtörése – *pars pro toto*⁴² – az egész úrvacsorát jelzi. Olvasóimat melleleg azért kellett figyelmeztetnem erre, hogy a kevésbé jártasakat ne zavarja meg az a mesterkéltszórás, amit némely ármánykodó ránk akar erőszakolni, hogy tudniillik miután Pál csak a kenyeret említi, meg akarta volna fosztani a népet a sákramentum felétől.

18. *Nézzétek meg a test szerint való Izráelt.* Más példával erősíti meg, hogy minden szent szertartásnak az a természete, hogy valamiképpen közösségbe kapcsoljon össze Istennel. Mózes törvénye ugyanis nem engedte áldozati lakomára azokat, akik nem készültek fel rá kellőképpen. Nemcsak a papokról beszélek, hanem az egyszerű népről is, amely elfogyasztotta azt, ami az áldozatból megmaradt. Ebből következik, hogy aki az áldozati állat húsából evett, azok mindannyian részesei voltak az oltárnak, vagyis az oltár szentségének, amelyre Isten méltatta a maga templomát és azokat a szent szertartásokat, amelyekel ott végeztek. A *test szerint* kifejezést, úgy tűnik, azért tette hozzá, hogy

⁴² Szünekidokhé – azaz: *pars pro toto*.

a kettőt összehasonlítva a korinthusiak még többre becsüljék a mi úrvacsoránk hathatóságát; mintha ezt mondaná: ha ilyen nagy erő volt a régiek előképeiben és elemi nevelő vezérletében,⁴³ mit gondolunk, vajon mekkora van a mi misztériumainkban, amelyben Isten teljesebben megjelenik nekünk? Bár – szerintem – egyszerűbb azt mondani, hogy Pál ezzel a jeggyel csak meg akarta különböztetni a törvény alatt lévő zsidókat azoktól, akik Krisztushoz tértek. De maradt még egy antitézis: ha az Istentől rendelt szertartások megszentelik azokat, akik elvégzik, akkor, ezzel szemben, a bálványoknak bemutatott szertartások megfertőzik végzőiket. Ugyanis egyedül Isten az, aki megszentel. Tehát minden más idegen istenség megszenteléstelenít. Ha tehát a misztériumok⁴⁴ összegyűjtik és egyesítik a híveket Istennel, akkor a babonás beavatott szertartások ugyancsak beavatják a hitetleneket a bálványokkal való közösségre. De mielőtt hozzákezdene ennek kifejtéséhez, ellenkérdéssel hártja el a lehetséges ellenvetéseket.⁴⁵

19. *Mit mondok hát? Hogy a bálvány valami? Vagy netán a bálványáldozat valami? 20. Nem, hanem azt mondom, hogy amit a pogányok feláldoznak, az ördögöknek⁴⁶ áldozzák fel, nem Istennek. Én pedig nem akarom, hogy részesei legyetek ördögi dolgoknak. 21. Nem ihatjátok az Úr poharát is, és az ördögök poharát is. Nem lehettek részesei az Úr asztalának is, és az ördögök asztalának is. 22. Avagy kihívjuk magunk ellen az Urat? Netán erősebbek vagyunk nála? 23. Mindent szabad nekem, de nem minden használ; mindent szabad nekem, de nem minden épít. 24. Senki se a maga javát keresse, hanem mindenki másét.*

19. *Mit mondok hát?* Felületes szemlélőnek úgy tűnhetett, hogy az apostol vagy helytelenül érvel, vagy tényleg tulajdonít valamit – létet vagy erőt – a bálványoknak. Máris érkezhett a kifogás: ugyan mire való az efféle összevetés az élő Isten és a bálványok között? Isten a misztériumai által egyesít minket magával. Legyen! De akkor honnan van ereje a bálványoknak ugyanezt megtenni, holott semmik?⁴⁷ Vagy talán azt képeled, hogy a bálványok valamik, vagy képesek valamire? Pál válasza az, hogy ő voltaképpen nem a bálványokra tekint, hanem inkább azoknak az elgondolását vizsgálja, akik a bálvá-

⁴³ *Paedagogia* – vö. Gal 3,24.

⁴⁴ Tkp. sákramentumok.

⁴⁵ *Per anthypophoriam* – ἐνὸντοφορα; retorikában: elővételezett válasz képzeletbeli ellenvetésre. Vö. *Quintilianus*, *Oratoria* 9,3.

⁴⁶ δαίμοντος – lásd magyarázatánál.

⁴⁷ Vö. ad 1Kor 8,4.

nyoknak áldoznak. Innen származik ugyanis az a fertőzés, amelyre hallgatólagosan utalt. Vallja tehát, hogy a bálvány semmi, vallja, hogy merő ámitás az, amikor a pogányok ünnepélyes felajánlási szertartásokat végeznek, és hogy az efféle ostobaságok nem rontják meg Isten teremtményeit; de miután céljuk babonás és kárhozatos, és miután istentelen cselekedetek is, arra következtet, hogy aki bekapcsolódik ezekbe, megfertőzi magát.

20. *Amit a pogányok feláldoznak.* Hozzá kell gondolnunk a tagadást is, hogy a válasz teljes legyen, ekként: nem azt mondom, hogy a bálvány-szobor valami, és nem képzelem, hogy bármiféle ereje is volna, hanem azt mondom, hogy a pogányok az ördögnek és nem az isteneknek áldozzák áldozataikat, tehát cselekedetüket a gonosz és istentelen babonáság alapján ítélem meg. Ugyanis mindig fel kell ismernünk, hogy ki milyen szándékkal tesz valamit. Aki tehát csatlakozik hozzájuk, nyilvánvalóvá teszi, hogy ugyanabban a hitetlenségben részes. Pál tehát aszerint érvel tovább, ahogyan elkezdte: ha csak Istennel volna dolgunk, akkor a bálványok semmik, de az ember szempontjából károsak lehetnek, mert senki sem vehet részt a bálványoknak szentelt lakomán úgy, hogy ezzel ne azt bizonyítaná, hogy bálványimádó. Egyesek mindazáltal az *ördögök* szót a pogányok kitalált isteneire értik, a pogányok általános szóhasználata szerint, mert a „démon”⁴⁸ szó alatt kisebb isteneket értenek, például héroszokat; s ebben az értelemben jó jelentése van a szónak.⁴⁹ Valóban, Platón általában jó szellemeket vagy angyalokat ért rajta.⁵⁰ De a szónak ez az értelme teljesen idegen Pál szándékától, ő ugyanis azt akarja megmutatni, hogy egyáltalán nem kis bűn olyan cselekedetekbe fogni, amelyek nyilvánvalóan a bálványok kultuszának jegyeit viselik magukon. Feltett célja ugyanis az, hogy ne kibebítsse, hanem inkább növelje a bálványimádásban benne foglalt istentelenséget. Mennyire alkalmatlan lett volna tehát tisztos nevet választani a legnagyobb véteknek! A próféta írásából⁵¹ egészen bizonyos, hogy azok, akik a bálványoknak áldoznak, az ördögnek áldoznak (4Móz 32,17).⁵² A próféta könyvének görög változatában, amely Pál idejében közkézen forgott, a „démon” szó áll,⁵³ de ez a Szentírás általános szóhasználata is. Mennyivel valószínűbb tehát az, hogy Pál inkább a prófétától kölcsönözte kijelentését a súlyos bűn jelzésére, mintsem hogy a pogányok

⁴⁸ δαιμόνιον.

⁴⁹Vö. *Augustinus*, De Doctrina Christiana, 2.22–24.

⁵⁰Vö. *Platón*, A lakoma, 202e.

⁵¹Bárúk 4,7: *Exacerbasti enim eum qui fecit vos, Deum aeternum, immolantes dæmonibus et non Deo.*

⁵²Vö. Zsolt 95,6.

⁵³*Dæmonibus* – δαιμόνιον.

szokása szerint enyhítené azt, amit a legsúlyosabb átok alá akart vonni! Mindazáltal úgy tűnhet, hogy ezekkel ellentétben áll az, amit az imént mondtam, hogy tudniillik Pál a bálványimádók szándékát vette tekintetbe, akiknek gondolata nem az volt, hogy az ördögöt, hanem koholt és maguk alkotta isteneiket tisztelik ily módon. Azt válaszolom, hogy ez a kettő pontosan egybetalál, mert miközben az emberek annyira elvesznek a saját gondolataikban,⁵⁴ hogy inkább a teremtményeknek adnak isteni tiszteletet, mint az egy Istennek, a büntetésük rögtön az lesz, hogy a Sátánnak szolgálnak. Nem találnak a Sátán és Isten között semmit,⁵⁵ mert a Sátán egyenest önmagát kínálja fel az imádatra, miután az igaz Istentől elfordultak.

Én pedig nem akarom, hogy ti. Ha a démon szó köztes valóságot fejezne ki, milyen üres lenne Pálnak ez a kijelentése, amely azonban igen szigorú és súlyos szó a bálványimádók ellen! Az okát is hozzáteszi: senki sem lehet egy időben Istennel is meg a bálványokkal is közösségben. Mert minden vallási szertartással valamiféle közösséget gyakorlunk. Tudjuk meg tehát, hogy Krisztus csak akkor bocsát oda az ő teste és vére szent lakomájára, ha előtte búcsút mondtunk minden szentségtörésnek. Az egyikről le kell mondanod, ha meg akarod kapni a másikat. Ó, milyen nyomorúságos azoknak a sorsa, akik attól tartva, hogy nem tetszenek másoknak, meggondolatlanul beszennyezik magukat a tiltott babonákkal! Így cselekedvén, önként lemondanak részesedésükről Krisztusban, és lezárják maguk előtt az ő üdvözítő asztalához vezető utat.

22. *Avagy kihívjuk magunk ellen az Urat?* Miután leszögezte a tanítást, hevesebb hangot üt meg, látván, hogy mit sem törődtek azzal, vagy épp csak könnyű tévedésnek tekintik azt, ami Isten legsúlyosabb megsértése volt. A korinthusiak felmentést akartak szabadosságukra. Épp úgy, ahogy mi sem viseljük szívesen, ha hibáztatnak, hanem egyik kifogást keressük a másik után védekezésül. Így azonban Istennel kezdünk háborúba – mondja Pál –, és okkal mondja, mert Isten semmit sem kíván meg tőlünk jobban, mint azt, hogy megingathatatlan legyen számunkra az, amit igéjében kijelent. Aki tehát kifogást keres, hogy büntetlenül megszeghesse Isten parancsát, vajon nem nyíltan Isten ellen fegyverkeznek-e? Innen van az átok, amit a próféta mindazokra kimond, akik a rosszat jónak, a sötétséget világosságnak mondják (Ézs 5,20).

⁵⁴Vö. Róm 1,21.

⁵⁵*Medium* – Kálvin teltehetően a platóni megjegyzésre utal: „a daimónok mind az Istenek és az emberek között vannak” (τὰν τῶν δαιμόνιον μετὰ τὸ θεοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου). *Platón*, A lakoma, 202e (Teleföldi Zsigmond fordítása).

Netán erősebbek vagyunk nála? Figyelmeztet, mennyire veszélyes Istent provokálni, mert ki-ki csak a maga veszére teheti. A harc kimenetele kétesélyes szokott lenni – mondják⁵⁶ –, de Istennel harcba bocsátkozni nem más, mint önként magunkra hozni a pusztulást. Ha tehát tartunk attól, hogy Isten ellenségünk legyen, rettegünk attól is, hogy mentegessük a nyilvánvaló bűnöket, tudniillik amik igéjével ellenkeznek; rettegünk attól is, hogy kétségbe vonjuk mindazt, amire nézve ő maga hozott döntést, mert az éppen annyi, mint gigászok módjára támadni az ég ellen.

23. *Mindent szabad nekem.* Újra visszatér a keresztyén szabadság jogára, amellyel a korinthusiak védekeztek, és ugyanazzal a levezéssel veri vissza ellenvetésüket, mint korábban. A bálványáldozatok húsából enni és a lakomán részt venni: külsődleges dolog, tehát önmagában véve szabad. Pál kijelenti, hogy ő ezt a legkevésbé sem vitatja, de azt válaszolja, hogy figyelembe kell venni, vajon épít-e. *Mindent szabad nekem* – mondja – *de nem minden használ, tudniillik a felebarátnak; továbbá: senki se a maga hasznát keresse; és rögtön hozzászól: ami nincs hasznára a testvéreknek, attól tartózkodnunk kell.* Aztán rámutat, hogy mi haszna van annak, ha valami épít. És itt nem csak a test hasznára kell gondolni. Hanem mire? Azokra a dolgokra, melyeket Isten amúgy megenged, de vajon szabad-e megtenni, ha nincs hasznára a felebarátnak? Ebben az esetben ugyanis a szabadság az embereknek lenne alávetve. Fontold meg Pál szavait, és lásd be, hogy a szabadságod semmivel sem lesz kisebb, miközben alkalmazkods a felebaráthoz, hiszen csak egy gyakorlatot korlátozol. Elismeri, hogy meg van engedve, de tagadja, hogy használna, ha nem épít.⁵⁷

24. *Senki se keresse a maga hasznát.* Ugyanezt a kérdést tárgyalja a Róm 14-ben is: senki se magának tetsszék, hanem igyekezzék testvéreinek tetszeni épülésükre. Természetünkre nézve annyira megromlottunk, hogy testvéreinket mellőzve, ki-ki csak a saját hasznára törekszik. Pedig a szeretet törvénye, amely azt kívánja, hogy úgy szeressük felebarátunkat, mint magunkat, arra szólít, hogy az üdvösségünkkel is törődjünk. Mindazáltal, az apostol éppenséggel nem tiltja, hogy ki-ki a saját hasznáról gondoskodjék, hanem csak azt nem akarja, hogy annyira rabjai legyünk önmagunknak, hogy ne mondanánk le jogunkról, valahányszor a testvér üdvössége megkívánja azt.

⁵⁶Vö. *Erasmus*, Coll., p. 318, v. 161–163.

⁵⁷Vö. *Inst.* 3.19 passim; 4.10.4.

25. *Mindent, amit a mézsárszékben árulnak, megehetek, anélkül, hogy lelkiismereti kérdést csinálnátok belőle.*⁵⁸ 26. *Mert az Úr a föld és annak teljessége.* 27. *Ha valaki a hitetlenek közül meghív titeket, és el akartok menni, mindent egyetek meg, amit elétek tesznek, és ne csináljatok belőle lelkiismereti kérdést.* 28. *De ha valaki ezt mondaná: ezt a bálványnak áldozták fel, akkor ne egyétek meg, amiatt, aki erre figyelmeztetett, és a lelkiismeret miatt.* 29. *Nem a te lelkiismeretedről beszélek, hanem az övéről. Mert az én szabadságomat miért ítélje meg másnak a lelkiismerete?* 30. *Ha tehát hálaadással veszek részt, miért ítélnék el engem azért, mert hálát adok?* 31. *Tehát akár esztek, akár isztok, akár egyebet cselekedtek, mindent Isten dicsőségére tegyetek.* 32. *Ne botránkoztatassatok meg se a zsidókat, se a görögöket, se Isten egyházát.* 33. *Én is mindenkinek kedvében járok, nem keresve a magam hasznát, hanem a többiekét, hogy üdvözüljenek.*

Mindent, amit a mézsárszékben árulnak. Az előbb a bálványimádás látszatáról, vagy legalábbis azokról a cselekedetekről beszélt, amelyeket a korinthusiak nem tudtak anélkül megtenni, hogy ne keltsék annak a látszatát, hogy csatlakoztak az istentelen babonáságokhoz; most pedig nemcsak azt kéri tőlünk, hogy mindenféle bálványimádó gyakorlattól tartózkodjanak, hanem azt is, hogy gondosan őrizkedjenek minden olyan botránkozástól is, amit a közömbös dolgok válogatás nélküli használata szokott kiváltani. Bár a korinthusiak egyfajta bűnben vétkeztek, de ennek különböző fokozatai voltak. Nos, ami az ételek elfogyasztását illeti, általános kijelentéssel kezdi: jó lelkiismerettel lehet mindent enni, mert az Úr megengedi. Aztán a szabadsággal való élést mérsékeli úgy, hogy az ne sértse azokat, akiknek gyenge a lelkiismerete. Így aztán a következtetése két részre oszlik: az első a közömbös dolgok szabadsága és ereje, a másik a szabadság mérséklése, hogy a vele való élés igazodjék a szeretet szabályához.

Semmit sem kérdezve. Pál itt az ἀνακρίνεσθαι igét használja, amely pro és kontra érvelést jelent, mármint hogy az ember elméje váltokozva hol ide, hol oda hajlik. Ami tehát az ételek megkülönböztetését illeti, a lelkiismeretet megszabadítja mindenféle kétségtől és bizonytalanságtól, mert mihelyt megbizonyosodunk arról, hogy az Úr igéje engedélyt ad, a léleknek biztossá és nyugodtá kell válnia. *A lelkiismeret miatt,*⁵⁹ vagyis Isten ítélőszéke előtt. Mintha ezt mondaná: ameddig neked az Úrral van dolgod, addig nincs miért vitába szállj

⁵⁸Kávin: *nilil discipantes propter conscientiam*; Vulgata: *nilil interrogantes propter conscientiam* – lásd magyarázatánál.

⁵⁹δὲν τίγιν οὐκ ἀντιβαίνει.

önmagaddal, hogy vajon szabad-e vagy nem. Én ugyanis azért engedem meg, hogy bármilyen ételt elfogyasszatok, mert az Úr enged meg nektek válogatás nélkül mindent.

26. *Az Úr é a föld.* A szabadságot, amelyről beszélt, Dávid tanúságtételével erősíti meg.⁶⁰ Am valaki ezt kérdezhetné: ennek mi köze a jelen kérdéshez? Ezt felelem: ha az Úr é az egész föld, akkor semmi sincs rajta, ami ne lenne szent és tiszta. Mindig figyelembe kell venni, hogy az apostol épp milyen kérdést tárgyal. Kétség támadhatott, hogy a hitetlenek áldozatai megfertőzik Isten teremtményeit. Ezt Pál tagadja, mert az egész föld uralma és birtoka teljesen az Úr kezében marad. Ami pedig az Úr kezében van, azt erejével megőrzi, és ezért megszenteli. Tehát Isten fiai számára minden tiszta, hiszen nem máshonnan, hanem Isten kezéből veszik azokat. A próféta a *föld teljességének* nevezi a javak sokaságát, amelyekkel az Úr ellátta és felékesítette a földet. Ha a földön nem lennének fák, füvek, állatok és egyéb dolgok, olyan volna, mint minden berendezésétől és felszerelésétől megfosztott lakóház, sőt, csonka és torz lenne. Ha valaki azt veti fel ez ellen, hogy a föld meg van átkozva a bűn miatt, erre könnyű a válasz: Pál itt a tiszta és ép természetre tekint, mert a hívőkről beszél, akiknek minden meg van szentelve Krisztus által.

27. *Ha valaki meghív titeket a hitetlenek közül.* Kivétel következik, hiszen ha a hívő figyelmeztetést kapott, hogy bálványnek felajánlott étel az, amit eléje tesznek, és látja, hogy botránkozás veszélye áll fenn, vétkezik a testvérek ellen, ha nem tartóztatja meg magát attól. Egy szóval tehát azt tanítja, hogy kímélni kell az erőtlén lelkiismeretet. Amikor azt mondja, hogy *el akartok menni*, burkoltan sejteti, hogy ő ezt nem igazán helyesli, és az lenne a legjobb, ha nem mennének el. De mivel közömbös dologról van szó, nem akarja egyértelműen megtiltani. És bizony, jobb is messze elkerülni az ilyen csapdát, ámbár nem azért, mintha átkozottá lennének azok, akik az emberekhez igazodnak, míg engedi a lelkiismeret,⁶¹ hanem azért, mert óvatosan kell ám járni ott, ahol az elcsúszás veszélye fenyeget.

29. *Nem a te lelkiismeretedről beszélek.* Pál mindig gondosan ügyel arra, hogy a szabadságot ne csorbítsa, s ne tűnjék úgy, hogy bármiben is megrövidíti. Azzal kell engedned erőtlén lelkiismeretű testvérednek, hogy nem élsz vissza jogoddal az ő megbotránkozására. Mindenközben azonban a te lelkiismereted szabad marad, mert mentes ettől

⁶⁰Zsolt 24,1; 50,12.

⁶¹*Usque ad aras.* Egészen: *opus est commodare amicis, sed usque ad aras deorum*, 1Kp. a legvégsőkig el kell menni, kivéve ha valláson kötelezettséget sért (vö. *Erasmus*, *Agalia*, 807).

az alávetettségtől. Ezért a zabla, amelyet a külső használatra nézve rád vetek, egyáltalán nem hurok, hogy lelkiismeretedet megkösse. Jelzem, hogy ezen a helyen szoros értelemben veszem a *lelkiismeret* szót, mert a Róm 13,5-ben és az 1Tim 1,5-ben tágabb az értelme. Ott Pál azt mondja, hogy engedelmeskedni kell a fejedelmeknek, nemcsak a haragtól való félelem miatt, hanem a *lelkiismeret miatt is*,⁶² vagyis nemcsak a büntetéstől való félelem miatt, hanem azért is, mert az Úr így parancsolja és ez kötelességünk. Avagy nem éppen ugyanazért kell-e nekünk is alkalmazkodnunk az erőtlénebb testvérekhez, mert ezzel tartozunk nekik Isten előtt? Hasonlóképpen: a parancsolat célja a *jó lelkiismeretből való szeretet*.⁶³ Avagy a szeretethez mint indulathoz nem kell-e a jó lelkiismeret? Ezért itt – mint mondtam – a szó jelentése szűkebb, vagyis: mivel a kegyes ember lelke egyedül csak Isten ítélőszékére néz, egyáltalán nincs tekintettel az emberekre; megnyugszik a szabadság jótéteményében, melyet Krisztus szerzett meg, és nem köti őt semmiféle személyi vagy helyi és idői körülmény. Egyes kéziratok kétszer is megismétlik ezt a mondatot: *az Úr é a föld.* Am valószínű, hogy ezt a másoló tette hozzá széljegyzetként, ami aztán bekerült a főszövegbe. Egyébiránt ennek nincs sok jelentősége.

Mert az én szabadságomat. Kérdéses, hogy Pál magáról beszél-e így, vagy a korinthusiak nevében hozza fel ezt az ellenvetést. Ha elfogadjuk, hogy a maga nevében szól, akkor ez az iménti mondat megerősítése, mintha ezt mondaná: jóllehet a másik lelkiismerete miatt korlátozod magad, a te szabadságod azért még nincs alávetve neki. Ha viszont a korinthusiak nevében beszél, akkor az értelme ez: igazságtalan törvényt kényszerítesz ránk, mert azt akarod, hogy szabadságunk mások kénye-kedvén álljon vagy bukjon. Ami engem illet, én úgy vélem, hogy Pál önmagáról beszél, de másképpen magyarázom. (Eddig ugyanis azt hoztam elő, hogyan látják mások.) Tehát a „megítéltetni” szót, ami itt áll,⁶⁴ én a Szentírás általános értelme szerint, úgy fordítom, hogy „elítélni”. Pál ugyanis arra figyelmeztet, hogy milyen sok kellemetlenség származik abból, ha válogatás nélkül élünk szabadságunkkal, botránkoztatva ezzel felebarátainkat, akik így el fogják ítélni szabadságunkat. S ekként a mi hibánkból és kíméletlenségünkéből történik meg az, hogy elítélik Isten egyedülálló jótéteményét. Ha nem óvakodunk ettől a veszélytől, visszaélésünkkel megrontjuk a szabadságot. Ez az érv igen fontos támaszték Pál buzdításának megerősítésére.

⁶²Róm 13,5: οὐ μόνον διὰ τὴν ὀργὴν ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν συνείδησιν.

⁶³1Tim 1,5: ἀγαπῆ ἐκ... συνείδησεως ἀγαθῆς.

⁶⁴ΚΡΙΝΕΤΑΙ.

30. *Ha tehát hálaadással.* Hasonló érv, mint az előbbi, vagyis szinte azonos vele: miután Isten jótéteménye az, hogy *mindent szabad nekem*, miért engedjem, hogy ez vétkeemmé legyen? Azt ugyan nem tudjuk megakadályozni, hogy a hitetlenek gyalázzanak minket, s még azt sem, hogy olykor az erőtlenek is haragra gerjedjenek ellenünk, de Pál itt azoknak a féktelenségét rója meg, akik akaratlagosan adnak okot a botránkozásra, és megingatják az erőtlen lelkiismeretet, holott erre egyáltalán nincs szükség, és egyáltalán nem használ. Azt akarja tehát, hogy helyesen éljünk ajándékainkkal, nehogy meggondolatlan szabadosságunk okot adjon az erőtleneknek a gyalázkodásra.

31. *Tehát akár esztek.* Miután nem akarja, hogy azt higgyék, az ilyen apró dolgokban nem kell gondosan elkerülniük a megütközést, rámutat, hogy nincs az életünknek egyetlen olyan apró részlete vagy cselekedete, amelynek ne Isten dicsőségére kellene tekintenie; ezért az evéssel és az ivással is az ő dicsőségét kell gyarapítanunk. Tétel megegyezik az előbbiekkal, mert ha Isten dicsőségére törekszünk, mint illik, soha ne tűrjük, ha rajtunk áll, hogy jótéteményeit támadás érje. Helyesen mondja a régi közmondás: nem azért élünk, hogy együnk, hanem azért eszünk, hogy éljünk, csak ugyanakkor vegyük figyelembe az élet célját is, mert csak így történhet meg, hogy táplálékunk valamiképpen megszenteltetik Isten számára, amennyiben tiszteletét célozza.⁶⁵

32. *Ne botránkoztassátok meg.* Ez a második cél, amire figyelniünk kell: a szeretet szabálya. Tehát első helyen az Isten dicsőségére való igyekezet áll, a másodikon a felebarátaink iránti figyelem. Zsidókat és görögöket említ, de nem csupán azért, mert e két népből állt Isten egyháza, hanem hogy rámutasson: mindenkinek, még az idegeneknek is tartozunk, hogy amennyiben lehet, megnyerjük őket.⁶⁶

33. *Én is mindenkinek mindenben kedvében járok.* Mivel általában és kivétel nélkül beszél, ezt egyesek helytelenül terjesztik ki azokra a dolgokra is, amelyek tilosak, és ellenkeznek Isten igéjével; mintha a felebarátunk kedvéért többre is merészkedhetnénk, mint amennyit az Úr nekünk megenged. De egészen biztos, hogy Pál kizárólag csak a közömbös és az önmagukban megengedett dolgokban alkalmazkodott másokhoz. Aztán jegyezzük meg a célt is: *hogy üdvözüljenek.* Ami tehát üdvösségükkel ellenkezik, azt nem kell megengedni, hanem bölcsen kell eljárni, mégpedig lelki bölcsességgel.

⁶⁵Vö. Inst. 3,20,44.

⁶⁶Vö. ad 1Kor 9,20 21.

TIZENEGYEDIK RÉSZ

1. *Legyetek az én követőim, ahogyan én is Krisztusé.* 2. *Dicsérlek pedig titeket, testvérek, hogy minden dolgomra emlékeztek, és a hagyományokat megtartjátok, úgy, ahogyan nektek átadtam.* 3. *Akarom, hogy tudjátok: minden férfinak Krisztus a feje, az asszony feje pedig a férfi, Krisztus feje pedig Isten.* 4. *Minden férfi, aki fedetlen fővel imádkozik vagy prófétál, szégyent hoz a fejére.* 5. *Minden asszony, aki fedetlen fővel imádkozik vagy prófétál, szégyent hoz az ő fejére. Épp olyan ez, mintha leborotválná a fejét.* 6. *Ha ugyanis az asszony nem fedi be a fejét, vágassa le a haját. Ha pedig az asszonynak szégyen levágnia vagy leborotválnia a haját, fedje be.* 7. *Mert a férfinak nem kell befednie a fejét, miután ő Isten képe és dicsősége. Az asszony pedig a férfi dicsősége.* 8. *Hiszen nem a férfi teremtett az asszonyból, hanem az asszony a férfiből.* 9. *És nem is a férfi teremtett az asszonyért, hanem az asszony a férfiéért.* 10. *Az angyalok miatt kell az asszonynak jelt viselnie a fején, hogy hatalom alatt van.*¹ 11. *Egyébként az Úrban a férfi sincs asszony nélkül, és az asszony sincs férfi nélkül.* 12. *Mert amint az asszony a férfiből van, úgy a férfi az asszony által, minden pedig Istenből.* 13. *Döntsétek el magatokban, hogy illik-e az asszonynak fedetlen fővel imádkozni Istenhez?* 14. *Avagy maga a természet is nem arra tanít-e titeket, hogy ha a férfi haját növeszt, szégyenére van az neki?* 15. *Ha viszont az asszony növeszt haját, dicsősége az neki, mert neki a haj arra adatott, hogy fátyol legyen.* 16. *Ha pedig valaki vitatkoznia akarna, nekiünk nincs ilyen szokásunk, és Isten egyházának sincs.*

1. *Követőim legyetek.* Most látható, milyen ostobán osztották fel a levél részeit; ezt a mondatot ugyanis lemetszették az előzőkről, holott ez azoknak a záradéka, és a következőkhöz csatolták, amelyekhez semmi köze. Vegyük tehát úgy, hogy ez a megelőző rész záró szakasza; ott Pál a saját példáját ajánlja tanításának megerősítésére, itt pedig – hogy a korinthusiak megértsék: ez illik hozzájuk – arra buzdítja őket, hogy kövessék őt, ahogyan ő maga is követte Krisz-

¹διὰ τοῦτο ὀφείλει ἡ γυνὴ ἐλευσίαν ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς διὰ τοὺς ἀγγέλους, ὡς καὶ ἡ ἐκκλησία.

tust. E tekintetben két dolgot kell figyelembe venni: egyrészt semmi olyat nem ír elő másoknak, amit előzőleg ő maga ne tartott volna be; továbbá, magát és másokat Krisztushoz, a helyes cselekvés egyetlen példájához irányítja. Mert ahogyan a jó tanító tulajdonsága az, hogy semmi olyat nem parancsol meg szóval, amit nem áll készen teljesíteni cselekedettel, úgy nem kell annyira szigorúnak sem lennie, hogy amit megtesz, azt rögtön követelné másoktól is, mint azt a babonás emberek szokták tenni: mert ami tetszik nekik, azt másokra is rákényszerítik, és egyszerűen azt akarják, hogy a saját példájuk legyen a szabály. De a világ magától is hajlamos a rosszat utánozni,² és majmok módjára verseng, hogy azt kövesse, amit a „nagyoktól” lát. Aztán látjuk, milyen sok rosszat hozott az egyházba az ostoba vágyakozás, hogy a szentek minden cselekedetét kivétel nélkül utánozzuk. Annál inkább ragaszkodjunk Pálnak ehhez a tanításához, hogy tudniillik csak annyiban kell követnünk az embereket, amennyiben Krisztust tekintik *πρωτότυπος*-nak (ősmintának), s amennyiben a szentek példái nem elvezetnek bennünket Krisztustól, hanem inkább hozzá vezetnek.

2. *Dicsérlek titeket.* Most más tárgyra tér át: megtanítja a korinthusiakat, milyen rendet illő tartaniuk a szent összejövetelek során. Mert ahogyan a ruházata és a viselkedése egyszer csúfságára, máskor meg tisztességére van az embernek, úgy minden cselekedetünket is éppen az illendősége teszi tiszteletteljessé, illetve annak hiánya gyalázatossá. Tehát sokat ér az, ami τὸ πρέπον (illő); mert nemcsak szép és illő formát biztosít cselekedeteinknek, hanem a lelkeket is hozzászoktatja a tisztességhez.³ Ez általában igaz mindenre, de különösen fontos a szertartásokra nézve. Mennyi megvetés és végeredményben mennyi barbárság származik abból, ha tiszteletlenül és illetlenül viselkedve nem őrizzük meg a komolyságot az egyházban? Pál tehát itt olyan dolgokat ír elő, amelyek a polgári rendhez tartoznak, de a szent összejövetelnek díszére is válhatnak. Ám hogy még készségesebbé tegye őket az engedelmségre, először addigi engedelmségüket dicséri, mert megtartották rendelkezéseit; amikor ugyanis megszülte az Úrnak a korinthusi egyházat,⁴ bizonyos igazgatási rendet bízott rájuk,⁵ hogy azzal kormányozzák. A korinthusiak ezeket megtartva azt eredményt keltették, hogy a későbbiekben is tanulékonyak lesznek. Mégis

²κακοζηλία.

³Vö. Cicero, De Officiis 1.66, 93-98.

⁴Vö. ad 1Kor 4,15.

⁵certam politiam tradiderat – a politia terminus technicus, a közösség igazgatásának rendjét jelöli, tkr. állam, államigazgatás.

különös, hogy most dicséretet mond róluk, hiszen az előző részekben gyakran keményen megfeddte őket, sőt, ha figyelembe vesszük, hogy milyen volt az egyház állapota, ahogy azt korábban leírta, akkor erre a dicséretre egyáltalán nem voltak méltók. Válaszolok: egyesek tényleg szenvedtek azokban a vétkekben, amelyeket ez idáig felrótt, mások pedig, ezeken felül, még másokban is; de mindeközben az egész test mégiscsak megőrizte azt a formáját, amelyet ő adott neki. Nincs ugyanis abban semmi ellentmondás, ha a népek között sok és változatos bűn üti fel a fejét, ha egyesek csálnak, mások meg rabolnak, irigykednek, veszekednek, paráználkodnak, de az egyház mégiscsak megőrzi azt a külső alakját, amelyet Krisztus és az apostolok rendeltek el neki. Mindez világosabb lesz, ha megtudjuk, hogy mit ért Pál *παράδοσεις* (hagyományok)⁶ alatt. Azért is szót kell ejtenünk erről a kifejezésről, hogy válaszoljunk a pápistáknak, akik ezzel a lókus-sal fegyverkeznek fel hagyományaik védelmezésére. Közhelyszámba megy már alaptételük, hogy az apostolok tanítása részben a Szentírásból, részben a hagyományokból áll. Ez utóbbihoz nemcsak azt a sok ostoba babonát és gyermeteg szertartást sorolják, amelyekkel teletömik magukat, hanem mindazokat a szörnyű utálatosságokat is, amelyek nyílt ellentétben állnak Isten ígéjével; továbbá azokat a zsarnoki törvényeket is, amelyek a lelkiismeret valóságos kínpadjai. Nincs olyan ostobaság, nincs olyan képtelenség, nincs olyan szörnyűség, ami ne találna védelmet ennek árnyéka alatt, és ne takarózhatna ezzel az ürüggyel. Mivel tehát Pál itt *hagyományról* beszél, szokásuk szerint lecsapnak a szóra, hogy Pált tegyék meg minden utálatosságuk szerzőjének; de ezeket mi a Szentírás világos tanúságtételeivel megcáfoljuk. Nem tagadom, hogy az apostolok között éltek íratlan hagyományok, de azt már nem fogadom el, hogy ezek részei lettek volna a tanításnak vagy az üdvösséghez szükséges dolgoknak. Akkor minek voltak részei? Az egyházi rendhez és kormányzáshoz tartozó dolgoknak. Tudjuk ugyanis, hogy mindegyik egyháznak szabadságában állt a számára alkalmas és hasznos kormányzási formát bevezetni, mert e tekintetben az Úr semmiféle kötetmet nem írt elő. Így aztán Pál, a korinthusi egyház alapítója, kegyes és tisztos rendszabályokat is bevezetett, hogy minden ékesen és jó renddel legyen, ahogyan elrendeli a 14. részben.⁷ De mit mondjunk a sületlen és léha szertartásokról, amelyeket manapság a pápaságban látunk? Hát a babonáságokról, amelyekkel még a zsidókon is tútesznek? Hát a phalariszi

⁶A francia változatban: hagyományok vagy rendeletek (*Traditions ou Ordonnances*).

⁷1Kor 14,40.

zsarnokságról,⁸ amely annyira gyötri a nyomorult lelkiismeretet? Hát a bálványimádás számtalan szörnyűségéről? Ez a bevezetés ugyanis a jobb megértést szolgálja, hogy megőrizzek azt a mértékletességet, amellyel Pál is élt, és ne kényszergezzék a maguk akaratára az embereket – tudniillik mindarra, amit időközben kényükre-kedvükre költöttek –, hanem csak abban az esetben követeljem meg, hogy kövessék őket, ha ők maguk követik Krisztust; ám most, miután bátorokdtak mindent a saját kívánságuk szerint tákolni össze, teljes lehetetlenség mindenkitől engedelmességet követelniük. Továbbá tudnunk kell, hogy Pál a korábbi engedelmességüket azért dicséri meg, hogy a későbbekben is tanulmányokká tegye őket.

3. *Akarom, hogy tudjátok.* A régi közmondásban ez áll: a rossz erkölcsökből születnek a jó törvények. Miután azt a szokást, amelyről értekeznek, addig senki sem vonta kétségbe, Pál nem is rendelkezett felőle semmit. A korinthusiak vétke adott okot arra, hogy megmutassa, mi a tisztas eljárás ebben a tekintetben. Annak bizonyítására, hogy illetlen dolog, ha a nyilvános összejöveteleken az asszonyok fedetlen fővel jelennek meg, a férfiak viszont fedett fővel imádkoznak vagy prófétálnak, az isteni rendelkezésre született rendből veszi az alapelvet. Ezt mondja: ahogyan Krisztus Istennek, mintegy a főnek alá van rendelve, úgy Krisztusnak a férfi, a férfinak pedig az asszony van alárendelve. Azt később fogjuk látni, hogyan vezet le ebből azt, hogy az asszonyoknak le kell takarni a fejüket. Most nézzük meg az általa megadott négy fokozatot. Tehát az első helyen áll Isten, a másodikon Krisztus. Hogyan? Úgy, hogy a testünkben alárendeli magát az Atyának; mert máskülönben, miután egylényegű az Atyával, egyenlő is vele. Tehát ne feledjük, ezt itt a közbenjáró Krisztusról mondja. Az Atyánál alacsonyabb, mondom, minthogy a mi természetünket öltötte magára, hogy elsősülött legyen a sok testvér között.⁹ Ami ez után következik, az valamivel nehezebb. A férfit itt Krisztus és az asszony közé helyezi el, mintha az asszonynak a feje nem Krisztus lenne. Viszont Pál másutt azt tanítja, hogy Krisztusban nincs sem férfi, sem nő (Gal 3,28). Akkor itt miért állít fel megkülönböztetést, ha ott eltörli? Válaszolok: a megoldás az adott hely körülményeitől függ. Amikor tagadja, hogy különbség lenne férfiú és nő között, Krisztus lelki országáról beszél, s abban a nemi szerepeknek nincs jelentőségük, és

⁸Phalarisz, a szicíliai Akragasz (Agrigentum) zsarnoka (Kr. e. 570–554). A legendák szerint Phalarisz egy bronzbikában égette meg ellenségeit, de kannibalizmustól sem riadt vissza. Cicero (Ad Atticum, 7,12,2.) a nevéből képezte a *phalarismus* szót a kegyetlen uralkodás kifejezésére.

⁹Róm 8,29.

nem jönnek számításba; Krisztus országának nincs dolga sem a testtel, sem a külső emberi közösségekkel; meghatározottsága teljességgel lelki. Ezért állítja azt is, hogy a szolgák és a szabadok sem különböznek egymástól. Mindeközben nem borítja fel a polgári rendet és a különféle tisztségeket, amelyeket nem nélkülözhet a társadalmi élet. Itt ellenben a külső tisztségről és illendőségről beszél, amely az egyházkormányzás része. Ami tehát a lelki kapcsolatot illeti, Isten előtt és a lelkiismeretben Krisztus különbség nélkül feje a férfiúnak is és az asszonynak is, mert itt nincs jelentősége sem a férfi, sem a női nemnek. De a külső rend és a társadalmi illendőség tekintetében Krisztust a férfi követi, a férfit pedig a nő, tehát nincsenek ugyanazon a fokon; itt már megtalálható ez az egyenlőtlenség. Ha valaki megkérdi, hogy mi köze a házasságnak Krisztussal, ezt válaszolom: Pál itt a hívők szent házasságáról beszél, amelynek Krisztus a főpapja,¹⁰ és akinek a nevében köttetik meg.

4. *Minden férfi.* Két témát hoz fel, az első a férfival, a másik az asszonnyal kapcsolatos. Azt mondja, hogy ha a férfiú fedetlen fővel imádkozik vagy prófétál, megsérti fejét, Krisztust. Miért? Mert úgy van alárendelve Krisztusnak, hogy a családban ő viseli az elsőbbséget. Mert a családfő a maga családjában olyan, mint a király. A neki adott hatalom miatt Isten dicsősége sugárzik róla. Ha befedi a fejét, szolgaságba süllyed arról a kiválóságról, amelybe Isten helyezte. S így csorbul Krisztus tisztelete is. Ha például az, akire a fejedelem rábízta feladatait, de nem tudja érvényesíteni ebbéli szerepét, hanem méltóságát prédául dobja oda az alacsonyabb rendűeknek, nemde gyaláztatot hoz fejedelmére? Így ha a férfiú nem őrzi meg a maga rangját, ha Krisztusnak nem úgy rendeli alá magát, hogy hatalommal álljon családjában élén, elhomályosítja Krisztus dicsőségét, amely kiárad a jól szabályozott házasságból. Aztán a fejkendő – amint nemsokára látni fogjuk – a köztes és a közbeiktatott hatalom jelképe. A prófétálást itt úgy veszem, mint Isten titkainak a közlését a hallgatóság épülésére, ahogyan alább, a 14. részben is áll; az imádkozás pedig annyit tesz, mint kellő formát adni a könyörgésnek, és mintegy vezetni az egész népet, mert ez a tanítók nyilvános tiszte. Pál ugyanis itt nem akármilyen imádságról beszél, hanem a nyilvános könyörgésről. Mindazáltal, ne feledjük, hogy akkor követünk el bűnt, ha felbolygatjuk az illendőséget, és felforgatjuk az Isten által megkívánt jó rendet. Vagyis nem azon múlik a vallás, hogy tilos volna a tanítónak süveget hordani, amikor a szószelekből beszél a népnek. Pál semmi mást nem akar,

¹⁰A franciá változatban: szerzője és szabályozója.

csak azt, hogy legyen nyilvánvaló a férfi uralma és az asszony alárendeltsége, amely akkor történik meg, ha a férfi felfedi fejét az egyház szeme láttára, még ha utána főveget is tesz, hogy ne fázzék meg a feje. Egyszóval egyetlen szabály van, az illendőség (τὸ πρέπον). Ha ez megvan, Pál semmi egyebet nem kíván.

5. *Minden asszony pedig.* A második téma: az asszonyoknak be kell fedniük fejüket, amikor imádkoznak vagy prófétálnak, máskülönben szégyent hoznak fejükre. Mert ahogyan a férfiú szabadsága gyakorlásával tiszteli meg a főt, úgy az asszony az alávetettséggel; ezért, megfordítva, ha az asszony felfedi fejét, az alávetettséget visszautasítja, amivel megveti a férjét. De úgy tűnhet, hogy Pál fölöslegesen tiltja meg, hogy az asszony fedetlen fővel prófétáljon, hiszen másutt egyáltalán nem engedi meg nekik, hogy szóljanak az egyházban (1Tim 2,12). Tehát még fedett fővel sem volt szabad prófétálniuk. Ebből pedig az következik, hogy fölösleges itt a fejkendőről vitatkozni. Erre azt lehet válaszolni, hogy az apostol ezt itt helytelenítve, még nem helyesli amazt. Mert amikor megdorgálja őket, hogy fedetlen fővel prófétáltak, még egyáltalán nem engedi meg nekik, hogy prófétáljanak, sőt, e vétek megfeddését máshova halasztja, nevezetesen a 14. részre. S ebben nincs nehézkesség, ámbár az is jó válasz lenne, ha ezt mondanánk: az apostol nemcsak akkor követeli meg az asszonyok mértéktartását, amikor az egész egyház összegyülekezik, hanem minden más tiszteletre méltó egybegyülekezésen is, lett legyen az asszonyoké vagy a férfiaké, amilyenekre olykor a magánházaknál kerül sor.

Épp olyan ez, mintha a fejét leborotválná. Itt más érvekkel harcol: nem szép a kopasz asszony. Maga a természet is elborzad ettől – mondja. A borotvált fejjű asszony utálatos látvány, mert olyan, mint a szörny. Ebből arra következtetünk, hogy a haját a természet adja az asszonynak fejfedőnek. Ha most valaki azt hozná fel ez ellen, hogy eszerint elég a haj, mert természetes lepel, akkor Pál ezt tagadja. Olyan takaró ez, amely megkívánja, hogy egyébvel is letakarják. És minden valószínűség szerint innen származik az, hogy a szép hajú asszonyok a fejkendőt azért szokták letenni, hogy megmutassák szépségüket. Pál tehát nem véletlenül ajánlja erre a vétekre az ellenszert: inkább éktelenségükkel, hogysem kívánatos bájukkal hívják fel magukra a figyelmet.

7. *A férfinak nem kell befednie a fejét, mivel ő Isten képe.* A képmás kapcsán itt ugyanazt a kérdést lehet feltenni, mint korábban a fejről. Hiszen mind a két nem Isten képére teremtett, Pál pedig a nőket éppúgy sürgeti, mint a férfiakat, hogy újuljanak meg a képmásra. Am az

a képmás, amelyről itt szó van, a házassági rendre utal, tehát e jelen életre vonatkozik, és nem a lelkiismeretre. Az egyszerű megoldás ez: itt nem az ártatlanságról és a szentségről van szó, amely egyaránt tartozik az asszonyokra is és a férfiakra is, hanem arról a kiválóságról, amelyet Isten a férfiúnak adott, hogy az asszony feje legyen. A méltóságnak e magasabb fokáról tündöklük vissza Isten dicsősége, ahogyan egyébként minden felsőbbbségről.

Az asszony pedig a férfi dicsősége. Nem kétséges, hogy az asszony a férfi kiváló ékessége. Nagy tisztelet számára, hogy Isten a férfi mellé társul és segítőül rendelte, és alája vetette, mint a testet a főnek. Mert amit Salamon a derék asszonyról mond, hogy tudniillik koronája férjének (Péld 12,4), az egész női nemre igaz, ha Isten rendelését vesszük alapul; és Pál itt ezt dicséri, rámutatván, hogy az asszony azért teremtett, hogy Istentől adott kiváló ékesség legyen.¹¹

8. *Mert nem a férfi teremtett az asszonyból.* Két érveléssel erősíti meg a kiválóságot, amelyet Isten a férfiaknak tulajdonított a nők fölött. Az első az, hogy az asszony a férfitől származik, tehát sorrendben utána következik. A másik az, hogy az asszony a férfiúra nézve teremtett. Utána következik tehát, mint az okozat az ok után. Hogy pedig a férfi az asszony kezdete és végcélja, meglátszik a törvényből: *nem jó az embernek egyedül lenni, teremtsünk neki stb.*, aztán: *kiemelt Isten egyet Ádám bordái közül, és megformálta Évát.*¹²

10. *Ezért kell az asszonynak hatalmi jelt viselnie.* Magából a jogból veszi az érvet a külső tisztességre. Alá van vetve – mondja –, tehát viselje az alávetettség jegyét.¹³ A *hatalom* szó metonímia; olyan jelképet ért alatta, amellyel az asszony tanúsítja, hogy a férfi hatalma alatt áll. Ez pedig a fejkendő, amely lehet hímzett hárászkendő, finom vászon, vagy bármiféle más fejtakaró. Kérdés, hogy vajon csak a férjezett nőkről beszél itt? Némelyek ugyanis Pál tanítását csak rájuk értik, ugyanis a lányoknak nem lehet megparancsolni, hogy férj uralma alatt legyenek. De ez sületlenség, hiszen Pál magasabbra tekint, Isten örök törvényére, amely a női nemet általában helyezi a férfiak uralma alá. Ezért minden nő arra születik, hogy engedjen a férfi felsőbbbségének. Másképpen helytelen lenne Pálnak a természettel érvelnie, mondván, hogy ugyanolyan szégyen kitakarni a fejet, mint leborotválni. Ez pedig a lányokra is érvényes.

Az angyalok miatt. Ezt a lórust különféleképpen magyarázzák.

¹¹Vö. Inst. 1,15,4.

¹²1Móz 2,18,21-22.

¹³A francia változat: A görög szó szerinti fordítása ez: viseljen az asszony hatalmat a fején.

Mivel Malakiás próféta a papokat Isten angyalainak¹⁴ nevezi (2,7), egyesek úgy vélik, hogy Pál ezekről beszél, ám az ige szolgálit soha sem nevezik így egyszerűen, vagyis jelzők nélkül; így ez az értelmezés igen erőltetett lenne. Én tehát a szó szerinti jelentését veszem. De felmerül a kérdés, hogy miért az angyalok miatt akarja az asszonyok fejét letakarni? Mi köze ehhez az angyaloknak? Egyesek szerint az, hogy jelen vannak a hívek könyörgésein, és látják az illetlenséget, ha ott ilyen megtörténik. De mi szükség van ilyen kifinomult okoskodásra? Tudjuk, hogy az angyalok ott állnak Krisztus mellett, és szolgálnak neki mint fejüknek. Amikor tehát az asszonyok arra a szabadosságra vetemednek, hogy az uralom jelképét jogtalanul és tiltott módon letegyék, akkor fedik fel szégyenüket az angyalok előtt. Vagyis nyomatékosításul¹⁵ mondja, mintha így szólna: nemcsak Krisztus, de az összes angyal is tanúja lesz az engedetlenségnek,¹⁶ ha az asszonyok leteszik a fejfedőt. És ez a magyarázat nagyon is egyezik az apostol szándékával. Itt a rendekről és a fokozatokról van szó, mert ezt mondja: amikor asszonyok magasabbra törnek, mint illenék, csak azt érik el, hogy felfedik szemérmatlenségüket a mennyei angyalok előtt.

11. *Egyébként az Úrban a férfi sincs asszony nélkül.* Ezt részben azért tette hozzá, hogy visszafogja a férfiakat attól, hogy az asszonyokat bántalmazzák és csúfolják,¹⁷ részben pedig azért, hogy az asszonyokat vigasztalja: ne bosszankodjanak az alávetettség miatt. A férfi nem – mondja – azzal a kikötéssel van fölébe rendelve a női nemnek, hogy kölcsönös jóindulat kösse össze őket, mert egyik sem lehet meg a másik nélkül. Mert ha elkülönülnek, olyanok lesznek, mint a szétvágott test tagjai, tehát a kölcsönös segítség és jóakarát kötelékével¹⁸ kell egymáshoz kapcsolódniuk. Amikor ezt mondja: *az Úrban*, az Úr rendelésére emlékezteti a hívőket, mert a hitetlenek csak a sürgető szükségét tartják szem előtt. Az istentelenek ugyanis, ha éppen jól elvannak feleség nélkül, az egész női nemet szidják, és nem gondolnak arra, hogy Isten rendelése és parancsa folytán kötelességeik vannak iránta. A kegyesek viszont elismerik, hogy a férfi csak az egyik fele az emberi nemnek. Megértik, hogy mit is akar ez jelenteni: *Isten teremtette az embert, férfiuává és nővé teremtette őket.*¹⁹ Ezzel önként elis-

¹⁴Septuaginta: ἄγγελος κυρίου.

¹⁵Amplificatio.

¹⁶Dissolutio – itt tkp. a házastársi függőség felbontása.

¹⁷A francia változattal kiegészítve: *desain et moquerie*.

¹⁸A francia változattal kiegészítve: *aide et amitié mutuelle*.

¹⁹1Móz. 1,27; 5,2.

merik, hogy adósai a gyengébb nemnek, a kegyes asszonyok pedig ugyancsak meggondolják kötelességüket. Így nincs férfi nő nélkül, mert testétől lemetszett fej lenne, de nő sincs férfi nélkül, mert csak megcsonkított törzs lenne. Tehát a férfi mint fő tegye kötelességét, amellyel az asszonynak tartozik: kormányozza őt; az asszony pedig tegye a test kötelességét: segítse a férfit, de nemcsak a házasságban, hanem akkor is, ha nem házas; itt nem a házastársi ágy közösségéről beszélek, hanem a polgári kötelességekről, amelyek a házasságon kívül is érvényesek. Ha valaki azt szeretné, hogy ez egyetemesen vonatkozzék mindkét nemre, nem ellenzem, ámbár Pál itt külön-külön intézi beszédét férfihoz és nőhöz, és így vázolja fel kinek-kinek a maga külön feladatát.

[12.] *Mert amint az asszony a férfiből van.* Ha ez az egyik oka annak, hogy a férfi a fő, tudniillik hogy az asszony belőle vétetett, akkor éppúgy ez lesz az oka annak a jóakarátú kapcsolatnak is, hogy a férfi nem képes megőrizni és fenntartani magát az asszony segítségével. Szilárdan megáll ugyanis, hogy *nem jó a férfinak egyedül lenni.*²⁰ Pálnak ezt a mondását a szaporodásra is lehet érteni, mert embert nemzeni férfi egyedül nem tud, csak férfi és asszony. Ám én ezt még azzal is kiegészítem, hogy az asszony szükséges segítség a férfinak, mert a magános élet nem szolgálja az ember javát. Istennek ez a rendelete a kölcsönös kapcsolat ápolására buzdít minket.

12. *Minden pedig Istenből.* Isten a kezdet mindkét nem számára. Tehát az Úrtól kapott állapotát mindkettőnek alázattal kell elfogadnia, és abban meg kell maradnia. A férfi mérséklettel gyakorolja uralmát, és ne bántalmazza az asszonyt, aki társul adatott neki. Az asszony fogadja el az alávetettséget, és ne tekintse méltatlanságnak, hogy az előkelőbb nem után következik. Máskülönben mindketten Isten igáját utasítják vissza, aki nem ok nélkül különböztette meg ezeket a fokozatokat. Aztán ha a férfi és a nő nem teljesíti kötelességét, Isten uralma ellen láznak fel, és ez súlyosabb kitétel, mint ha Pál azt mondta volna, hogy egymás ellen követnek el igazságtalanságot.

[14.] *Avagy maga a természet is stb.* Újra az illendőség tanítómesterét, a természetet ajánlja nekik. Azt nevezi természetnek,²¹ amit annak idején mindenki közös egyetértéssel, általános gyakorlatként fogadott el; még a görögök is, hiszen nem mindig volt szégyen a férfiaknak a hosszú haj viselete.²² A históriás könyvek szerint az első századokban a férfiak minden országban hosszú haját viseltek. Ezért mondták

²⁰1Móz. 2,18.

²¹φύσις, itt: a dolgok természetes rendje.

²²κομμ.

a költők a régiekre, hogy „nyíratlanok”.²³ Nyíratkozni csak később, Rómában kezdtek el, az idősebb Africanus korában.²⁴ Amikor Pál ezeket írta, Galliában és Germániában még nem terjedt el a nyíratkozás. Sőt, férfiak esetében is legalább annyira éktelennek tekintették a megnyírt és borotvált fejet, mint a nőknél; de miután Görögországban nem tartozott a férfiassághoz haját növeszteni, sőt, a hosszú hajúakat puhányoknak csúfolták, lám, a szokást máris igazolta a természet.

16. *Ha pedig valaki vitatkozni akarna.* Vitatkozó az,²⁵ akit szenvedélye kötekedésre tüzel, és nem érdekli az igazság. Az ilyenek fölöslegesen szétrombolják a jó és hasznos szokásokat; vizsályt szítanak az egyértelmű dolgok kapcsán; nem nyugtatja meg őket, ha valami ésszerű; s nem tűrik, hogy rendre szorítsák őket. Az ilyenek összeférhetetlenek is (ἀκοινωνῆτοι),²⁶ akik ostoba affektálásból újszerűen és szokatlanul viselkednek. Az ilyeneket Pál válaszra sem méltatja, mert a szóharc veszéllyel járhat; ezért távol kell tartani őket az egyházaktól. Azt tanítja, hogy az elszánt és szenvedélyes civakodókat inkább tekintélyi erővel kell megfékezni, mint hosszú vitákban cáfolni. A vizsálynak ugyanis soha sem lesz vége, ha veszekedve akarsz felülkerekedni e harcra kiéhezett embereken, mert százszor is győzhetsz, akkor sem fáradnak bele. Tehát gondosan jegyezzük meg ezt a lókuszt, hogy ne engedjük magunkat elragadtatni a fölösleges viták hevétől, feltéve, hogy fel tudjuk ismerni az efféle vitázókat is. Nem kell ugyanis minden esetben szenvedélyes vitázónak tekinteni azt, akit nem nyugtat meg a nekünk tetsző dolgok, vagy aki ellenkezni mer velünk. De ahol látható a szenvedély és a nyakasság, ott Pállal együtt kijelenthetjük, hogy az egyház életétől idegenek az ilyen vitatkozások.

17. *Ezt pedig tudtotokra adván,*²⁷ *nem dicsérlek, amiért nem a jobbra, hanem a rosszabbra*²⁸ *gyűltek össze.* 18. *Mert először is, amikor egybegyűltek, hallom, hogy szakadások vannak köztetek, amit részben el is hiszek.* 19. *Mert szükség, hogy eretnenségek*²⁹ *is legyenek köztetek, hogy a kipróbáltak nyilvánvalókká váljanak köztetek.* 20. *Amikor tehát egybegyűltek, nem az Úr vacsoráját*

²³Intonsus: pl. Horatius, Carmina, 2.15.11; Ovidius, Fasti, 2.30. Galliát a rómaiak Gallia Comatanának is nevezték, a gallok hosszú hajviselete miatt. Homérosz κῆρυ κομόωντες-nek (hosszú hajúaknak) nevezi a görögöket is (Iliász, 2.11).

²⁴P.C. Scipio Africanus (Kr. e. 236–183).

²⁵τις δοκεῖ φιλονεικεῖν εἶναι.

²⁶Vö. Platón, Törvények, 774a.

²⁷Lásd magyarázatánál.

²⁸οὐκ εἰς τὸ κρεῖσσον ἀλλὰ εἰς τὸ ἥσσον Kálvin szó szerint fordítja a középfokot. Lásd magyarázatánál.

²⁹ἐρετῆς: *heresia*.

eszitek. 21. *Mert ki-ki a saját vacsoráját veszi elő enni, és az egyik éhezik, a másik pedig dőzsöl.* 22. *Hát nincsen-e házatok, hogy ott egyetek és igyatok? Avagy Isten egyházát vetitek-e meg? És azokat szégyenítitek-e meg, akiknek nincsen? Mit mondjak nektek? Dicsérjelek-e titeket ezért? Nem dicsérlek.*

Az előbbi vétkek feddése csak enyhe és kíméletes intés volt, mert a korinthusiak tudatlanságból vétkeztek; ezt könnyű és méltányos is volt megbocsátani nekik. Sőt, Pál előbb meg is dicsérte őket, mert rendelkezéseit hűségesen betartották,³⁰ de most már keményebben kezdi őket ostromozni, mert egyes dolgokban súlyosabban vétkeztek, és nem tudatlanságból.

17. *Ezt pedig tudtotokra adván, nem dicsérlek.* Azért fordítottam így, mert úgy tűnik, hogy Pál itt felcserélte az igenevet és az igét.³¹ Erasmus változata sem talál, mert a παραγγέλλειν kifejezést így fordította: parancsolni (*praecipere*).³² Jobban talál ide a „tudtára ad” (*denuntiandi*) ige. E mondatrész és az egész rész kezdete között ellentét van. Mintha ezt mondaná: Ne gondoljátok, hogy minden tekintetben dicsértelek titeket. Mert van mit felrónom, és van ami feddést érdemel. Egyébként – megítélésem szerint – ezt nemcsak az úrvacsorára érti, hanem más bűnökre is, amelyeket még elő fog sorolni. Vegyük hát ezt általános kitételnek: megrója a korinthusiakat, mert nem a jobbra gyűltek össze, hanem a rosszabbra. Utána pedig ennek a rossznak a következményéről beszél. Először azért feddi őket, *mert nem a jobbra*, utána meg azért, mert *a rosszabbra* gyűlnek össze. Bár ez utóbbi súlyosabb, az előbbit sem lehet eltűnni, mert ha azt nézzük, hogy minek kell történnie az egyházban, akkor egyetlen összejövetel sem lehet gyümölcs nélkül. Ilyenkor Isten tanítását hallgatják, könyörgéseket mondanak, sákramentumokat szolgálnak ki. Az ige gyümölcse az, hogy gyarapodik bennünk a bizalom és az istenfélelem; tovább bontakozik az élet megszentelése; jobban és jobban levetkőzzük az óembert,³³ hogy az új életben előbbre jussunk;³⁴ a sákramentumok pedig arra szolgálnak, hogy

³⁰Vö. ad 1Kor 11,2.

³¹Kálvin valószínűleg más kódexek szövegváltozatára utal, amelyekben az ige és az igenév az általa jelzett rendben áll: τοῦτο δὲ παραγγέλλω οὐκ ἐπαίνων, vagyis: ezt azonban nem dicsérve adom tudtul nektek.

³²παραγγέλλων – Ambrosiaster, Vulgata, Erasmus: *praecipio*; Kálvin: *denuntians*. A francia változatban Kálvin e helyen a *remémoré*, „emlékeztetni” igét használja. Tehát a latin változatban a *denuntio* ige választásával is tudatosan eltér a megszokott *praecipio* („előír, elrendel, parancsol”) igétől, s a görög παραγγέλλω másik jelentését helyezi előtérbe: int, emlékeztet, tudtára ad. Így van a rev. Károliiban is. A rev. új fordítás egzegetikai megoldást hoz: „mikor ezekre rátérek...”

³³Kol 3,9.

³⁴Róm 6,4.

erősítsék a kegyességet és a szeretetet. Ezeket kell szolgálnia az imádságnak is. És ehhez hozzájárul az is, hogy az Úr Lelkével hatékonyan működik, mert nem akarja, hogy rendelkezései hiábavalóak legyenek. Ha tehát a szent összejövetelek semmit sem használnak nekünk, és nem válunk jobbakká, azért a háládatlanságunk bűne a felelős, és emiatt joggal esünk vád alá. Felelősek vagyunk ugyanis azért, ha haszon nélkül tűnnek tova azok a dolgok, amelyeknek természetüknél fogva és Isten rendeléséből üdvösnek kellene lenniük. Következik a másik, hogy tudniillik a rosszabbra gyűlnek össze, ami sokkal ártalmasabb, és szinte mindig követi is az elsőt, mert ha Isten jótéteményeiből semmit sem fordítunk hasznunkra, tunyáságunkat úgy bosszulja meg, hogy rosszabbakká válunk. És rendszerint az is történik, hogy a hanyagság számtalan romlást szül, kiváltképpen azért, mert ha az emberek nem tartják meg valaminek az eredeti rendeltetését, rögtön veszedelmes koholmányokra hanyatlanak.

18. *Amikor egybegyűltek, hallom, hogy szakadások vannak köztetek.* Egyesek széthúzásokra és eretnekségekre gondolnak, és arra a rendetlenségre (ἀταξία) utalnak, melyről nemsokára szólni fog. Én tágabban értelmezem, mert nem tartom valószínűnek, hogy ennyire oda nem illő és alkalmatlan szavakat használt volna az úrvacsora kapcsán támadt zűrzavar leírására. Némelyek ugyanis ezt mondják: azért beszél ennyire keményen, hogy még jobban kifejezhesse a bűn súlyát; ez részről rendben is lenne, ha ez valóban kifejezi Pál szándékát.³⁵ Itt tehát általános dorgálásról van szó, mert a korinthusiak nem voltak egy véleményen, mint illenék a keresztyénekhez, hanem mindenki annyira ragaszkodott a saját törekvéseihez, hogy a legkisebb mértékben sem alkalmazkodott másokhoz. Ebből lett az a visszaélés, amelyről nemsokára szólni fogunk; ebből lett a nagyravágyás és a góg: kiki önmagát magasztalva lenézte a többi; ebből lett az építés iránti közöny; ebből lett Isten ajándékainak megszenteltelenítése. Pál azt mondja, hogy ő ezt részben el is hiszi, nehogy azt képzeljék, hogy minden bűnt nekik ró fel, de ne is panaszkodjanak, hogy alaptalanul vádolja őket. Mindazáltal ily módon jelzi azt is, hogy mindez nem kétes pletykából jutott el hozzá, hanem biztos forrásból, amelynek hitelességét egyáltalán nem vonja kétségbe.

19. *Mert szükség, hogy eretnekségek is legyenek.* Korábban a szakadásokat említette, most az eretnekségekről beszél, hogy még jobban felnagyítsa,³⁶ amit mondani akar; erre már az is³⁷ szócskából is következ-

³⁵ Chrysostomus, ad loc.

³⁶ πρὸς ἀθέμιον.

³⁷ κεί.

tetni lehet. Tudjuk, hogy a régiak milyen értelemben használták ezt a két szót, és milyen különbséget tettek az eretnekek és a szakadók között.³⁸ Eretnekségnek a tanbeli eltérést nevezték, szakadárság alatt pedig inkább a lelki elidegenedését értették,³⁹ tudniillik amikor valaki irigységből, vagy a lekipásztor meggyűlölése miatt, vagy haragból elhagyta az egyházat. Miután a helytelen tanítások miatt elkerülhetlenül szétszakad az egyház, ezért a szakadás voltaképpen mindig is az eretnekségben gyökerezik és kezdődik, mint ahogy az is igaz, hogy szinte minden eretnekségnek irigység vagy felfuvalkodottság a szülőanyja; a kettőt mégis meg kell különböztetni a fenti módon. De lásuk, milyen értelemben használja ezeket Pál. Már elutasítottam azok vélekedését, akik eretnekség alatt az elkülönült étkezést értik, mondván: a gazdagok nem osztották meg ennivalójukat a szegényekkel. Pál itt sokkal gyűlöletesebb dolgot akart jelezni. Félretéve tehát mások vélekedését, a szakadást és az eretnekséget úgy veszem, mint a kisebbet és a nagyobbat. Szakadásoknak nevezem a titkos viszályokat, amikor sutba vágják az egyetértést, holott a kegyesek között annak kell lennie; szakadások azok a titokban elhatalmasodó egyéni nézetek, amikor kinek-kinek csak az tetszik, ami az övé, a többiekét pedig visszautasítja. Eretnekségekről akkor beszélünk, amikor a rossz annyira elhatalmasodott már, hogy nyílt harcra kerül sor, vagy az emberek szántszándékkal ellenkező csoportokra szakadnak szét. Az apostol pedig – azért, hogy a hívők ne veszítsék el bátorságukat, látván a korinthusi széthúzás terhét – az ellenkező irányba fordítja ezt a botrányt: ezekkel a tehertételekkel inkább az Úr teszi próbára az övéi állhatatosságát! Gyönyörű vigasztalás! Ne zavarodjunk meg és ne omoljunk össze – mondja –, ha nem tapasztalunk teljes egységet az egyházban; sőt, ha éppen a felbomlás jeleit látjuk, mert nincs jó egyetértés, és a szakadás már nyíltan felütötte a fejét, még szilárdabban meg kell állnunk, és még állhatatosabbnak kell lennünk, mert így lelepleződnek a képmutatók – és megfordítva: így tisztázódik a hívők becsülete is. Mert ahogyan ilyen esetekben feltárul azok gyengesége, akik nem gyökereztek meg Isten igéjében, és megmutatkozik azok romlottsága, akik csak színlelték a jóságot, úgy még ragyogóbban bizonyosodik a jók állhatatossága és becsületessége. Jegyezd meg Pál kifejezését: *szükséges*;⁴⁰ ezzel a szóval jelzi, hogy ez nem véletlenszerűen, hanem Isten gondviseléséből történik, mert próbára akar tenni bennünket, épp úgy, ahogyan az aranyat próbálják meg a kohóban. Mert ha Istennek tetszik, akkor

³⁸Vö. Inst. 4.2.5 7.

³⁹Francia változatban: szándékos elkülönülés.

⁴⁰δύ.

meg is történik. Mindazáltal, ne bonyolódjunk körmönfont disputákba vagy inkább útvesztőkbe a sorsszerű szükségszerűségről. Tudjuk, soha nem volt olyan kor, amikor ne lett volna sok elvetett; tudjuk, a Sátán lelke vezeti és ragadja őket ellenállhatatlanul a rosszra; tudjuk, a Sátán mindent elkövet, hogy megbontsa az egyház egységét. Innen van az a szükségszerűség, amelyre Pál emlékeztet, és nem a vakvégzettől.⁴¹ De azt is tudjuk, hogy az Úr, csodálatos bölcsességével, a hívők üdvösségére fordítja át a Sátán dögvészes mesterkedéseit. Ezzel pedig az a célja, hogy a jók kipróbáltsága még nyilvánvalóbb legyen. Mert ezt a jót nem lehet az eretnységnek tekinteni, hiszen az eretnőség rossz, és csak rosszat képes szülni; hanem Istennek kell tulajdonítani, aki végtelen jóságával a dolgok természetét megváltoztatja, s így még az is a hívők üdvét-javát szolgálja, amit a Sátán elvesztésükre gondolt ki. Annak pedig nincs nagy jelentősége, hogy Chrysostomus a *ἴνα* szócskáról azt mondja, hogy nem az okot, hanem az okozatot jelzi.⁴² Az ok ugyanis Isten titkos tanácsa, amellyel úgy irányítja a rosszat, hogy annak jó vége legyen. Végtére is tudjuk, hogy a Sátán úgy készíti a hitetleneket, hogy önként akarják tenni azt, amire a Sátán készíti őket. Ezért nincs mentségük.

20. *Nem az Úr vacsoráját eszitek.*⁴³ Most azt a visszaélést feddi, amely az Úr vacsorája kapcsán lopakodott a korinthusiak közé: a szent és lelki lakomát profán vendégeskedésekkel keverték, s ráadásul még a szegényeket is megvetették. Pál azt mondja, hogy ily módon nem az Úr vacsoráját eszik, nem mintha egyetlen visszaélés teljesen eltörölné és megsemmisítené Krisztus szent rendelését, hanem azért, mert e misztériumot megfertőzték a helytelen gyakorlattal. Általában ugyanis azt szoktuk mondani, hogy meg sem történt, amit helytelenül tettünk. Márpedig ez itt nem kis vétek volt, amint később látni fogjuk. Ha a *nem*⁴⁴ szót úgy veszed, hogy „nem szabad” (ahogyan egyesek veszik),⁴⁵ az értelme akkor is ugyanaz marad, vagyis: a korinthusiak – megosztottságuk miatt – nem voltak alkalmasak arra, hogy az Úr vacsorájával éljenek. Ennél egyszerűbb viszont az, amit az imént említettem: Pál azt a profán vegyítést ítéli el, amelynek semmi köze nincs Krisztus vacsorájához.

⁴¹A francia változat kiegészíti: *et non pas de ce Fatum que les Stoïques ont imagine, que l'on nomme communément Destinée*; és nem a fátumtól, melyről a sztoikusok képzelődtek, s amit általában sorsnak neveznek. Vö. Inst. I.16.8.

⁴²Chrysostomus, ad loc.

⁴³Az úrvacsora kérdéséhez lásd még Inst. 4.17 passim, ahol Kálvin hősiégesen idézi és magyarázza a soron következő passzusokat is.

⁴⁴οὐκ ἔστιν.

⁴⁵Glossa (ad loc.): *Dominicam coenam... non debent primum sumere.*

21. *Mert ki-ki a saját vacsoráját veszi elő.* Kétségtelenül rendkívüli, és szinte ámulatra méltó, hogy a Sátán milyen kevés idő alatt képes ilyen sokra. Mindazáltal, ez a példa arra figyelmeztet, hogy mit ér a hagyomány megfontolás nélkül, vagyis mekkora tekintélye lehet valamely régi megszokásnak, amelyet Istennek egyetlen ígéje sem igazol. Miután ez jött szokásba, kezdték törvénynek tekinteni.⁴⁶ De ott volt Pál, aki közbelépett. Csakhogy mi történt az apostolok halála után? Vajon mekkora szabadságnak örvendhetett a Sátán? Lám, a pápisták legerősebb érve az, hogy ami régi dolog – tudniillik egykor is azt tették –, az mennyei kinyilatkozás tekintélyével bír. Csakhogy már az is kétséges, hogy mikor kezdődött ez a visszaélés, vagy mi okán támadt ennyire korán. Chrysostomus úgy véli, hogy *ἀπὸ τῶν ἀγαπῶν*, vagyis a szeretetvendégségeken indult el, ugyanis az a szokás jött be, hogy a gazdagok otthonról eledelt hoztak magukkal, és ezt a szegényekkel együtt, közösen fogyasztották el, később viszont az, hogy kizárták a szegényeket, és kezdték csak magukban felfalni finomságaikat.⁴⁷ Hogy e „szokás” bizony nagyon régi, azt Tertullianus is tanúsítja.⁴⁸ A közös étkezéseket akkoriban szeretetvendégségeknél⁴⁹ nevezték, ezek voltak a testvéri szeretet jelei, és ezeken alamizsnálkodtak. Nem kétlem, hogy erre előzményül szolgálhattak akár a zsidók, akár a pogányok áldozati szertartásai is.⁵⁰ Mert úgy vélem, a keresztyének jó-részt úgy javították ki e szertartások hibáit, hogy valami hasonlóság azért megmaradjon belőlük. Valószínű tehát, hogy a zsidók is és a pogányok is úgy tekintettek a lakomára, mint az áldozás tartozékára, ám a hiú pompa, a fényűzés és a mértéktelenség miatt mindketten hibát követtek el, míg a keresztyének úgy alakították át ezt a lakomát, hogy azon inkább a mértékletességet és a takarékoságot gyakorolhassák, hogy ekképpen, a közösség okán alkalmasak legyenek a lelki vacsorára is. Mert akkor a szegények a gazdagok költségén étkezhettek, és mindenki számára közös volt az asztal. De akár rögtön az elején ütötte fel fejét ez a profán romlottság, akár idő teltével fajult el ez az egyébként nem rossz gyakorlat, Pál semmiképpen nem akarja egybekeverni a lelki vendégséget a közös étkezéssel. Igen, tisztos dolog az, hogy a szegények és a gazdagok együtt fogyasztják el az étkezésre

⁴⁶Vö. Inst. 1.5.13.

⁴⁷I Tomiliae in epistolas S. Pauli. Ad loc.

⁴⁸Tertullianus: „Ha az igazat akarjuk mondani, régi vagy, aki méltán dicsekszel elsőséggel... Ha sürű, vörhenyes lenesefőzeléket tesznek eléd, azonnal eladod egész elsőségedet; nálad az agapé a fazekakban rotyog, a hit a konyhában van, a remény a tányérodban.” (A bőjtékről, 17.1.)

⁴⁹ἀγάπαι.

⁵⁰A francia változat beékeli: minthogy hozzáigazították Krisztushoz.

felajánlott javakat, s hogy a gazdagok a maguk bőségét megosztják a szegényekkel, de ez nem lehet annyira fontos, hogy profanizálja a misztérium szentségét.

De az egyik éheznek. Már az is rossz volt, hogy miközben a gazdagok derekasan ellátták magukat, úgy tűnt, mintha a szegényeknek szemrehányást tennének, amiért semmijük sincs. Pál hiperbolával írja le az egyenlőtlenséget, amikor azt mondja, hogy egyesek dőzsölnek, mások meg éheznek. Voltak ugyanis olyanok, akik jól teletömték hasukat, mások pedig csak szűkösen ettek. Így a szegények ki voltak téve a gazdagok gúnyolódásának, vagy legalábbis szégyellték magukat. Ez tehát gyatra színjáték volt, és méltatlan az Úr vacsorájához.

22. *Hát nincsen-e házatok?* Itt megláthatjuk, hogy az apostolnak egyáltalán nem tetszett a vendégeskedésnek ez a formája, még ha azon nem is történik ilyen visszaélés. Mert bármennyire is elfogadhatónak tűnik, ha az egész egyház közös asztalnál étkezik, az önmagában eleve hiba, hogy más célokra fordítják a szent összejövetelt. Tudjuk, hogy mi végre kell az egyháznak egybegyűlnie: a tanítás meghallgatására, a könyörgések előtárására, Istent dicsőítő énekek éneklésére, a sákramentumok kiszolgálására, a hit megvallására, az istenes szertartások végzésére és a kegyesség egyéb formában történő gyakorlására. Ha itt valami más történik, az nem helyénvaló. Evésre és ivásra mindenkinek ott a háza, tehát illetlen ezt a szent közösségben végezni.

Mit mondjak nektek? Miután a tényt előadta úgy, ahogy van, arra kéri őket, fontolják meg, vajon méltók-e a dicséretre, mert nem vehették védelmükbe ezt a nyilvánvaló visszaélést. A kérdéssel még inkább sürgeti őket, mintha ezt mondaná: Mi mást tehetnétek? Avagy tagadhatjátok-e, hogy joggal feddlek titeket? Mellesleg az *ezért*⁵¹ kifejezést néhány kézirat összekapcsolja az utána következő igével, ekként: Dicsérjétek titeket? Ezért nem dicsérlek.⁵² De a másik olvasat a görögök-nél elfogadottabb, és jobban is talál.

23. *Mert én az Úrtól vettem, amit nektek át is adtam, hogy az Úr Jézus azon az éjszakán, amelyen átadatott, vette a kenyeret, 24. és hálálkat adván megtörte, és ezt mondta: vegyétek, egyétek, ez az én testem, amely érte-tek megtöretik, ezt cselekedjétek az én emlékezetemre.* 25. *Hasonlóképpen a pohárt is [vette], miután vacsorált, mondván: e pohár az új testamentum az én vérem által, ezt cselekedjétek, valamennyiszer isszátok az én emlékezetemre.* 26. *Mert valamennyiszer eszitek e kenyeret, és isszátok e po-*

⁵¹ ἐν τοῦτο ἵν ἕ. in hoc.

⁵² A Vulgata is, Erasmus is így osztja be a szakaszt.

harat, az Úr halálát hirdessétek, amíg eljön. 27. *Ezért aki méltatlanul eszi ezt a kenyeret, vagy issza az Úr poharát, vétkezik az Úr teste és vére ellen.* 28. *Próbálja meg azért az ember magát, és így egyék abból a kenyérből, és igyék abból a pohárból.* 29. *Mert aki méltatlanul eszik vagy iszik, ítéletet eszik és iszik önmagának, nem becsülve⁵³ meg az Úr testét.*

Eddig a hibát taglalta, most megmutatja, mi a helyes módja a hiba kijavításának. A biztos szabály ugyanis Krisztus rendelése, amelytől ha csak egy hajszálnyira is eltérsz, máris letértél a helyes útról. Miután tehát a korinthusiak eltértek ettől a szabálytól, visszaterele őket hozzá. Jegyezzük meg jól ezt a szakaszt, mert nincs más orvosság a hibák gyógyítására és kijavítására, csak az, hogy visszatérünk Isten tiszta rendjéhez. Így tett maga az Úr is, amikor a házasságról folyt a szó, és az írástudók a szokással is, és Mózes engedélyével is érveltek, ő nem egyebet állított szembe velük, mint az Atya rendelését, mert az sérthetetlen törvény (Mt 19,3). Amikor manapság mi ugyanezt tesszük, a pápisták lármáznak, hogy semmit sem hagyunk épségben. Mi világosan bizonyítjuk, hogy ők nemcsak egy dologban fajultak el az Úr eredeti rendelésétől, hanem ezerféleképpen rontották meg azt. Nincs is annál világosabb bizonyíték, mint az, hogy miséjük homlokegyenest ellenkezik az Úr szent vacsorájával. Még tovább megyek: nyílegyenesen rámutatunk, hogy a mise mennyi istentelen utálatosságtól hemzseg. Szükség van tehát a kiigazítására; és semmi mást nem kérünk, csak azt, amihez Pál is oly állhatatosan ragaszkodott, hogy az Úr rendelése legyen számunkra az a közös szabály, amelyben mindkét fél egyetért, de ők ezt hevesen ellenzik. És lám, milyen kemény csatánk van velük az Úr vacsorájáról!

23. *Az Úrtól vettem.* Ezekkel a szavakkal arra mutat rá, hogy az egyházban semmiféle más tekintélynek nincs helye, egyedül csak az Úr tekintélyének. Mintha ezt mondaná: Nem a magam koholmányát adom át nektek. Nem a magam tetszése szerint okoskodtam ki holmi új vacsorát, amikor hozzátok jöttem; ennek a szerzője Krisztus, akitől én is vettem, és átadtam nektek; ehhez a kezdethez térjétek hát vissza. Tehát búcsút intvén az emberek törvényeinek, marad rendíthetetlenül Krisztus tekintélye.

*Azon az éjszakán, amelyen átadatott.*⁵⁴ Ezzel az idői körülménnyel figyelmeztet a misztérium céljára, tudniillik hogy legyen számunkra szentesítve Krisztus halálának a jótéteménye. Ezt a szövetséget

⁵³ οὐκ ἀναγινώσκω. Vulgata: non dijudicans. Kálvin: non discernens. Lásd magyarázatánál.

⁵⁴ παραδίδωτο. Vulgata: tradebatur; Kálvin: traditus est.

ugyanis az Úr már korábban is rábízhatta volna az apostolokra,⁵⁵ de megvárta, míg áldozata megtörténik, hogy az apostolok csakhamar valósággal láthassák beteljesedni testén azt, amit nekik a kenyérral és a borral kiabrázolt. Aki ebből arra következtet, hogy ezek szerint ezt a vacsorát éjszaka és a test éhségének csillapítása után kell megünnepelni, annak ezt válaszolom: amit az Úr tett, abban fel kell ismerni, hogy akarata szerint nekünk mit kell cselekednünk. Márpedig biztosan nem azt akarta, hogy olyan éjjeli szertartáson adja magát nekünk, mint amit a pogányok tartottak Ceres tiszteletére,⁵⁶ és azt sem akarta, hogy övéit jól teletömött hassal invitálja a lelki lakomára. Krisztusnak azokat a cselekedeteit, amelyeket nem kell utánozni, nem kell rendelésének tekinteni. Így minden nehézség nélkül cáfolható a pápisták fortélyja, amellyel ki akarják játszani azt, amit már mondtam, hogy tudniillik Krisztus rendelését a maga egyszerűségében kell megtartani és követni. Nos, tehát – mondják –, mi az Úr vacsoráját kizárólag éjszaka vesszük, és nem böjtben, hanem étkezés után. Ezt teljesen komolytalannak tartom, mert nagyon könnyen meg lehet állapítani, hogy mit cselekedett az Úr azért, hogy azt kövessük, sőt, azt is, hogy mi tett, amit egyenesen megparancsolt.

24. *Hálákat adván.* Pál másutt azt mondja, hogy bármilyen ajándékot kapunk Isten kezéből, azt számunkra az ige és az imádság szenteli meg (1Tim 4,5). Ezért sehol sem olvassuk, hogy az Úr úgy evett volna övéivel a kenyérből, hogy ne lenne megemlítve az is, hogy hálát is adott. Példájával arra tanít, hogy hasonlóképpen cselekedjünk. Az a hálaadás viszont, amelyről itt beszél az apostol, többre mutat: Krisztus itt az emberi nem iránt tanúsított irgalmaért és a megváltás felbecsülhetetlen jótéteményéért ad hálát az Atyának, példájával pedig arra szólít minket, hogy valahányszor a szent asztalhoz járulunk, emeljük föl lelkünket Isten irántunk való végtelen szeretetének elismerésére, és buzduljunk fel igazi hálára.

*Vegyétek, egyétek, ez a test.*⁵⁷ Miután Pál itt a misztérium helyes használatára akar röviden megtanítani, fontoljuk meg jól, hogy mit ajánl, és ne mellőzzük hanyagul, hiszen csak olyat mond, ami feltétlenül szükséges, és méltó arra, hogy teljességgel megjegyezzük. Mindenekelőtt figyeljük meg, hogy Krisztus szétosztja a kenyeret az apostoloknak, hogy azt mindnyájan együtt egyék meg, és mindenki megkapja

⁵⁵A francia változat szerint: e sákramentum kiszolgálását korábban is elrendelhetette volna az apostoloknak.

⁵⁶Ceres (görög megfelelője Déméter) a növények (főleg a gabonák) ültetésének az istennője volt.

⁵⁷Az egész szakaszhoz lásd Inst. 4.17 paragrafus.

a maga részét, hogy egyforma közösség legyen közöttük. Ahol tehát nem készítenek az összes hívő számára közös asztalt, ahol nem a kenyér közös megtörésére hívnak, egyszóval, ahol nincs részesedés a hívők között, ott hiába dicsekednek az Úr vacsorájának nevével. Mert a misére mi másért hívják a népet, ha nem azért, hogy az unalmas színjáték után üresen távozzanak onnan? Ennek tehát semmi köze nincs a vacsorához. Ebből meg arra lehet következtetni, hogy Krisztus ígéretének épp annyi köze van miséhez, mint Mars papjainak lakomájához.⁵⁸ Mert amikor Krisztus megígérte, hogy a saját testét fogja adni, ugyanakkor azt is megparancsolta, hogy vegyük a kenyeret, és együk. Ezért ha ennek a parancsnak nem engedelmességek, hiába dicsekszünk az ígéretekkel. Hadd fejtsem ki érthetőbb szavakkal is: az ígéret hozzá van kapcsolva a parancshoz, mégpedig úgy, hogy a parancs a feltétel, tehát az ígéretnek csak akkor lesz meg a hatása, ha a feltétel teljesül. Például meg van írva: *hívj segítségül, és én megszabadítalak* stb. (Zsolt 50,15). Engedelmességek kell a parancsoló Istennek, hogy megadja nekünk azt, amit ígért, máskülönben kizárjuk magunkat a hatásból. És mit tesznek a pápisták? Elsikkasztják a közös részesedést, és a kenyeret teljesen más célra konzekrálják; közben pedig azzal dicsekednek, hogy övék az Úr teste. Miután azonban istentelen módon szétválasztják azt, amit Krisztus egybekötött, nyilvánvaló, hogy üres a dicsekvésük. Tehát valahányszor azt a részt hozzák fel, hogy *ez az én testem*, azzal a másik mondatrészszel kell visszavágni nekik, hogy tudniillik *vegyétek és egyétek*. Az igék értelme ugyanis ez: ha az általam előírt rend és szertartás szerint részesedtek a kenyér megtörésében, testemben is részesülni fogtok. Ahol tehát egymagában eszi azt valaki, ott megszűnik az ígéret. Emellett ezekből az igékből tanuljuk meg, hogy nekünk mit kell cselekednünk Isten akarata szerint. *Vegyétek* – mondja. Akik tehát Istennek ajánlanak fel valamit, azok más szerzót követnek, de nem Krisztust; ezekkel a szavakkal ugyanis nem arra tanít meg, hogy áldozatot végezzünk. De ugyan mi mást mondanak miséjükéről a pápisták, ha nem ezt? Kezdetben annyira pimaszok voltak, hogy még védelmükbe is vették, hogy a mise valóságos és tényleges áldozat, ma már csak emléküládozatnak nevezik, de úgy, hogy a megváltás jótéteményét naponkénti áldozati felajánlással alkalmazzák élőkre és holtakra. Bárhogy álljon is a dolog, áldozatbemutatást játszanak el; először vakmerően, mert Krisztus

⁵⁸*Saliorum epulum.* Salius: Mars papja. Kálvin a Numa Pompilius (Kr. e. 715-673) által alapított, előbb tizenkét, majd huszonnégy papból álló testületre utal, akik Mars tiszteletére minden év márciusában pompás vendégségeket szoktak rendezni.

parancsa nélkül teszik, aztán még ennél is súlyosabb vétket elkövetve: mert miután Krisztus a vacsorát avégett rendelte, hogy vegyük és együk, ők ezt teljesen ellenkező gyakorlatra forgatják ki.

Ez az én testem. Nem sorolom fel azt a sok szerencsétlen harcot, amely e szavak értelme kapcsán annyira megviselte az egyházat a mi korunkban. Bárcsak örök feledés temetné el még az emléküket is! Először azt mondom el őszintén és szépítés nélkül, majd szabadon – mint szoktam –, hogyan látom én a kérdést. Krisztus kenyérnek nevezi testét. Mert azt a sületlen koholmányt vita nélkül utasítom el, hogy Krisztus nem a kenyeret mutatta fel az apostoloknak, hanem a testét, amit szemükkel is láthattak. Hiszen folytatásképpen ez következik: *e pohár az új testamentum az én vérem által.* Tehát egészen biztosra vehetjük, hogy Krisztus itt a kenyérről beszél. Már csak az a kérdés, hogy milyen értelemben. Hogy ezt az értelmet megtaláljuk, figyelembe kell vennünk, hogy itt képletesen beszél. Ezt tagadni ugyancsak nagy elvetemültség lenne. Miért nevezi hát testnek a kenyeret? Úgy gondolom, mindenki egyetért abban, hogy azért, amiért János is galambnak nevezi a Szentlelket.⁵⁹ Eddig egyetértünk. Az ok pedig, amiért így nevezi a Lelket, az volt, hogy galamb formájában jelent meg, tehát a Lélek nevet átviszi a látható jelre. Miért is tagadnánk, hogy hasonló névátvitel⁶⁰ van itt is, és a *test* nevet adja a kenyérnek, mert a kenyér a test jele vagy jelképe? Már megbocsássanak nekem, akik mást gondolnak, de számomra üres vitatkozásnak tűnik makacsul perlekedni ezen. Ezért állítom, hogy ez itt sákramentumi beszédmód, amelyben az Úr a jelnek adja a jelzett dolog nevét. Most lépünk tovább, és vizsgáljuk meg a névátvitel okát. Erre azt mondom, hogy nemcsak amiatt teszi át a jelre a jelzett dolog nevét, mert képes beszédről volna szó, hanem inkább azért, mert ez az a jelkép és zálog, amely a dolgot kiábrázolja. Azokat a hasonlatokat ugyanis, amelyeket a profán és földi dolgok közül veszünk kölcsön, azért nem tartom elfogadhatónak, mert az Úr sákramentumai valami másra mutatnak. Herkules szobrát is Herkulesnek nevezik, de mi az, ha nem pusztá és üres képmás? Ám a Szentlelket azért nevezik galambnak, mert a láthatatlan Lélek jelenlétének biztos záloga. Tehát a kenyér Krisztus teste, mert biztosan tanúsítja, hogy azt a testet tárja elénk, amelyet kiábrázol, vagy mert az Úr, ama látható jelképet átnyújtva, azzal együtt adja nekünk az ő testét is, márpedig Krisztus nem csaló, hogy üres képekkel csapjon be minket. Ezért számomra vitán felül áll az, hogy itt a valóság össze van kapcsolva a jellel, vagyis

⁵⁹Jn 1,32.

⁶⁰Metonímia.

ami a lelki erőt illeti, mi épp olyan valóságosan részesülünk Krisztus testében, mint ahogyan a kenyeret megesszük. Most már csak ennek a módját kell kikutatnunk. A pápisták a maguk transzszubsztanciációjával törnek ránk, s azt mondják, hogy bár a kenyér szubsztanciája nem marad meg a megszentelés után, ellenben akcidenciáját megőrzi.⁶¹ E koholmány ellen nemcsak a Szentírás tiszta szavait hozhatjuk fel, hanem magát a sákramentumok természetét is. Mit jelentene ugyanis a „vacsora”, ha nem lenne semmiféle analógia (megfelelés) a látható jel és a lelki dolog között? A pápisták azt akarják, hogy a jel a kenyér hamis és megtévesztő látványa legyen, de akkor mi más lesz a jelzett dolog, mint pusztá képzelődés? Ha tehát megfelelésnek kell lennie a jel és a valóság között, akkor a kenyérnek valóságosnak kell lennie, nem pedig képzeletbelinek, mert Krisztus valóságos testét ábrázolja ki. Ezért Krisztus teste itt nem egyszerűen csak adatik nekünk, hanem eledelül adatik. Mert itt nem a kenyér színe táplál minket, hanem a szubsztanciája. Egyszóval, miután a valóság a dologban áll, a jel nem csalhat meg minket. Elutasítva tehát a pápisták lázbeszédét, nézzük meg, milyen módon adatik nekünk Krisztus teste. Egyesek így magyarázzák: akkor adatik nekünk, amikor részeseivé leszünk minden jónak, amelyet Krisztus a maga testében megszerzett nekünk; amikor, mondom, hittel magunkhoz öleljük az érettünk keresztre feszített és a halottak közül feltámadt Krisztust, és ezen a módon részesedünk határozatosan minden javából. Akik így vélik, legyenek csak ezen a véleményen. Ám, ami engem illet, én azt tartom, hogy csak az után részesülünk Krisztus javaiban, miután maga Krisztus lesz a miénk. Márpedig azt mondom, hogy ő nem annyira akkor lesz a miénk, amikor hisszük, hogy áldozatul lett érettünk, hanem amikor bennünk lakozik; amikor egygé lesz velünk; amikor testéből való test leszünk,⁶² egyszóval, amikor életünk is és – hogy úgy mondjam – a szubsztanciánk is egyesül vele. Ezenkívül hallom, mit mondanak a szavak: Krisztus nemcsak halálának és feltámadásának a jótéteményét kínálja fel, hanem tulajdon testét is, amelyben szenvedett és feltámadott. Egyszóval – mint mondják – valósággal (*realiter*), vagyis igazán (*vere*) adatik a vacsorában nekünk Krisztus teste, hogy lelkünk számára üdvözítő eledel legyen. Ezt így, egyszerű szavakkal mondom, de úgy értem, hogy a test szubsztanciája táplálja lelkünket, hogy ténylegesen egygé válhassunk vele, vagy – ami ugyanaz – Krisztus testének a megelevenítő ereje a Szentlékek által árad belénk, bár Krisztus távol is van tőlünk, és nem

⁶¹Szubsztancia – legfelsőbb lényeg, akidencia – járulékos tulajdonság (külső forma, alak, szín).

⁶²1K 5,30.

is keveredik össze velünk. Már csak egyetlen csomót kell megoldani: hogyan lehet az, hogy teste, amely a mennyben van, itt a földön adatik nekünk. Egyesek azt koholják, hogy Krisztus teste végtelen, nem korlátozódik egyetlen helyre sem, hanem isteni lényegével betölti a mennyet és a földet. Ez a koholmány annyira lehetetlen, hogy nem is kell megcáfolni. A skolasztikusok a dicsőséges testről vitáznak nagy fikikusan, de egész tanításuk arra megy ki, hogy Krisztust a kenyérben kell keresni, mintha be lenne zárva abba. Ezért van az, hogy az emberek figyelme a kenyérre tapad, és magát a kenyeret Krisztusként imádják. Ha valaki megkérdezi tőlük, hogy vajon a kenyeret avagy látványát imádják-e, ezt határozottan tagadják, de közben szemüket a kenyérre szegeznek Krisztus imádása végett; a kenyérhez fordulnak, mondom, de nemcsak szemükkel és egész testükkel, hanem elméjükkel és gondolatukkal is. Ez pedig mi más, ha nem merő bálványimádás? Mert az Úr testének a közöltetése, amelyről azt mondom, hogy a vacsorában felkínáltatik nekünk, sem helyi jelenlétet, sem Krisztus alászállását, sem a végtelen kiterjedést, és semmi hasonlót nem kíván meg, mert miután a vacsora mennyei cselekmény, egyáltalán nem lehetetlen, hogy mi a mennyben maradó Krisztust vegyük. Mert az, hogy magát közli velünk, a Szentlélek titkos erejével történik meg, amely az egymástól elválasztott és távol eső dolgokat nemcsak összeköti, hanem egyé is tudja forrasztani. De hogy erre a részesülésre képesek legyünk, a menny felé kell emelkednünk. És ez az, amiben segítségünkre siet a hit, mert ebben a test minden érzéke csődöt mond. Amikor azt mondom, hogy hit, ez alatt nem az emberek mindenféle és koholmányokkal teli vélekedését értem, ahogyan sokan, akik amúgy gyakran és szívesen dicsekednek a hittel, e kérdésben csak összevissza beszélnek. Hanem mit értek? Csak kenyeret látsz, azon kívül semmit, de hallod, hogy ez Krisztus testének a jegye. Ne kételkedj, hogy az Úr megteszi azt, amit a szavak mondanak: a test, amelyet egyáltalán nem látsz, lelki táplálékkod. Hihetetlennek tűnik, hogy Krisztus teste táplál, hiszen annyira távol van tőlünk. Ám jusson eszedbe, hogy ez a Szentlélek titkos és csodálatos munkája, amelyet szentségtörés lenne értelmed mértékével mérni. Közben üzd el azokat a durva képzelgéseket, amelyek a kenyérhez akarnak kötni téged. Hagyd meg Krisztusnak az ő teste valóságos természetét, és hamis hiedelem okán ne terjeszd ki testét mennyre és földre. Ne szedd darabokra őt koholmányaiddal, és ne imádd testi érzéked kedvére ebben vagy abban. Hagyd meg őt mennyei dicsőségében, és vágyakozz oda, hogy onnan közölje magát veled. Aki józan és szerény, annak ez a kevés is elég; a kíváncsiskodók pedig keressék másutt mindazt, ami étvágyukat kielégíti.

Amely érettetek megtöretik. Egyesek úgy magyarázzák, hogy itt a kenyér szétosztásáról van szó, mert azt veszik, hogy Krisztus testének egyben kellett maradnia, ahogyan azt előre megjövendölték: *ne töresék össze a csont benne* (2Móz 12,46).⁶³ Ami engem illet, vallom, hogy bár Pál itt a kenyér megtörésére is utal, ám úgy, hogy a *megtörésen* feláldozást ért, ha nem is szó szerint, de nem is lehetetlenül. Mert az lehet, hogy Krisztus egyetlen csontját sem törték össze, de az egész testéről mégsem lehet azt mondani, hogy sértetlen maradt, mert először is, ki volt téve a kínoknak és a szenvedéseknek, aztán a halál legkegyetlenebb gyötrelmének. Ezt nevezte Pál megtöretésnek. Ráadásul a mondat második része ígéret, amely mellett nem mehetünk el könnyelműen. Mert az Úr nemcsak úgy magában és kiegészítés nélkül ajánlja nekünk a maga testét, hanem úgy, mint amely érettünk áldoztatott meg. Tehát a mondat első része azt jelzi, hogy a test közöltetik velünk, a második része pedig azt fejezi ki, hogy ebből miféle hasznunk van, az tudniillik, hogy részesei vagyunk a megváltásnak, és az áldozat jótéteménye ránk háramlik. Ezért a vacsora olyan tükör, amely a megfeszített Krisztust jeleníti meg, mert aki nem fogadja el a megfeszített Krisztust, annak sem haszna, sem gyümölcse nem lesz a vacsorából.

Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre. Tehát a vacsora emlékezés (*μνημόσυνον*), amely arra van rendelve, hogy segítse erőtlenségünket, mert ha enélkül képesek lennénk Krisztus halálára megfelelőképpen emlékezni, a segítség fölösleges lenne; ez a közös mindegyik sákramentumban: segítségünkre vannak erőtlenségünk közepette. De mindjárt látni is fogjuk, hogy milyen emléket akart Krisztus felidézni a vacsorában. Arra pedig, amire egyesek ebből következtetnek, hogy tudniillik Krisztus nincs jelen a vacsorában, mert emlékezni jelen nem lévőre lehet, könnyű a válasz: akiknek a vacsora csak Krisztus felidézése, azok számára Krisztus nincs ott, ugyanis nincs jelen látható módon, és nem lehet őt szemmel érzékelni, mint a jelképeket, amelyek felébresztik emlékezetünket azzal, hogy kiábrázolják őt. Egyszóval, helyét nem változtatja meg, hogy számunkra jelen legyen, hanem a mennyből árasztja ki ránk testének valóságos erejét.

25. *A pohárt is [vette], miután vacsorált.* Úgy tűnik, mintha az apostol azt akarná jelezni, hogy valami idő telt el a kenyér és a pohár átadása között; és az evangélisták írásaiból sem lehet megállapítani, hogy az egész cselekmény folyamatos volt-e. De ez nem annyira fontos, hiszen megtörténhetett, hogy a kenyér kiosztása után, mielőtt még a poharat

⁶³Glossa (ad loc): *Unum omnibus dedit ut in unitate permaneret.*

átnyújtotta volna, az Úr beszédet ékelt közbe. De miután semmi olyat nem cselekedett vagy mondott, ami idegen volna a sákramentumtól, nem mondhatjuk, hogy a kiszolgálást valami megzavarta vagy megszakította volna. Nem akarom Erasmusszal együtt úgy fordítani, hogy „a vacsorát befejezvé”, mert az ilyen fontos kérdésekben kerülni kell a kétértelműséget.⁶⁴

E pohár az új testamentum. Amit a pohárról hirdet, az a kenyérré is érvényes, mert ezzel a közlésformával fejezi ki még nyomatékossabban azt, amit korábban röviden elmondott, vagyis hogy a kenyér test. Éspedig azért test a számunkra, hogy testének testamentuma legyen, más szóval olyan szövetség, amely testének feláldozásával egyszer s mindenkorra érvényessé lett, és most az evéssel érvényesül – tudniillik mialatt az áldozatból részesednek a hívők. Ezért annak, amit Pál és Lukács mond: *testamentum vérem által*,⁶⁵ teljesen megfelel az, amit Máté és Márk mond: *a testamentum vére*.⁶⁶ A vér ugyanis azért ömlött ki, hogy megbékítsen minket Istennel, és most lelkileg isszuk, hogy részesei legyünk ennek a megbékélésnek. Ezért a vacsorában a szövetség is és a szövetséget megerősítő zálog is a miénk. A *testamentum* szóról, ha az Úr enged még annyi időt, a Zsidókhoz írt levélben fogunk majd szólni.⁶⁷ Azt azért általában tudjuk, hogy azért nevezik így a sákramentumokat, mert számunkra ezek a testamentumai az isteni akaratnak, amit a lelkünkben megerősítenek és megpecsételnek. Ahogyan ugyanis az emberek ünnepélyes szertartással szoktak szövetséget kötni egymással, úgy teszi ezt az Úr is velünk. Nem is alkalmatlan ez a hasonlat, mert miután az ige és a jel össze vannak kapcsolódva, az Úr szövetsége valósággal benne van a sákramentumokban, a szövetség szó pedig ránk vonatkozik, vagy ránk tekint. Ez nagy segítség a sákramentumok természetének megértéséhez; mert ha szövetségek, akkor ígéreteket is tartalmaznak, amelyek megerősítik lelkiismeretünket az üdvösség hitében. Ebből pedig az következik, hogy a sákramentumok nemcsak hitünk kifejezésének a jelei az emberek előtt, hanem belsőleg a hit segéd-eszközei is.

Ezt cselekedjétek, valamennyiszer isszátok. Krisztus tehát kettős jelet rendelt el a vacsorában. Amit pedig Isten egybeszerkesztett, azt ember ne válassza szét. Tehát a kenyeret a pohár nélkül adni annyi, mint

⁶⁴ Erasmus, Paraph. ad loc.

⁶⁵ ἡ καινὴ διαθήκη ἐν τῷ αἵματι μου. 1k 22,23.

⁶⁶ τὸ αἷμά μου τῆς διαθήκης. Mt 26,28; Mk 14,24.

⁶⁷ Kálvin később a Zsidókhoz írt levél kommentárjában a levél 10. részében fejti ki a kérdést.

megcsonkítani Krisztus rendelkezését. Halljuk ugyanis Krisztus szavait, s ahogyan megparancsolja, hogy együk a kenyeret, éppúgy megparancsolja, hogy igyuk a poharat is. Az egyik felét megtartani, a másikat pedig elsikkasztani, mi más, mint kijátszani parancsolatát? A poharat, amelyet Krisztus mindenkinek odanyújt, elzárni a nép elől, ahogyan ez a pápa zsarnoksága alatt történik, ki tagadná, hogy ördögi vakmerőség? Az pedig ugyancsak gyermekes dolog, amivel itt bölcsködnek, hogy tudniillik Krisztus az apostolokhoz szólt, és nem a köznéphez, igen gyermekes, és e lókusból könnyen meg is cáfolható: Pál itt egyként szól férfiakkhoz és nőkhöz, és az egész egyházhoz is, és tudatja, hogy az Úr parancsára hagyta meg ezt nekik. Ugyan miféle lélek lakozott azokban, akik ezt a hagyományt merészelték eltörölni? Sőt, ezt a súlyos bűnt még ma is csökönyösen védik. De miért is csodálkozunk azon, hogy ennyire szemtelenül igyeksenek szóval és írásban mentgetni azt, amit nem átallnak tűzzel-vassal oly kegyetlenül igazolni?

26. *Valamennyiszer eszitek.* Pál most már azt is hozzáteszi, miféle emlékezéssel kell ünnepelni. Hálaadással. Nem mintha az egész emlékezés a száj vallomásában állna, hiszen az a legfontosabb, hogy Krisztus halálának ereje be legyen pecsételve a lelkiismeretünkbe. Ám ennek az ismeretnek fel kell indítania bennünket dicséretünk megvallására is, hogy az emberek előtt is hirdessük, mit érzünk belül Isten előtt. A vacsora tehát – hogy úgy mondjam – olyan emlékezés, amelynek az egyházban folytonosan történnie kell Krisztus végső eljöveteleig, mert arra rendeltetett, hogy emlékeztessen minket Krisztus halálának a jótéteményére, és ezt nekünk az emberek előtt is meg kell vallanunk; ezért nevezik eucharisztának. Ha tehát szabályszerűen akarod megülni a vacsorát, emlékezz csak rá, hogy hitedet is meg kell vallanod. Ebből is látható, hogy milyen szemérmetlenül játszanak Istennel azok, akik azzal dicsekednek, hogy a mise valamiféle vacsora volna. Mert mi is a mise? Hiszen beismerik (nem a pápistákról beszélek, hanem az álnikodemitákról),⁶⁸ hogy kárhuzatos babonassággal van tele, s úgy tesznek, mintha külső gesztusokkal helyeselnék is. Miféle hirdetése ez Krisztus halálának? Nem inkább a visszautasítása?

Amíg eljön. Miután mindig szükségünk van ilyen támaszra, amíg e világban forgolódunk, Pál itt azt jelzi, hogy igen ajánlatos számunkra ez a felidézés, míg Krisztus meg nem jelenik ítéletre. Mivel látható formában már nincs közöttünk, szükséges, hogy lelki jelenlétének legyen valamiféle jelképe, mely elménket elevenen tartja.

⁶⁸ Vö. ad 1Kor 8,12.

27. *Ezért, aki méltatlanul eszi e kenyeret.* Ha az Úr háládatosságot követel tőlünk, amikor a misztériumot vesszük, és ha azt akarja, hogy kegyelmét szívünkkel elismerjük, szánkkal pedig hirdessük, nem marad büntetés nélkül az, aki ahelyett, hogy tisztelné, inkább gyalázza őt, mert az Úr nem tűri el, hogy parancsát megvessék. Nos, hogy a mondás értelmét megértsük, tudnunk kell, mit jelent méltatlanul⁶⁹ enni. Egyesek ezt a korinthusiakra és a körükben megromlott gyakorlatra korlátozzák,⁷⁰ én viszont úgy vélem, hogy Pál, szokása szerint, egy esetből lép át az általános tanításhoz, vagy másképpen: a sajátosból közeledik az általánoshoz. A korinthusiak csak egy dologban vétkeztek, s Pál ez okán kerít sort arra, hogy szóljon az úrvacsora kiszolgáltatásának vagy vételének bármiféle hibájáról. Isten – mondja – nem engedi, sőt szigorúan megbünteti e misztérium profanizálását. Méltatlanul enni tehát annyi, mint visszaélésekkel megrontani, annak tiszta és helyes használatát. Miután pedig a méltatlan evésnek – hogy úgy mondjam – különféle fokozatai vannak, egyesek súlyosabban, mások enyhébben vétkeznek. Odalopódzhat bűnbánat nélkül akár parázna, akár hitszegő, akár részeges, akár csaló is;⁷¹ és miután ez a nyilvánvaló megvetés Krisztus gyalázatos megsértésének a jele, nem kétséges, hogy a vacsorát a maga vesztére veszi mindenki, aki ezekhez hasonló. De jöhet más is, akit nem terhelnek ilyen nagy és cégyeres bűnök, ám lelkében még sincs illőképpen felkészülve; miután ez a nemtörődömség vagy hanyagság a tiszteletlenség jele, ezt is méltán fenyíti Isten. Mivel tehát a méltatlan evésnek különböző fokozatai vannak, az Úr egyeseket könnyebben fenyít, másokat viszont keményebb büntetéssel sújt. A lókus további kérdésre is alkalmat ad, amin aztán egyesek igen hevesen vitatkoznak: vajon a méltatlanok valóban Krisztus testét eszik? A vita hevében egyesek annyira elragadtatták magukat, hogy kijelentették: a rosszak és a jók egyaránt vesznek;⁷² és sokan csökönyösen és nagy szájjal állítják ma is, hogy az első vacsorán Péter semmivel sem kapott többet, mint Júdás. Nem szívesen teszem, hogy erről a – megítélésem szerint – jelentéktelen kérdésről a szükségesnél keményebb vitába szálljak bárkivel, de ha mások megengedik maguknak, hogy kioktatva és értelmetlenül jelentsék ki azt, ami nekik tetszik, és mennydörögjenek, ha valaki csendesen ellentmond nekik, úgy nekünk is legyen szabad szelíden és

⁶⁹ ἀναξίως.

⁷⁰ Theophylactus, ad loc.

⁷¹ Vö. ad 1Kor 5,11.

⁷² Vö. Augustinus, In Evang. Ioannis Tractatus (62,1) ad Jn 13,27. Lásd hozzá Kálvin, ad Jn 13,27.

érvekkel megvédeni azt, amiről úgy gondoljuk, hogy igaz. Én tehát az alábbi alaptételnek tartom, és nem engedem, hogy valaha is el-
térítsenek tőle: Krisztust nem lehet Lelkétől elszakítani. Ez alapján pedig állítom, hogy nem az ő halott testét vesszük, s még csak nem is tétlen, vagy a Lelke kegyelmétől és erejétől különválasztott testét. Ennek igazolásával nem is időzöm tovább. Na mármost, ha valakiből teljességgel hiányzik az élő hit és a bűnbánat, mert Krisztus Lelke nincs meg benne, az hogyan vehetné magát Krisztust? Sőt, ha teljesen megszállta a Sátán és a bűn, mi módon lenne képes befogadni Krisztust? Tehát egyrészt meghagyom: vannak olyanok, akik a vacsorában igazán, de egyúttal méltatlanul vesznek Krisztust, mint például sokan az erőtlenek; másrészt nem ismerem el, hogy akiknek csak történeti hitük⁷³ van, bűnbánat és élő hit nélkül, azok mást is vennének, mint a pusztá jelet. Krisztus megcsonkítását tehát nem fogadom el, attól a szörnyűségtől pedig egyenesen iszonyodom, hogy mintegy eledelül adná élettelen testét a hitetleneknek. És nem gondolkozok másként Augustinus sem, amikor azt mondja, hogy a vacsorában a rosszak is Krisztust vesznek, de csak mint sákramentumot. Ezt másutt világosabban fejezi ki, mondván, hogy az apostolok az Urat ették, amikor a kenyeret ették, Júdás viszont csak az Úr kenyerét ette.⁷⁴ De ez ellen fel lehet hozni, hogy a sákramentum hatékonysága nem függ az ember méltó vagy méltatlan voltától, és az emberek gonoszsága sem vesz el semmit Isten ígéreteiből, és nem semmisíti meg azokat. Elfogadom, és ezért világosan hozzáteszem, hogy Krisztus teste nem kevésbé kínáltatik fel a gonoszoknak, mint a jóknak, és ez elég a sákramentum erejéhez és az Istenbe vetett hithez. Isten ugyanis nem csalfa módon jeleníti meg Fia testét a rosszaknak, hanem valósággal közli, a kenyér sem üres jele ennek, hanem biztos záloga, ezért ha visszautasítják, az nem csökkenti vagy változtatja meg a sákramentum természetét. Most már csak az van hátra, hogy válaszoljunk arra is, amit Pál lókusával kapcsolatosan mondanak: Pál azt mondja, hogy a méltatlanok azért vétkeznek, mert nem becsülik meg az Úr testét; tehát mégiscsak a testét kapják. A következtetést nem fogadom el. Nem azért mondja (és okkal), hogy vétkeznek, mert elutasítják, hanem azért, mert profanizálják és meggyalázzák azt, amit nekik felkínáltak. Épp olyan ez, mint ha a földre dobva eltaposnák. Vajon ez csak aprócska szentségtörés?

⁷³ *Vides historica*; Kálvin a francia változatban meghatározza: *c'est-à-dire pour consentir simplement à l'histoire de l'Evangile*, vagyis: az evangéliumi történet egyszerű tudomásulvétele.

⁷⁴ *illi manducabant panem Dominum, ille panem Domini contra Dominum: illi vitam, ille poenam* (Augustinus, In Evang. Ioannis Tractatus, 59). Vö. Inst. 4.17.34.

Így aztán Pál szavait nem nehéz megérteni, csak azt vedd figyelembe, amit Isten felkínál és átnyújt a gonoszoknak, s nem azt, amit vesznek.

28. *Próbálja meg azért az ember magát.* Az előbbi fenyegetésből levezetett buzdítás. Ha azok, akik méltatlanul esznek, vétkeznek az Úr teste és vére ellen, akkor csak az járuljon oda, aki jól és helyesen felkészült. Vigyázzon hát mindenki, nehogy közönye vagy renyhesége miatt szentségtörést kövessen el. De itt ez a kérdés vetődik fel: milyen legyen az a próba, amelyre felszólít minket Pál? A pápisták a fülbegyónást tekintik ennek: aki élni kíván a vacsorával, annak megparancsolják, hogy szorgalmasan és alaposan vizsgálja meg életét, és a pap fülébe súgva szabaduljon meg minden bűnétől; ez az ő felkészülésük. Én viszont azt mondom, hogy az a szent vizsgálat, amelyről Pál beszél, messze távol áll az efféle kínvallatástól. Ezek a szerencsétlenek azt hiszik magukról, hogy miután néhány órácskát gyötörték magukat, bűneikre gondolván, majd beavatták a papocskát förtelmességeikbe, eleget is tettek mindennek. Ám az a megpróbálás, amelyet Pál itt megkövetel, teljesen más; ennek összhangban kell lennie a szent vacsora törvényes használatával. Íme hát a legegyszerűbb módja: ha helyesen akarsz élni Krisztus jótéteményével, vigyél oda hitet és bűnbánatot; mert ez a kettő teszi ki az önvizsgálatot, hogy felkészülve érkezz. A bűnbánatba beleértem a szeretetet is, mert aki megtanult lemondani önmagáról, hogy Krisztusnak adja és követésére szánja önmagát, az kétségkívül tiszta szívből ápolni fogja a Krisztus által ajánlott egységet. Azt azonban nem követeli meg, hogy a hit vagy a bűnbánat tökéletes legyen, szemben azzal, ahogyan némelyek olyan tökéletességet kívánnak, amelyet sehol nem lehet találni, ám ők váltig ilyenhez ragaszkodván, minden halandót örökre kizárnak a vacsorából.⁷⁵ Ha igazán komolyan áhítozol Isten igazságára, és nyomorúságod felismerésétől teljesen megalázva Krisztus kegyelmére támaszkodsz, és megnyugszol benne, tudd meg, hogy méltóképpen jössz a vendégségre és járulsz az asztalhoz. Méltó – ezt úgy értem: Isten nem zár ki, bár egyébiránt sok hiányosságod van. Mert a hit (a kezdeti is!)⁷⁶ tesz méltatlanból méltóvá.

29. *Aki méltatlanul eszik, ítéletet eszik.* Az imént is nevével nevezte ezt a rettenetes bünt, amikor azt mondta, hogy vétkezik az Úr teste és vére ellen az, aki méltatlanul eszik. Most a büntetés bejelentésével rettent el. Mert sokan vannak, akiket maga a bűn nem kavart fel, csak ha Isten ítélete is sújtotta őket; ezt teszi tehát, amikor kijelenti: ez az eledel,

⁷⁵Vö. Kálvin az önvizsgálatról, Inst. 4.16.30-31; 4.17.40-41.

⁷⁶Vö. Augustinus, De praedestinationem Sanctorum, I.8: *Fides igitur, et inchoata, et perfecta, donum Dei est.*

amely amúgy üdvös, végzetes kimenetelű lesz és méreggá változik át azok számára, akik méltatlanul eszik. Az okot is hozzáteszi: mert nem becsülik meg az Úr testét, vagyis nem különböztetik meg a szent dolgot a profántól.⁷⁷ Olyan ez, mintha ezt mondaná: tiszteletlenül – vagyis, úgymond, mosdatlan lélekkel⁷⁸ – érintik Krisztus szent testét; sőt, mintha értéktelen holmi volna, meg sem gondolják, milyen drága és értékes az. Ilyen nagy szentségtörésért tehát büntetés jár. Az olvasók jól vessék az eszükbe, amire fentebb mutattam rá: az ilyeneknek is fekináltatik a test, de nem részesülnek belőle, mert méltatlanok.

30. *Ezért van közöttetek sok erőtlen és beteg, és alusznak sokan.* 31. *Mert ha mi ítélkeznénk magunk fölött, nem ítélnénk el magunkat.* 32. *De amikor ítéltetünk, az Úr tanít, hogy a világgal együtt el ne kárhoztassunk.* 33. *Ezért, testvéreim, amikor evésre egybegyűltök, várjátok be egymást.* 34. *Ha pedig valaki éhezik, otthon egyék, hogy ne ítéltre egyetek. A többi dologra nézve majd akkor intézkedem, ha hozzátok megyek.*

30. *Ezért stb.* Miután általában értekezett arról, hogy mit jelent méltatlanul enni, és milyen büntetés vár azokra, akik a misztériumot megfertőzik, most arra a fenyegetésre irányítja a korinthusiak figyelmét, amelyet már most el kell szenvedniük. Nem lehet tudni pontosan, hogy éppen akkor dögvész tombolt-e közöttük, vagy másfajta betegségtől szenvedtek-e. Bármi volt is, Pál szavaiból arra következtethetünk, hogy az Úr csapása volt rajtuk, hogy megjavítsa őket. De Pál nem bocsátkozik találgatásokba, hogy emiatt sújtja mindez őket, hanem csak közli, hogy tudomása van a dologról. Azt mondja tehát, hogy sok embert ágynak döntött a betegség, sokakat hosszas levertség tartott fogva, és sokan meghaltak a vacsorával való visszaélés miatt, mert ezzel megsértették Istent. Így jelzi, hogy a betegségek és Isten egyéb csapásai arra figyelmeztetnek minket, hogy gondolkozzunk el bűneinken. Isten ugyanis ok nélkül nem sújt le ránk, hiszen nem örül, ha bajban lát minket. Az érv erős és sokrétű, de most elég lesz néhány szóban összefoglalni. Ha Pál korában a vacsora kisebb mértékű megrontása is úgy fel tudta lobbantani Isten haragját a korinthusiak ellen, hogy ennyire szigorúan megbüntette őket, vajon mit kell gondolnunk a dolgok mai állásáról? Az egész pápaságban nemcsak a vacsora szörnyű profanizálását látjuk, hanem azt is, hogy a helyébe szentségtörő utálatosságot állítottak; először is rút haszonszerzéssé és kupeckedés-

⁷⁷Kálvin a διακρίνω ige megkülönböztető értelmét hangsúlyozza.

⁷⁸A francia változattal kiegészítve: *Ils manient le corps précieux de Christ irrévérencieusement, c'est à dire, sans nettoyer leur conscience.*

se aljasították, aztán megcsonkították, megtagadva a pohár kiszolgálását, harmadszor pedig teljesen idegen formára változtatták át, hogy csak egyvalaki külön lakomája legyen, beszüntetvén szétosztását. Negyedszer, a misztériumot egyáltalán nem magyarázzák, hanem valami mágikus ráolvasást mormognak, amely inkább illik a pogányok istentelen szentségeihez, mint az Úr rendelkezéséhez. Ötödször, a szertartások száma már végtelen, ezek részben ostobaságokkal, részben babonáságokkal vannak tele, és ezért mind nyilvánvaló szemét. Hatodszor, az áldozás ördögi koholmány, amellyel hitetlenül káromolják Krisztus halálát. Hetedszer, arra használják, hogy a szerencsétlen embereket testi elbizakodottsággal bolondítsák el, mert úgy tartják oda Isten elé, mintha engesztelés lenne, és úgy gondolják, hogy mintegy amulettel, távol tarthatnak vele maguktól minden rosszat, mégpedig hit és bűnbánat nélkül; ezenfelül meg vannak győződve, hogy felfegyverkeztek az ördög és a halál ellen, és Istennel szemben is biztonságosan felvértezték magukat, ezért aztán bátrabban vétkeznek, és meg inkább megkeményítik magukat. Nyolcdaszor, a misén Krisztus helyett bálványt imádnak. Egyszóval, hemzseg mindenféle undokságtól. De még miköztünk is, akik a tiszta kiszolgálással mintegy visszahelyeztük eredeti jogába, még köztünk is mennyi tisztelenség uralkodik! Milyen sokan képmutatóskodnak megannyi tekintetben! Mennyi undokságot elegyítenek hozzá, s közben összevissza mindenféle és nyilvánvalóan aljas gazember szemtelenül odatolakodik, olyanok is, akiket becsületes és tisztas ember soha nem engedne a maga asztalához. És akkor csodálkozunk, hogy honnét van a sok háború, a sok dövésség, a sok terméketlenség, a sok megpróbáltatás és nyomorúság! Mintha bizony az ok nem volna egészen világos. Ám e sok rossz végét addig biztosan nem lehet remélni, amíg hibáink megjavítása végett el nem távolítjuk az okot.

31. *Ha mi magunk ítélkezünk magunk fölött.* A másik fontos mondás ez: Isten nem lobban haragra azonnal, hogy mindjárt az első félrelépésnél rögtön lesújtson büntetése, hanem többnyire tunyaságunk készleti arra, hogy megfenyítsen, látván, hogy nemtörődömségünk miatt el vagyunk kábulva, és jól érezzük magunkat bűneinkben. Amikor már fenyeget a büntetés, azt vagy elhárítjuk, vagy enyhítünk rajta; ha az előzőekkel számot vetünk, és a bűnbánat megérint, kérjük Istent, hogy haragját enyhítse meg, és önként vállaljuk magunkra a büntetést. Egyszóval, a hívők bűnbánattal elejét vehetik Isten ítéletének, mert annak, hogy Isten előtt feloldozást kapjunk, csak egy módja van: hogy önként ítéljük el önmagukat. Ész azért ne úgy értsd (ahogyan a pápisták szokták), hogy valamiféle tranzakció van köztünk és

Isten között, tehát a magunkra kiszabott önkéntes büntetéssel eleget tehetünk neki, és valamiképpen kiválthatjuk magunkat az ő kezéből. Azzal tehát nem vehetjük elejét Isten ítéletének, hogy mintegy ellenszolgáltatást kínálunk fel neki engesztelésül, hanem az eljárás ez: mivel Isten a renyheségünket akarja megszüntetni fenyítésével, és bűnbánatra akar ráébreszteni, ha mi ezt önként meg tesszük, többé már nincs ok, amiért ítéletét továbbra is éreztesse rajtunk. Ha pedig valaki, megutálván önmagát, elkezd bűnbánatot gyakorolni, ám Isten vesszeje továbbra is sújtja, értsük meg belőle, hogy bűnbánata nem annyira szilárd és erős, hogy ne lenne szüksége további fenyítékre, segítségül a teljesebb eredmény eléréséhez. Nos, Isten ítéletének úgy veszi elejét a bűnbánat, mint alkalmas orvoság, és nem mint ellenszolgáltatás.

32. *De amikor az Úr ítél meg.* Ez igen szükséges vigasztalás, mert ha valaki a nyomorúság idején csak arra gondol, hogy Isten haragszik rá, inkább összetörik, mintsem hogy bűnbánatra jutna. Pál tehát ezt mondja: Isten oly módon haragszik a hívőkre, hogy ugyanakkor nem feledkezik meg irgalmáról sem, sőt, inkább éppen azért bünteti őket, hogy üdvösségükről gondoskodják. Felbecsülhetetlen vigasztalás, hogy azok a büntetések, amelyekkel kijavítja bűneinket, nem Isten pusztító haragjának, hanem atyai szeretetének a bizonyítékai, és ugyanakkor segítőközök az üdvösségre; mert Isten úgy haragszik ránk, mint gyermekeire, akiket nem akar elveszíteni.⁷⁹ Amikor ezt mondja: *hogy a világgal el ne kárhozzunk*, két dolgot jelez; a világ fiai amikor élvezeteik közepette nyugodtan és biztonságban szunnyadoznak, akkor voltaképpen híznak, mint a disznók a megölés napjára.⁸⁰ És bár csapásaival az Úr olykor a hitetleneket is bűnbánatra hívja, gyakran azonban nem is törődik velük, mint idegenekkel, és hagyja, hogy büntetlenül rohanjanak előre, mígnem betöltik végső kárhoztatásuk mértékét.⁸¹ Az csak a hívőknek járó különleges kegyelem, hogy a hívők számára szükséges a fenyítékek orvossága, mert máskülönben ők is örök pusztulásba rohannának, ha az ideig való büntetések nem tartanák vissza őket.⁸² Ezeknek a megfontolásoknak nemcsak türelemre kell készítenie bennünket, hogy elszenvedjük azokat a nyomorúságokat, amelyeket Isten mér ránk, hanem a háládatosságra is, hogy hálát adván az Istennek mint Atyának, önként adjuk magun-

⁷⁹Vö. 1. Insl. 3.4.33.

⁸⁰Vö. Jer 12.3.

⁸¹Vö. 1. Móz. 15.16.

⁸²Vö. Insl. 3.8.6.

kat fenyítéke alá. Mert ezek sokféleképpen használnak nekünk: azt eredményezik ugyanis, hogy eljutunk a test megöklésére és a hívó alázatra; rászoktatnak az Isten iránti engedelmességre, legyőzik erőtlenségünket, lelkünkben fellobbantják az imádság tüzeit, megtanítanak reménykedni, és végül, ha keserűek is, eloszlatja azt a lelki örömet.

33. *Ezért, testvéreim.* Az általános tanításról visszatér arra az esetre, ahonnan elindult, és összefoglalja: az Úr vacsorájában meg kell őrizni a méltányosságot, hogy olyan részesedés legyen, amilyennek lennie kell, és senki se a maga külön vacsoráját ülje meg. Aztán ezt a misztériumot nem szabad összekeverni a közönséges lakomákkal.

34. *Ha hozzátok megyek.* Valószínű, hogy ezen kívül is volt még néhány dolog, amelyeket jó lett volna rendbe hozni, de mivel kevésbé voltak fontosak, az apostol a megjavításukat következő látogatására halasztja. Ámbár az is lehet, hogy nem volt ilyen ügy, de miután a helyszínen jobban meg lehet látni, hogy mire van szükség, Pál fenntartja magának a szabadságot, hogy majd személyesen intézkedjék közöttük, ha a helyzet szükségessé teszi. A pápisták ezt is pajzsul használják, hogy miséjüket megvédjék velünk szemben. Úgy értelmezik, hogy Pál ígérete itt a mise elrendelésére vonatkozik, mintha bizony megengedhette volna magának, hogy elutasítsa Krisztus örök végzését, amelyet itt egyértelműen megerősít. Mert ugyan mi hasonlóság van a mise és Krisztus rendelése között? De félre már a hazudozással! Hiszen bizonyos, hogy Pál itt csak a külső rendről beszél, amelyre nézve az egyháznak szabadsága van, és ezért azt a korok, a helyek, az emberek viszonyai szerint kell megállapítani.

TIZENKETTEDIK RÉSZ

1. *A lelki ajándékokra nézve pedig nem akarom, testvérek, hogy tudatlanok legyetek.* 2. *Tudjátok, hogy amikor pogányok voltatok, vitetveén vitettetek a néma bálványokhoz.* 3. *Azért tudtotokra adom, hogy senki, aki Isten Léleke által szól, nem mondja Jézust átkozottnak; és senki sem mondhatja Úrnak Jézust, hanem csak a Szentlélek által.* 4. *A kegyelmi ajándékokban pedig különbség van, de egy a Lélek.* 5. *A szolgálatokban is különbség van, de egy az Úr.* 6. *És különbség van a képességekben¹ is, de egy az Isten, aki cselekszi mindezt mindenkiben.* 7. *Kinek-kinek pedig haszonra adatik a Lélek megnyilatkozása.*

1. *A lelki ajándékokra nézve.* Áttér egy másik vétek kijavítására: mivel a korinthusiak magamutogatásból és kérkedésből visszaéltek Isten ajándékaival, a szeretetre pedig semmi, vagy csak kevés gondjuk volt, megtanítja, hogy mi végre ékesíti fel Isten a hívőket lelki ajándékokkal; ez pedig a felebarát épülése. Tételét azonban két részre osztja: először rámutat arra, hogy [az ajándékoknak] Isten a szerzője, majd ezt leszögezve, a céljukról értekezik. A mindennapi tapasztalattal bizonyítja, hogy azok a dolgok, amikkel az emberek dicsekszenek, Isten kegyelméből származnak; emlékezetükbe idézi, hogy mennyire durvák és ostobák voltak, és mit sem tudtak a lelki világosságról, mielőtt Isten elhívta volna őket. Kiderül tehát, hogy nem a természet tanította őket, hanem Isten, a maga jóságából. Ami a szavakat illeti, amikor ezt mondja: *nem akarom, hogy tudatlanok legyetek*, akkor gondolatban hozzá kell toldanunk ezt: *mi a helyes, mi a ti tisztetek, vagy valami hasonlót; a lelki dolgokon pedig lelki ajándékokat ért, amelyekről később majd még hallunk.*

[2.] A következőket kétféleképpen lehet olvasni. Egyes kéziratokban csak ennyi van: οτι , míg mások hozzáteszik még ezt is: οτε . Az első magyarázó kötőszó (mivel), a második idői feltételt jelöl (amikor). És ez az utóbbi olvasat sokkal találóbb. Mert az lehet, hogy e változatban zavarossá válik a mondat szerkezete, de az értelme tiszta. Szó

¹Kálvin: *divisiones facultatum*; Vulgata: *divisiones operationum*. Lásd magyarázatánál.

szerint így van: tudjátok, hogy amikor pogányok voltatok, a néma bálványokat úgy követtétek, ahogyan odavitték titeket..., de hűségesen visszaadtam Pál gondolatát. *Néma bálványok* alatt azt érti, hogy nincs érzékük, és nem mozognak. E lókusból megtanulhatjuk, hogy mennyire vak az emberi elme, ha megfosztatik a Szentlélek megvilágosításától, s csak a néma bálványokat bámulja, és nem képes magasabbra emelkedni, hogy Istent keresse, sőt, a Sátán úgy vezeti őt, mint valami barmot. A *pogányok* szót itt ugyanabban az értelemben használja, mint az Efezusi levélben: *egykor pogányok voltatok* – mondja ott –, *Isten nélkül, távol az üdvösség reményességétől* stb. (Ef 2,11-12). De lehet az is, hogy ellentéttel érvel: micsoda méltatlanság lenne, ha most, miután Isten igéjével és Lelkével vezetni kezdte őket, iránta kisebb tanulékonytságot mutatnának, mint amikor oly készek és engedelmesek voltak a Sátán indíttatását követni.

3. *Tudtokra adom.* Miután a saját tapasztalatukra figyelmeztette őket, általános tanítást ajánl, amelyet emeből vezet le. Amit ugyanis a korinthusiak tapasztaltak, az minden halandó esetében közös: tévelygésben bolyongunk, mielőtt Isten jótéteményéből visszavezetett-nénk az igazságra. Mert úgy kell lennie annak, hogy vagy Isten Lelke vezérel, vagy állandóan tévelyegni fogunk. Ebből az is következik, hogy a Szentlélek ajándéka mindaz, ami Isten igaz megismerésére tartozik. Pál egyúttal úgy érvel, hogy az ellentétes okokból vesz érvet az ellentétes hatásra: aki Isten Lelkéből beszél, az nem képes Krisztust átkozni, és ennek megfelelően csak Isten Lelke által képes bárki Krisztust dicsérni. Jézust *átkozottnak* mondani annyi, mint istenkáromlást mondani ellene. *Úrnak* mondani Jézust annyi, mint tisztelettel és nagybecsüléssel beszélni róla, és fenségét hirdetni. Felvetődik a kérdés: ha a hitetlenek olykor szépen és ragyogóan értekeznek Krisztusról, Isten Szentlelke által tennék ezt? Válaszolok: ami a hatását illeti, kétségtelenül igen, de más az újjászületés ajándéka, és más a pusztá értelem ajándéka, amely Júdásban is megvolt, amikor az evangéliumot hirdette.² Ebből is beláthatjuk, hogy milyen nagy a mi erőtlenségünk, mert még nyelvünket sem mozdíthatjuk meg Isten dicséretének magasztalására, ha nem Lelke kormányozza azt. Erre a Szentírás is sokszor figyelmeztet, és a szentek is mindenütt vallják: ha az Úr nem nyitja meg ajkunkat, nem alkalmasak arra, hogy dicséretének hirdetői legyenek; Ézsaiás a 6,5-ben többek között ezt mondja: *tisztátalan ajkú vagyok* stb.

4. *A kegyelmi ajándékok különbözőek.* Az egyház belső aránya és jó

²Vö. Mt 9,35k.

rendje³ – hogy úgy mondjam – a sokféleség egységéből áll: vagyis a különféle ajándékok egy célra irányulnak, ahogyan a szimfóniában is különféle szólamok vannak, de olyan arányosan igazodnak egymáshoz, hogy tiszta összhangot eredményeznek; tehát lehet különböző az ajándék is, a tiszt is, és mégis minden egybe fut össze. Pál a Róm 12-ben azért ajánlja ezt a változatosságot, nehogy bárki felrúgja az Úr által meghatározott különbözőségeket azzal, hogy meggondolatlanul a másik tisztségébe tolakszik; tehát kinek-kinek azt parancsolja, hogy elégedjen meg a maga ajándékaival: aki Spártát kapta, szolgálja azt,⁴ tehát megtiltja nekik, hogy akarnok indulattal túllépjék saját határait. Egyszóval, arra buzdít, hogy ki-ki gondolja meg, mennyit kapott, milyen mértékkel jutott neki, és mire hívatott el. Itt viszont arra szólít fel mindenkit, hogy halmozzák egybe mindazt, amijük van, ne sikkasszák el Isten ajándékait azzal, hogy ki-ki külön-külön, a többiétől függetlenül élvezi a magáét, hanem működjenek együtt mindenki közös épülésére. Mindkét helyen az emberi test hasonlatával él, de más és más meggondolásból, mint látható. A lényege ez: a hívők nem azért kapják a sokféleképpen szétosztott ajándékokat, hogy elkülönüljenek egymástól, hanem azért, mert a megkülönböztetésben van az egység, mert minden ajándéknak egy Lélek a forrása, minden szolgálatnak egy Isten az ura, és minden képességnek ő a szerzője. Ha pedig Isten a kezdet, ő a vég is.

Egy a Lélek. Ezt a lókust alaposan meg kell jegyezni a rajongók miatt, akik szerint a *lélek* szónak itt semmi összefüggése nincs az isteni lényeggel, hanem csak az isteni hatalom ajándékait vagy cselekedeteit jelenti. Pál azonban világosan kinyilvánítja, hogy Istennek egy lényegi hatalma van, abból árad ki minden munkája. Az igaz, hogy a *lélek* szót olykor-olykor szóhelyettesítéssel átviszi magukra az ajándékokra is – ezért olvassuk például, hogy az értelem, az ítélet, az erő, a szelídség Lelke –, ám itt Pál világosan leszögezi, hogy az ítélet, az értelem, a szelídség és minden más egy kezdetből származik. A Szentlélek tiszte, hogy ezeket átadva és szétosztva, kiárassza és érvényre juttassa Isten erejét.

5. *Egy az Úr.* A régiiek ezt a bizonyágtételt használták az ariánusok ellen, hogy az isteni személyek szentháromságát megvédjék. Itt ugyanis megnevezi a Lelket, aztán az Urat, végül Istent, és e háromnak közös és egyazon a cselekvést tulajdonít; ezért aztán az Úr alatt Krisztust értették. Én viszont, bár örömet elfogadom ezt az értelme-

³A francia változattal kiegészítve: *proportion et ordre bien compassé.*

⁴Vö. jegyzet ad 1Kor 7,20.

zést, mégis úgy látom, hogy ez nagyon is gyenge érv, ha valaki be akarja tömni az ariánusok száját, mert itt a *szolgálatok* és az *Úr között* van a reláció. A *szolgálatok* – mondja Pál – különbözőek, de Isten egy, akinek szolgálnunk kell, bármilyen szolgálatot is végezzünk. Az anti-tézis jelentése általános érvényű, ezért erőltetett Krisztusra szűkíteni.

6. *Isten egy, aki cselekszi.* Ahol mi *képességet* fordítottunk, ott a görög szövegben ἐνεργήματα áll, amely szó a cselekvésre utal, ahogy a latinban a „hatás” (*effectus*) szó a „hatni” (*efficere*) ígére megy vissza. Pál azt érti ez alatt, hogy bár a hívők különféle erényekkel ékeskednek, azok mind Isten egyetlen erejéből származnak. Ezért a *cselekszi mindezt mindenkiben* nem Isten egyetlen gondviselésére vonatkozik, hanem arra, hogy milyen nagy bőkezűséggel méltat mindannyiunkat kegyelmi ajándékaira.⁵ Summa: semmi jó vagy dicséretre méltó nincs az emberben, csak amit Istentől kapott. Ezért itt helytelenül vetik fel azt a kérdést, hogy miként cselekszik Isten a Sátánnal és az elvetettekkel.

7. *Kinek-kinek adatik a Lélek megnyilatkozása.* Most a célt mutatja meg, amire Isten szánta ajándékait, azokat ugyanis nem hiába árasztja ránk, és nem akarja, hogy a kérkedést szolgálják. Tehát egy okot keresni kell. Pál ezt válaszolja: πρὸς τὸ συμφέρον, vagyis hogy az egyház innen gyümölcsöt kapjon. A *Lélek megnyilatkozása* kifejezést lehet passzív és aktív értelemben is venni;⁶ passzív értelemben: ahol prófécia, tudomány vagy más ajándék van, ott Isten Lelke nyilvánul meg. Aktív értelemben: mikor Isten Lelke felruház minket valamiféle ajándékkal, akkor feltárja kincseit, hogy ezzel mutassa meg azokat a dolgokat, amelyek amúgy rejtve és elzárva vannak. A második értelmezés találób. Amit Chrysostomus mond, az felületes és erőltetett; szerinte azért mondja ezt Pál, mert a hitetlenek csak a látható csodák-ból ismerik meg Istent.⁷

8. *Némelyiknek ugyanis bölcsességnek beszéde adatik a Lélek által; másinak pedig tudománynak beszéde ugyanazon Lélek szerint;* 9. *egynek hit ugyanazon Lélek által; másnak pedig gyógyítás ajándékai ugyanazon Lélek által;* 10. *némelyiknek működő erők;*⁸ *némelyiknek meg prófétálás; némelyiknek pedig lelkeknek megítélése; másinak nyelvek nemei; másnak pedig*

⁵Vö. Inst. 2.3.6.

⁶φανέρωσις τοῦ πνεύματος – tkp. genitivus objectivus és genitivus subjectivus.

⁷Chrysostomus, ad loc.: *manifestationem Spiritus signa vocat; et merito. Mihi enim fidelis manifestus est is qui habet Spiritum, eo quod sit baptizatus; infidelis autem ex nulla re hoc erit conspicuum, nisi a signis.*

⁸ἐνεργήματα δυνάμεων – lásd magyarázatánál.

nyelvek magyarázása. 11. *De mindezeket egy és ugyanaz a Lélek cselekszi, osztogatván mindenkinek külön, amint akarja.* 12. *Mert amint a test egy, és sok tagja van, az egy testnek tagjai pedig, noha sokan vannak, mind egy test, úgy a Krisztus is.* 13. *Mert mindnyájan egy Lélek által kereszttelttünk meg egy testté, akár zsidók, akár görögök, akár szolgák, akár szabadok; és mindnyájan egy Lélekkel itattattunk meg.*

8. *Némelyiknek ugyanis.* Most a szétosztást teszi hozzá, vagyis a különböző alfajtákat veszi számba, de nem az összeset, hanem csak amennyit elegendőnek lát e jelen célkitűzéséhez. A hívők – mondja – sokféle ajándékkal bővülködnek, de bármije is legyen valakinek, ismerje el, hogy Isten Lelkétől kapja, mert a Lélek úgy árasztja ajándékait, ahogyan a nap szórja szét sugarait minden irányban. Ami mármost az ajándékok különbségét illeti: a *tudományt* (ismeretet)⁹ és a *bölcsességet*¹⁰ a Szentírás általában másként és másként érti, de itt én úgy veszem, mint a kisebb és nagyobb összefüggését, akárcsak a Kol 2,3-ban, ahol szintén egymáshoz kapcsolódnak, amikor Pál azt tanítja, hogy a bölcsességnek és a tudománynak minden kincse Krisztusban van elrejtve. Úgy értem tehát, hogy a tudomány itt a szent dolgok megértését jelenti, a bölcsesség viszont ennek betetőzése. Ha e kettő közé megfontolás¹¹ lép, s mintegy a középre helyezkedik, akkor a bölcsesség olyan jártasságot jelent, amely révén a megértett dolgokat valamilyen haszonra fordítjuk. Tehát bár igen közel állnak egymáshoz, éppen az összekapcsolódásukban látható meg a különbség. A tudomány tehát közismeret, a bölcsesség viszont inkább a kijelentés rejtélyeit és magasztosságait tartalmazza.¹² A *hit* szót itt részleges hitnek kell venni, a szövegösszefüggésből ez később kiderül. Azt nevezzük részleges hitnek, amely Krisztust nem teljes egészében ragadja meg a megváltásra, megigazulásra és megszentelésre, hanem csak úgy, mint akinek a nevében történnek a csodák. Ilyen hite volt Júdásnak is, aki ez által csodákat is tett. Chrysostomus némileg másképp osztja fel: a csodák és nem a tanítás hitének nevezi, de ez egyáltalán nem tér el attól, ahogy az imént magyaráztam.¹³ Hogy mi a *gyógyítás ajándéka*, azt mindenki jól tudja. A *működő erők* vagy az *erők munkái* (ahogyan mások fordítják) tekintetében már nagyobb a bizonytalanság.¹⁴ Én

⁹γνώσις – *scientia vel cognitio.*

¹⁰σοφία – *sapientia.*

¹¹Prudentia (φρόνησις).

¹²Vö. Cicero, De officiis 1.43, 153.

¹³Chrysostomus, ad loc.: πιστὸν οὐ πιστὴν λέγει τὴν των δογμάτων ἀλλὰ τὴν των ὀρημάτων.

¹⁴Vulgata: *operatio in tutum; Kálvin: facultates potentiarum.*

arra hajlok, hogy ez a démonok, de ugyanakkor a képmutatók ellen is alkalmas erő; amikor tehát Krisztus és az apostolok hatalommal megfékeztek vagy kiűzték a tisztátalan lelkeket, azt ugyanezzel az ἐνέοργημα-val tették, hasonlóképpen akkor is, amikor Pál megvakította Elimászt,¹⁵ és amikor Péter Anániást és Szafirát egyetlen szavával leterítette, és meghaltak.¹⁶ A gyógyításra és a csodatevésre adott ajándékok tehát az isteni jószágot szolgálják, ám utóbbi, kérlelhetetlenségében, a Sátán munkáinak lerombolását is. A *prófétálás* alatt egyedülálló és rendkívüli ajándékot értek, Isten rejtett akaratának magyarázására, minthogy a próféta mintegy Isten hírnöke az emberek felé. S hogy miért így értem, arról majd később szöveg. A *lelkek megkülönböztetése* az éleslátást jelenti, amellyel azokat lehetett megkülönböztetni,¹⁷ akik valamiféle állítást tettek önmagukról.¹⁸ Nem arról a természetes bölcsességről beszélek, amelyet az ítélethozatal során követünk; ez inkább olyan sajátos megvilágosodás volt, amellyel némelyek Isten ajándéka folytán tűntek ki. A jelentősége pedig az volt, hogy senkit meg ne csalhassanak színlelések vagy üres kifogások, hanem lelki ítélettel, mint valami ismeretőjeggyel tudják megkülönböztetni Krisztus igaz szolgálait a hamisaktól. A *nyelvek ismeretétől*¹⁹ különbözik a *nyelvek magyarázata*,²⁰ akik az előbbivel voltak megáldva, azok gyakran nem ismerték azon népeknek a nyelvét, akik között forgolódniuk kellett. A *magyarázók* az idegen nyelveket fordították anyanyelvre. Ezeket az ajándékokat akkor nem szorgalommal vagy tanulással sajátították el, hanem a Szentlélek csodálatos kinyilatkoztatása révén kapták.

11. *Egy és ugyanaz a Lélek..., osztogatván.* Ebből következik, hogy helytelenül cselekszenek azok, akik, mit sem törődve az ajándékok megosztásával, megrontják ama szent harmóniát, amely végül is csak akkor áll szépen össze a külön-külön részekből, ha ugyanazon Lélek vezetésével mindenki ugyanarra törekszik. Újra egységre szólítja fel a korinthusiakat, amikor emlékezteti őket, hogy mindenki egy forrásból merítette azt, ami van; de ugyanakkor arra is rámutat, hogy senki sem azért kapta ajándékát, hogy önmagában mindene meglegyen, és ne szoruljon mások segítségére. Ezt fejezi ki ezekkel a szavakkal: *osztogatván kinek-kinek külön, amint akarja*; tehát Isten Lélek azért osztja az ajándékokat nekünk, hogy közössé tegyünk azokat; senkit sem lát

¹⁵ ApCsel 13,11.

¹⁶ ApCsel 5,1–1.

¹⁷ *Perspicacia in dignoscendis.*

¹⁸ Vö. ApCsel 5,36.

¹⁹ γέννη γλωσσῶν *generi linguarum*; Kálvin a főszövegben a szó szerinti fordítást hozza, itt azonban eltér ettől: *cognitio linguarum.*

²⁰ ἰσχυριὰ γλωσσῶν *interpretatio.*

el mindennel, nehogy valaki is, megelégedve a maga részével, elkülönüljön a többiektől, és csak önmagának éljen. Ugyanide tartozik a *külön határozószó*,²¹ mert igen fontos helyesen megértünk azt a megkülönböztetést, amellyel Isten kölcsönösen egyesít minket. Nos, mivel a Léleknek akaratot tulajdonít, amit méghozzá hatalommal kapcsol össze, ebből következik, hogy a Lélek valósággal és sajátlag Isten.

12. *Mert amint a test egy.* Most a test hasonlatát hozza fel, amelyet a Római levélben is használ (12,4), de más céllal, amint korábban már mondtam. Ott azt parancsolja meg, hogy ki-ki elégedjen meg a maga hivatásával, és ne lépjen át más határain, ahogyan a versengés, a kíváncsiság, vagy bármi más kívánság szokott rávinni sokakat arra, hogy a kelleténél többet markoljon; itt viszont arra buzdítja a hívőket, hogy az ajándékok kölcsönös összeadásával kovácsolják össze egységüket, mert azokat Isten nem azért adta nekik, hogy ki-ki külön élvezze, hanem azért, hogy egyik a másikat segítse. Amúgy megszokott dolog, hogy bármiféle emberi közösséget testnek neveznek, ahogyan például egy város testét is a szenátus és a nép alkotja. Egykor Menenius Agrippa is, aki a szenátustól elfordult római népet ki akarta békíteni, Pál tanításához hasonló védőbeszéddel fordult hozzájuk.²² De a keresztyének között egészen más a helyzet, mert ők nemcsak társadalmi közösséget alkotnak, hanem Krisztus lelki és titokzatos teste, ahogyan Pál is hozzáteszi.²³ Az értelme tehát ez: noha a test tagjai különfélék, és tisztük is különbözik, mindazáltal úgy vannak egymással összehangolva, hogy eggyé legyenek. Tehát mi, akik Krisztus tagjai vagyunk, bár különféle ajándékokban bővelkedünk, mégis arra a kapcsolatra kell nézzünk, amely Krisztusban összeköt minket.

Úgy Krisztus is. Krisztus nevét itt nyilván az egyházé helyett használja, hiszen a hasonlatot nem Isten egyszülött Fiára, hanem miráink kell alkalmazni. De a lókus éppen azért hordoz rendkívüli vigasztalást, mert az egyházat Krisztusnak nevezi;²⁴ vagyis Krisztus méltat minket erre a tiszteletre, s nem akarja, hogy csak önmagában értékeljék és ismerjék meg, hanem tagjaiban is. Ezért mondja másutt ugyan-

²¹ ἰδίᾳ.

²² Livius feljegyzése szerint Kr. e. 494-ben a plebejus származású katonák kivonultak Rómából (első *secessio plebis*), és Agrippa Menenius Lanatushoz közbenjárása után tértek vissza. A patriciusok elismerték a plebs igényeinek egy részét, így került sor a néptribunus intézményének bevezetésére, amely az önkény elleni jogvédelemként működött a nép számára. A római tanmesék közül ez az egyik legnagyobb erejű, napjainkban is alkalmazott példabeszéd. Vö. *Livius*, *Abs Urbe Condita*, 2,32.

²³ 1Kor 12,27.

²⁴ Vö. *Ins*, 4,12,22.

csak Pál, hogy az egyház Krisztus teljessége (Ef 1,23), mintha tagjaitól elválasztva bizonyos értelemben csonka lenne. És bizony – amint valahol szépen mondja Augustinus – ha Krisztusban gyümölcsöt hozó szőlővesszők vagyunk, mi más vagyunk rajta kívül, mint elszáradt vesszők?²⁵ Vigasztalásunk ebben áll: ahogyan ő és az Atya egy, úgy mi is egyek vagyunk vele. Ezért adja nevét nekünk.

13. *Mert egy Lélek által kereszteltettünk meg.* A keresztség hatásával érvel. A keresztség által – mondja – beleoltatunk Krisztus testébe, hogy kölcsönös kapcsolódással mintegy neki is tagjai legyünk, s ugyanakkor egymással is összekapcsolódjunk, és egy életet éljünk; tehát aki az egyházban akar maradni, annak ápolnia kell ezt a közösséget. A hívők keresztségéről beszél, amely a Lélek kegyelme által hatékony. Sokak számára ugyanis a keresztség csak pusztá betű, hatás nélküli jelkép, de a hívők a sákramentummal együtt magát a dolgot is felfogják; Isten felől nézvést mindig fennáll, hogy a keresztség a Krisztus testébe való beoltás, mert Isten ebben éppen azt ábrázolja ki, amit kész teljesíteni, csak legyünk fogékonyak erre. Az apostol itt a legjobb módozatot használja, amikor ezt tanítja: a keresztség természete éppen az, hogy beleolt minket Krisztus testébe. És hogy senki ne képzelődjön, hogy ez a külső jelképpel történik, hozzáteszi: ez a Szentlélek munkája.

Akár zsidók, akár görögök. Azért tér ki részletekre is, hogy jelezze: egyetlen feltételből adódó megkülönböztetés sem állhat az általa ajánlott szent egység útjában. Ezt pedig megfelelő módon és épp jókor teszi hozzá, mert Korinthusban versengés fakadhatott abból a forrásból is, hogy a zsidók nem szívesen tekintették magukkal egyenlőknek a pogányokat, illetve abból is, hogy ahol valaki a másik fölött áll, a maga rangját megőrizendő, távol tartja magát a testvéreitől.

Mindnyájan egy lélekkel itattunk meg. Szó szerint: egy lélekből itunk, de úgy tűnik, hogy Pál szándékosan változtatta az év-t (-ban, -ben) εἰς-re (ba, -be), amit gyakran meg szokott tenni, nehogy ez a két szó: év (egy) és év (-ban, -ben) egymás mellett szerepeljen. Tehát inkább azt idézi fel, hogy Krisztus Lelkének erejével itattunk meg, mint azt, hogy ugyanabból a Lélekből ittunk. Nem tudni, hogy itt a keresztségről beszél-e, vagy az úrvacsoráról. Szerintem inkább az úrvacsoráról, mert ivást említ, s nem kétséges, hogy a jel analógiájára akart utalni. Az ivás és a keresztség pedig egyáltalán nem illik össze. S bár a pohár csak a vacsora fele, az utalás mégsem kényszeredett, mert a Szentírás gyakran névátvitellel²⁶ beszél a sákramentumokról;

²⁵ Augustinus, Enarrationes in Psalmos, ad 30.

²⁶ Szűnekdokhé – Ikp. pars pro toto.

például fentebb, a tizedik részben, a pohárról nem említve csak a kenyérről szolt.²⁷ Az értelme tehát ez lesz: a pohárban való részesedés célja az, hogy mindannyian ugyanazt a lelki italt igyuk. Azért isszuk ugyanis Krisztus életet adó vérét, hogy életünk közös legyen vele, ami akkor történik meg, ha Lelkével bennünk él.²⁸ Azt tanítja tehát, hogy mihelyt a hívők beavattatnak Krisztus keresztsége által, máris átítatja őket az egység kölcsönös ápolásának buzgalma, továbbá, amikor a szent vacsorát veszik, lépésről lépésre újra ugyanarra az egységre vezetnek, mert erejük ugyanattól az italtól újul meg mindig.

14. *Mert a test sem egy tag, hanem sok.* 15. *Ha ezt mondaná a láb: mivel-hogy nem kéz vagyok, nem vagyok a testből való; avagy nem a testből való-e azért?* 16. *És ha a fül ezt mondaná: mivelhogy nem vagyok szem, nem vagyok a testből való; avagy nem a testből való-e azért?* 17. *Ha az egész test szem, hol a hallás? Ha az egész hallás, hol a szaglás?* 18. *Márpedig Isten elhelyezte a tagokat a testben, egyenként mindegyiket, amint akarta.* 19. *Ha pedig az összes egy tag volna, hol volna a test?* 20. *Így azonban sok tag van ugyan, de egy test.* 21. *Nem mondhatja pedig a szem a kéznek: nincs rád szükségem; sem pedig a fej a lábaknak: nem kelletek nékem.* 22. *Sőt sokkal inkább, amelyek a test legerőtelenebb tagjainak látszanak, azok igen szükségesek; 23. és amelyeket a test kevésbé tisztelt tagjainak tartunk, azokat több tisztességgel vesszük körbe; és amelyek kevésbé tisztetek bennünk, azoknak nagyobb tisztességet adunk; 24. amelyek pedig ékesek bennünk, azoknak nincs erre szükségük. De Isten szerkesztette egybe a testet, több tisztességet adván azoknak, amelyeknek szükségük van arra, 25. hogy ne legyen hasonlóság a testben, hanem ugyanarról gondoskodjanak egymásért a tagok.* 26. *És akár szenved egy tag, vele együtt szenvednek a tagok mind; akár dicsérete van egy tagnak, vele együtt örülnek a tagok mind.* 27. *Ti pedig Krisztus teste vagytok, és tagjai rész szerint.*

15. *Ezt mondaná a láb.* Ez itt az előzőek részletes kibontása (ἐπεξεργασία), vagyis felnagyított megvilágosítása annak, amit az imént még pár szóval mondott. Mindez pedig megfelel Menenius Agrippa meséjének. Ha meghasonlás keletkezik a testben, és a láb nem hajlandó feladatát teljesíteni a test többi tagja iránt, aztán ha a gyomor is, a szemek is és a kezek is ezt teszik, végül mi lesz ebből? Nemde, az egész test halála bekövetkezik? Mindazáltal, Pál voltaképpen csak egy dolgot nyomatékosít, hogy tudniillik minden testrész elégedjen

²⁷Vö. 1Kor 10,17.

²⁸Eredeti lábfejezet: mert az a Lélek egy.

meg a maga helyével és rangjával, és ne irigykedjen a többire, hiszen most a kiválóbb tagokat éppen azokkal hasonlítja össze, amelyeknek kevesebb a méltósága. A szem tisztesség tekintetében magasabb fokon áll a testben, mint a kéz, a kéz pedig, mint a láb. De ha a kéz, irigységtől hajtva, megtagadja feladata végzését, vajon eltűri-e azt a természetet? Vajon meghallgattatik-e a kéz, amikor a test többi részétől elvonja magát? *Nem vagyok a testből való* – ez itt azt jelenti, hogy semmi köze nincs a többi taggal, hanem magának él, és csak a saját kényelmét szolgálja. Pál tehát ezt mondja: vajon a kéznek meg szabad-e tagadnia szolgálatát a többi tagtól, mert irigykedik a szemre? Mindezt a természetes testről mondja, de alkalmazni kell az egyház tagjaira, hogy becsvágy, gonosz törtetés vagy irigység ne támasszon köztük ellenségeskedést, és aki alacsony helyzetben van, annak ne essék terhére megadni munkáját a fölötte állóknak.

17. *Ha az egész test szem.* Az egyenlőség ostoba becsvágyát azzal utasítja el, hogy rámutat a lehetetlenségére; azt mondja, hogy ha mindegyik testrészt a szemet illető tiszteletre sóvárog, abból az lesz, hogy az egész test elpusztul. A test ugyanis nem maradhat sértetlen és ép, hacsak nincs különbség az egyes tagok képességei és kölcsönös, oda-vissza ható tevékenységei között. Az egyenlőség tehát ellentétben áll a test épségével, mert zűrzavart kelt, ami rögtön halált okoz. Micsoda eszetlenség tehát, hogy az egyik tag inkább a saját maga és a test haláláért liheg, hogysem a másíknak engedjen?

18. *Márpedig Isten helyezte el.* A másik érvet Isten rendelkezéséből veszi. Úgy tetszett Istennek, hogy a test különböző tagokból álljon, a tagok pedig különféle tisztségekkel és ajándékokkal ékeskedjenek. Az a tag tehát, amelyik nem elégszik meg a maga helyzetével, gigászok módjára háborút indít Isten ellen.²⁹ Engedelmeskedjünk hát annak a rendnek, amelyet Isten szerzett, és ne vesztegessük az időnket azzal,³⁰ hogy fölöslegesen szembeszegülünk akaratával.

19. *Ha az összes mind egy tag lenne.* Jelzi, hogy Isten nem véletlenül és nem ok nélkül tulajdonított a tagoknak különböző ajándékokat; erre a test megőrzése végett volt szükség, abból ugyanis kusza és összefüggéstelen káosz lesz, ha ezt a szimmetriát megszüntetjük. Annál nagyobb buzgósággal kell alávetnünk magunkat Isten gondviselésének, amely annyira hasznosan szétosztott mindent a mi közös javunkra. Az *egy tag* itt olyan egybegyűrt tömeget jelent, amelyben semmiféle megkülönböztethető változatosság nincs. Márpedig

²⁹Vö. Homérosz, Odüsszeia, 7.59; 10.120.

³⁰A francia változattal kiegészítve.

ha Isten ilyen tömeggé gyúrná össze a testünket, az csak haszontalan halmaz lenne.

20. *Sok tag, egy test.* Ezt többször beleszővi beszédébe,³¹ mert az egész kérdés lényege ebben áll: vagyis a test egysége csak akkor megmaradhat meg, ha a tagok különböznek, a tagok pedig azért különböznek tisztsegek és képességek tekintetében, hogy egymás között kölcsönösen összekapcsolódjanak a test egybetartására. Tehát a test nem őrzi meg állapotát a tagok sokrétű szimmetriája nélkül, s ezt azért tanítja, hogy megértsük: mindenki azzal segíti mind a közösség, mind a maga jólétét, hogy teljesíti a maga feladatát.

21. *Nem mondhatja a szem a kéznek.* Eddig azt tanította, hogy mi a tagok általános kötelessége, hogy tudniillik a testnek kell szentelniük minden munkájukat, és ne irigykedjenek a kiválóbb tagokra; most fordít, és a nagyobb méltóságú tagokat tanítja, hogy ne vessék meg az alacsonyabbakat, akiket nem nélkülözhetnek. A szem felülmúlja a kezet, de nem nézheti le, vagy nem sértheti meg azzal, hogy haszontalannak mondja; aztán a hasznossággal érvel, hogy ennek így kell lennie. Akiket kevésre becsülünk, igen szükségesek. Tehát nem szabad őket megvetni, hogy a test ép maradjon. Az *erőtlenebb*³² szót itt a „megvetettség” értelemben használja, akárcsak másutt (2Kor 12,9), ahol azt mondja, hogy erőtelenségeivel dicsekszik; s ezzel a kifejezéssel jelzi azokat a dolgokat, amelyek megvetetté és lenézetté tették őt.

23. *Amelyeket a test kevésbé tisztelt tagjainak tartunk.* Ez a második érv: egy tag gyalázata az egész test szégyenére válik, ami abból is látható, milyen nagy gondot fordítunk arra, hogy a kevésbé tisztos testtagokat felékesítsük. Amely tagok ékesek – mondja –, azoknak nincs szükségük külső díszre, de azok a testrészek, amelyeket vagy szégyellünk, vagy kevésbé ékesek, azokkal többet törődünk. Mi másért van ez, ha nem azért, mert szégyenletességük az egész test csúfságára van? A *tisztességgel vesszük körül* kifejezés azt jelenti, hogy az öltözet díszül szolgál, hogy a meztelenségükben rút tagokat tisztességgel rejtjük el.

24. *De Isten egybeszerkesztette a testet.* Megismétli, amit egyszer már mondott,³³ de még világosabban: Isten rendelte el ezt a szimmetriát, és pedig az egész test hasznára, mert másképpen nem maradhatna fenn állapota. Mert honnét van az, hogy az összes tag önként gondoskodik a kevésbé díszes tagról, és együttműködik éktelenségének eltakarására? Ezt a hajlamot Isten oltotta beléjük, mert e helyes arány nélkül nyomban *meghasonlás* támadna a testben. Ebből kitűnik, hogy

³¹12., 13. és 18. vers.

³²ἀποβροχία.

³³1Kor 12,18.

ha valaki többet tulajdonít magának, mint amennyit kapott, nemcsak a testet rendíti meg, felforgatva a természet rendjét, hanem Isten tekintélyét is nyíltan lerombolja.

26. *Akár szenved egy tag.* Az emberi testben – mondja – συμπαθεία-t látunk; tehát ha valamelyik tag kárt szenved, a többiek is vele együtt szenvednek, éppen ahogy együtt is örülnek a jónak. Tehát itt nincs helye sem az irigységnek, sem a lenézésnek. A *dicsérete van*³⁴ itt azt jelenti, hogy jól érzi magát és boldog. Márpedig semmi sem alkalmasabb az egyetértés növelésére, mint az olyan közösség, amelyben ki-ki a maga feladatának tudja, hogy épp úgy gyarapítsa mások javát, ahogy csökkentenie kell nyomorúságát.

27. *Ti pedig Krisztus teste vagyok.* Nos tehát, mindazt, amit az emberi test természetéről és állapotáról mondott, magunkra kell alkalmaznunk, mi ugyanis nemcsak polgári közösség vagyunk, hanem Krisztus testébe oltva egymásnak is igaz tagjai vagyunk. Tehát bármije is legyen közülünk kinek-kinek, tudnia kell, hogy azt a testvérek közös épülésére kapta, ezért tegye közkinccsé, és ne rejtse el magában, mintegy eltemetve, s ne úgy élvezze, mint ami kizárólag a sajátja. Aki nagyobb ajándékokkal tűnik ki, ne nézzen le másokat felfuvalkodott kevélységgel, hanem gondolja meg, hogy semmi sem lehet annyira kicsiny, hogy ne lenne haszna. Ahogyan a hívők közül még a legkisebb is valóságos gyümölcsöt terem a maga gyarló képessége szerint, hogy ne legyen haszontalan tagja az egyháznak. Akik nincsenek megáldva nagy tisztelettel, ne irigykedjenek a nagyobbakra, és ne vonakodjanak engedelmessé válni ezeknek, hanem maradjanak meg a maguk helyén, ahová helyeztetek, legyen kölcsönös szeretet, kölcsönös συμπαθεία, kölcsönös gondoskodás, vezéreljen minket a közösség haszna, hogy gonoszság, irigység, büszkeség vagy bármi széthúzás miatt le ne romboljuk az egyházat, hanem ki-ki inkább megőrzésére fordítsa minden erejét. Erős és ragyogó érv ez, de most beérem azzal, hogy rámutattam, hogyan kell az egyházra alkalmazni az előbbi hasonlatot.

Tagjai rész szerint. Chrysostomus úgy gondolja, hogy a módosító kifejezés toldalék, mert az egyetemes egyház több volt, mint a korinthusiak, de számomra ez az értelmezés erőltetett. Valamikor én is azt gondoltam, hogy a kifejezés nem illik ide. Latinul így mondjuk: „valamiképpen”.³⁵ De ha mindent alaposan megvizsgállok, inkább a tagok azon felosztására vonatkoztatom, amelyről beszél. A tagok tehát rész

³⁴δοξάζεται – medio-passivum.

³⁵Kálvin az ἐκ μέρους különböző fordítási lehetőségeire utal: *membra ex parte*. Vulgata: *membra de membro*.

szerint vannak, ahogyan mindegyiknek rész és megszabott cél adott. S erre az értelmezésre maga a kontextus vezet rá, mert az áll itt szemben, ami *rész szerint* van, illetve ami maga az *egész*.

28. *És másokat Isten az egyházban először apostolokká tett, aztán prófétákká, harmadsorban tanítókká rendelt, utána adott hatalmakat, azután adta a gyógyítás ajándékait, gyámolításokat, vezetőket, nyelvek nemeit.* 29. *Vajon mindnyájan apostolok-e? Mindnyájan próféták-e? Mindnyájan tanítók-e? Mindnyájan hatalmasok-e?* 30. *Vajon mindnyájuknak van-e ajándékuk a gyógyításra? Vajon mindnyájan szólnak-e nyelveken? Vajon mindnyájan meg tudják-e magyarázni?* 31. *Törekedjetez pedig az értékesebb ajándékokra. [És ezenfelül még egy kiváltképpen való utat mutatok nektek.]*³⁶

A rész elején a képességekről beszélt, most a tisztségekről kezd értekezni, és ezt a rendet gondosan meg kell jegyeznünk. Az Úr ugyanis addig nem állít be szolgálókat, amíg előzőleg fel nem szerelte őket a szükséges ajándékokkal, és nem tette alkalmassá őket feladatuk betöltésére. Ebből arra kell következtetni, hogy eszelősök és gonosz lélektől üzöttek azok, akik e képességek nélkül rontanak be az egyházba, mint ahogy sokan hengegnek a Szentlélek ösztönzésével, és dicsekednek Isten titkos elhívásával, holott teljesen képzetlenek, és semmit sem akarnak megtanulni. A természetes rend viszont az, hogy az ajándékok megelőzzék magát a szolgálatot. Ahogyan tehát korábban azt tanította, hogy bármit is adott kinek-kinek Isten, azt a közjóra kell fordítani, úgy most azt mondja el, hogy a tisztségek oly módon vannak szétosztva, hogy egyesített igyekezettel mindenki az egyházat építse, méghozzá ki-ki a saját mértéke szerint.

28. *Először apostolokká.* Nem sorolja fel a szolgálat minden egyes nemét, erre nem is volt szükség, csak példákat hoz fel. Az Efezusiakhoz írt levél negyedik részében³⁷ teljesebb azoknak a tisztségeknek a száma, amelyek mindig szükségesek az egyház kormányzásához. Az okát majd ott fejtem ki, ha az Úr engedi, hogy eljussak addig, ámbár még ott sem nevez meg minden egyes tiszteletet. Ami e jelen lókuszt illeti, meg kell jegyeznünk, hogy a tisztségek közül, amelyeket Pál itt megemlít, egyesek állandóak, mások viszont időlegesek voltak. Állandóak azok, amelyek az egyház kormányzásához szükségesek, időlegesek pedig azok, amelyek kezdetben az egyház megalapozására és Krisztus országának felállítására voltak rendelve, majd röviddel később meg-

³⁶A 13. részről magyarázza.

³⁷10,11.

szűntek. Az elsőhöz tartozik a tanítói hivatal, a másodikhoz az apostoli. Mert az *apostolokat* azért állította be az Úr, hogy az egész világon hirdessék az evangéliumot, egyiküknek sem szabott meg határt, vagy jelölt ki rögzített szolgálati helyet,³⁸ hanem azt akarta, hogy bárhová mennek, minden nép és nyelv között teljesítsék küldetésüket. Ebben különböznek tőlük a pásztorok, akik valamiképpen kötve vannak saját egyházaikhoz. A *pásztorok* ugyanis nem arra kaptak parancsot, hogy az egész világon prédikálják az evangéliumot, hanem arra, hogy viseljék gondját a rájuk bízott egyházaknak. Az Efezusi levélben az evangélistákat az apostolok alá rendeli, ezen a helyen nem említi őket. Az első fokozatról ugyanis rögtön a *prófétákra* tér át, és e név alatt – legalábbis az én megítélésem szerint – nem azokat érti, akik a jövőmondás ajándékával büszkélkedhetnek, hanem azokat, akik nemcsak a Szentírás magyarázására kaptak különleges kegyelmi ajándékot, hanem arra is, hogy az Írást bölcsen a jelen használatra alkalmazzák. S azért gondolom, hogy a prófétálást minden más ajándék fölé emeli, mert ez használ a legtöbbet az építésre, márpedig ilyen dicséret cseppet sem érinti a bekövetkező dolgok megjövendölését. Ezért amikor meghatározza a próféta tisztét, vagy legalábbis azt tárgyalja, hogy mit kell leginkább tennie, azt mondja, hogy vigasztaljon, buzdítson és tanítson. Ezek pedig különböznek a jövőmondástól. Szerintünk tehát ezen a helyen a próféták elsősorban a Szentírás kiváló magyarázói, aztán nem mindennapi bölcsességgel és leleményességgel vannak megáldva, hogy felismerve az egyház mindennapi szükségait, megfelelő módon szóljanak, és ezért lehetnek mintegy hírnökei az isteni akaratnak. A próféták és a *tanítók* között pedig az a különbség, hogy a tanítók tiszte az, hogy megőrizték és hirdessék az egészséges tudományt, amely biztosítja az egyházban a vallás tisztaságát. Bár ezt az elnevezést is sokféleképpen lehet érteni, és itt talán jobbára pásztorot jelent, hacsak nem akarja valaki inkább általában mindazokra vonatkoztatni, akik tanítói készséggel vannak felruházva, mint az ApCsel 13,1-ben, ahol Lukács is a prófétákkal kapcsolja össze őket. Hogy miért nem értek egyet azokkal, akik az egész prófétai tisztet csak a Szentírás magyarázásában látják, annak az oka ez: Pál két vagy három személyben szabja meg azok számát, akiknek szólniuk kell,³⁹ és ez a rend nem egyezik meg az Írás pusztá magyarázásával. Egyszóval, így értem: azokat nevezi itt prófétáknak, akik Isten akaratát adják tudtul, oly módon, hogy a jövendöléseket, a fenyegetéseket, az ígéretekkel és a Szentírás egész

³⁸ *Parochia*.

³⁹ Vö. 1Kor 14,29.

tanítását kellőképpen és hozzáértően alkalmazzák az egyház jelen állapotára. Ha valaki nem ért ezzel egyet, elfogadom, és nem indítok vitát fölötte. Nehéz ugyanis olyan ajándékokról és tisztségekről ítéletet alkotni, amelyekről oly hosszú ideig meg volt fosztva az egyház, ámbar bizonyos nyomai és árnyai ma is felbukkannak. Az *erőkről* és a *gyógyítás ajándékáról* a 12. rész kapcsán már beszéltem. Azt viszont meg kell jegyezni, hogy itt nem is annyira magukról az ajándékokról szól, mint inkább a használatukról. Mivel az apostol itt a tisztségeket veszi számba, nem fogadom el azt, amit Chrysostomus mond: hogy tudniillik az *ἀντιλήψεις*, azaz a *gyámolítások* vagy segítségnyújtások abban állnának, hogy támogatjuk a gyengéket.⁴⁰ Akkor hát miben? Ez vagy olyan feladat, illetve ajándék, amely egykor létezett, de ma már számkra ismeretlen, vagy a diakóniához tartozik, vagyis a szegények gondozásához. Ez utóbbi nekem jobban tetszik. A Róm 12,7-ben Pál két formáját határozza meg a diakóniának, amelyekről ott értekeztem. *Vezetők*⁴¹ alatt véneket értek, akik az egyházfegyelmzés élén álltak. Az első egyháznak ugyanis saját szenátusa volt, amely megőrizte a népet a tiszta erkölcsökben. Ezt jelzi Pál másutt (1Tim 5,17), ahol a presbiterek két rendjét különbözteti meg. Tehát a kormányzást presbiterek végezték, akik méltóság, tapasztalat és tekintély dolgában felülmúltak másokat. A különféle *nyelvek nemei* alatt értendő mind a nyelvek ismerete, mind a magyarázás ajándéka. Ez két külön képesség volt, mert miközben valaki több nyelven is beszélt, mégsem ismerte annak az egyháznak a beszédformáját, amellyel ügye volt. Ezt a hiányosságot pótolták a magyarázók.⁴²

29. *Vajon mindnyájan apostolok-e?* Könnyen megtörténhet, hogy valaki több ajándékkal is fel van ruházva, és azok közül, amit kapott, két hivatást is gyakorol; ebben semmi rendellenesség nincs. Pál viszont arra akar rámutatni, hogy először is senki sincs annyira bővében mindennek, hogy az elég volna számára, és ne lenne szüksége mások segítségére, aztán mind a feladatok, mind az ajándékok úgy vannak szétosztva, hogy egyetlen tag se lehessen az egész test, hanem a tagok úgy alkossák a teljes és egész testet, hogy ki-ki együvé hozza a maga részét. Pál tehát nem akar alkalmat adni semmiféle gögre, elfajult versengésre, fennhéjázásra, sem a testvérek megvetésére, gonoszságra, becsvágyra, és semmire, ami ezekhez hasonló.

31. *Törekedjétek az értékesebb ajándékokra.* Így is lehetne fordítani: becsüljétek nagyra; ez is jól találna e lókushoz, még ha a szó szerinti

⁴⁰ *Chrysostomus*, ad loc.

⁴¹ Vagy kormányzók (*gubernationes*).

⁴² Vö. ad 10. veru.

értelemről némiképp eltér is. Pál ugyanis arra buzdítja a korinthusiakat, hogy leginkább azokat az ajándékokat értékeljék vagy óhajtásák, amelyek a legtöbbet segítenek az építésben. Mert eluralkodott közöttük az a rossz, hogy inkább magamutogatásra, mint hasznoságra törekedtek. Ezért elhanyagolták a prófétálást, de a nyelvek nagy pompával, ám kevés gyümölcscsel zengtek. Mégsem egyik-másikhoz beszél, mintha azt akarná, hogy mindenki csak a prófétai vagy tanítói tisztért lelkesedjen, hanem az építésre való igyekezetet ajánlja nekik, hogy arra ügyeljenek szorgalmasan, ami a leginkább szolgálja a jót.⁴³

TIZENHARMADIK RÉSZ¹

1. És most kiválóbb utat mutatok nektek. Ha emberek és angyalok nyelvén szólnék is, de szeretet nincs bennem, olyaná lettem, mint a pergő dob² vagy a zengő cintányér.³ 2. És ha prófétálni is tudok, és minden titkot és minden tudományt ismerek is, és ha teljes hitem van, annyira, hogy hegyeket mozdíthatok ki helyükről, szeretet pedig nincs bennem, semmi vagyok. 3. És ha minden vagyonomat szétszatom is, és ha testemet tűzre adom is, szeretet pedig nincs bennem, semmit sem használ nekem.

Mivel a részek felosztása helytelen, nem tehettem meg, hogy ne változtassam meg, főleg mert másképpen nem tudnám helyesen magyarázni. Mit haszna volt ugyanis az előző részhez toldani egy csonka mondatot, amely sokkal jobban illeszkedik az utána következőkhöz, sőt, kiegészíti azokat? Elképzelhető, hogy a másolók hibájából történt. Bárhog álljon is a dolog, miután Pál kifejtette, hogy elsősorban az építést tartsák szem előtt, most kinyilvánítja, hogy még ennél is nagyobb fog mutatni: mindent a szeretet szabályához kell igazítani. Az ugyanis a legkiválóbb út, ha minden cselekedetünket a szeretet irányítja. És kezdetül mindjárt össze is foglalja, hogy szeretet nélkül az összes erény semmi, mert bármennyire kiváló vagy nagyszerű is valami, Isten színe előtt semmivé lesz, ha nincs benne szeretet. Itt sem tanít mást, mint másutt (1Tim 1,5; Kol 3,14), ahol kijelenti, hogy a törvény vége és a tökéletesség köteléke a szeretet maga; illetve hogy ebben áll a hívők teljes szentsége. Mert ugyan mi mást kíván tőlünk Isten a tövény második tábláján? Nem csoda hát, ha minden cselekedetünket abból lehet lemérni, hogy meglátszik-e rajta, hogy szeretetből származik. Nem csoda az sem, ha végül akkor bizonyosodik be az amúgy kiváló ajándékok értéke, ha a szeretethez viszonyítjuk őket.

¹Kálvin az Institutio számos szakaszában olykor szinte szó szerint átveszi az itt mondottakat: 3.2.9, 13, 17, 20; 3.7.5–6; 3.18.8; 3.25.10–11.

²χαλκός – általában érc, közelebbről bronz, Kálvin a χαλκός ἤχων kifejezést *tympanium sonans*-nak (pergő dob) fordítja. Vulgata: *aes sonans* – zengő érc. Erasmus: *aes resonans vel crepitans*.

³κρουστικόν – réz- vagy cintányér (a megszokott magyar fordítás: cimbalom).

1. *Ha emberek nyelvén szólnék is.* Az ékesszólással kezd, amely önmagában ugyan nemes ajándék, de az embert a legkevésbé sem teszi kedvessé Isten előtt, ha elszakad a szeretettől. Az *angyalok nyelve* kifejezést hiperbolaként⁴ használja a „páratlan” vagy „kiváló” helyett. Bár én inkább a különféle nyelvekre értem, amelyet nagyra értékelt a korinthusiak, akik mindent nagyravágyással mértek, és nem a gyümölcsével.⁵ Ismerd bár – mondja – az összes ember valamennyi nyelvét, sőt, még az angyalokét is, mégse gondold, hogy Isten színe előtt többet érsz, mint a cintányér, ha nincs benned szeretet.

2. *És ha prófétálni is tudok.* Ha nem a szeretetet szolgálja, még ennek is semmivé válik a méltósága, holott ezt mindenek fölé helyezte. A *minden titkot ismerek* kifejezést úgy is lehetne tekinteni, hogy magyarázólag fúzi a próféciához, de mivel rögtön utána következik a tudomány, amelyet korábban külön említett,⁶ érdemes megfontolni, hogy vajon a titkok ismeretét nem a bölcsesség helyett használja-e. Én ugyan nem merem állítani, hogy így volna, ám szívesen hajlok erre a véleményre. A hit, amelyről beszél, sajátos hit, s ez kiderül a nyomban hozzátett mondatrészből: *annyira, hogy hegyeket mozdíthatok el.* Éppen ezért a szofisták semmire sem jutnak azzal, amikor ezt a lókuszt a hit erejének kisebbitésére használják.⁷ Mivel a *hit* szó többértelmű,⁸ a bölcs olvasóra tartozik megfontolni, hogy melyik jelentését választja. Pál pedig – ahogyan már mondtam – a saját maga magyarázója, aki a hitet itt a csodákra korlátozza. Chrysostomus ezt csodahitnek nevezi,⁹ mi sajátos hitnek nevezzük, mert nem ragadja meg a teljes Krisztust, hanem csak a csodatevő erejét,¹⁰ ezért ezt a megszentelő Lélek nélkül is meg lehet találni az emberben, ahogyan Júdásban is megvolt.

3. *És ha minden vagyonomat szétosztom is.*¹¹ Ez ugyan valóban méltó minden dicséretre, ha önmagában vesszük. De mivel a jótékonyosság gyakran becsvágyból ered, és nem pusztán bőkezűség, vagy mivel az adakozóból gyakran hiányoznak a szeretet többi részei (lévén a jótékonykodás csak egy része a szeretetnek), megtörténhet, hogy az

⁴Hyperbola: felnagyítás, túlzás.

⁵Vö. *Ambrosiaster*, ad loc.

⁶Vö. 1Kor 12,8.

⁷Vö. *Lombardus*, *Sententiae*, *Distinctio* 13–15.

⁸πολύσημον.

⁹*Chrysostomus*, ad loc.

¹⁰Vö. ad 1Kor 12,10.

¹¹Καὶ ἐὰν φορέσω πάντα τὰ ὑπάρχοντά μου – *Vulgata: et si distribuero in cibum pauperum omnes facultates meas; Kálvin: et si insumam omnes facultates. A francia változatban: et si je distribue tous mes biens à la nourriture des pauvres.*

amúgy felette dicséretes cselekedet értékké és dicséretessé lesz az emberek szemében, de Isten színe előtt mégsem ér semmit.

És ha testemet át is adom. Itt kétségtelenül a vértanúságról beszél, amely minden cselekedet közül a legszebb és a legkiválóbb. Mi csodálatosabb ugyanis annál a győzhetetlen lelki erőnél, amikor valaki nem habozik letenni életét az evangélium tanúbizonyságáért? S mégis, Isten ezt is semminek tartja, ha nincs az emberben szeretet. A halálbüntetésnek ez a formája, amelyre itt utal, akkoriban még nem volt annyira általános a keresztyénekkal szemben. Azt olvassuk, hogy a zsarnokok inkább karddal,¹² mintsem tőzzel rontottak az egyház elvesztésére, bár Nero vad dühében tőzzel is pusztított. De úgy tűnik, hogy itt a Lélek, Pál szájával, az elkövetkező üldözéseket jövendölte meg. Ámde ez mellékszál. A lókus fő tétele ez: mivel a cselekedetek egyetlen szabálya a szeretet, és ez Isten ajándékai helyes használatának egyetlen irányítója is, nélküle Isten semmit sem fogad el, bármennyire csodálatosnak tartják azt az emberek. Mert enélkül az erények minden fajtája hamis látszat, üres csörgés, fabatkát sem ér; egyszóval: romlott és utálatos. Azt majd később fogjuk megcáfolni, amire itt a pápisták következtetnek, hogy tudniillik a szeretet többet érne a megigazulásunkra, mint a hit. Most haladjunk a szövegösszefüggés mentén.

4. *A szeretet türelmes, jóságosan cselekszik, a szeretet nem versengő, a szeretet nem cselekszik öntelten, nem fuvalkodik fel, 5. nem cselekszik illetlenül, nem keresi a saját magáét, nem gerjed haragra, nem gondol a gonoszszal, 6. nem örül a jogszalagnak, együtt örül az igazsággal. 7. Mindent elvisel, mindent hisz, mindent remél, mindent elbír. 8. A szeretet soha meg nem szűnik, akár eltöröltetnek a prófétálások, akár megszűnnek a nyelvek, akár összedől a tudomány.*¹³

4. *A szeretet türelmes.* A szeretetet most hatásaiért vagy gyümölcseiért ajánlja. Bár nemcsak azért dicséri, hogy figyelmükbe ajánlja, hanem azt akarja, hogy a korinthusiak megértsék, mi a szeretet tiszte, és milyen a szeretet maga. A fő cél mégis annak bizonyítása, hogy mennyire szükséges az egyház egységének megőrzéséhez. Az sem kétséges számomra, hogy közvetve meg akarja dorgálni a korinthusiakat, mert antitezist állít eléjük, hogy abban, mint valami ellentétben, felismerjék vétkeiket. A szeretet első dicsérete az, hogy sok mindent

¹²Ti. kifejezéssel (a francia változat szerint: *les tyrans faisoient pluslot trancher la teste aux Chrétiens...*) Vö. *Eusebius*, *Historia Ecclesiastica*, 2,25.

¹³ἢ ἢ γινώσκω, καὶ καταγογγύωμαι – *Vulgata, Kálvin: sicut scientia destructur.*

elhordozva táplálja a békét és egyetértést az egyházban. Mellette áll a második erény, a szelídség és a kedvesség; a görög ige ugyanis ezt jelenti.¹⁴ A harmadik erény az, hogy megszünteti a versengést, minden vita magját. A versengéshez sorolja az irigységet, amely igen közeli rokonságban áll vele, vagy inkább arra a versengésre utal, amely irigységgel van összekötve, és gyakran éppen abból születik. Ahol tehát irigység uralkodik, ahol mindenki első akar lenni, vagy elsőnek akar látszani, ott nem a szeretet uralkodik. Amit így fordítottam: *nem cselekszik öntelten*, annak a görög megfelelője: οὐ περιπερεύεται; ezt Erasmus így ültette át: „nem szemtelen”.¹⁵ Kétségtelen, hogy ezek a jelentések különböznek egymástól, de mivel az ige olykor azt jelenti, hogy „féltelenkedni” vagy „felfuvalkodni”, az általam javasolt értelmezés találóbbrak tűnik ezen a helyen. Pál tehát mértékletet tulajdonít a szeretetnek, és kijelenti, hogy olyan zabla ez, amely visszafogja az embereket, nehogy féltelenkedésbe rohanjanak, hanem békésen és rendben éljenek együtt. Aztán hozzáteszi: a szeretetnek semmi köze a kevélységhez. Akit tehát a szeretet vezérel, az nem fuvalkodik fel gőgösen, nem néz le másokat önmagának tetszelegve.

5. *Nem cselekszik illetlenül.* Erasmus itt azt fordítja, hogy „nem kevély”, de mivel ezt a jelentést egyetlen szerző sem idézi, én inkább a sajátos és szokásos jelentését akarom megtartani.¹⁶ Így magyarázom: a szeretet nem ágaskodik ízetlen magamutogatással, vagy nem lár-máz, hanem megtartja a mértéket és az illendőséget. És így közvetve még egyszer megdorgálja a korinthusiakat, akik illetlen gőggel minden illendőségüket alávaló módon elveszítik.

Nem keresi a saját magát. Ebből arra lehet következtetni, hogy menyire nem velünk született tulajdonság a szeretet, ugyanis természetünkönél fogva mindannyian önszeretetre hajlunk, csak magunkkal törődünk, és a saját hasznunk érdekel. Sőt legfőképpen csak ez űz bennünket. Ennek a fonák hajlamnak egyedüli gyógyszere a szeretet, amely arra készlet, hogy a magunk érdekét félretéve felebarátaink iránt aggódjunk, őket szeressük, és róluk gondoskodjunk. Mert az keresi a saját magát, aki önmagához ragaszkodik, és akit teljesen a saját kényelméről való gondoskodás foglal el. E meghatározással megoldódik az a kérdés, hogy vajon a keresztyén embernek szabad-e gondoskodnia a saját hasznáról. Pál itt ugyanis nem az öngondoskodást vagy az önmagunkért való fáradozást ítéli el általában, hanem ennek túlhajtását, amely a mértéktelen és vak önszeretetünkből származik.

¹⁴ χρηστεύομαι.

¹⁵ Non est procer.

¹⁶ ἀοχημονία.

Ez a túlhajtás pedig abban áll, hogy másokat mellőzve gondolunk önmagunkra, vagy ha a saját javunkat munkálva elfordulunk attól a törődéstől, amelyet Isten parancsol meg nekünk felebarátaink iránt. Hozzáteszi, hogy a szeretet zabla is a veszekedések féken tartására. Ez pedig az első két tételből következik. Ahol ugyanis szelídség és türelem van, ott nem lobbannak hirtelen haragra az emberek, és nem gerjednek könnyen vitára és veszekedésre.

7. *Mindent elvisel.* Mindezekkel azt jelzi, hogy a szeretet nem türelmetlen, és nem is rosszindulatú, ugyanis mindent elviselni és elszenvedni csak a türelem képes; mindent hinni és remélni pedig csak a nyíltszívűség és az emberiség. Mivel természet szerint túlságosan is ragaszkodunk magunkhoz, ez a hiba zsémbessé és panaszkodóvá tesz. Ezért van az, hogy mindenki azt akarja, a többiek a vállukon hordozzák őt, ám ő a kisujját is vonakodik másokért mozdítani. E betegség orvossága a szeretet, amely testvéreink szolgálatára rendel minket, és megtanít, hogy vállunkra vegyük terheiket.¹⁷ Továbbá, mivel természet szerint rosszindulatúak vagyunk, ezért még gyanak-szunk is, és szinte mindenben csak a rosszat látjuk. A szeretet viszont emberiségre hív, hogy jól és kedvesen vélekedjünk a felebarátainkról. Amikor azt mondja: *mindent*, ezt arra értsd, amit el kell viselni, és úgy, ahogyan illik. Mert nem kell nekünk sem elviselnünk, sem hízelve jóváhagynunk a vétkeket, sem szemet hunyva hizlalni közönyünket; mi több, ez a türelem nem zárja ki a megjobbítást és a jogos büntetést sem; így van ez az emberséges ítéletek esetében is. A szeretet *mindent hisz*, de nem úgy, hogy a keresztyén tudva és akarva túri, hogy becsapják, nem úgy, hogy megfosztja magát a bölcsességtől és az ítélőképességtől, hogy annál könnyebben lehessen őt rászédni, s nem úgy, hogy többé fehér és fekete közt sem akar különbséget tenni. Akkor hát hogyan? Szelídséggel, amelyről már szóltam, és emberséges ítélettel. Ezeket kívánja meg, kijelentvén, hogy ezek a szeretet örök társai. Így van aztán, hogy a keresztyén ember jobbnak tartja, ha megtevesztik jósága és szívessége miatt, mintsem hogy káros gyanúval terhelje testvérét.

8. *A szeretet soha meg nem szűnik.* A szeretet másik kiválósága az, hogy örökre fennmarad. Méltán kívánjuk azt az erényt, amely soha meg nem szűnik, tehát a szeretetet az időleges és mulandó ajándékok elé kell helyezni. Eltűnnek a próféciák, eltöröltetnek a nyelvek, megszűnik a tudomány, tehát ezeknél előbbre való a szeretet, mert miközben azok megszűnnek, ez fennmarad. A lókust a pápisták elcsavar-

¹⁷ Vö. Gal 6,2.

ják, hogy ezzel erősítsék meg dogmájukat, amit a Szentírás minden tekintélye nélkül koholtak ki, tudniillik hogy a halottak lelkei imádkoznak értünk Isten előtt.¹⁸ Így okoskodnak: az imádkozás a szeretet folytonos feladata; a szeretet tovább él az elhalt szentek lelkében, ők tehát imádkoznak értünk. Bár nem akarok én érdemesebb vitát nyitni e kérdésről, de hogy mégse gondolják, hogy sokat nyertek volna e meghagyással, röviden válaszolok ellenvetésükre. Először is, bár a szeretet örökre megmarad, ebből mégsem következik, hogy folytonos cselekvésben van, ahogyan ők mondják. Mert ugyan mi akadály annak, hogy a szentek most, nyugodt békességet élvezve, kevésbé gyakorolják a szeretetet itteni kötelességeikben? Ugyan, kérdem, mi lehetetlenséget találnak ebben pápisták?! Másodszor, honnan vesznek ellenérvet, ha azt mondom, hogy a testvérekért való közbenjárás nem tekinthető a szeretet folytonos kötelességének? Ha közbenjárni akarunk valakiért, tudnunk kell a szükségéit. Ha sejtethünk valamit a halottak állapotáról, inkább az a feltevés valószínű, hogy az elhunyt szentek nem tudják, mi történik itt, mint az, ahogy tudnák, mire van szükségünk. A pápisták arról képzelődnek, hogy a szentek az istenlátás visszavetülő fényében az egész világot látják. De ez profán és színtisztán pogány koholmány, amely inkább az egyiptomi teológiára emlékeztet, mintsem hogy bármi köze lenne a keresztyén filozófiához.¹⁹ Na és mi van akkor, ha azt mondom, hogy a szentek, miután nem ismerik a mi állapotunkat, nem aggódnak értünk? Milyen érvel fognak a pápisták arra kényszeríteni, hogy kicsavarják belőlem ezt? Na és ha azt mondom, hogy annyira fogva tartja őket Isten látása, és úgy elmerülnek abban, hogy azon kívül semmivel sem gondolnak? Mivel bizonyítják, hogy ez értelmetlen gondolat volna? Mi van, ha azt az óvást emelem, hogy a szeretet folytonossága, amelyet az apostol itt említ, az utolsó nap után áll be, és semmi köze a közbeeső időhöz? Mi van, ha azt mondom, hogy a kölcsönös közbejárás kötelessége csak az élőkre és e világ lakosaira vonatkozó parancs, ezért a halottakra nem lehet kiterjeszteni? De legyen elég ennyi! Azt pedig, amiért a pápisták élet-halál harcot vívnak, eldöntetlenül hagyom, nehogy olyasmiről indítsak vitát, amiről fölösleges vitatkozni. Futólag azért megérte kitérni rá, hogy lássuk, milyen keveset segít rajtuk ez a lókus, amelyről úgy gondolják, hogy erős eszköz a kezükben. Nekünk elég annyi, hogy tételüket a Szentírás egyetlen bizonyágtétele sem támasztja alá, ezért vaktában és meggondolatlanul állítják azt.

¹⁸Vö. Inst. 3.20.

¹⁹Vö. Inst. 1.5.12.

Akár összedől a tudomány. Már láttuk a szavak jelentését, de most az a nem csekély kérdés vetődik fel, hogy vajon akik ebben a világban kitérnek akár a tanításban, akár más ajándékokkal, Isten országában egyenlők lesznek-e a tudatlanokkal?²⁰ Először arra szeretném felhívni a kegyes olvasókat, hogy a kelleténél többet ne gyötörjék magukat az ilyen dolgok vizsgálatával. Inkább azt az utat keressék, amelyen eljuthatnak Isten országába, hogysem az után kutakodjanak, hogy milyen lesz ott állapotuk, mert hallgatásával az Úr is visszatart minket az ilyen kíváncsiságtól.²¹ Most a kérdésre válaszolok. Amennyit ebből a lókusból kikövetkeztettem, illetve részben összeszedtem: mivel a tanítás, a nyelvek ismerete és a hasonló kegyelmi ajándékok e jelen élet szükségére szolgálnak, nekem nem úgy tűnik, hogy akkor már nem lesznek, de elmúlásukkal a tanultak semmi kárt nem szenvednek, mert mindezek gyümölcsét el fogják venni, s az sokkal értékesebb.

9. Ugyanis rész szerint ismerünk, és rész szerint prófétálunk. 10. De amikor eljön a tökéletes, a rész szerint való eltöröltetik. 11. Amikor gyermek voltam, úgy beszéltem, mint gyermek, úgy értettem, mint gyermek, úgy gondolkodtam, mint gyermek; de miután férfivá lettem, elhagytam a gyermeki dolgokat. 12. Most pedig tükrő által homályosan látunk, akkor majd színről színre. Most rész szerint ismerek, akkor azonban úgy ismerek majd, ahogyan én is megismertettem. 13. Most azért megmarad a hit, a remény, a szeretet, ez a három; de ezek közül a legnagyobb a szeretet.

Itt már bizonyítja, hogy eltöröltetik a prófétálás és az efféle ajándékok, mert ezek erőtlenségünk megsegítésére adattak. Csakhogy egykor véget ér a tökéletlenség is, tehát egyidejűleg megszűnik maguknak az ajándékoknak a használata is. Mivel értelmetlen fennmaradniuk és fölöslegesek lesznek: eltűnnek. Ezt az érvel vezet végig egészen a rész végéig.

9. Rész szerint ismerünk. Sokan helytelenül magyarázzák ezt a lókust, tudniillik hogy még nincs bennünk tökéletes tudomány, sem prófétálás, de naponta előrehaladunk ezekben. Pál igazi mondandója ez: az, hogy most ilyen a tudományunk és a prófétálásunk, annak a mi magunk tökéletlensége az oka, tehát a *rész szerint* azt jelenti, hogy

²⁰Aquinói (ad loc.) a halhatatlan lélek egyik tulajdonsága felől (*scientia acquisita*) vizsgálja a kérdést: *si ergo aliquis scientia acquisita conseruetur in parte animae intellectione, necesse est quod id permanent post mortem.* Bullinger (ad loc.) elsősorban a mutandó és a tökéletes viszonyában veti fel a kérdést.

²¹Vö. Mk 10, 15k.

még nem vagyunk teljesen tökéletesek. Vagyis az ismeretnek és a prófétálásnak addig van helye bennünk, amíg tökéletlenség lakozik bennünk; ennek a segítői. Az nagyon is igaz, hogy egész életünkben előre kell haladnunk, és bármink van, az csak a kezdet. De tartsuk szem előtt, hogy Pál azt akarja itt bizonyítani, hogy a szóban forgó ajándékok csak időlegesek. Ezt pedig azzal bizonyítja, hogy használtuk csak addig ér valamit, amíg nap nap után előrehaladva a cél felé törekszünk.

10. *Amikor eljön a tökéletes.* Épp olyan, mintha ezt mondaná: amikor majd célba érünk, megszűnnek a pályafutást segítő eszközök. De megtartja az imént már használt szófordulatot, és szembeállítja a tökéletest és a rész szerint valót. Ha elérkezik a tökéletesség – mondja –, megszüntet mindent, ami a tökéletlenséget szolgálta. Mikor jön el a tökéletesség? Már a halállal elkezdődik, mert akkor a testtel együtt számos erőtlenséget levetkőzünk, ám az ítélet napja előtt nem teljesedik ki, amint azt rögtön látni fogjuk. Innen arra következtethetünk, hogy ezt az egész vitát ostoba módon terjesztik ki a köztes időre.

11. *Amikor gyermek voltam.* A mondottakat hasonlattal illusztrálja. Sok minden van, ami illik a gyermekkorhoz, később azonban a felnőttkorral eltűnik. Például: gyermekkorban szükség van nevelésre, ami az érett felnőttiséggel nem illik már össze. Amíg ebben a világban tartózkodunk, valamiféle nevelésre mindig szükségünk van, mert még nagyon távol vagyunk a teljes bölcsességtől. A tökéletesség tehát, amely a szellemi korszak egyfajta érettsége lesz, véget vet a nevelésnek és tartozékainak. Az Efezusi levélben arra buzdít, hogy ne legyünk többé gyermekek (4,14), de ott más szempontot követ, amelyről majd ott beszélünk.

12. *Most tükrök által látunk.* Most a hasonlatot alkalmazza: jelenlegi tudásunk mértéke a tökéletlenséggel (mintegy a gyermekkorral) egyezik meg, hiszen még nem látjuk világosan a mennyei ország titkait, mert még tiszta látásnak sem örülhetünk. Ennek jelzésére egy másik hasonlatot használ: most még csak úgy látunk, mint a tükörben, tehát homályosan, amit az *engima*²² szóval fejezi ki. Először is, nem kétséges, hogy az ige szolgálatát és a gyakorlásához szükséges segédeszközöket hasonlítja tükörhöz. Isten ugyanis ezeket az amúgy láthatatlan eszközöket rendelte arra, hogy kinyilatkoztassa magát nekünk. Igaz, a *tükrök* kifejezést kiterjeszthetjük az egész jól berendezett világegyetemre is, amelyből Isten dicsősége tündöklök

²² αἰνίματα, vö. 4Móz 12,8 (a Septuaginta szerint): οὐρανὸν καὶ τὸ οὐρανὸν ἀκατάληκτον αὐτῶν, ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ οὐ δι' αἰνίματα αὐτῶν.

vissza ránk, ahogyan a Róm 1,20-ban és a Zsid 11,3-ban²³ olvassuk. Az apostol a teremtményeket nevezi tükörnek, amelyekben Isten láthatatlan fensége jelenik meg; de ne kalandozzunk messzire, mert itt kifejezetten azokról a lelki ajándékokról van szó, amelyek az egyház szolgálatát segítik, és annak tartozékai. Az ige szolgálatát, mondom, tükörhöz hasonlítja. Az angyaloknak ugyanis sem prédikációra, sem más, alábbvaló segítőeszközökre, sem sákramentumokra nincs szükségük, ők ugyanis Istennek másfajta szemlélését élvezik; de maga Isten sem – úgymond – tükörben jeleníti meg arcát nekik, hanem teljes szemük láttára jelenik meg előttük. Mi, akik még nem emelkedtünk fel ilyen magasra, Isten arcát úgy szemléljük, ahogyan az igében, a sákramentumokban, egyszóval az egyház egész szolgálatában áll előttünk. Ezt a látást Pál itt *homályosnak* nevezi, de nem azért, mert kétséges vagy csalóka volna, hanem azért, mert nem látható annyira, amennyire majd egykor az utolsó napon megjelenik. Más szavakkal ugyanazt tanítja a második Korinthusi levélben is (2Kor 5,6): amíg a földi testben van otthonunk, távol vagyunk az Úrtól, mert hitben járunk, és nem látásban. Hitünk tehát Istent most úgy látja, mint távol levőt. Hogyan? Úgy, hogy bár most arcát nem látja, mégis megnyugszik a tükörképben; de amikor e világot elhagyva hozzá költözünk, szemünk már úgy látja őt, mint aki közel van és elérhető. Ezért így kell érteni: Isten ismerete, amelyet most az igéből kapunk meg, biztos és igaz, nincs abban semmi zavaros, kusza vagy sötét; az összehasonlításban mégis homályosnak nevezi, mert távol van attól az tiszta megjelenéstől, amelyet várunk, mert akkor színről színre fogunk majd látni. Így ez a lókus nem mond ellent azoknak az igéknek, amelyek hol a törvényről, hol az egész Szentírásról, de különösen az evangélium tisztaságáról szólnak. Istennek világos és tiszta kijelentése van az igében (amennyiben nekünk hasznos); semmilyen nehezen érthető dolog nincs benne, ami bizonytalanságban tartana minket (ahogyan azt a hitetlenek költik). Mégis mennyire kicsiny része ez annak az istenlátásnak, amelyre törekszünk! Nos, ezzel összehasonlítva mondja, hogy homályos. Az akkor²⁴ határozószó inkább az utolsó napot jelzi, mintsem a halál után rögtön következő pillanatot. S bár a teljes látás Krisztus napjáig várat magára, a halállal mégis elkezdődik Isten közvetlenebb szemlélése, amikor a testtől megszabadult léleknek nem lesz szüksége többé külső szolgálatra, sem más alábbvaló segítőeszközökre. De Pál – ahogy épp az imént

²³A latin kiadásban Zsid 11,3 áll, nyilvánvaló nyomdaihiba; a mondandó alapján a kontextus csak a Zsid 11,3 lehet. A francia kiadás még jelöli a 2Kor 3,18 at is.

²⁴τότε.

rámutatam²⁵ – nem bocsátkozik részletes vitába a halottak állapota felől, mert az efféle ismeret nem feltétlen válik a kegyesség hasznára.

Most rész szerint ismerek. Jelentése: a mostani ismeretünk mértéke nem tökéletes. Ahogyan János mondja levelében (1Jn 3,2): jól tudjuk, hogy Isten gyermekei vagyunk, de ez addig nem válik nyilvánvalóvá, amíg meg nem látjuk, hogy milyen Isten;²⁶ akkor majd nem kép formájában fogjuk látni Istent, hanem önmagában, mert a látás valami képpen kölcsönös lesz.

13. *Most pedig megmarad a hit, a remény, a szeretet.* Ez az előbbiekből levont következtetés: a szeretet kiválóbb, mint a többi ajándék, de ahelyett, hogy lajstromba venné az ajándékokat, melyeket az imént sorolt fel, most a hitet és a reménységet említi a szeretettel együtt, mivel minden [ajándék] erre a lényegre vonatkozik. Mi végre van az egész szolgálat, ha nem erre a háromra alapozunk?²⁷ Tehát a *hit* szónak itt tágabb jelentése van, mint korábban. Épp olyan ez, mintha ezt mondaná: számos és sokféle ajándék van, de mindegyik e cél felé tart, és erre néz. A *megmarad* ige tehát azt jelenti itt, hogy mindent kivonva, mintegy számológéppel, ez az eredmény marad fenn. Mert a halál után nem marad meg az a hit, amelyet az apostol másutt a láthatókkal állít szembe, és azt tanítja róla, hogy csak addig marad fenn, amíg *távol vagyunk az Úrtól*.²⁸ Most már értjük, hogy ezen a helyen mit jelent a hit: Isten és az isteni akarat ismerete, amelyet az egyház szolgálata által kapunk meg, vagy ha jobban tetszik, sajátosan véve ez az egyetemes hit. A reménység nem más, mint a hit állhatatossága. Miután ugyanis már hitre jutottunk Isten ígéből, az marad hátra, hogy kitartsunk a dolgok teljességéig. Ezért, ahogyan a hit a reménység anyja, úgy a remény tartja fenn a hitet, nehogy elenyésszen.

Ezek közül a legnagyobb a szeretet. Igen, így van, ha kiválóságát az imént felsorolt hatásaiból mérjük le, és ha figyelembe vesszük állandóságát is. A hit és a reménység kinek-kinek személyes hasznára van, a szeretet viszont másokra árad ki. A hit és a reménység a nem tökéleteseké, a szeretet a tökéletesség állapotában is megmarad. Mert ha egyenként elővesszük a hit minden egyes hatását, és összehasonlítjuk [a szeretet hatásaival], azt találjuk, hogy a szeretet sok tekintetben alatta marad a hitnek, mi több, éppen Pál apostol mondja, hogy maga a szeretet is a hit hatása (1Thessz 1,3), márpedig az okozat kétség nélkül alacsonyabb rendű, mint az ok. Ezen kívül a hitnek oly kiváló

²⁵Vö. ad 8. vers.

²⁶Nem szó szerint idéz.

²⁷A francia változathoz igazítva: *en ces trois choses*.

²⁸2Kor 5,7.

dicsérete van, ami nem illik rá a szeretetre; a hit, amint János hirdeti, a *mi győzedelmünk, amely legyőzte a világot* (1Jn 5,4). Egyszóval, hit által születünk újjá, leszünk Isten gyermekei, nyerjük el az örök életet, hit által lakozik bennünk Krisztus. Sok minden mást nem számítok ide, de ez a kevés is elég annak igazolására, amit mondani akarok: a hit – számos hatása tekintetében – fölülte áll a szeretetnek. Ebből következik, hogy amikor itt nagyobbnak mondja a szeretetet, azt nem minden tekintetben érti, hanem azért, mert örökkévaló lévén, ma is az első helyen áll az egyház megtartásában. Azt viszont felette csodálom, amikor a pápisták nagy öntetszeggel kiáltozzák e szavakat: ha a hit üdvözít – mondják –, mennyivel inkább megteszi azt a szeretet, amelyet Pál még nagyobbak is nevez!²⁹ Bár az eddig mondottakból is jól látható, hogy mi a megoldás erre azt ellenvetésre; de azért fogadjuk el, hogy a szeretet minden tekintetben előbbre való: milyen is lesz akkor az érvelésük? Nagyobb a szeretet, tehát többet ér az emberek megigazulására? Ezek szerint a király jobban felszántja a földet, mint a földműves, jobb lábbelit készít, mint a csizmadia, mert felülmúlja őket méltóságban. Ezek szerint az ember gyorsabban fut, mint a ló, s több terhet elhord, mint az elefánt, mert nemesebb azoknál. Ezek szerint az angyalok sokkal jobban megvilágítják a földet, mint a nap és a hold, mert kiválóbbak. Ha a megigazulás ereje a hit méltóságától vagy érdemétől függne, akkor talán még meg is lehetne hallgatni őket. De mi nem azt tanítjuk, hogy a hit azért igazít meg, mert nagyobb a méltósága, vagy a tisztelet magasabb fokán áll, hanem azért, mert az evangéliumban kegyelmesen felkínált igazságot veszi. Nagyság vagy a méltóság e tekintetben semmit sem számít vagy ér, ezért ez a lókus akkor sem segítené jobban a pápistákat, ha az apostol a hitet helyezte volna mindenek fölé.

²⁹Vö. Lombardus, *Sententiae*, 3,23,5; Inod. 3,18,8.

1. Törekedjete a szeretetre, igyekezzetek a lelkiekre, de inkább arra, hogy prófétáljatok. 2. Mert aki nyelveken szól, nem az emberekhez beszél, hanem Istenhez; hiszen senki sem érti, hanem lélekben titkokat beszél. 3. Aki azonban prófétál, az emberekhez beszél épülésre, buzdításra és vigasztalásra. 4. Aki nyelveken szól, önmagát építi, de aki prófétál, az egyházat építi. 5. Azt akarom pedig, hogy ti mindnyájan szóljatok nyelveken, de azt még inkább, hogy prófétáljatok. Nagyobb ugyanis az, aki prófétál, mint az, aki nyelveken szól, hacsak meg nem magyarázza, hogy az egyház épüljön. 6. Most pedig, testvérek, ha hozzátok mennék és nyelveken szólnék, mit használna az nektek; hacsak nem kijelentés, vagy tudomány, vagy prófécia, vagy tanítás által beszélnek?

Ahogy korábban azt parancsolta nekik, hogy törekedjenek a kiválóbb ajándékokra,¹ úgy most azt parancsolja, hogy törekedjenek a szeretetre. Ez volt ugyanis a legfőbb erény, amelyről azt ígérte, hogy meg fogja mutatni nekik. Tehát az ajándékok használatát illetően akkor fognak helyesen eligazodni, ha virágozik közöttük a szeretet. Közvetve ugyanis felrója a szeretetet hiányát, amit éppen az mutat, hogy mindeddig visszaéltek az ajándékokkal. Továbbá, az előbbiekből arra következtet, hogy ha nem adnak elsőbbséget a szeretetnek, rossz úton igyekeznek a valódi kiválóság után; s rámutat, mennyire okatlan az olyan versengés, amely hiábavalóvá teszi reménységüket és vágyaikat.

1. *Igyekezzetek a lelkiekre.* Az apostol elébe vág a korinthusiak azon ellenvetésének, miszerint Istent érné gyalázat, ha ajándékait megve-tik, és kijelenti, hogy még azoktól sem akarja elvenni az ajándékokat, akik visszaéltek velük. Sőt, inkább dicséri buzgóságukat, és azt akarja, hogy helyük legyen az egyházban. És valóban, miután az egyház hasznára kaptak annyi ajándékot, nem szabad őket az emberek megromlottsága miatt fölöleges vagy káros dolgokként kidobni, de eközben mindenekelőtt a prófétálást ajánlja, mert mindegyik közül ez volt a leghasznosabb. Tehát a legjobb megoldást alkalmazza: semmit sem

¹ 1Kor 12,31.

kell helyteleníteni, ami hasznos, ám arra inti őket, hogy fonák buzgóságból ne tegyék a fontosabb elé a kevésbé fontosat. Nos, első helyre a prófétálást teszi. Törekedjete tehát a lelkiekre, vagyis ne hanyagoljatok el egyetlen ajándékot sem. Azt akarom ugyanis, hogy mindegyiket szorgalmasan keressétek, ám első helyre a prófétálás kerüljön.

2. *Mert aki nyelveken szól, nem az emberekhez beszél.* Most ténylegesen is bemutatja, miért helyezi a prófétálást minden ajándék elé, és összehasonlítja a nyelvek ajándékával, mert valószínűleg ez inkább foglalkoztatta a korinthusiakat, hiszen jobban szolgálta a feltűnést; ha ugyanis valakit idegen nyelven hallanak beszélni, az általában csodálatot vált ki. Tehát a már fölállított alapelvekből kiindulva rámutat, hogy ez mennyire helytelen, ugyanis semmi sem építi az egyházat. Az elején azt mondja, hogy aki nyelveken szól, az Istenhez és nem az emberekhez beszél, azaz – a mondás szerint – önmagának és a műz-sáknak énekel.² A nyelveken szólás nem dagályosság,³ mint például ezek: „szájával így beszélt”, vagy „a szót ezekkel a fülekkel hallottam” – a kifejezés idegen nyelvet jelöl. És azért nem az emberekhez beszél [aki nyelveken szól], mert senki sem hall érthető szót. A hangot ugyanis mindenki hallja, de nem értik, mit mond. *Lélekben beszél,* vagyis lelki ajándék folytán szól – ezt Chrysostomusszal együtt magyarázom így⁴ –, mégpedig titkokat és rejtett dolgokat, vagyis olyanokat, amiknek nincs hasznuk. A titkokat Chrysostomus megtisztelő értelemben Isten különleges kijelentéseinek veszi, én viszont kedvezőtlen értelemben a homályos és nehezen érthető talányokra értem, mintha ezt mondaná: olyasmit beszél, amit senki sem foghat fel.

3. *Aki prófétál, az emberekhez beszél.* A prófétálás – mondja – mindenki számára gyümölcsöző, mert a nyelv olyan, mint a földbe rejtett kincs. Milyen nagy oktalanság hát az időt haszontalan dolgokkal tölteni, s mellőzni azt, ami a leghasznosabbnak tűnik! *Épülésre* az beszél, akinek beszéde építésre alkalmas tanítást hordoz. Mert e szó⁵ alatt a tanítást értem, amely a kegyességre, a hitre, Isten tiszteletére és féltelmére, illetve a szentség és az igazság szolgálatára készít fel. Mivel pedig nagy szükségünk van az ösztönzésre, másokat pedig nyomorúságok sújtanak és gyengeség gyötör, a tanításhoz hozzáteszi a *buzdítást* és a *vigasztalást* is. Ebből és az előbbi lókusból látható, hogy a

² Eredetileg: *mihi cano et musis* (nekem énekelj és a műz-sáknak). Cicero (Brutus, 187) jegyzi fel ezt a thébai muzsikusnak, Antigenidasznak tulajdonított mondást. Értelme: nem tördök az emberek véleményével.

³ Pleonasmus.

⁴ Chrysostomus, ad loc.

⁵ *τοκοδομιον*.

prófétálás nem a jövőmondás ajándéka; de mivel ezt már egyszer elmondtam, nem ismétlem meg.⁶

4. *Aki nyelveken szól, önmagát építi.* Ahelyett, amit az imént mondott, hogy tudniillik *Istenhez beszél*, most ezt mondja: önmagához beszél. Csakhogy ami az egyházban történik, annak a közösség hasznára kell lennie. Távoztassék hát az a fonák nagyravágyás, amely a legfőbb akadálya annak, hogy valami az egész népnek hasznára legyen. Vegyük hozzá, hogy Pál megengedő módon beszél, mert amikor a nagyravágyás ilyen dagályos beszédeket pufogat, belül nincs segítő igyekezet. Olyan hát ez, mintha Pál megparancsolná, hogy távozzanak a közösségből ezek a magamutogatók, akik csak önmagukkal törődnek.

5. *Azt akarom, hogy ti mindnyájan szóljatok nyelveken.* Még egyszer kijelenti, hogy annyira azért nem helyezi előtérbe a profétálást, hogy ne hagyjon helyet a nyelveknek. Ezt gondosan meg kell jegyeznünk, mert Isten semmit sem adományozott fölöslegesen egyházának, és a nyelveknek is volt valamiféle haszna. Tehát bár a korinthusiak fonák magamutogatásból részben fölöslegessé és semmissé, részben egyenesen károsra is tették, Pál pedig, a hibát kijavítandó, mégis ajánlja, szó sincs arról, hogy megszüntetni és eldobni akarná. Ma, amikor a nyelvek ismerete több mint szükséges, és ugyanakkor Isten csodálatos jótéteményként a sötétségből világosságra is hozta azokat, most mégis előáll néhány csodás teológus, aki dühösen kiabál ez ellen. Minthogy azonban nyilvánvaló, hogy a Szentlélek itt örök dicsérettel halmozza el a nyelveket, nyomban levonható a következtetés, hogy ugyan miféle lélek vezeti eme drágalátos hitújítókat, akik a nyelvek tanulását minden tőlük telhető módon gyalázzák. Pedig itt egészen más a helyzet; Pál ugyanis bármilyen köznyelvet ideért, amely csak segítheti az evangélium hirdetését minden nép között. Ezek viszont azokat a nyelveket ítélik el, amelyekből mintegy forrásból kell meríteni a Szentírás tiszta igazságát. Pál csak azt a kikötést toldja ide, hogy nem szabad annyira belefeledkeznünk a nyelvekbe, hogy a profétálást elhanyagoljuk, amelynek mindig első helyen kell állnia.

Hacsak meg nem magyarázza. Mert ha van magyarázat, az már profétálás. Mégse értsük úgy, hogy Pál beleegyezne abba, hogy idegen nyelvek hasztalan mormolásával vesztegessen az egyház idejét bárki. Milyen nevetséges lenne ok nélkül több nyelven is elmondani ugyanazt! De gyakran megtörténik, hogy idegen nyelv használata is szük-

⁶Vö. ad 1Kor 12,28.

ségessé válik, csak mindig tartsuk szem előtt a célt, hogy az egyház épülését eredményezze.

6. *Ha pedig most hozzátok mennék.* Önmagát teszi meg példának, mert személyében még világosabbá válik a helyzet. Miután a korinthusiak már bőven vettek gyümölcsöt tanításából, azt kérdi, vajon mit jót vehetnének akkor, ha idegen nyelven szólna hozzájuk. Ezzel a példával figyelmeztet, hogy mennyivel jobb lenne a profétálásokra fordítani minden fáradságukat; s amúgy is kevésbé volt kellemetlen, ha ezt az ostobaságot inkább a maga, mint valaki más személyére nézve rója meg. Négyféle építést határoz meg: kijelentés, tudomány, profétálás és tanítás. Minthogy ezekről eltérő magyarázatok vannak, legyen szabad a magam értelmezését előadni. De mivel ez is csak egy vélemény, döntsenek az olvasók. A kijelentést és a profétálást egymás mellé sorolom, és úgy gondolom, hogy az utóbbi az előbbi szolgálata; hasonlóképpen vélekedem a tudományról és a tanításról is. Amit tehát a kijelentésből kapott valaki, azt a profétálás révén osztja meg. A tudomány közlésének a módja a tanítás. Így a proféta a kijelentés magyarázója és szolgálója, ez pedig inkább támogatja, mint cáfolja korábbi meghatározásunkat. Azt mondtuk ugyanis, hogy a profétálás nemcsak a Szentírás egyszerű vagy puszta magyarázásából áll, hanem tartalmazza azt a tudományt is, amellyel az Írást a jelen helyzetre kell alkalmazni, ezt pedig csak a kijelentésből és Isten sajátos indíttatásából szerezhethetjük meg.⁷

7. *Sőt, ha az élettelen hangszerek, akár fuvola, akár lant nem ad ki megkülönböztethető hangot, hogyan lehet felismerni, hogy fuvola szól-e vagy lant?* 8. *Mert ha a harci kürt bizonytalan hangot ad, kicsoda készül a harcra?* 9. *Így van ez veletek is a nyelv dolgában, ha nem beszéltek érhetően, hogyan értik meg, amit mondotok? Hiszen levegőbe fogtok beszélni!* 10. *Példának okáért, milyen sokféle nyelv van a világon, és egyik sem érthetetlen.*⁸ 11. *Ezért ha nem ismerem a szó jelentését, barbár⁹ leszek annak, aki beszél, és ő is barbár lesz számomra.* 12. *Ezért ti is, mivel a lelkiekre törekedtek, az egyház építését keressétek, hogy gyarapodjatok.* 13. *Azért aki nyelveken szól, imádkozzék, hogy meg is magyarázza.* 14. *Mert ha nyelveken imádkozom, a lelkem imádkozik, elmém viszont gyümölcstelen.* 15. *Akkor mit tegyek? Imádkozom a lélekkel, de imádkozom az elmével is;*

⁷Vö. ad 1Kor 12,7,10.

⁸καὶ οὐδὲν ἄφορον. Lásd magyarázatánál.

⁹Bár a magyar fordítások a βάρβαρος szót értelmé szerint helyesen „idegen”-nek fordítják, most a kommentárban foglalt magyarázat okán az eredeti kifejezést meghagyjuk a bibliai szövegben is.

énekelek a lélekkel, de énekelek az elmével is. 16. Máskülönben, ha lélekkel áldasz, az ott lévő avatatlan hogyan mond majd áment hálaadásodra, ha nem tudja, mit beszélsz? 17. Mert te ugyan szépen adsz hálát, de a másik nem épül abból.

7. Sőt, ha az élettelen stb. Hasonlatokat hoz fel; előbb hangszerekről, aztán a dolgok általános természetéről szól, ugyanis nincs olyan hang, amely ne lenne alkalmas valamiféle megkülönböztetésre. Még az élettelen dolgok is erre tanítanak minket. Mert az igaz, hogy sokféle jellegtelen hangzás vagy zörej van, de Pál most azokról a hangokról beszél, amelyekben van valami művészi; mintha ezt mondaná: az ember nem képes életet lehelni a lantba vagy a fuvolába, de mégis olyan hangzást hoz ki belőlük, amit szabályozottsága okán meg lehet különböztetni. Micsoda képtelenség hát, ha az értelemmel felruházott emberek nem is tudom miféle hangzavart keltenek? De a zenei modulációkról mégsem ez a legjobb alkalom részletes vitát indítani,¹⁰ hiszen Pál ezt csak a könnyebb megértés kedvéért hozta fel, akárcsak a harci kürt zengését, amiről nyomban ezután szól. A kürtszót ugyan is úgy szabályozták a bátorság felszítására, hogy ne csak az embereket, hanem még a lovakat is feltűzelje. A históriás könyvek szerint éppen ezért használták a spártaiak inkább fuvolát a csata megkezdésekor, nehogy a hadsereg vigyázatlan türelmetlenséggel rontson az ellenségre már az első támadás alkalmával.¹¹ Egyszóval, mindnyájan tapasztalhatjuk, hogy milyen nagy hatása van a zenének az emberi érzelmek felköltésére. Úgyhogy Platón nem ok nélkül mondja, hogy a zene kiválóan alkalmas az állam erkölceinek alakítására.¹² A levegőbe beszél annyit tesz, mint szavakkal hiába vagdosni a levegőt;¹³ mintha ezt mondaná: szavad sem Istenhez, sem az emberekhez nem jut el, hanem szertefoszlik a levegőben.

10. És egyik sem érthetetlen. Most általában beszél, és beleérti ebbe az állatok természetes hangjait is. Az érthetetlen alatt itt zavarosat ért,¹⁴ amely az érthető beszéd ellentéte, mert a kutyaugatás különbözik a lónyerítéstől, az oroszánordítás a számbőgéstől. Egyedül csak a madárnemekben van meg egy bizonyos éneklő vagy csattogó közlésforma, tehát a természet egész sora, amelyet Isten rendelt, arra szólít, hogy különbséget tegyünk.

¹⁰Vö. Bullinger, ad loc.

¹¹Thuküdidész, Peloponnészoszi háború, 5.70.

¹²Vö. Platón, Az állam, 3. könyv.

¹³Vö. ad 1Kor 9,26.

¹⁴ἄφρονος. Vulgata: sine ore; Kálvin: mutus.

11. Barbár leszek annak, aki beszél. A nyelv a lélek lenyomata¹⁵ kell hogy legyen, nemcsak úgy, ahogyan a közmondás érti, hanem ahogyan Arisztotelész is tanítja a De interpretatione című munkája elején.¹⁶ Mennyire oktalan és visszás tehát, ha úgy szól az ember a közösségben, hogy abból semmit sem ért, aki hallja, és egyetlen olyan jelt sem észlel, amelyből rájönne, hogy az illető mit is akar! Jó oka van tehát annak, hogy Pál képtelenségnek tartja ezt, hiszen barbár az, aki a hallgatóság előtt ismeretlen kifejezéseket hangoztat. Együttal pedig finoman kifigurázza a korinthusiak ostoba becsvágyát is, akik ez alapján kapkodtak dicséret és nagybecsülés után. Az lesz a jutalmad – mondja –, hogy barbárrá leszel. Mert a barbár szó, akár mesterségesen alkották – amint azt Strabo véli¹⁷ –, akár máshonnan vették át, mindig elmarasztaló értelemben használták. Innen van az, hogy a görögök, akik úgy tekintettek magukra, hogy csak egyedül ők szólnak ékesen és csiszolt nyelven, a többieket mind barbároknak neveztek, kiforrotlan és kezdetleges nyelvük miatt. De egyetlen művelt nyelv sincs, amelyet ne lehetne barbárnak tartani, ha nem értik. A hallgató – mondja Pál – barbár lesz számomra, és viszont, én is neki. Ezekkel a szavakkal azt jelzi, hogy ha ismeretlen nyelven beszélünk, nem lesz közösségünk az egyházzal, hanem inkább elidegenedünk tőle, és okkal, hiszen aki így cselekszik, azt a többiek megvetik, amiért előbb ő vetette meg őket.

12. Ezért ti is, mivel a lelkiekre törekedtek. Pál összegez: nem azért adott a nyelvek ajándéka, hogy ne hozzon gyümölcsöt az egyházban, s csak kevesek magakelletését szolgálja. Ha tetszenek nektek a lelki ajándékok – mondja –, a cél legyen az építés. Végül is akkor juttok valóságos és dicséretre méltó kiválóságra, ha az egyház gyümölcsöt kap belőletek. Mindazáltal, Pál itt éppenséggel nem engedi meg, hogy kiválóságra vágyakozzanak, még akkor sem, ha az az egyház hasznára volna, hanem a hibát kijavítva rámutat, hogy mennyire távol vannak attól, amire törekszenek, és ugyanakkor emlékezteti őket, hogy kik azok, akiket a leginkább értékesnek kellene tartaniuk; vagyis azt akarja, hogy aki nagyobb buzgósággal fog hozzá az építéshez, azt tartsuk többre. Mindeközben kötelességünk szem előtt tartani azt az egyetlen egy célt is, hogy az Úr tündököljék fel, és országa nap mint

¹⁵Character mentis – Kálvin itt jellegzetes álláspontot képvisel a nyelv szerepéről. A kifejezést másutt is használja, pl. ad 1Móz 11,1; Jer 5,15; Dán 1,4. Lásd ehhez: Pierre Lardet, Peuples et langues de Calvin à Bodin, Études de philologie et d'histoire, 43. (1990).

¹⁶Arisztotelész, De Interpretatione (Ἠρῶ Ἐρμηνείας), I.1.

¹⁷Strabo, Geographia, 14.2.28.

nap gyarapodjék. A *lelkiek* alatt itt – névátvitellel¹⁸ élve – a lelki ajándékokat érti, ahogyan a „tanítás lelke”, „értelem lelke” vagy „ítélet lelke” a „lelki tanítást”, „lelki értelmet” vagy „lelki ítéletet” is jelentheti. Amúgy tartasuk szem előtt, amit korábban mondott, hogy egy és ugyanazon Lélek az, aki tetszése szerint osztja szét különféle ajándékait kinek-kinek.¹⁹

13. *Azért aki nyelveken szól.* Eleve elhárítja a lehetséges ellenvetéseket,²⁰ s válaszol arra a kérdésre, amelyet itt rögtön felvethettek volna: hát vajon haszontalan ajándék, ha valaki képes idegen nyelven beszélni? És: miért fojtsuk el azt, ami napfényre hozhatja Isten dicsőségét? Megmutatja a gyógyszert: az ilyen kérje el Istentől – mondja – a magyarázás ajándékát is; ha ez hiányzik, tartózkodjék a magamutogatástól.

14. *Mert ha nyelveken imádkozom.* Bár ez a példa is azt erősíti, amit eddig mondott, megítélésem szerint mégis másfelé mutat vele. Valószínű ugyanis, hogy a korinthusiak abban is hibáztak, hogy nemcsak megnyilatkozásaik során, hanem imádság közben is idegen nyelvet használtak. Az persze nyilvánvaló, hogy mindkét visszaélés ugyanabból a forrásból fakadt, hiszen együvé is sorolja őket Pál. Hogy mit jelent nyelveken imádkozni, az előbbiekből kiderül: imádságot mondani idegen kifejezésekkel. Azt viszont már nem annyira könnyű megmagyarázni, hogy mit jelent itt a *lélek*. Ambrosius szerint ez a keresztségkor kapott Lélek,²¹ de ennek se füstje, se lángja. Augustinus, finomabban, arra az érzékelésre érti, amely az ideákat és a dolgok jeleit felfogja, ez tehát olyan képessége a léleknek, mely alacsonyabb rendű, mint a megértés.²² Valószínűbb azoknak a vélekedése, akik úgy magyarázzák, hogy a lélek itt a torok lehelete, vagyis a lélegzés.²³ De ennek a magyarázatnak ellene mond az a jelentés, amit Pál mindvégig e jelen vitában a szónak ad. Mi több, nyilvánvaló, hogy meghagyásai során ezt gyakran meg is ismétli. A korinthusiak ugyanis ezzel a megtisztelő címmel dicsekedtek,²⁴ amit Pál ugyan megenged

¹⁸Metonímia.

¹⁹Vö. 1Kor 12,11.

²⁰Occupatio.

²¹Ambrosiaster, ad loc.: *Spiritus autem qui datur in baptismo, scit quid ore animus.*

²²Vö. Augustinus, De Trinitate 14.16: Az emberben is van olyan lélek, amely nem értelem, idetartoznak a testekhez hasonló képzeleti képek. Vö. továbbá: De genesi ad litteram, 12.8.19. Lásd ehhez *Füsti-Molnár Szilveszter: Perspectives in Augustine's Theory of Illumination.*

²³Bullinger (ad loc.) szerint Theophylactusig megy vissza ez az értelmezés, aki azonban a montanista eretnekség kapcsán hozza fel ezt a felfogást.

²⁴Itt, hogy lelkiek (szerek).

nekik, de ismételten jelzi, hogy milyen veszélyes²⁵ visszaélni ezzel a jó és nagyszerű dologgal. Mintha ezt mondaná: te nekem a lélekkel hancegsz, de mi végre, ha nincs neki haszna? Ez az ok győz meg, hogy a szó értelmét illetően Chrysostomusszal értsek egyet, aki úgy magyarázza, mint az előzőekben,²⁶ s a lelki ajándékokra érti. Így az *én lelkem* épp annyit jelent, mint a „nekem adott ajándék”. De itt új kérdés vetődik fel, mert aligha hihető – legalábbis sehol sem olvasunk –, hogy valaki a Lélek indítására érhetetlen nyelven szólta volna. A nyelvek ajándéka ugyanis nem annyira a hangzás végett adatik, hanem inkább közlésre. Milyen nevetséges lett volna, ha a római ember nyelvét Isten Lelke úgy alakította volna, hogy görög szavakat ejtsen ki, melyek teljesen ismeretlenek a számára, mint ahogy a papagájt, a szajkót vagy a hollót tanítják utánozni az emberi szavakat! Tehát ha valaki a nyelvek ajándékával megáldva tartalommal és értelemmel szól, akkor Pál – úgymond – fölöslegesen mondja itt, hogy *a lelkem imádkozik, elmém viszont gyümölcstelen*, hiszen az elmének össze kell kapcsolódnia a lélekkel. Azt válaszolom, hogy Pál itt tanító céllal egy nem létező esetet tétélez: ha a nyelvek ajándékát különválasztjuk az értelemtől, és emiatt az, aki így beszél, mind önmaga, mind mások előtt barbárrá lesz, akkor mi haszna van ennek a dadogásnak? Az értelmét ugyanis nem azért nevezi itt *gyümölcstelennek* (ἄκαρπον), mert az egyház semmi hasznot ne kapna belőle, hiszen Pál itt kinek-kinek magános imádságáról beszél. Jegyezzük hát meg, hogy Pál tanítói céllal választja külön az amúgy egymáshoz tartozó dolgokat, nem pedig azért, mert az így történhetett, vagy így szokott történni. Biztos, hogy ez az érteleme. Ha tehát a magam számára idegen szavakkal mondok imádságot, és a lélek bőven ellát engem szavakkal, akkor maga a lélek imádkozik, aki nyelvemet vezérli, elmém azonban vagy másutt jár, vagy nem lesz részese az imádságnak. Figyeljük meg, hogy Pál nagy hibának tartja, ha az elme kiesik az imádkozásból. S nem csoda, mert mi mást teszünk imádkozás közben, mint hogy Isten színe előtt kiöntjük gondolatainkat és kívánságainkat? Aztán ha az imádság Isten lelki tisztelete, van-e idegenebb a természetétől, mint az, hogy csak az ajkunkról, nem pedig lelkünk legmélyéről tör fel? Ezt pedig mindenkinek jól kellett volna tudnia, ha az ördög nem kábította volna el annyira a világot, hogy elhiggyék: helyesen imádkoznak, ha csak ajkaikat mozgatják. S lám, a pápisták is annyira belekeményedtek a maguk esztelenségébe, hogy nemcsak védelmükbe veszik az értelem

²⁵A francia változat szerint: *Quel danger il y a...*

²⁶Vö. ad 1Kor 14,12.

nélküli imádságot, hanem egyenesen azt akarják, hogy tudatlanok értelmetlen susogásokat mormogjanak.²⁷ Közben körmönfont szofizmával úznak csúfot Istenből, mondván, hogy elég a végső szándék,²⁸ vagyis Isten akkor is elfogadja az istentiszteletet, ha valaki spanyol létere németül káromolja őt, miközben lélekben különféle istentelen dolgok után kószál, feltéve, hogy belekezdvén valamiféle imádságformulába, csapongó gondolatai ellenére valahogy mégiscsak kiegyezik Istennel.

15. *Imádkozom tehát a lélekkel.* Hogy ne vessék ellenébe a kérdést, miszerint akkor fölösleges volna a lélek az imádkozásban, azt tanítja, hogy lehet ugyan lélekkel imádkozni, de legyen jelen az elme is, vagyis az értelem.²⁹ Megengedi és igazolja tehát a lelki ajándék hasznát az imádkozásban, de, ami a fontosabb, megköveteli, hogy az elme ne maradjon tétlen. Amikor azt mondja, hogy „zsoltárokat énekelek”,³⁰ vagyis: *énekelek*, az általános nem helyett egy fajtát használ, hiszen a zsoltárok tartalma Isten dicsőítése volt, s ezért *zsoltáreneklés* alatt ezt érti: Istent áldani, vagy hálákat adni. Neki, mert a könyörgésekben vagy kérünk valamit Istentől, vagy elismerjük, hogy valami jótéteményt adott nekünk. Ebből egyúttal arra is következtethetünk, hogy a hívők már annak idején is gyakorolták ezt az énekformát, s ez Plinius írásából is nyilvánvaló, aki mintegy negyven esztendővel Pál halála után azt írja, hogy a keresztyének között szokásban volt napkelte előtt himnuszokat énekelni Krisztusnak.³¹ S az sem kétséges számomra, hogy a zsoltárenekléssel kezdettől fogva a zsidó egyház szokását utánozták.³²

16. *Máskülönben, ha lélekkel áldasz.* Ez idáig azt mutatta meg, hogy egyéni imádságaink hiáavalók és gyümölcstelenek, ha a szó nem kapcsolódik össze az elmével. Most a nyilvános könyörgésekre tér át. Ha a közösség nem érti azt, aki a nép nevében fogalmaz meg vagy mond imádságot, hogyan fogják az emberek hozzáfűzni óhajtásuk megerősítését, vagy hogyan lesznek részesei az ilyen imádkozásnak? Mert mindaddig nincs imaközösség, amíg egy akaratra nem jutottak kéréseik tekintetében. Hasonló a helyzet az áldások esetében is, amelyekkel Istennek adunk hálát. Pál kifejezése azt jelzi, hogy a szolgálat-

²⁷A francia változat kiegészíti: azt akarják, hogy a tudatlanok számukra értelmetlen nyelven mormogják a páternosztert is.

²⁸*Intentio finalis.*

²⁹Vö. Inst. 3.20.5.

³⁰ψαλω.

³¹Plinius, C. Secundus, Epistulae, 10.96: *Christiani... essent soliti stato die ante lucem convenire, carmenque Christo quasi deo dicere...*

³²Vö. Inst. 3.20.32, 33.

tevők közül valaki hangosan felolvasta vagy elmondta az imádságot, azt az egész gyülekezet lélekben szóról szóra követte, míg a végére nem érték, s akkor áment mondtak³³ annak kifejezésére, hogy az egy személy által mondott könyörgés mindannyiuké közösen. Tudott dolog, hogy az *ámen* héber szó,³⁴ és abból az igéből származik, amelyből a hit és az igazság. Ez tehát az elismerés és a kívánság megerősítésének jele. S miután a zsidók körében már hosszú ideje folytonos használatban volt, átvették tőlük a pogányok, és a görögök is pontosan úgy használták, mintha saját nyelvi kifejezésük lenne. Tehát a formula minden nép körében általánosan elterjedt. Pál most azt mondja, hogy ha a közimádság során idegen nyelven beszélsz, amit a tudatlanok és az egyszerű emberek, akik között szólsz, nem értenek, nem lesz semmiféle közösségetek. És akkor imádságod vagy áldásmondásod már nem a közösségé. Miért? Mert – mondja Pál – senki sem teheti hozzá a maga *ámenjét* sem az imádsághoz, sem a zsoltárhoz, mivel nem érti azt. Am a pápisták azt, amit Pál határozottan elutasít, szent és törvényes intézménynek veszik. Ebből pedig jól látható bámulatos szemtelenségük, sőt, világos példa, amelyből megtudhatjuk, hogy milyen zabolátlanul grasszállhat a Sátán a pápás egyházban. Van-e ugyanis világosabb Pál szavainál: a tudatlanok nem vehetnek részt a közös imádságban, ha nem értik, amit mondanak? Van-e egyértelműbb tiltásánál: közösségben se áldást, se imádságot ne mondjanak, csak közérthető nyelven? Vajon a pápisták nem éppenséggel Pált teszik avatatlanná, amikor naponta azt teszik, amiről ő azt mondja, hogy nem szabad és nem lehet megtörténnie? S vajon nem Istent gyalázzák-e nyíltan, amikor a legnagyobb tisztelettel tartják meg azt, amit megtilt? Láthatjuk tehát, hogy a Sátán mennyire büntetlenül játszadozik velük. Abban pedig ördögi macacosságuk mutatkozik meg, hogy a figyelmeztetések ellenére sem tartanak bünbánatot, sőt, ezt a vaskos tévedést tűzzel-vassal védik.

18. *Hálát adok az én Istenemnek, hogy mindnyájatoknál jobban tudok nyelveken szólani, 19. de az egyházban inkább akarok öt értelmes szót mondani, hogy másokat is tanítsak, hogysem tízezer szót nyelveken. 20. Testvérek, a gondolkodásban ne legyetek gyermekek, hanem a rosszban legyetek gyermekek; a gondolkodásban pedig legyetek tökéletesek. 21. A törvényben írva van: idegen nyelven és idegen ajkakkal beszélek ennek a népnek, és így sem hallgatnak rám, mondja az Úr. 22. Ezért a nyelvek jel gyanánt vannak,*

³³Ἰησοῦ τοῦ Λογιῦ.

³⁴אמן.

nem azoknak, akik hisznek, hanem azoknak, akik nem hisznek, és viszont: a prófétálás nem a hitetleneknek, hanem a hívőknek van. 23. Ha tehát egybegyűlik az egész egyház, és mindenki nyelveken szól, és odajönnek a tudatlanok és a hitetlenek, nemde azt mondják, hogy örvöntők? 24. De ha mindnyájan prófétáltak, és bemegegy a hitetlen vagy a tudatlan, mindenkitől feddésben és mindenkitől ítéletben részesül, 25. és így szíve titkai nyilvánvalókká lesznek, és így arcra borulva imádni fogja Istent, hirdető, hogy bizonylyan Isten lakik köztetek.

18. *Hálát adok.* Mivel sokan becsmérelték mások erőnyeit, amelyekkel ők nem tudtak kitűnni, Pál, nehogy úgy tűnjék, hogy gonoszságból vagy irigységből kisebbíti a nyelveken szólás ajándékát, elejét veszi ennek a gyanúnak azzal, hogy mindenki fölé helyezi magát. Nézzétek – mondja –, egyáltalán nem kellene gyanakodva fogadnotok mondanómat, mintha csupán kicsinyelném azt, ami nekem nincs, mert ha a nyelveken szólásban kellene vetélkednünk, közületek senki sem mérhető hozzám. Mindazáltal, bár e tekintetben én nyugodtan hengegetnék, mégis többre tartom az építést. Pál tanításának tekintélyét nagymértékben növeli, hogy nem tolja előtérbe magát. Sőt, nehogy önteltnek tűnjék azzal, hogy magát a többiek fölé emeli, mindezt Istennek köszöni meg. Így a dicsekvést szerénységgel mérsékli.

19. *Inkább akarok öt szót.* Túlzást³⁵ alkalmaz, ha ugyan az öt szót nem akarod öt mondatnak venni. Miután pedig Pál, aki egyébként nagy-szerűen tudott volna kérkedni a nyelveken szólással, ám önként megtartóztatja magát ettől, és mindenféle látványoskodás nélkül csak az építést tartja szem előtt, most itt elítéli azoknak a duzzadó becsvágyát, akik magukat mutogatva, üres csengéssel-bongással kérkednek;³⁶ ugyanakkor az apostolnak teljes tekintélyét latba kell vetnie, hogy eltérítse őket ettől a hiúságtól.

20. *Testvérek, a gondolkodásban ne legyetek gyermekek.* Tovább megy, és rámutat, hogy a korinthusiak lázalmot kergetnek, amikor önként kérik a saját fejükre és mintegy egyedülálló jóként kívánják maguknak azt, amiről az Úr azt mondja, hogy akkor bocsátja el, amikor népét súlyos büntetésekkel akarja ostorozni. Micsoda örültség mohón és sóvárogva kívánni azt, amit Isten átoknak tekint! De ahhoz, hogy Pál gondolatát még jobban megértsük, meg kell jegyeznünk, hogy ez a mondat Ézsaiás kijelentéséhez kapcsolódik (Ézs 28,11), amit itt az előbbiekhöz hozzátold. És miután azok a magyarázók mindig elté-

³⁵Hiperbola.

³⁶Vö. ad 1Kor 13,1.

vedtek, akik nem ügyeltek a szövegösszefüggésre, holott az minden tévedést kizár, most először Ézsaiás igéjéről szólunk, s aztán térünk rá Pál szavaira. Az említett részben Ézsaiás keményen rátamad a tíz törzsre, akik hitványságokra aljasodtak le. Minden vigasztalása az volt, hogy Júda törzsében Isten még épségben megőrizte népét, de csakhamar ennek a törzsnek a megromlását is elsiratja, mégpedig fellette keservesen, mert semmi remény nem volt megjavulására. Isten nevében így szól: *kinek tanítsam a tudományt? Talán a csecsszopóknak? Az újszülötteknek?*³⁷ Ezzel azt jelzi, hogy éppannyira képtelen felfogni a tanítást, mint a szoptató csecsemők. Aztán ezt mondja: *törvényre törvény, tanításra tanítás, parancshoz parancs, utasításra utasítás, egy kevés ide, egy kevés meg oda.*³⁸ Ezekkel a szavakkal mintegy mímelve fejezi ki a restséget és a hanyagságot, amely fogva tartja őket, mintha ezt mondaná: teljesen fölöslegesen fáradozom, amikor tanítom őket, mert egyikük sem halad előre, lévén mérték felett tudatlanok, s ráadásul egyetlen szempillantás alatt el is felejtik mindazt, amit tartós fáradozással megtanítottam nekik. Következik továbbá: aki ehhez a néphez szól, az olyan, mint aki dadogó ajkakkal és idegen nyelven beszél. Ezt a lókust idézi Pál, jelezvén, hogy nagy vakság és esztelenség sújtja a népet, mert Isten beszédét éppúgy nem értik, mint a barbárokét, vagy mint azokét, akik addig nem hallott, ismeretlen szavakat dadognak – ez pedig rettenetes átok. Az apostol nem idézi betűről betűre a próféta minden szavát, számára elegendő a lókusra utalni ahhoz, hogy a megintett korinthusiak még jobban megfontolják azt. Amiről pedig azt mondja, hogy *meg van írva a törvényben*, az sem ellenkezik az általános gyakorlattal. A próféták szolgálata ugyanis nem volt független a törvénytől, sőt, a törvény magyarázói voltak, és egész tanításuk mintegy a törvény függelékének tekinthető. Ezért a Szentírás egésze törvény, egészen Krisztus eljövételéig. Ebből Pál itt így következtet: testvérek, óvakodjatok attól a gyermekségtől, amelyet a próféta anynyira szigorúan elítél, hogy tudniillik Isten szava gyümölcstelenül visszhangozzék füleitekben. Mivel pedig a számotokra felkínált próféciát elutasítjátok, és inkább az üres hangzások bódulatára vágytok, nemde ezzel önként vonjátok magatokra Isten átkát? Aztán, hogy a korinthusak ne mondassák, hogy a Szentírás másutt bezzeg dicséri a gyermeki lelkiületet,³⁹ Pál ennek is elejébe vág, és arra buzdítja őket, hogy a rosszaságban legyenek gyermekek, és ne az értelemben. Ebből arra következtethetünk, hogy ugyancsak szemérmetlenül járnak el

³⁷Ézs 29,9 – nem szó szerinti idézet.

³⁸Ézs 29,10 – értelmesező hivatkozás.

³⁹Vö. Mt 18,4.

azok, akik a tudatlanságot teszik meg a keresztyén egyszerűségnek. Pál azt akarja, hogy amennyire csak lehet, az összes hívő gondolkodása legyen tökéletes; a pápa viszont – mivel szamarakat könnyebb terelgetni, mint embereket – az egyszerűség ürügye alatt azt parancsolja övéinek, hogy maradjanak tudatlanok. Ebből összehasonlítható, hogy milyen a pápaság kormányzása, és mi felelne meg Krisztus rendelésének!

22. *Ezért a nyelvek jel gyanánt vannak.* Ezt a lókust kétféleképpen lehet magyarázni: a következtető névmás⁴⁰ vagy csak az előbbi mondatra utal, vagy általában az egész korábbi vitára vonatkozik. Ha szoros következtetésről van szó, az értelme ez lesz: lássátok meg, testvérek, hogy az, amire annyira mohón vágytok, nem Isten jótéteménye a hívők számára, hanem büntetés, amellyel a hitetleneken áll bosszút. Ebben az esetben Pál nem a nyelveken szólás állandó használatára utal, hanem mindössze azt érinti, ami egyszer megtörtént. Ha valaki azonban inkább az egész vitára akarná vonatkoztatni, egyáltalán nem szállnék vitába vele, bár az előbbi értelmezést sem ellenzem. Ha általánosan vesszük, akkor a jelentése ez lesz: a nyelveken szólás, mivel jelként, vagyis csodaként adatott, voltaképpen nem a hívőket célozza, hanem a hitetleneket. A nyelveken szólás haszna sokrétű volt: arra szolgált, hogy a nyelvek sokfélesége ne akadályozza meg az apostolokat abban, hogy az evangéliumot hirdessék az egész világon, tehát nem volt egyetlen nép sem, amellyel ne tudtak volna kapcsolatot létesíteni. Arra is szolgált, hogy a csodát látva a hitetlenek felinduljanak vagy elrettenjenek, mert ahogyan a többi csodának, ennek is az volt a célja, hogy engedelmességre készítse fel azokat, akik még távol voltak Krisztustól. A hívőknek, akik már elkötelezték magukat tanításának, nem volt szükségük többé ilyen felkészítésre. A korinthusiak tehát fonákul és nem a maga helyén beszéltek erről az ajándékról, mert mellőzték és félretették a próféciát, holott az sajátlag és kizárólag a hívőknek adatott, ezért ismerniük kellett volna; ők azonban a nyelveken szólásban semmi mást nem láttak, csak a csodát.

23. *Ha tehát egybegyűlik az egyház.* Mivel nem látták vétküket, mert ostoba és aljas kívánság tartotta őket megszállva, figyelmezteti őket, hogy a hitetlenek vagy a tanulatlanok csúfolódásainak teszik ki magukat, ha valaki a közösségükbe lépve csak azt hallja, hogy hangokat adnak ki, de nem beszélnek. Mert ugyan melyik tanulatlan ember ne ítélné eszelősöknek azokat, akik beszéd helyett üres hangokat hallatnak, és ilyen haszontalanságokkal töltik idejüket, holott azért gyűltek

⁴⁰őöte – ezért.

össze, hogy Isten tanítását hallgassák? Erős éle van ennek a mondatnak: ti csak tapsoljatok magatoknak, de a hitetlenek meg a tanulatlanok röhögnek majd rajtatok, hogy mennyire idétlenek vagytok. Egyszerűen, nem látjátok azt, ami a tanulatlanok és a hitetlenek előtt teljesen világos. Chrysostomus itt az alábbi kérdést teszi fel: ha a nyelveken szólás jel gyanánt adatott a hitetlenek számára, miért mondja Pál, hogy ki fogják nevetni? Válaszol: ez a jel azért van, hogy elbóduljanak, és nem azért, hogy okuljanak, vagy megjobbulván gyümölcsöt teremjenek. Mindazáltal – teszi hozzá – az gonoszságuk miatt van, hogy a jelet eszetlenségnek veszik.⁴¹ Ez a megoldás nekem nem tetszik, mert bármennyire megrendítheti a csoda a hitlent és a tudatlant, és bármennyire is tiszteli Isten ajándékát,⁴² attól még nem szűnik meg kinevetni és kárhozatni az ajándékkal való visszaélést, és így gondolkodik magában: mit képzelnek ezek, hogy fölöslegesen fárasztják itt magukat is, másokat is? Mit akarnak elérni azzal, hogy csak beszélnek, de semmit sem mondanak? Ezért Pál azt jelzi, hogy a hitetlenek és a tanulatlanok méltán fogják megvetni a korinthusiak eszetlenségét, bármennyire tetszelegenek is önmaguknak ezt művelve.

24. *De ha mind prófétálnak.* Amint korábban rámutatott, hogy tudniillik a hit háza népe⁴³ számára sokkal gyümölcsözőbb a hit prófétálása, mint a nyelveken szólás, úgy most azt tanítja, hogy ez az idegeneknek is hasznos. Ez a legerősebb érv a korinthusiak megcáfolására. Micsoda alávalóság lekicsinyelni azt az ajándékot, amely belül és kívül egyaránt a leghasznosabb, és görcsösen ragaszkodni máshoz, amely Isten háza népének fölösleges, az idegenekben pedig megbotráncozást vált ki?! Állítja: ennek a prófétálásnak az a gyümölcse, hogy a hitetlenek lelkiismeretét Isten törvényszéke elé idézi, és az isteni ítélet eleven érzékeltetésével annyira megrendíti, hogy aki annak előtte az egészséges tanítást magabiztosan megvetette, most arra kényszerül, hogy dicsóítsa Istent. Amúgy pedig sokkal könnyebben megértjük a lókust, ha összevetjük azzal, amely a Zsid 4,12-ben van: *Isten igéje élő és ható, élesebb minden kétélű kardnál, elhat a lélek és a szív, az ízületek és a velő megoszlásáig, megítéli a szív gondolatait.* Ugyanis mindkét helyen egyformán azt mondja, hogy Isten igéje hathatós, ámbar ott ez teljesebb és nyilvánvalóbb. Ami e jelen lókust illeti, így

⁴¹Chrysostomus, ad loc.

⁴²Kálvin kettőbontja Chrysostomus dialektikáját, és a következő versnél taglalja a második kérdést. Vö. Chrysostomus, ad loc.: *si enim infidelibus signum sunt linguae, quomodo dicat: si viderint eos linguis loquentes infideles, dicent eos insanire? et si prophetia non infidelibus, sed fidelibus quomodo ex ea lucrabitur etiam infidelis?*

⁴³Vö. ad 1Kor 5,12–13 (*domestici fidei* – vö. Gal 6,10).

már nem nehéz megérteni, hogy mit jelent megfeddetni⁴⁴ és megítélni.⁴⁵ Az ember lelkiismerete elbódul, és a saját elvetemültségét sem utálja meg, amíg a tudatlanság sötétje borul rá, tehát a hitetlenség olyan, mint az álomkór, amely eltompítja az érzékeket. Isten beszéde pedig behatol a lélek legtávolibb zugaiba is, mintegy világosságot ragyogtat fel, és szertefoszlatja a sötétséget, elúzi a halálos tespedtséget. Vagyis ekként megfeddi a hívőket, mert megértve, hogy Istennel van dolguk, lelkükben komolyan meg kell indulniuk és rendülniük. Hasonlóképpen meg is ítéltetnek, mert miután korábban, sötétséggel borítva, nem látták nyomorúságukat és hamisságukat, most, fényre állítván, arra kényszerülnek, hogy önmaguk ellen valljanak. Amikor azt mondja: feddésben és ítéletben részesül *mindenkitől*, azokat értsd rajtuk, akik prófétálnak, hiszen az imént ezt mondta: *ha mindnyájan prófétáltok*. Szándékosan használja ezt az egybefoglaló kifejezést (*mindenki*), hogy eltörölje a prófétálás iránti ellenszenvet. Megfeddi a hitetleneket, mondom, de nem úgy, hogy a próféta, akár véleményét elhallgatva, akár nyíltan kimondva, ítéletet hozna, hanem úgy, hogy a hallgató lelkiismerete a tanításból érti meg, hogy ítélet alá esik. Megítéltetik, mert magába száll, és magát megvizsgálván önismeretre jut az, aki korábban mit sem tudott önmagáról. Erre utal Krisztus alábbi mondása is: amikor a Lélek eljön, *megfeddi a világot a bűn tekintetében* (Jn 16,8). Pál ezután hozzáteszi: *szívének titkai nyilvánvalókká lesznek*, s ezzel – véleményem szerint – nem azt jelzi, hogy a többiek számára nyilvánvalóvá lesz, milyen ember volna ő, hanem inkább azt, hogy a lelkiismerete felocsúdik, s ráismer elvetemültségére, amely korábban rejtve volt. Chrysostomus itt is felveti a kérdést: hogyan illik a prófétálásra, hogy ennyire hathatós lenne a hitetlenek felrázására, ha Pál az imént még azt mondta, hogy a prófétálás nem nekik adatik? Meg is válaszolja: nem haszontalan jelként kapják, hanem okulásul. Én viszont úgy érzem, hogy egyszerűbben és ezért találóbban azt kell mondanunk: nem is a hitetleneknek adatott ez, akik elvesznek, és akiknek a szívét elvakította a Sátán, hogy ezt a tündöklő fényt ne lássák;⁴⁶ ezért jobban talál rá az, ami szorosan összefügg az Ézsaiás jövődölésében található mondással (Ézs 28,11), ahol a próféta a hitetlenekről beszél, akik között semmi haszna vagy eredménye nincs a prófétálásnak.

25. *Arcra borulva imádni fogja*. Egyedül csak az Isten ismerete képes megalázni a testi gőgöt. Erre pedig a prófétálás juttat el minket. To-

⁴⁴ ἑλέγχεται.

⁴⁵ ἀντικριθῆναι.

⁴⁶ Vö. 2Kor 4,3–4.

hát a prófétálás ereje és természete az, amely letaszítja az embert a fennhéjásból, hogy leborulva áldja Istent. Mindazáltal a prófétálás sokak számára fölösleges is, sőt, azt hallva még rosszabbak lesznek. De még Pál sem akarta ezt az erőt a próféciónak tulajdonítani, mintha mindig ezzel az eredménnyel járna, hanem inkább azt szerette volna jelezni, hogy mennyi haszon származik belőle, és miben áll a tiszte. Ezért nagy dicséret, hogy kikényszeríti a hitetlenekből a beismerést: Isten jelen van az övével, és fensége ragyog közösségük körében.

26. *Mit mondjunk tehát, testvérek? Valahányszor egybegyűltök, kinek-kinek van zsoltára, van tanítása, van nyelveken szólása, van kijelentése, van magyarázata; minden épülésre legyen.* 27. *Ha valaki nyelveken szól, kettő legyen, vagy legfeljebb három, mégpedig egymás után, és egy magyarázza meg.* 28. *Ha nincs magyarázó, hallgasson a gyülekezetben, vagy magához beszéljen és Istenhez.* 29. *A próféták közül pedig kettő vagy három beszéljen, a többiek ítéljék meg.* 30. *De ha az ott ülők közül másvalaki kap kijelentést, az első hallgasson el; 31. mindnyájan prófétálhattok egyenként, hogy mindenki tanuljon, és mindenki vigasztalást⁴⁷ kapjon.* 32. *És a próféta lelkék engednek a prófétáknak, 33. ugyanis Isten nem a zűrzavarnak, hanem a békességnek az Istene, miként a szentek mindegyik gyülekezetében.*

26. *Mit mondjunk tehát?* Itt olyan eljárást ajánl, amely gyógyír e rossz dolgokra. Először is, minden ajándéknak helye van, de rend és mérték szerint, aztán az egyház ne foglalkozzék hiábavaló és haszontalan gyakorlatokkal, hanem bármi történik, az építő legyen; mindazáltal első helyen az építésről szól, ekképpen: ha valaki ajándékot kapott, igyekezzék azt mindenki hasznára fordítani. Mert így kell a *kinek-kinek*⁴⁸ kifejezést feloldani, nehogy valaki egyetemes értelemben vegye, mintha egytől egyig mindenki valami hasonló kegyelemmel rendelkezett volna.

27. *Ha valaki nyelveken szól.* Most a sorrendet állítja fel, és megszabja a módot: ha azt akarják, hogy legyen nyelveken szólás, csak ketten beszéljenek, de legfeljebb hárman, többen ne, és ugyanakkor legyen jelen magyarázó is. Magyarázó nélkül a nyelveken szólásnak nincs semmi haszna, tehát nélküle ne szóljanak. Meg kell jegyezni, hogy a nyelveken szólást nem parancsolja, hanem csak megengedi, mert az egyháznak nincs terhére, ha nyelveken szólás nélkül marad, ha-

⁴⁷ Kálvin: *omnes consolationem accipiant*; Vulgata: *omnes exhortentur*. Lásd magyarázatánál.

⁴⁸ ἑκάστῳ. *uniquibusque*. Kálvin értelmezésében fordítva kellene visszaadni: nem mindenkinek van zsoltára, tanítása stb.

csak éppen nem segédeszköze a prófétálásnak, amelyen manapság a héber és a görög nyelv; megengedi, nehogy úgy tűnjék, mintha el akarná zárni a hívők gyülekezetétől a Lélek valamelyik kegyelmi ajándékát. Mindazáltal, úgy tűnik, ez ugyanúgy ellenkezik a józan ésszel, mint az, amit korábban mondott, hogy tudniillik a nyelveken szólás, mint jel, a hitetlenekre is tartozik.⁴⁹ Válaszolok: bár a csodák tulajdonképpen a hitetlenekért adattak, ebből mégsem következik, hogy ne tartoznának voltaképpen a hívőkre is. Ha úgy értjük, hogy a nyelveken szólás jelként adatott a hitetleneknek, ahogyan Ézsaiás igéi mondják,⁵⁰ akkor Pál itt másféle eljárást szab meg. Mert a nyelveken szólást csak úgy engedélyezi, ha magyarázatot fűznek hozzá, hogy semmi ne maradjon homályban. Egyszóval, a lehető legjobb módon javítja ki a korinthusiak hibáját, amikor nem utasítja el Isten egyik ajándékát sem, hogy minden jótéteménye megnyilvánulhasson a hívők között, de mértéket szab, nehogy Isten dicsőségének a helyébe befészkelődjék a nagyravágyás, nehogy a kevésbé fontos ajándékok föltartóztassák a fontosabbakat, és ehhez enyhítésként hozzáteszi: ne legyen gyümölcstelen, üres magamutogatás.

28. *Önmagához beszél és Istenhez.* Élvezze a maga ajándékát – mondja – a saját lelkiismeretében, és adjon hálát Istennek. Azt, hogy *önmagához és Istenhez beszél*, így magyarázom: hálaadással vegye tudomásul önmagában a neki adott kegyelmi ajándékot, és élvezze azt magánosan, ha nincs helye annak, hogy közzétegye. Pál ugyanis szembeállítja ezt a titokban való beszédet, illetve azt, amit nem enged az egyház nyilvánosságába.

29. *A próféták közül kettő vagy három.* A prófétálásnak is mértéket szab, mert az, amiből sok van – ahogyan mondani szokták –, zavart szül.⁵¹ És hogy ez igaz, azt a mindennapi tapasztalat mutatja. Annyira mégsem csökkenti le a számukat, mint a nyelveken szólás esetében, mert itt azért nincs olyan nagy veszély, ha hosszabb ideig foglalkoznak a prófétálással, sőt, még jó is ez a folyamatosság, ám Pál figyelembe veszi azt is, hogy mit képes elhordozni az emberek erőtlensége. De marad még a kérdés, hogy miért határozza meg ugyanannyiban a prófétálás és a nyelveken szólás számát, még ha az utóbbihoz hozzáteszi is ezt: *legfeljebb*,⁵² hiszen ha a nyelveken szólás kevésbé hasznos, kétségtelenül úgy illik, hogy kevesebbszer gyakorolják? Válaszolok: a nyelveken szólásban, ahogyan Pál érti, benne van a prófécia is, mert

⁴⁹Vö. 1Kor 14,22.

⁵⁰Vö. ad 1Kor 14,21.

⁵¹Vö. *Arisztotelész*, Politika 7A.

⁵²τὸ πλεονεξον.

a nyelvek vagy a vallás kérdéseinek kifejtésre adattak, vagy imádkozásra. Az első esetben a magyarázó állt a próféta helyén, ez volt a fő és gyakoribb eljárás. Pál mindössze azért szabja meg mértékét, nehogy megutálják és értékét veszítse, és nehogy a kevésbé képzetek elrabolják a szólás helyét és lehetőségét a képzetebbektől. Azt akarta ugyanis, hogy akiket a szólás tisztére kijelölt, valóban a válogatottak közül legyenek, és az egyház közös akaratával legyenek felszentelve. Senki sem hajlamosabb erőszakosan előretolakodni, mint az, akit épphogy megérintett valami középszerű tudomány, úgyhogy igaz a mondás: vakmerő tudatlanság! Pál ennek a rossznak akarta elejét venni, amikor kettőre vagy háromra bízta a szólás tisztét.

A többiek ítéljék meg. Hogy ne adjon alkalmat panaszra másoknak, mintha el akarná nyomni és el akarná temetni közöttük Isten ajándékát, megmutatja, hogyan lehet még hallgatva is élni az ajándékkal az egyház javára: fontolják meg, amit mások mondanak. Az ugyanis nem mindennapi haszon, ha az ítéletalkotásban jártasak nem szenvedhetik el, hogy a Sátán koholmányai megrontsák az egészséges tanítást, vagy másféle haszontalan fonáságok fertőzzék meg azt. Pál tehát arra hívja fel a figyelmet, hogy a többi próféta akár hallgatva is hasznára lehet az egyháznak. Mégis képtelenségnek tűnhet emberek ítéletére hagyni Isten tanítását, amelynek vitán felül kell állnia. Válaszolok: Isten tanítása nincs alávetve az emberi cenzúrának; csupán annyit állít, hogy Isten Lelkével vizsgálják meg, vajon Isten ígéje-e az, amit hirdetnek, vagy csak az emberi koholmányokat díszítik e címmel, mint hamis ürüggyel, ahogyan csakhamar még egyszer kijelenti.⁵³

30. *De ha másvalaki kap kijelentést.* A másik haszon pedig az, hogy amennyiben számukra is adódik alkalom, nyitva előttük is az út, ezért senkinek nincs oka többé panaszkodni, hogy a Lélek meg volna kötve, vagy az ő szája be lenne tömve. Ugyanis mindenkinek alkalmat és szabadságot hagy arra, hogy szóljon, ha a helyzet úgy kívánja, de senki ne rontson előre alkalmatlan időben, elragadtatva magát, mit sem törődve azzal, hogy mire van szükség. Mértéktartást követel meg mindenkitől: ki-ki engedjen a másoknak, ha valami jobbat hoz elő. A Lélek szabadsága végül is az, hogy senki se fecsegjen a saját kedvére, hanem a legnagyobbtól a legkisebbig mindenki alkalmazza magát a rendhez, és az egyetlen Lelket hallgassa, bárki ajkával is beszéljen.⁵⁴ A kijelentés bizonyosságáról rögtön szólunk.

⁵³Vö. Imt. 4.8.9; 4.9.13.

⁵⁴Vö. Imt. 4.1.13.

31. *Mindnyáján prófétálhattok egyenként.* Először is, amikor azt mondja: *mindnyáján*, ebbe nem érti bele az összes hívőt, hanem csak azokat, akik megkapták ezt az ajándékot; továbbá, nem azt jelzi, hogy mindenkinek egyforma szerepet kell adni, hanem aszerint, hogy mi szolgálja a nép javát, ki-ki gyakrabban vagy ritkábban emelkedjen szólásra. Mintha azt mondaná, hogy senkit se kárhoztassanak folytonos tétlenségre, hanem egyszer ezeknek, aztán azoknak adjanak lehetőséget a szólásra. Hozzáteszi: hogy *mindnyáján* tanuljanak, amely bár az egész népre vonatkozik, azért a prófétákra is tartozik, és Pál itt voltaképpen rájuk is utal. Az ugyanis nem lesz soha jó tanító, aki nem bizonyul tanulékonynak, és nem áll készen mindig a tanulásra. Hiszen nincs olyan ember, aki egymaga annyira tökéletesen bővében lenne a tanításnak, hogy ne okulhatna abból, hogy meghallgat másokat. Tehát mindenki úgy vállalja a tanítói tiszteletet, hogy ne vonakodjék, vagy ne essék nehezére ugyanakkor tanulónak is lennie, ha éppen másoknak adatik meg, hogy az egyházat építsék. Másodszor ezt mondja: *hogy mindenki bátorítást kapjon.* Ebből pedig arra kell következtetni, hogy Krisztus szolgálói között nem lehet irigység, sőt, inkább szívből kell örülniük, hogy nemcsak ők tűnnek ki, hanem társaik is vannak, akik ugyanazokat a kegyelmi ajándékokat kapták meg. Ilyen érzés volt Mózesben is a szent történet szerint, mert amikor a szolgálója ostoba féltékenységből haragra lobbant, méltatlankodva azon, hogy másoknak is megadatott a prófétálás ajándéka, Mózes megfeddte őt, mondván: bárcsak velem együtt Isten egész népe részese lehetne ennek a kitüntetésnek (4Móz 11,28k). És valóban, nagy vigasztalás a kegyes szolgák számára, ha ők, akik Isten Lelkének eszközei, azt látják, hogy a Lélek másokban is munkálkodik; bizony, nem kis megerősítést vesznek ebből. Vigasztalás az is, hogy Isten igéjének terjesztését szolgálja, ha sokan vannak a szolgák és a tanúságtevők. Amúgy, miután a *παρκαλεῖσθαι* kifejezés jelentése – amit Pál itt használ – kétértelmű, így is lehetne fordítani: hogy buzdítást kapjanak. S elég jól talál is, hiszen nemegyszer hasznunkra van, ha másokat is meghallgatunk, hogy ettől még jobban felbuzduljunk kötelességünk végzésére.

32. *És a próféta lelkek.* Már csak ezért is szükséges, hogy váltogassák egymást, mert olykor megtörténhet, hogy valamelyik próféta tanításában a többi valami kifogásolnivalót talál. Helytelen – mondja –, ha valaki kivonja magát a bírálathoz. Így történhet meg, hogy közös megegyezés alapján a szólás néha olyanhoz került az ott ülők közül, aki addig hallgatott. A lókuszt egyesek helytelenül úgy értelmezték, mintha Pál ezt mondaná: az Úr prófétái nem olyanok, mint azok a megszállottak, akik – miután eltöltötte őket az *ἐνθουσιασμός* – meg-

szűnnek a maguk urai lenni.⁵⁵ Igen, Isten prófétái sosem voltak eszesmentek, de ennek most éppenséggel semmi köze ehhez a lókushoz. Pál ugyanis azt jelzi itt – amint már mondtam –, hogy senki sem mentesülhet a többiek ítélete alól; tehát hallgassanak meg mindenkit, de azzal a feltétellel, hogy tanítását viszont vizsgálat alá vonják. De ez nincs minden nehézség nélkül, mert az apostol kijelenti, hogy a próféta lelkek engedelmeskednek. Ha ugyanis ajándékokról van szó, akkor hogyan ítélik meg az emberek a prófétálást, amelyet a Szentlélek ad, mi több, magát a Lelket? Hiszen ezen az alapon Isten igéjét vetné vizsgálat alá, holott azt a Lélek jelenti ki. Szükségtelen bizonygatni, hogy ez a felvetés mennyire méltatlan, ez egyből nyilvánvaló. Ennél is inkább, hogy szó sincs itt sem a Lélek, sem az Isten igéje elbírálásáról. Azt mondom, hogy a Szentlélek fensége csorbíthatatlanul megmarad, a Lélek mindent megítél, és senkitől sem ítéltetik meg;⁵⁶ megmarad Isten igéjének a tekintélye is, így minden vita nélkül fogadják el, mihelyst átadatott. Akkor mi esik vizsgálat alá? – kérdezhetnéd. Válaszok: ha nyilvánvaló, hogy valaki teljes kijelentést kapott, az a maga ajándékával együtt biztosan fölötte áll minden vizsgálatnak. Ahol teljes a kijelentés, ott nincs mit vizsgálat alá vetni; de miután Isten meghatározott mérték szerint kinek-kinek úgy adja a Lelket, hogy még a legnagyobb bőségben is mindig hiányzik valami, nem csoda, ha senki sem jut fel olyan magasra, hogy mindenki mást lenézessen, és ne legyen szüksége semmiféle megítélésre. Most már láthatjuk, hogy a Szentlélek bármiféle sérelme nélkül miképpen lehet ajándékait megvizsgálni; sőt, ahol nincs megrovásra méltó dolog, mindent szemügyre véve kiderül, hogy még ott is van valami, amit finomításra szorul. A lényeg tehát ez: az ajándékot úgy kell vizsgálat alá vetni, hogy bármit is mondanak, mérlegeljék a próféták, vajon Isten Lelkétől származik-e, mert ha bebizonyosodott, hogy szerzője a Lélek, nincs tovább miért bizonytalankodni. További kérdés azonban, hogy mi legyen a vizsgálat szabálya. Erre a kérdésre részben Pál szavaival lehet válaszolni, aki a Róm 12,6-ban a próféciaát a hit szabályához köti, de ami a megítélését illeti, nem kétséges, hogy ezt Isten igéjének és Lelkének kell irányítania, hogy csak azt fogadják el, amiről kiderül, hogy Istentől van, és semmit se vessenek el, csak igéje által, egyszóval: egyedül Istent illeti meg a döntés ebben az ítéletben, az emberek pedig legyenek ennek kihirdetői. Pálnak e lókusából következtetni lehet arra is, hogy a lelki javak milyen csodálatos bőségével és változa-

⁵⁵ ἐνθουσιασμός. (isteni) ihlet, elragadottság. Vö. *Platón*, *Timaios* 71c. Vö. *Aquinói*, ad loc.

⁵⁶ Vö. ad 1Kor 2,15.

tosságával virágzott a korinthusi egyház. Voltak prófétai közösségek, tehát megoszthatták egymás között a munkát.⁵⁷ Oly bőséggel volt ott ajándék, hogy némelyik még túl is áradt. És mit látunk most? A magunk szűkösségét, sőt koldusszegénységét, de ez jogos büntetés, ez a mi hálátlanságunk megérdemelt jutalma. Isten gazdagsága ugyanis kimeríthetetlen, jósága nem csappant meg, de mi sem méltók nem vagyunk arra, amikkel megajándékoz, sem jószívűségét nem vagyunk képesek felfogni. Világosságból és tanításból több mint elég van, csak ne hiányozzék a kegyességre való igyekezet és a gyümölcs, amely ebből származik.

33. *Ugyanis Isten nem a zűrzavarnak.* Hozzá kell érteni: „a szerzője”, vagy valami hasonlót.⁵⁸ Nagyon hasznos mondat, amely megtanít, hogy Istent nem szolgálhatjuk másképpen, csak ha szeretjük a békét, és törekszünk is rá. Ahol tehát civakodó szenvedély honol, ott biztosan nem Isten uralkodik. De milyen könnyű ezt kimondani! Milyen könnyen szónokol erről mindenki! Közben pedig sokan a semmiért tülekednek; vagy felkavarják az egyházat, mert mindenképpen ki akarnak tűnni, és szeretnének valakinek látszani. Ne feledjük tehát, hogy Krisztus szolgálóinak megítélésük ezt az ismertetőjegyet kell keresnünk: vajon a békét és az egyetértést szolgálják-e, és magukat szelíden viselve, amennyire tőlük telik, kerülnek-e az összetűzéseket? Mindazáltal olyan békességet értünk ez alatt, amelynek köteléke Isten igazsága. Mert ha istentelen tanítások ellen kell harcolnunk, még akkor is ki kell tartanunk a küzdelemben, ha az ég és a föld egybe szakad is. Igen, mindenekelőtt arra kell törekednünk, hogy Isten igazsága viszálykodás nélkül állhasson meg, de ha a hitetlenek szembe szegülnek, nekünk is ellen kell állnunk, s nem szabad félnünk attól, hogy a viharért minket hibáztatnak. Mert átkozott béke az, amelynek biztosítéka az Istentől való elpártolás, és áldott az a harc, amellyel Krisztus országát kell megvédeni.

Ahogy a szentek mindegyik gyülekezetében. Az összehasonlítás⁵⁹ nemcsak az előbbi, hanem az egész korábbi leírásra vonatkozik, mint ha ezt mondaná: eddig semmi olyat nem parancsoltam nektek, amit ne gyakorolnának az összes egyházban, és így fennmarad közöttük a béke. Éljetek ti is azzal, amit más egyházak már tapasztalatból üdvös-

⁵⁷ A francia változat pontosít: *pour ordonner a chacun son tour de parler*: megszabják, ki mikor kerüljön sorra a szólással.

⁵⁸ ὁ ἄνθρωπος ἐστὶν ἀκαταστάτος, ὁ ὄρεῖ. ἀλλὰ τίποτις. A görög mondat állítmányát (ἐστὶν) hagyományosan (Vulgata, Ambrosiaster) az *actor* (szerző) szóval oldják. Kálvin erre utal.

⁵⁹ ὡς *quemadmodum*.

nek és a béke megőrzése végett felette hasznosnak találtak. A *szentek* szót kifejezett nyomatékkal használja, mintegy lemosva ezzel a szégyenbélyeget a helyesen megszervezett egyházakról.

34. *Asszonyaitok hallgassanak az egyházakban.* Nincs ugyanis megengedve nekik, hogy beszéljenek, hanem legyenek engedelmesek, ahogyan a törvény is mondja. 35. *Ha pedig tanulni akarnak valamit, kérdezzék meg otthon a férjüket.* Illetlen ugyanis az asszonyokra nézve, ha az egyházban beszélnek. 36. *Vajon töletek eredt-e⁶⁰ Isten beszéde, vagy egyedül hozzátok érkezett-e el?* 37. *Ha valaki úgy gondolja, hogy ő próféta vagy lelki ember, vegye eszébe, hogy amiket írok, azok az Úr rendeletei.* 38. *Aki nem akarja tudni, ne tudja.* 39. *Ezért, testvérek, törekedjete a prófétálásra, és a nyelveken szólást ne tiltsátok.* 40. *De mindenek illően és rendben történjenek.*

Látható ebből, hogy a korinthusiak egyházát az a véték is beszenyeyezte, hogy a szent egybegyülekezésen az asszonyi fecsegésnek is helyet adtak, vagy még inkább teljesen szabadjára eresztették. Pál tehát a tanítás és a prófétálás tekintetben tiltja meg nekik a nyilvános megszólalást. Ezt pedig a szabályszerűen működő egyházra értsd, vagyis ahol az egyház állapota rendezett. Mert előállhat olyan szükséghelyzet is, amikor asszonyi szó kell, de Pál itt csak arra tekint, hogy mi illik a szabályszerűen felépített gyülekezetben.

34. *Legyenek engedelmesek, ahogyan a törvény is mondja.* Mi köze van e jelen tanításhoz az engedelmisségnek, amelyre a törvény kötelezi az asszonyokat? Mert mi akadály annak – kérdezhetné valaki –, hogy bár alá vannak vetve, mégis tanítsanak? Válaszolok: a tanítás tiszte kormányzó tisztség az egyházban, ezért ellentétben áll az alávetettséggel. Mert micsoda illetlenség volna, hogy az, aki alá van vetve egy tagnak, az egész test élén álljon? Pál tehát az összeférhetlenségből⁶¹ veszi az érvt: ha az asszony alávetett, akkor nem kaphat felhatalmazást a nyilvános tanításra. És bizony, bárhol érvényben tartották ezt a természetes illemt, ott az asszonyok mindig is ki voltak zárva a közszolgálatból. A közfelfogás is azt tartja, hogy az asszonyuralom⁶² gonosz és ocsmány. Sőt, bár Rómában egykor meg volt engedve nekik, hogy a törvénszéken vádat emeljenek, Gaia Afrania⁶³ szemtelensége

⁶⁰ Lásd magyarázatánál.

⁶¹ A retorikai/dialektikai alakzatot (*argumentum a repugnantibus*) fordítottuk így.

⁶² *Gynococralia* γυναικοκρατία.

⁶³ Gaia Afrania (Kr. e. I. sz.), Licinius Buccio szenátor felesége, hírhedt bíróbíró. Rá hivatkozva tiltották meg az asszonyoknak, hogy bírót (*praetor*) elé vihessenek magánpanaszukat.

miatt ezt is megtiltották nekik. Pál érvelése viszont egyszerű: a tanítás hatalma idegen az asszonyi szereptől, mert ha tanít, a férfiak élén áll, holott úgy való, hogy engedelmeskedjen.

35. *Ha pedig tanulni akarnak valamit.* Nem akarja, hogy úgy tűnjék, mintha ezzel megvonná az asszonyoktól a tanulás lehetőségét, ezért azt parancsolja, hogy ha valamely dologra nézve kétségük támad, magánúton érdeklődjenek, hogy ne keltsenek nyilvános vitát. Bár *férjeket* említ, nem tiltja, hogy szükség esetén magukat a prófétákat keressék meg, ugyanis nem mindegyik férj alkalmas választ adni; de mivel itt a külső rendről beszél, elég megjegyezni azt, ami illetlenség, hogy őrizkedjenek tőle a korinthusiak. Mindeközben a bölcs olvasó fontolja meg, hogy Pál itt köznapi és közömbös dolgokról beszél, s ezek közül semmi sem tilalmas, csak ami az illendőséggel és az építéssel ellenkezik.

36. *Vajon tőletek eredt-e?* Ez már valamivel keményebb feddés, de azért szükséges, hogy visszanyesse a korinthusiak kevélységét. Módfellett meg voltak elégedve önmagukkal, nem viselték, hogy akár őket, akár dolgaikat bármiféle tekintetben megbírálják. Azt kérdi tehát, hogy vajon egyedül ők keresztyének a világon, sőt, vajon velük kezdődött és végződik minden? Vajon tőletek származik-e Isten ígéje? – kérdezi. Vagyis: vajon belőletek ered-e? Vajon veletek fejeződik is be, és nem terjed tovább?⁶⁴ A figyelmeztetés arra int, hogy ne tetszelegjenek maguknak a saját találmányaikkal vagy szokásaikkal, másokat tekintetbe sem véve. Az általános tanítás tehát ez: egyetlen egyház se forduljon önmagába, másokat mellőzve, hanem inkább mindegyik kölcsönösen nyújtson jobbot egymásnak, hogy ekként ápolják egymással közösségüket, és valahányszor úgy kívánja az egyetértés, alkalmazkodjanak egymáshoz. De itt felvetődik a kérdés, hogy ha valamelyik egyház időben megelőzi a másikat,⁶⁵ vajon az intézményeit is rákényszerítheti-e arra? Úgy tűnik ugyanis, mintha Pál szavai ezt sugallnák. Például: a jeruzsálemi egyház, amely mindegyiknek anyja volt, mert innen terjedt szét az Úr ígéje, vajon ez okán kiváltságot igényelhet-e magának, hogy az összes egyházat utánzásra kényszerítse? Válaszolok: Pál itt nem örök érvényű érvet használ, hanem olyat, ami sajátosan talál a korinthusiakra, ahogyan általában szokta, tehát inkább a személyeket veszi figyelembe, mint magát a dolgot. Ezért nem következik szükségszerűen, hogy a később alakult egyházakat mindenben hozzá kell idomítani azokhoz, amelyeket korábban alap-

⁶⁴Vö. *Erasmus*, Paraph. ad loc.; *Bullinger*, ad loc.

⁶⁵A francia változat szerint: *et est plus ancienne*.

tottak. Még maga Pál sem érezte kötelezőnek magára nézve azt a szabályt, hogy a Jeruzsálemben elfogadott szertartást rátukmálja a többi egyházra. Távozzék hát a nagyravágyás, távozzék a hajthatatlanság, távozzék a kevélység és a mások megvetése; viszont lépjen előre az építésre való törekvés, a mértékletesség és a bölcsesség, és akkor az eltérő szertartások közepette sem lesz ok a feddésre. Tartsuk hát észben, hogy itt a korinthusiak fennhőzését rója meg, akik csak magukkal törődtek, és semmibe vették a korábban létrejött egyházakat, holott az evangéliumot azoktól kapták, de nem akartak alkalmazkodni azokhoz sem, akikhez tőlük áradt ki az evangélium. Ó, bárcsak a mi időnkben sem lenne Korinthus, sem e vétek, sem más romlás tekintetében, de sajnos azt látjuk, hogy barbár emberek, akik soha sem ízeltek meg az evangéliumot, mennyire feldúlják a kegyes egyházakat, amikor a saját törvényeiknek akarnak zsarnoki módon érvényt szerezni.

37. *Ha valaki úgy gondolja.* Íme, a példa az ítéletre, amelyet korábban a prófétáknak ajánlott, vagyis: amiről meggyőződtek, hogy Istentől van, azt fogadják el. Nem azt parancsolja nekik, hogy vizsgálják meg, mintha kétséges dolog lenne, hanem úgy öleljék magukhoz, mint ami biztosan Isten ígéje, mivel fel fogják ismerni, hogy Isten ígéje, ha helyes ítéletet hoznak. Azt pedig apostoli tekintélyének tulajdonítja, hogy előírhatja nekik, miképpen kell ezt megítélniük. Nagyobb önbizalomra vall az, amit folytatásképpen hozzátesz: *aki nem akarja tudni, ne tudja*. Pál megengedhette ezt, mert meg volt győződve, hogy Istentől kapta a kijelentést, és ezt a korinthusiaknak is tudniuk kellett, ezért úgy kellett tekinteniük rá, mint az Úr apostolára. De ugyanezt mégsem állíthatta magáról mindenki, vagy ha ezt állította, méltán tette magát nevetségessé dicsekedésével, mert ennek a bizonyosságnak csak ott van helye, ahol valóban megáll az, amit szájjal hirdetnek. Pál igazán kijelenthette, hogy az általa adott parancsolatok az Úrtól származnak, miközben ugyanezt sokan csak hamisan állíthatták magukról. A fő cél itt az, hogy nyilvánvalóvá legyen: ő, aki nem kényszerül beállni a sorba, a Szentlélek indítására szól, nem a saját elképzelése szerint. Aki tehát a Szentlélek tiszta eszköze, Pállal együtt teljes biztonsággal kijelentheti, hogy nem próféta és nem lelki ember az, aki tanítását visszautasítja; ezt pedig teljes joggal mondhatta is, aszerint, ami a levél elején található: a lelki ember mindent megítél.⁶⁶ De itt ezt a kérdést is fel lehet tenni: hogyan jelentheti ki Pál, hogy ezek az *Úr rendeletei*, amikor egyikről sincs tanúságtétel az Írásokban? Aztán felvetődik a másik kérdés is: ha az Úr rendeletei, akkor meg kell tartani

⁶⁶Vö. ad 1Kor 2,15.

őket, és a lelkiismeretet is megkötik – holott ezek itt csak a közösség rendjét érintik, s megtartásuk nem feltétlen szükségszerűség. De Pál az mondja, hogy csak olyasmit ír elő, ami egyezik Isten akaratával. Mert őt Isten ruházta fel tanácsával, hogy a külső dolgok tekintetében ezt a rendet ajánlja Korinthusban és másutt; nem azért, hogy valami sérthetetlen törvény legyen, mint ami Isten lelki tiszteletére vonatkozik, hanem azért, hogy Isten minden gyermeke számára hasznos formát adjon, s mint ilyen, nem hanyagolható el.

38. *Aki nem akarja tudni.* A régi fordítás így hangzik: „aki tudatlan, legyen tudatlan”,⁶⁷ de ez helytelen. Pál ugyanis a civakodók kapaszkodóját akarta elvenni, akik azzal az ürüggyel nem akartak véget vetni a vitatkozásnak, hogy vizsgálatot végeznek, mintha valami nem volna világos. Azt mindenképpen jelzi, hogy általában nem törődik azokkal, akik kétséget támasztottak az általa mondottakkal szemben. Mintha ezt mondaná: aki nem vesz tudomást [arról, amit mondok], annak a tétovázásával nem töltöm időmet, mert tanításom bizonyossága attól még nem szűnik meg. Éljen boldogul, bárki is legyen, de ti mindazonáltal bízzatok Krisztusban, aki általam szól. Summa: jelzi, hogy a kételkedők, a veszekedők és a vitázók kérdései semmivel sem csökkentik az egészséges tanításnak és e tanítás igazságának a tekintélyét, amely biztos a hívők számára. Ugyanakkor arra is figyelmeztet, hogy a tétovázásuk nem akadályozhat meg minket. De ezt a lelki emelkedettséget, amely az emberek minden ítéletét megveti, megbizonyosodott igazságra kell építeni. Ahogyan tehát fonák meggondolatlanság lenne az egyszeri véleményt makacsul védelmezni, és minden másnak ellentmondani, vagy merészen kitartani mellette, miközben mások tétováznak, úgy mihelyt megbizonyosodtunk, hogy Isten szól, bátran lépünk át minden emberi akadályon és minden korlátot.

39. *Ezért, testvérek.* A fő kérdés konklúziója: a prófétálást minden más ajándék elé kell helyezni, mert mindegyik közül ez a leghasznosabb, de azért a többit sem kell elhanyagolni. De figyeljük meg, hogyan mondja. Jelzi ugyanis: a prófétálás méltó arra, hogy mindenki versengve és forrón vágyódjék rá, közben pedig arra buzdít, hogy a mások ritkább ajándékát, amelyet nem kívánnak épp ennyire, ne irigyeljék, sőt, minden nagyravágyást félretéve, mutassanak tisztelet iránta.

40. *Mindenek illően és rendben.* Általánosabb következtetés, amely nemcsak az egész helyzetet foglalja magában röviden, hanem annak

⁶⁷ *εἰ δὲ τις ἀγνοεῖ, ἀγνοεῖτω.* Vulgata: *Si quis autem ignorat, ignorebitur*; Kálvin: *si quis autem ignorat, ignoret*. Kálvin III inkább Theophylactus megoldását követi.

egy részét is; sőt, olyan szabály ez, amelyhez a külső igazgatás tekintetében mindennek igazodni kell. Mivel a szertartásokról csak esetenként értekezett, most mindent itt akar rövid summázatban összefoglalni: szolgálják az illendőséget, és kerüljék a rendetlenséget. Ez a mondat megmutatja, hogy a korábbi parancsolatokat nem szükségszerűséggé akarta rákényszeríteni a lelkiismeretre, hanem úgy, mint amelyek az illendőséget és a békét szolgálják. Ebből – amint mondtam – azt az örök érvényű tanítást vehetjük, amelyet az egyházkormányzatnak szem előtt kell tartania. Az Úr azért adott nekünk szabadságot a külső szertartásokban, nehogy azt gondoljuk, hogy tisztelete azokba volna belezárva. De eközben mégsem engedett nekünk csapongó és zabolátlan szabadosságot, hanem – hogy úgy mondjam – korlátokkal vett körül, vagy legalábbis úgy szabályozta a nekünk adott szabadságot, hogy végső soron csak igéjéből tudhatjuk meg, mi a helyes. Ha ezt a lókust helyesen értelmezzük, megmutatja a különbséget a pápa zsarnoki rendeletei és a kegyes egyházak törvényei között: az előbbieket iszonyú szolgaságba döntik a lelkiismeretet, az utóbbiakban fegyelem és rend van.⁶⁸ Sőt, ebből rögtön még azt a következtetést is levonhatjuk, hogy a kegyes egyházak törvényeit nem kell emberi hagyományoknak tekinteni, mert alapjuk az említett általános parancs, nyilvánvaló jóváhagyásuk pedig mintegy magának Krisztusnak a szájából származik.

⁶⁸ Vö. I Tim. 2,8-9; 3,20,29; 4,10,27.

TIZENÖTÖDIK RÉSZ

1. *Értésetekre adom, testvérek, az evangéliumot, amelyet hirdettem nektek, amelyet be is fogadtatok, amelyben álltok is, 2. amely által üdvösségetek is van, ha úgy is tartjátok,¹ ahogyan azt hirdettem, hacsak nem hiába hisztek. 3. Mindenekelőtt azt adtam át nektek, amit én is kaptam, hogy Krisztus meghalt a mi bűneinkért az Írások szerint, 4. és hogy eltemették, és hogy feltámadt a harmadik napon az Írások szerint. 5. És hogy látta² őt Kéfás, aztán a tizenkettő, 6. utána látta őt több mint ötszáz testvér egyszerre, akiknek többsége³ ma is él, néhányan pedig elaludtak. 7. Aztán látta őt Jakab, utána mind az apostolok, 8. végre pedig mindenki után, mintegy koraszülött,⁴ én is láttam.⁵ 9. Én ugyanis a legkisebb vagyok az apostolok közül, sőt, nem is vagyok alkalmas arra, hogy apostolnak neveztessem, mivel üldöztem Isten egyházát. 10. De Isten kegyelméből vagyok az, aki vagyok, és kegyelme, amelyet nekem is adott, nem volt hiábavaló, hanem többet dolgoztam, mint azok mind, de nem én, hanem Isten kegyelme, amely velem volt.*

1. *Értésetekre adom.* Most új érvet hoz fel, mégpedig a feltámadásból, amelynek hitét néhány hitetlen szédülta a korinthusiak között. Nem tudni, hogy vajon csak a test végső feltámadásában kételkedtek-e, vagy a lélek halhatatlanságában is. Annyit azért tudunk, hogy a feltámadásról különféle tévedések keringtek: a filozófusok némelyike ugyan vitatkozott arról, hogy a lelkek halhatatlanok, a test feltámadása azonban egyiküknek sem jutott eszébe. A szadduceusok pedig ennél is vaskosabb dolgot állítottak, semmivel sem törődve, csak a jelen élettel, sőt, úgy gondolták, hogy az ember lelke pusztán lehelet, minden lényeg nélkül. Tehát nem eléggé egyértelmű – mint már mond-

¹ Tenetis – κατέχετε.

² ὄφθη Κηφᾶ – Vulgata: visus est Cephae; Kálvin: visus fuit Cephae.

³ ἔξ ὧν οἱ πλείονες μένουσιν – Vulgata: quibus nulli manent; Kálvin: quibus plures manent.

⁴ ἔκτρομα.

⁵ Kálvin részben a Vulgata fordítására támaszkodik. A magyarázó részben azonban mind a maga, mind a Vulgata megoldásától eltér. Vulgata: novissime autem omnium tanquam abortivo, visus est et mihi; Kálvin: postremo cetero omnium, velut abortivo, visus fuit et mihi; a magyarázó résznek: postremo mihi tanquam abortivo.

tam –, hogy a korinthusiak vajon akkora esztelenségbe estek volna, hogy minden hitüket megtagadták a jövő élet felől, vagy csupán csak a test feltámadását tagadták, mert az érv, amelyet Pál használ, azt sugallja, hogy a szadduceusok lázbeszéde felette lenyűgözte őket. Például ezt mondja: mit használ megkeresztelkedni a halottakért?⁶ Vajon inkább ne együnk-e, vagy ne igyunk-e?⁷ Miért veszélyeztetjük magunkat minden órában?⁸ – és hasonlók. Ezekre könnyen válaszolni lehetett a filozófusok szavaival is: azért, mert a lelkek a halál után is életben maradnak. Ezért egyesek Pál egész fejtegetését, amely ebben a részben van, a lelkek halhatatlanságára is kiterjesztik.⁹ Én viszont nem akarom eldönteni, hogy mi volt a korinthusiak tévedése, ám arra sem vagyok hajlandó, hogy Pál szavait másra vonatkoztassam, mint a test feltámadására. Mert egészen biztos, hogy ebben a részben erről értekeznek. S mi van akkor, ha egészen Korinthusig¹⁰ elhatott Hümenaios és Filétosz istentelensége, akik azt mondták, hogy a feltámadás már megtörtént, és többet nem fog megtörténni?¹¹ Hozzájuk hasonlók manapság azok az örültek, vagy inkább démonoktól megszállt démonok, akik libertinusoknak nevezik magukat.¹² De nekem valószínűbbnek tűnik az a feltevés, hogy valamiféle képzelődés csalta meg őket, s emiatt szakadtak el a feltámadás reménységétől; valamiféle allegorikus feltámadásról képzelegve félretették az igazit, amely felől ígéretet nyertünk. Bárhogy álljon is a dolog, kétségtelesen elretentő példa, szörnyű eset, hogy akiket ilyen kitűnő mester tanított, mint Pál, képesek voltak nagyhamar ennyire vaskos tévelygésekhez átpártolni. Ámbár mit csodálkozunk ezen? Hiszen az izráelita egyházban a szadduceusok nem átallozták nyíltan hirdetni, hogy az ember semmiben sem különbözik az állattól, már tudniillik ami a lélek lényegét illeti, és boldogsága is csak annyi, mint az állatoké. Ne feledjük azonban, hogy az efféle vakság Isten igaz ítéletéből van, hogy tudniillik akik Isten igazságában nem nyugszanak meg, azokat a Sátán ide-oda dobálja, mint holmi játékszert. Az viszont kérdés, hogy miért tette vagy halasztotta a levél végére azt, amit méltán tehetett volna az elejére, minden mást megelőzve. Azt válaszolhatná valaki:

⁶ 1Kor 15,28.

⁷ 1Kor 15,32.

⁸ 1Kor 15,30.

⁹ Bullinger írja kommentárjában (ad loc.), hogy a régi írásmagyarázók szerint a héberek számára ez nemcsak a test feltámadását jelentette, hanem a halhatatlan lélek létformáját is, ez élet után.

¹⁰ A francia változat szerint: *espandue jusques à Corinthe*.

¹¹ Vö. 2Tim 2,18.

¹² Kálvin genti ellentétének egy csoportjára utal.

azért, hogy jobban bevéssé emlékezetünkbe. Én inkább úgy vélem, hogy Pál mindaddig nem akart egy ilyen nagy dologról szólni, amíg meg nem erősítette a korinthusiak körében igencsak megcsappant tekintélyét, és fennhéjzásukat megfeddve, újra fel nem készítette őket arra, hogy tanulékonyan figyeljenek rá.

Értészetekre adom nektek stb. Az „értésére adni” ige¹³ nem azt jelenti, hogy megtanítja azt, amit addig nem tudtatok, hanem azt, hogy emlékezetükbe idézi, amit korábban hallottak már. Mintha ezt mondaná: idézzétek fel velem együtt azt az evangéliumot, amelyet megtanultatok, még mielőtt a helyes útról letértetek volna. A feltámadás tanítását nevezi evangéliumnak, nehogy bármelyikük azt gondolja, hogy erről büntetlenül vélhet azt, amit akar, mint olyan egyéb kérdésekről, amelyek semmiféle kárt nem vonnak maguk után az üdvösség tekintetében. Azzal, hogy nyomatékositva hozzáteszi: *amelyet én hirdettem nektek*, mintha ezt mondaná: ha elismeritek, hogy apostol vagyok, egészen biztosan így tanítottalak titeket. A másik nyomaték: *amelyet be is fogadtatok*, mert ha most engednék magukat meggyőzni az ellenkezőjéről, állhatatlansággal vádolhatná őket. A harmadik nyomaték az, hogy mind ez idáig erős és kitartó elhatározással *megálltak* ebben a hitben, ami valamivel több, mint az, hogy egyszer elhitték. De mindezek közül a legfontosabb nyomaték az, amikor kijelenti: ebben van *üdvösségük*. Mert ebből az következik, hogy feltámadás nélkül semmiféle vallás, semmiféle hitbizonyosság, egyszóval semmiféle hit nem marad. Mások szerint az „állni”¹⁴ ígét másképpen kell érteni: tudni illik „fenntartani”, de az általam használt magyarázat helyesebb.

2. *Ha úgy is tartjátok..., hacsak nem hiába stb.* Ez a két kikötés szándékosan ilyen metsző. Az elsővel figyelmetlenségüket vagy könnyelműségüket rója fel, mert ez a gyors bukás azt bizonyította, hogy soha sem fogták fel igazán, amit átadott nekik, vagy sekélyesen és felületesen tanulták meg, ha ennyire hamar odalett. A másikkal arra figyelmeztet, hogy hiába kötelezték el magukat Krisztusnak, ha nem ragaszkodnak ehhez a fő hittételhez.¹⁵

3. *Mindenekelőtt azt adtam át nektek.* Most magyarázattal erősíti meg azt, amit az imént mondott: ő a feltámadást hirdette, még hozzá úgy, mint az evangélium kiinduló tételét. *Mindenekelőtt* – mondja, vagyis

¹³ γνωρίζω. Bullinger (ad loc.) ezt a kifejezést így értelmezi: *in memoriam revoco* (emlékezetbe idézem).

¹⁴ ἐστήκατε – a ἵστημι ige fordítási lehetőségére utal – Ambrosiaster: *debelle tenere*.

¹⁵ A francia változattal kiegészítve: *simon qui tibi tenent ferme ce principal point de la foy* (fő hittétel itt: feltámadás).

ahogyan a ház építését az alappal szokták kezdeni. Ugyanakkor növeli prédikálásának a tekintélyét is, amikor hozzáteszi, hogy semmi mást nem adott át nekik, csak azt, amit ő maga is kapott. Ez alatt pedig nem azt érti, hogy mindössze a mások beszámolóit mondta volna tovább, hanem hogy neki ezt az Úr parancsolta meg. Az *én is kaptam*¹⁶ kifejezést ugyanis a szövegösszefüggés szerint kell magyaráznunk. Márpedig Pálnak apostoli kötelessége volt, hogy semmi mást ne hirdessen, csak azt, *amit az Úrtól kapott*, hogy az egyházban csak Isten tiszta igéjét adja át, mint mondani szokás: kézből kézbe.

Hogy Krisztus meghalt stb. Hogy világosabb legyen, honnan kapta, az *Írásokat* idézi bizonyosságul. Először Krisztus halálát említi, sőt, eltemetését, hogy ebből levonjuk a következtetést: ahogyan ezekben, úgy feltámadásában is hasonló hozzánk. Tehát ő meghalt mivelünk, hogy mi ővele támadjunk fel. Eltemetésében is csak még inkább kifejeződik a halál valósága, amelyben velünk közösséget vállalt. Valóban, a Szentírásnak sok lókusa jövendőlte meg Krisztus halálát és feltámadását, de egyik sem világosabb, mint az Ézs 53, a Dán 9,26 és a 22. zsoltár.

Bűneinkért. Vagyis az átkot magára vette, hogy megváltson alóla minket. Mi más volt ugyanis Krisztus halála, mint áldozat a bűnök jóvátételére, vagy elégtételi büntetés, amellyel Istent kiengesztelte irántunk, vagy egynek kárhoztatása, mely számunkra feloldozást eszközöl!? Így beszél a Róm 4,25-ben is. De ott, másrésről, a feltámadás hatásának tulajdonítja azt is, hogy igazságot szerez számunkra. Ahogyan ugyanis Krisztus halála eltörölte a bűnt, úgy feltámadása megszerezte az igazságot. Ezt a felosztást alaposan meg kell jegyezni, hogy tudjuk, mit várjunk halálából, és mit feltámadásából. Ha pedig más helyeken a Szentírás csak a halálát említi, tudnunk kell, hogy abban feltámadása is benne van, de amikor külön szól róla, akkor halálában – mint látjuk – üdvösségünk kezdete van, feltámadásában pedig beteljesedése.

5. *És hogy látta őt Kéfás.* Most már szemtanúkat (αὐτόπται) is állít, ahogyan Lukács mondja,¹⁷ akik látták annak beteljesedését, amit az Írások megjövendöltek. Az összeset viszont nem sorolja fel, ugyanis az asszonyokat kihagyja. Ezért amikor azt mondja, hogy Péternek jelent meg először, ezt úgy értsd, hogy minden férfi elé helyezi, amivel nem ellenkezik Márk beszámolója, hogy Mária látta őt.¹⁸ Hogyan mondhatja viszont, hogy a tizenkettő látta, amikor Júdás halála után

¹⁶ A francia változattal kiegészítve: *le mot de recevoir*.

¹⁷ Vö. 1. k. 1,2.

¹⁸ Vö. Mk 16,9.

csak tizenegyen maradtak? Chrysostomus úgy véli, hogy azért voltak tizenketten, mert Júdást helyettesítették Mátyással.¹⁹ Mások inkább azzal akarták kiigazítani, hogy másolói hibának tekintették.²⁰ Mint-hogy azonban tudjuk, hogy tizenkettő volt azoknak a száma, akiket Krisztus rendelése elkülönített, ha egyvalakit ki is zártak abból, nem lehetetlenség, hogy az elnevezés megmaradt. Ebben az értelemben Rómában is százakat mondtak,²¹ holott százketten voltak, de ez az elnevezés vált megszokottá. A tizenkettőt tehát egyszerűen a „választott apostolok” értelmében kell vennünk. Hogy mikor jelent meg az ötszáznak, az nem egészen világos, hacsak nem az történt, hogy ez a nagy tömeg akkor gyűlt össze Jeruzsálemben, amikor látható formában mutatta meg magát nekik. Mert Lukács általában tanítványokról beszél, akik a tizeneggyel együtt összegyűltek, de hogy mennyien voltak, azt nem említi.²² Chrysostomus a mennybemenetelre vonatkoztatja, és a *ἐπάρω*²³ szót így magyarázza: „a magasból”.²⁴ Valóban, mivel Pál a *Jakab is látta* mondatot külön említi, kapcsolatba lehet hozni a mennybemenetellel. A *minden apostol* alatt nemcsak a tizenkettőt értem, hanem a tanítványokat is, akiknek feladatuk adta az evangélium prédikálását. Tudjuk, az Úr azért akarta sokak szeme láttára és többször is tanúsítani feltámadását, hogy belé vetett hitünk még biztosabb legyen. Az apostol pedig azért bizonyítja Krisztus feltámadását azzal, hogy sokaknak megjelent, mert ezzel akarja jelezni, hogy feltámadása nem képletes,²⁵ hanem valódi és természeti volt, hiszen a lelki feltámadás szemmel nem tanúsítható.²⁶

8. *Végül nekem, mintegy koraszülöttnék.* Önmagát is a többiek közé sorolja, mert az élő és dicsőséges Krisztus neki is megjelent. S mivel ez nem csalóka látomás volt, ennek is hozzá kellett járulnia a feltámadás hitének megerősítéséhez, ahogyan az ApCsel-ben is (26,8–9) ugyanezt az érvet használja. De miután nagy tétje volt annak, hogy tekintélyének súlya és meghatározó ereje legyen a korinthusiak között, mellékesen a maga személyét is ajánlja, ezt viszont úgy építi fel, hogy bár

¹⁹Chrysostomus, ad loc.: *est verisimile eum fuisse visum etiam post assumptionem... propterea neque ponit tempus, sed absolute et indefinite recenset visiones...*

²⁰Vö. Erasmus (Annot. ad loc.): *lapsus scriptoris*. Erasmus ugyanígy hosszasan ismerteti a korábbi szövegtani megoldásokat és nézeteket.

²¹Kálvin a római centumviratus intézményére utal, lásd még ad 1Kor 10,8.

²²Lk 24,33.

²³Valami fölött, valaminél több, több mint.

²⁴Chrysostomus, ad. loc.: *non enim supra terram gradiens, sed superne et supra caput eius visus est. Non solum enim volebat facere fidem resurrectioni, sed etiam assumptioni.*

²⁵Non allegoricu.

²⁶Vö. Insl. 3,25,3.

magának sokat tulajdonít, mégis a legszerényebben teszi. Hogy tehát senki se firtassa: kicsoda vagy te, hogy higgyünk neked? – önként vallja meg saját méltatlanságát, és először koraszülötthöz hasonlítja magát, mégpedig – mint vélem – hirtelen megtérése miatt. Mert miután a gyermekek mindaddig nem hagyják el az anyaméhet, amíg a kellő idő elteltével ki ne formálódnának és meg ne erősödjenek, úgy az Úr is betartja a szabályos időrendet az apostolok szerzésében, növekedésében és formálásában. Pál viszont, épp hogy megfogant benne az éltető lélek, már el is hagyta a méhet. Mások a *koraszülött* szót úgy értik, hogy később született,²⁷ de az előbbi jobban talál, mert azt jelzi, hogy egyszerre fogant, született, és lett teljes korú férfiú. Sőt, ez az időnap előtti születés Pál esetében jobban kifejezi Isten kegyelmét, mintha lépésről lépésre és fokozatosan érett volna meg Krisztusban.

9. *Én ugyanis a legkisebb vagyok.* Nem lehet tudni, hogy a rosszakarók vajon ezzel akarták-e kisebbíteni hitelét, vagy semmiféle külső indíttatás nem készítette erre a vallomásra. Mivel nem kétlem, hogy Pál mindig kész volt önként és szabadon önmagát aláértékelní, hogy ezzel is Isten kegyelmét emelje ki, az a gyanúm, hogy ezen a helyen a rágalmaknak akarta elejét venni. Mert arra, hogy Korinthusban voltak, akik gonosz szóbeszéddel igyekeztek lejáratni tekintélyét, nemcsak számos korábbi lókusból lehet következtetni, hanem abból a hasonlatból is, amelyet röviddel ezután tesz hozzá; s ezt biztosan soha sem érintette volna, ha nem kényszeríti rá néhány ember alávalósága. Mintha ezt mondaná: ócsároljatok csak, amennyire akartok, azt is elszenvedem, ha a földbe tapostok, elszenvedem azt is, hogy semmi vagyok, mert jobban kitűnik Isten irántam tanúsított jósága. Tartsatok csak a legkisebb apostolnak, sőt, még azt is elismerem, hogy méltatlan vagyok erre a rangra. Ugyan, miféle érdemek folytán kaphattam volna ezt meg? Hiszen Isten egyházát üldöztem, mit érdemelnék én azért? De ne a magam hitványsága szerint ítéld meg, mert az Úr sem azt nézi, hogy milyen voltam, hanem mássá tett a maga kegyelméből. Egyszóval, Pál nem utasítja el, hogy ő a leghitványabb mindenki közt, és szinte senki, csak ez a lenézett állapot ne akadályozza szolgálataiban, és ne csökkentse semmivel tanításának hitelét. Önmagára nézve elfogadja, ha úgy ítélik meg, hogy minden tiszteletre méltatlan, ha ezzel is a neki adott kegyelemre mutatva ajánlhatja apostolságát. És nyilván nem azért ékesítette fel őt Isten ilyen kiváló ajándékokkal,

²⁷A latin *posthumus* szót Kálvin így oldja a francia változatban: *c'est a dire qui est né apres la mort de son pere*: vagyis mint aki apja halála után született. Feltételezően a középkorban elterjedt értelmezésre utal, például Aquinói: *nam alii apostoli renati sunt Christo ante adventum spiritus sancti, Paulus vero post.*

hogy kegyelme eltemetve és mellőzve heverjen, hanem azt akarta, hogy apostolsága nemessé és értékessé váljon.

10. *És az ő kegyelme nem volt hiábavaló.* Akik a szabad akaratot szembeállítják Isten kegyelmével, nehogy egyedül a kegyelemnek tulajdonítsuk, ha valami jót teszünk, azok a maguk felfogására fordítják ezeket a szavakat, mintha Pál azzal dicsekedne itt, hogy a maga igyekezetével biztosította volna, hogy ne legyen hiábavalóvá Isten neki adott kegyelme. Ebből aztán arra lyukadnak ki, hogy Isten felajánlja ugyan a kegyelmet, de az ember hatalmában áll, hogy helyesen éljen vele, és teljes egészében tőle függ, hogy ne maradjon parlagon. Én viszont tagadom, hogy Pál ezen szavai támogathatják tévedésüket, mert itt sem tulajdonít magának semmit, mintha Istentől függetlenül tehetne valami dicséretre méltót. Akkor hát mi a helyzet? Hogy ne tűnjék úgy, mint aki alaptalanul, pusztán szavakkal dicsekszik, azt mondja, hogy semmi olyat nem állít magáról, ami nem volna nyilvánvaló. Aztán ha elfogadnám is, hogy ezek a szavak azt jelzik, hogy Pál nem élt vissza Isten kegyelmével, továbbá e kegyelem a tunyasága miatt sem vált haszontalanná, akkor is tagadnom kellene, hogy ez okán szükséges lenne megosztani közte és Isten között a dicséretet, amit teljes egészében Istennek kell tulajdonítani, hiszen nemcsak a jó cselekedet képességét, hanem az akaratot és az eredményt is ő adja nekünk.

Hanem többet dolgoztam. Egyesek azokra a szájhősökre vonatkoztatják, akik Pált ócsárolva magukat és a magukét fitogtatták; mert – legalábbis az ő véleményük szerint – aligha valószínű, hogy Pál vetélkedésbe kezdett volna az apostolokkal.²⁸ Csakhogy Pál éppen az elvetemültek miatt hasonlítja magát az apostolokhoz, mert ezek szokták vele szembeállítani az apostolokat, hogy hírnevét rontsák, ahogyan a Galatákhoz írt levélben látjuk (Gal 1,11). Ezért valószínűbb, hogy magukról az apostolokról beszél, amikor munkájuknál többre tartja a magáét. És az mindenképpen igaz, hogy nemcsak a tekintetben előzte meg a többieket, hogy számtalan nyomorúságot szenvedett el, sok próbát kiállt, megvonta magától a megengedett dolgokat is, és állhatatosan megvetett minden veszélyt,²⁹ de abban is, hogy az Úr bővebb eredménnyel jutalmazta fáradozásait. Én ugyanis a *dolgoztam*³⁰ szót itt a fáradozás bontakozó gyümölcisére értem.

Nem én, hanem a kegyelem. A Vulgata fordítója nem vette figyelembe a névelőt, és ezzel tévedésre adott alkalmat azoknak, akik

²⁸Vö. Bullinger, ad loc.

²⁹Vö. Róm 15,19; 2Kor 11,23–28; 2Thessz 3,8.

³⁰Az ἐκοιτίσθαι szóvalak (κοιτίσθαι – aoriszton) befejezett munkára is utalhat.

járatlanok a görög nyelvben. Így fordítja ugyanis: „nem én, hanem Isten kegyelme, velem együtt”,³¹ ezek pedig úgy gondolták, hogy a dicséretnek csak az egyik fele illeti meg Isten kegyelmét, a másik fele pedig az embernek marad. Így magyarázták tehát: igaz ugyan, hogy Pál nem egyedül munkálkodott, hiszen az együtt munkálkodó kegyelem nélkül semmit sem tehetett volna, de mégiscsak a saját szabad akarata indíttatására és tulajdon erejéből cselekedett.³² Pál szavai azonban teljesen mást jelentenek, mert amit a magáénak mondott, azt kijavítva, teljesen Isten kegyelmébe utalja át; teljesen mondom, nem csak részben, mert amiről úgy tűnt, hogy ő tette, arról kijelenti, hogy teljes egészében a kegyelem munkája volt.³³ Bizony, kiváló lókus ez mind az ember büszkeségének letörésére, mind a bennünk munkálkodó kegyelem illusztrálására. Pál ugyanis, mint aki alaptalanul tette magát bármely dolog szerzőjévé, kijavítja, amit mondott, és Isten mindent célba juttató kegyelméről tesz tanúságot. Nem gondoljuk, hogy az alázat üres megjátszása ez, mert Pál tiszta szívéből beszélt így, és tudja, hogy igaz, amit szól. Tanuljuk meg hát, hogy csak annyi jó van nálunk, amennyit az Úr ingyen adott; s csak annyi jót vagyunk képesek cselekedni, amennyit ő maga munkál bennünk.³⁴ Nem mintha mi magunk nem tennénk semmit, hanem mert csak ráhatásra cselekszünk, vagyis a Szentlélek irányításával és ösztönzésére.

11. Tehát akár én, akár ők: így prédikálunk, és így hisztek. 12. Ha pedig Krisztust hirdetjük, aki feltámadt a halottak közül, mi módon mondják egyesek, hogy nincs halottak feltámadása? 13. Ha pedig nincs halottak feltámadása, Krisztus sem támadott fel. 14. Hogyha Krisztus nem támadott fel, hiábavaló a mi prédikálásunk, és hiábavaló a ti hitetek is. 15. Isten hamis tanúi leszünk, mert Isten állított tanúkul,³⁵ hogy feltámasztotta Krisztust, akit nem támasztott fel, ha nem támadnak fel a halottak. 16. Ha a halottak nem támadnak fel, Krisztus sem támadott fel. 17. Ha pedig Krisztus nem támadt fel, hiábavaló a ti hitetek, még bűneitekben vagytok. 18. S ekképpen akik Krisztusban aludtak el, elvesztek. 19. Mert ha csak ebben az életben reménykedünk Krisztusban, minden embernél nyomorultabbak vagyunk.

³¹οὐκ ἐγὼ δὲ ἀλλὰ ἡ χάρις τοῦ θεοῦ [ἡ] σὺν ἐμοί. Vulgata: non ego autem, sed gratia Dei mecum. Kálvin: non ego tamen, sed gratia Dei quae mihi aderat.

³²Aquinói, ad loc: Deus enim non solum infundit gratiam, qua nostra opera grata fiunt et meritoria, sed etiam movet ad bene utendum gratia infusa, et haec vocatur gratia cooperans.

³³Vö. Inst. 4,1,6.

³⁴Vö. Fil 2,13.

³⁵Lásd magyarázatát.

11. *Akár én, akár ők.* Miután összehasonlította magát a többi apostollal, most közéjük sorolja magát, illetve őket magához, a prédikálás összhangját illetően. Mintha ezt mondaná: most már nem beszélek többet magamról; mi mindnyájan egy szájjal így tanítottuk, és most is így tanítjuk. A κηρύσσομεν³⁶ ugyanis jelen időben áll, amely folyamatos cselekvést, vagyis kitartó tanítást jelez. Tehát oda a mi apostolságunk, ha másképpen áll a dolog, sőt, ti magatok is így hisztek, tehát összedől a ti vallásotok is.

12. *Ha pedig Krisztust.* Itt Krisztus feltámadásával kezdi bizonyítani mindnyájunkét.³⁷ Itt ugyanis kölcsönösen, oda-vissza érvényes következtetés áll fenn, akár igenlő, akár tagadó értelemben. Krisztustól felénk ekként: ha Krisztus feltámadott, akkor mi is fel fogunk támadni. Ha Krisztus nem támadott fel, mi sem fogunk feltámadni. Megfordítva pedig tőlünk Krisztus felé: ha fel fogunk támadni, akkor Krisztus feltámadott. Ha nem fogunk feltámadni, akkor Krisztus sem támadott fel. Az első következtetésben, amely Krisztustól felénk halad, az érvelés ez: Krisztus nem önmagáért halt meg, és nem önmagáért támadt fel, hanem érettünk, tehát az ő feltámadása a mi feltámadásunk lényege és fundamentuma,³⁸ és ami abban megtörtént, az a miénkben is be fog teljesedni. A tagadó értelműben pedig: más-különben hiába és haszon nélkül támadt volna fel, mert a gyümölcsöt nem az ő személyében kell keresni, hanem tagjaiban. S megfordítva, az első következtetésben, tőlünk felé, így kell vezetni az érvelést: a feltámadás sem a természettől, sem máshonnan, hanem egyedül csak Krisztustól van. Ádámban ugyanis meghalunk, életünket pedig egyedül csak Krisztusban szerezhethetjük vissza. Ebből következik, hogy az ő feltámadása a miénknek fundamentuma, ha azt elveszjük, a miénk összedől. A tagadó következtetés már meg is van: mivel egyedül érettünk kellett feltámadnia, feltámadására nem került volna sor, ha nekünk semmit sem használ.

14. *Akkor hiábavaló a prédikálásunk.* Nemcsak azért, mert valamiféle hazugság van belekeverve, hanem azért, mert teljes egészében üres csalás. Mi maradna ugyanis meg, ha Krisztust elnyelte a halál, ha meghalt, ha a bűn átka elnyomta, egyszóval, ha legyőzte őt a Sátán? Ha tehát ezt a fő tételt kihagyjuk, a többi mind semmit sem ér. Ezért teszi hozzá, hogy *hiábavaló* lenne a hitük. Mert ugyan milyen erős a hit, ha egyáltalán nem mutatkozik remény az életre? Márpedig Krisztus pusztá halálában csak a reménytelenség matériája jelenik meg,

³⁶κηρύσσομεν praes. ind. act.

³⁷Az egész 15. részhez lásd Innt. 3.25.

³⁸A francia változat szerint: *la substance et le fondement.*

Nem szerezhethet ugyanis másoknak szabadulást az, akit a halál teljesen leigázott. Tartsuk hát észben, hogy legfőképpen Krisztus halálából és feltámadásából áll az egész evangélium, tehát elsősorban erre kell fordítanunk minden figyelmünket, ha helyesen és kellő rendben akarunk előrehaladni az evangéliumban, és nem akarunk gyümölcstelenek és üresek maradni.³⁹

15. *Isten hamis tanúi leszünk.* Az eddig felsorolt többi kellemetlenség, már ami minket illet, mind igen súlyos: hiábavaló lesz a hit, érvénytelen és üres lesz az egész evangélium, megszűnik az üdvösségünk minden reménye; de az sem akármilyen képtelenség, hogy az apostolokat kelljen elmarasztalni – akiket Isten arra rendelt, hogy örök igazságának hírnökei legyenek –, amiért hazugságaikkal becsapták a világot, mert ez Isten legnagyobb gyalázatára volna. Kétféleképpen érthetjük, hogy *Isten hamis tanúi leszünk*: vagy úgy, hogy Isten nevét hamisan, ürügynek használva hazudunk, vagy úgy, hogy hazugságon kapnak, miközben úgy teszünk tanúságot, mintha Istentől kaptuk volna. Ez utóbbit azért részesítem előnyben, mert szörnyűbb, és korábban már szólt arról, hogy ebből micsoda méltatlanság háramlik az emberekre – tudniillik az apostolokra és más igehirdetőkre.⁴⁰ Most tehát arra figyelmeztet, hogy Istent hazugsággal fogják vádolni az általa rendelt és felkészített tanúk miatt, ha tagadjuk Krisztus feltámadását. A hozzáfűzött érv is jól talál, mert nem a magukét mondták hamisnak, hanem az Istenét. Nem kerüli el a figyelmemet, hogy mások a κατά kifejezést másképpen fordítják.⁴¹ A Vulgata fordítója így adja vissza: *Isten ellen*, Erasmus pedig: *Istenről*. Miután viszont az görögöknél azt is jelenti, hogy από (-tól, -től), úgy látom, hogy ez jobban talál az apostol elgondolásával. Itt nem az emberek megítéléséről beszél – mint már mondtam –, hanem arról, hogy Istent vádolják hamissággal, mert tőle ered, amit hirdetnek.

17. *Még bűneitekben vagytok.* Bár halálával Krisztus jóvátételt adott bűneinkért, hogy ítéletében Isten ne tulajdonítsa nekünk azokat; óemberünket keresztre vitte, hogy kívánságai többé ne uralkodjanak bennünk,⁴² végül pedig halálával lerombolta a halál és az ördög országát,⁴³ ám mindez mégsem érne semmit, ha feltámadva ne győzött volna. Így, ha a feltámadást elvetjük, teljesen visszaáll a bűn uralma.⁴⁴

³⁹Vö. 2Pt 1,8.

⁴⁰A francia változattal bővítve.

⁴¹ὅτι ἐπακουσθήσονται τὴν κατά τοῦ Θεοῦ – Vulgata: *adversus Deum*; Erasmus: *de Deo*.

⁴²Vö. Róm 6,6.12.

⁴³Vö. Zsid 2,14.

⁴⁴Vö. Innt. 2.16.13.

18. *Akik tehát elaludtak.* Mivel igazolni akarja, hogy Krisztus feltámadása nélkül a hit haszontalan, és a keresztyénség merő hiábavalóság, először azt mondja, hogy az élők bűneikben maradnak, de mert ez világosabban kitűnik a halottak esetében, őket is előhossa. Mi hasznuk lett a halottaknak abból, hogy egykor keresztyének voltak? Tehát azok a testvéreink, akik már meghaltak, hiába éltek a Krisztusba vetett hitben. De ha áll is az, hogy a lélek lényege halhatatlan, ez az érve, első látásra, gyengének látszik. Ugyanis rögtön ott a kifogás: a halottak nem haltak meg, mert lelkük – a testüktől külön – él, amelyből egyes rajongók arra következtetnek, hogy a halál és a feltámadás közötti idő alatt nincs élet, de lázbeszédük minden nehézség nélkül megcáfolható.⁴⁵ Ugyanis, jól lehet a halottak lelke most él és boldog nyugalomnak örülni, ám minden boldogságuk és vigasztalásuk egyedül a feltámadástól függ, mert csak is azért jó most nekik, mert várják azt a napot, amikor Isten felszólítja majd őket, hogy vegyék birtokukba országát. Ezért ha nem jön el valamilyen az a nap, akkor a halottak reménységének annyi!

19. *Mert ha csak ebben az életben.* Ez is micsoda képtelenség, hogy nem csupán időt és fáradságot vesztegetünk a hitre, hiszen gyümölcse elvész a halállal; hanem jobb, ha nem is hiszünk. Ekképp ugyanis jobb és kívánatosabb a hitetlenek helyzete. Ebben a világban hinni⁴⁶ itt azt jelenti, hogy hitünk gyümölcset erre a világra korlátozzuk, úgyhogy hitünk nem tekint távolabbra, és nem terjed tovább e jelen élet határainál. Ez a mondat még világosabban mutatja, hogy a korinthusiakat megtévesztette az allegorikus feltámadásnak valamiféle hamis képzete, mint amilyet akkoriban Hümenaiosz és Filéosz koholt,⁴⁷ miszerint hitünk végső gyümölcset ez a világ adná. Mert ha a feltámadás üdvösségünk beteljesedése, és mintegy végső célja minden jónak, aki azt mondja, hogy már feltámadtunk, semmi jobbnak reményét nem hagyja nekünk a halál után. Bárhogy álljon is a dolog, ez a lókus semmivel sem támogatja azok lázalmát, akik azt koholják, hogy a lélek a testtel együtt alszik a feltámadás napjáig. Azzal érvelnek ugyanis, hogy ha a lélek a testtől megszabadulva továbbra is megőrzi életét, akkor Pál nem mondta volna, hogy feltámadás nélkül csak ebben a világban reménykedhetünk, hiszen a léleknek csak megmaradna valamiféle boldogsága; erre ezt válaszolom: Pál nem álmodozik sem elysiumi mezőkről,⁴⁸ sem más

⁴⁵Vö. *Kálvin*, *Psychopannychia* (1534).

⁴⁶*Credere in hoc mundo*; a francia változatban: *croire en ceste vie*.

⁴⁷Vö. ad 1Kor 15,1.

⁴⁸Elysium a görög mitológiában az a túlvilági hely, ahová az istenek kedveltjei kerülnek. Gyakran nevezték a boldogok mezőjének vagy elysiumi mezőknek is.

efféle bugyuta mesékről, hanem ténynek veszi, hogy a keresztyének minden reménysége az utolsó ítélet napjára tekint; ma is ebben a várakozásban nyugszanak meg a kegyes lelkek; ezért mindent elveszítünk, ha az efféle bizakodásunk hiábavalónak bizonyulna. De miért mondja, hogy *minden embernél nyomorultabbak vagyunk*, mintha a keresztyén ember sorsa rosszabb volna, mint a hitetlené? Hiszen jóval és gonosszal minden egyformán megeshet – mondja Salamon (Préd 9,2[4]). Válaszolok: bizony, a közös nyomorúságoknak egyetemben alá vannak vetve a halandók, jók és gonoszok egyaránt, és egyformán megtapasztalják ugyanazokat a kellemetlenségeket és nyomorúságokat, de két oka is van annak, amiért a keresztyéneknek minden időben rosszabbul ment soruk. Az első: az Úr, bármennyire gyakran ostromozza is a hitleneket csapásaival, és kezdi ítéletét fölöttük gyakorolni, mégis kiváltképpen övéit sújtja különféle csapásokkal. Először is azért, mert azokat bünteti, akiket szeret, továbbá azért, hogy türelemre nevelje őket; aztán hogy engedelmességüket próbára tegye; s hogy a kereszthordozással lassacskán felkészítse őket az igazi megújulásra, és más okok miatt is. Bárhogy legyen is, a hívőkön mindig beteljesedik az, hogy: *itt az idő, hogy elkezdődjék az ítélet Isten háza népén* (1Pt 4,17), továbbá: *vágójuhoknak tekintenek minket* (Zsolt 44,23), továbbá: *halottak vagytok, és életetek el van rejtve Krisztussal Istenben* (Kol 3,3). Mindeközben azért is nagyobb a hitlenek szerencséje, mert mint disznókat a levágás napjára, úgy hizlalja őket az Úr. A másik ok az, hogy ha a hívőknek bőven jut is mindenféle gazdagságból és jóból, mégsem élnek fényűző életet, sem nem lakmároznak gondtalanul, tehát nem élvezik a világot, mint a hitlenek, hanem nagy gonddal haladnak előre, szakadatlanul sőhajtozva, részben azért, mert tudatában vannak erőtlenségüknek, részben pedig azért, mert óhajtják a jövő életet.⁴⁹ A hitlenek pedig csak azon vannak, hogy megrészegedjenek e világ javaitól. Volt egy harmadik ok is, de mint mondtam, ez az apostoli kort jellemezte; akkoriban a keresztyén név annyira gyűlölt és hírhedt volt, hogy senki sem kötelezhette el magát Krisztusnak anélkül, hogy ne idézett volna magára azonnal halálos veszedelmet. Tehát nem ok nélkül mondja, hogy *mindenkinél nyomorúságosabb lenne a keresztyének élete*, ha bizalmukat e világba vetik.

mivel az ill lakók gond és baj nélkül éltek, és sohasem éreztek fáradságot, óhséget vagy szomjúságot. Az ókorban úgy gondolták, hogy ez a hely a világ nyugati peremén helyezkedik el.

⁴⁹Vö. *Imol.* 3,18,4.

20. Csakhogy immár Krisztus feltámadt a halottak közül, zsengejük lett azoknak, akik elaludtak. 21. Mivel ugyanis egy ember által van a halál, egy ember által van a halottak feltámadása is. 22. Mert amint Ádámban mindnyájan meghalnak, úgy Krisztusban mindnyájan megelevenednek. 23. Ki-ki pedig a maga rendje szerint. Az első zsenge Krisztus, aztán akik Krisztuséi, az ő eljövetelekor, 24. aztán a vég, amikor átadja az országot az Istennek és Atyának, amikor eltöröl minden fejedelemséget, minden hatalmat és erőt. 25. Addig kell neki uralkodnia, amíg minden ellenségét lábai alá veti. 26. Utolsó ellenségként a halált semmisíti meg. 27. Ugyanis Isten mindent lábai alá vet. Amikor azt mondta, hogy mindent, nyilvánvaló, hogy minden alá van vetve, kivéve azt, aki mindent alávetett neki. 28. Amikor pedig mindent alávetett neki, akkor majd a Fiú is aláveti magát annak, aki mindent alávetett neki, hogy Isten legyen minden mindenekben.

20. Csakhogy immár feltámadt. Miután rámutatott, hogy milyen nagy zűrzavar következik be, ha tagadjuk, hogy a halottak feltámadnak, most újra biztonsággal állítja, amit korábban bőven igazolt: Krisztus feltámadott; aztán hozzáteszi, hogy ő az első zsenge, amely hasonlatot – mint látszik – a törvény ótestamentumi rítusából vette. Mert ahogyan az első zsengeben az egész évi termést megszentelték, úgy Krisztus feltámadásának ereje mindannyiunkra kiárad, vagy ha egyszerűbben akarod mondani: benne a feltámadás első gyümölcsét vetjük. Én mégis inkább azt a jelentést fogadom el, hogy a többi halott követni fogja őt, ahogyan az egész aratás az első zsenget; és ezt a következő mondat is megerősíti.

21. Mivel ugyanis egy ember által van a halál. Azt kell bizonyítani, hogy Krisztus lett az első zsenge, és nem azt, hogy egyáltalán feltámadt a halottak közül. Ezt ellentétekkel bizonyítja: mivel a halál nem a természettől, hanem az ember bűne miatt van. Ahogyan Ádám nemcsak önmagára nézve halt meg, hanem mindenkire nézve is, úgy ebből az következik, hogy Krisztus, aki a feltámadás ősmintája, szintúgy nem csak magára nézve támadt fel. Azért jött ugyanis, hogy helyreállítson mindent, ami Ádámban elveszett. Figyeljük meg az érvelése erejét, mert nem hasonlaltal harcol, nem is példával, hanem az ellentétes okokra támaszkodik, hogy az ellentétes következményt igazolja. A halál oka Ádám, őbenne mi is meghalunk; tehát Krisztus, akinek az a tiszte, hogy minket visszaállítson abba, amit Ádámban elvesztettünk, számunkra az élet oka, feltámadása a mi feltámadásunk lényege és záloga. Ahogyan az első esetben Ádám a halál kezdete, úgy ez utóbbiban Krisztus az életé. A Római levél 5. részében végig

ugyanezt az egybevetést követi, annyi különbséggel, hogy ott a lelki életről és halálról érvel, itt viszont a test feltámadásáról, amely a lelki élet gyümölcse.⁵⁰

23. Ki-ki a maga rendje szerint. Előre válaszol lehetséges kérdésekre: ha Krisztus élete – mondhatná valaki – a miénket is magával vonja, akkor ez miért nem látszik meg? Krisztus feltámadt a sírból, de mi ott rothadunk el. Pál válasza az, hogy Isten más rendet határozott meg. Legyen hát elég nekünk az, hogy most Krisztusban van a zsenge, és majd eljövetele lesz a mi feltámadásunk ideje. Addig ugyanis életünknek rejtve kell maradnia övele, hiszen még nem jelent meg,⁵¹ tehát visszás dolog lenne azt akarni, hogy Krisztus megjelenésének ama napját megelőzzük.

24. Aztán a vég, amikor átadja. Megzabolazza az emberi türelmetlenséget, amikor kijelenti: Krisztus eljövetele előtt nem lesz alkalmas idő az új életre.⁵² De mivel ez a világ olyan, mint a háborgó tenger, amelyen folyton hánykódunk, állapotunk annyira bizonytalan vagy inkább zavaros, a dolgok pedig annyira hirtelen változnak, hogy ez megzavarhatja az erőtlén lelkeket, ezért most ama napra irányítja a figyelmet, mondván, hogy minden rendben fog végbemenni. Tehát majd akkor következik be a vég, akkor érzük el futásunk célját, a nyugodt kikötőt, azt az állapotot, ahol már nem fenyeget további változás. Egyúttal figyelmeztet, hogy várunk kell erre a végső célra, mert míg futásunk közben vagyunk, nem nyerhetjük el a koronát. Azt, hogy Krisztus miképpen adja át majd az országot az Atyának, röviddel ezután fejt ki. Amit pedig így mond: Istennek és Atyának, azt kétféleképpen lehet érteni: vagy úgy, hogy Istent Atyának nevezi, tehát: Isten és Krisztus Atyja; vagy úgy, hogy az Atya szót magyarázatul teszi hozzá. Ez utóbbi esetben az és kötőszó magyarázó értelmű: *vagyis*;⁵³ az első esetben viszont nem lehetetlen és nem is szokatlan, hogy Krisztust, emberi természetére nézve, alárendeli Istennek.

Amikor eltöröl minden fejedelemséget. Egyesek a hatalmasságok⁵⁴ alatt Krisztus ellenségeit értik,⁵⁵ és a nyomban utána következőkre hivatkoznak: *amíg ellenségeit* stb. Csakhogy ez a mondatrész az előbbire utal, ahol azt mondta, hogy Krisztus *csak azután fogja átadni* stb. Ezért nincs

⁵⁰Vö. Inst. 2.1.6.

⁵¹Vö. Kol 3,3–4.

⁵²A francia kiadászi: *c'est à dire, de la resurrection* (azaz a feltámadásra).

⁵³*Scilicet*.

⁵⁴*ἡγεμονίας*.

⁵⁵Bullinger (ad loc.): *per principatum potestatem et virtutem aliud non intellexit, quam omnia genera tyrannidem furorem et impietatem quae se in hisce terris Christo opponit, ipsam etiam diabolum.*

okuk e jelen mondatot ennyire leszűkítenünk. Én tehát általánosan értelmezem, és beletartozónak veszem az Istentől törvényesen rendelt hatalmakat is.⁵⁶ Először is, amiről a próféták írnak, hogy tudniillik a nap és a hold el fog homályosodni, hogy egyedül Isten tündököljön,⁵⁷ ez ugyan Krisztus uralma alatt elkezdett beteljesedni, ám az utolsó napig nem lesz teljessé, akkor viszont minden hegynek és halomnak alá kell szállnia,⁵⁸ hogy egyedül Isten dicsősége ragyogjon be mindent. Továbbá, tudjuk, hogy minden fejedelemség és földi méltóság csak e jelen élet megőrzését szolgálja, ezért e világnak része, következőképpen időleges. Ahogyan tehát a világnak vége lesz, úgy vége lesz az államigazgatásnak is, a közhivataloknak is, a törvényeknek is, a különféle rendeknek is, a különböző rendű-rangú méltóságoknak is, és minden ezekhez hasonlónak; többé már nem lesz különbség szolga és úr között, király és nép között, sem magánszemély és közhivatalnok között. Sőt, megszűnnek az égben a mennyei fejedelemségek is, az egyházban pedig a szolgálatok és az előjárók is, hogy Isten ne emberek vagy angyalok által, hanem ő maga gyakorolja a hatalmat és a főséget. Az angyalok ugyan megmaradnak, és megmarad kiválóságuk is; és fényleni fognak az igazak is, ki-ki a neki adott kegyelem mértéke szerint, de az angyaloknak le kell majd mondaniuk a fejedelemségről, amelyet most Isten nevében és parancsára gyakorolnak; megszűnik a püspökök, a tanítók és a próféták szerepe is, és leteszik azt a tisztet, amelyet most töltenek be. Így a fejedelemség és a hatalmaság és az erő e helyen nem sokban különböznek egymástól; e három szót Pál a kifejezőbb magyarázat végett kapcsolta össze.

25. *Addig kell neki uralkodnia.* Azt bizonyítja, hogy még nem jött el az idő arra, hogy Krisztus átadja az uralmat az Atyának; s ezzel arra is rá akar mutatni, hogy még nem jött el az a *vég*, amikor minden visszaáll az igazság és a béke állapotába, mert Krisztus még nem vetette lábai alá minden ellenségét. Ennek pedig meg kell történnie, mert az Atya azzal a feltétellel helyezte őt jobbjára, hogy az uralmat, amit kapott, addig ne adja fel, amíg azokat hatalma alá nem hajtotta. Pál ezt a kegyesek vigasztalása végett mondta, nehogy türelmüket veszítsék, oly hosszú ideje várva a feltámadásra. A Zsolt 110,1-ben van ez a lókus. De úgy tűnik, hogy Pál finoman többletjelentést ad az *amíg*⁵⁹ szónak, mint amit egyszerű és eredeti értelme megengedne. A Lélek ugyanis nemcsak azt jelenti ki, ami a jövőben fog majd megtör-

⁵⁶ *Potestates legitimas ordinatas* vö. Róm 13,1.

⁵⁷ Vö. Ézs 13,10; Ez 32,7.

⁵⁸ Vö. 1. k 3,5.

⁵⁹ ἄχρι.

ténni, hanem azt is, aminek előtte kell megtörténnie.⁶⁰ Válaszolok: Pál nem azért következtet arra, hogy Krisztus visszaadja az országot az Atyának, mert a zsoltár megjövendölte ezt, hanem a zsoltár tanúságtételét most annak igazolására használja, hogy még nem érkezett el az ország átadásának az ideje, mert Krisztusnak még dolga van ellenségeivel. Mindamellet Pál arra is rávilágít, hogy mit jelent az, hogy *Krisztus az Atya jobbján ül*, amikor e jelképes kifejezés helyett ezt az egyszerű igét állítja: *uralkodni* [-a kell].

26. *Utolsó ellenségként a halált.* Láttuk eddig is, hogy sok ellensége áll szemben Krisztussal, és szegül ellene uralmának makacsul. Az utolsó ellenség pedig, amelyet megsemmisít, a halál lesz, tehát Krisztusnak egészen addig kell kormányoznia az Atya országát. A hívők tehát legyenek bátrak, ne veszítsék el reményüket, míg be nem teljesedik mindaz, aminek meg kell előznie a feltámadást. Kérdés azonban, milyen értelemben mondja, hogy utoljára a halált semmisíti meg, amikor halálával vagy legalábbis feltámadásával – halál feletti győzelmével és az élet megszerzésével – már megsemmisítette azt.⁶¹ Válaszolok: úgy semmisítette meg, hogy ne legyen halálos a hívők számára, de nem úgy, hogy többé ne jelentsen fájdalmat nekik. Istennek bennünk lakozó Lelke élet ugyan, de halandó testben járunk még. Egyszer már megsemmisült bennünk a halál matériája, de még nem vesztette erejét. Romolhatatlan magból születünk újjá, de még nem jutottunk tökéletességre.⁶² Vagy ha hasonlattal akarjuk röviden összefoglalni ezt a dolgot: a halál kardja, amely képes a szívig hatolni, már élet vesztette: megsebez ugyan, de nem életveszélyes. Meghalunk ugyan, de meghalván átmegyünk az életre. Egyszóval, ahogyan Pál másutt a bűnről tanít (Róm 6,12), úgy kell vélekednünk a halálról is: bennünk lakozik ugyan, de nem uralkodik fölöttünk.

27. *Mindent lábai alá vet.* Általában úgy vélik,⁶³ hogy ezt a tanúságtételt a Zsolt 8,7-ből vette.⁶⁴ Nincs kifogásom ellene, bár legkevésbé sem okozhatna gondot, ha azt mondanánk, hogy Pál ezt a mondatot a Krisztus országa természetéből hozza fel. De kövessük azt, ami inkább elfogadott. Pál a zsoltárból mutat rá arra, hogy az Atya Isten Krisztusnak adta át a hatalmat mindenek fölött, mert itt az áll, hogy mindent lábai alá vetett. A szavak önmagukban világosak, csak hogy

⁶⁰ Vö. *Aquinói*, ad loc.

⁶¹ Vö. *Chrysostomus*, ad loc.

⁶² Vö. 1Pt 1,23–24.

⁶³ Bullinger (ad loc.) először a 109. [110.] zsoltárt említi, aztán a nyolcadikat is. Lásd még *Erasmus*, Paraph. ad loc.

⁶⁴ Zsolt 8,7 (LXX): πάντα ὑποταξάτω, ὑποκάτω τοῦ ποδῶν αὐτοῦ; Pál is a ὑποταξάτω igét használja.

két nehézség vetődik fel: a próféta a zoltárban nem csupán Krisztusról, hanem az egész emberi nemzetségről beszél, illetve *minden* alatt csak azokat a dolgokat érti, amelyek a testi élet hasznát szolgálják, ahogyan az az 1Móz 2,19-ben áll. Az elsőre könnyű válaszolni: miután ugyanis Krisztus az elsőszülött minden teremtmény között,⁶⁵ és mindenek örököse,⁶⁶ az Atya Isten nem úgy engedte át az egész emberi nemzetségnek minden teremtett dolog használatát, hogy közben ne maradt volna meg Krisztusnál a legfőbb hatalom és mintegy a közvetlen uralkodás. Továbbá tudjuk, hogy Ádám elveszítette a neki adott jogot, így többé már semmit sem mondhatunk a magunkénak. Átkozott lett ugyanis a föld és minden, ami azon van,⁶⁷ és csak egyedül Krisztus által szerezhetjük vissza, ami tőlünk elvétel. Méltán illeti hát meg Krisztust az a dicsőség, hogy az Atya mindent lábai alá vetett, hiszen mindent egyedül benne birtokolunk jog szerint. Mert honnan volna miénk Isten öröksége, ha nem onnan, hogy fiak vagyunk? Fiak pedig ki más által lehetnénk, ha nem Krisztus által? A második nehézségnek ez a megoldása: a próféta ugyan felsorolja az ég madarait, a tenger halait és a föld állatait, mert az uralkodásnak ez a formája látható, és inkább szem előtt van, de az általános kijelentés messzebbre terjed, tudniillik a mennyre és a földre, és mindenre, ami azokban van. Az alárendeltségnek pedig összhangban kell lennie annak személyével, aki uralkodik, vagyis meg kell felelnie állapotának, hogy megegyezzék azzal. Krisztusnak pedig nem eledelül szolgálnak az állatok, és a többi teremtmény sem szükségéi betöltése végett van, tehát azért uralkodik, hogy minden az ő dicsőségét szolgálja; s mivel minket társul fogadott magának az uralkodásra, ennek gyümölcse nyilvánvalóan megjelenik a látható teremtményekben; de a hívők lelkiismeretükben a belső gyümölcsöt érzik, amely – mint már mondtam – messzebbre terjed ki.

Minden alá van rendelve, kivéve, aki mindent alárendelt. Két dologhoz ragaszkodik: mindennek Krisztus iránti engedelmségre kell igazodnia, mielőtt a világ fölötti hatalmat visszaadja az Atyának; illetve az Atya úgy adott át mindent a Fiúnak, hogy a legfőbb jogot megtartotta magának. Az elsőből az következik, hogy még nincs itt az utolsó ítélet órája, a másodikból az, hogy Krisztus azért áll köztünk és az Atya között, hogy végtére hozzá vezessen minket. Ezért mondja nyomban utána, hogy *miután mindent alávetett neki*, akkor majd a *Fiú is aláveti magát az Atyának*. Mintha ezt mondaná: nyugodt lélekkel

⁶⁵Vö. Kol 1,15.

⁶⁶Vö. Zsid 1,2.

⁶⁷1Móz 3,17.

várakozunk mindaddig, amíg Krisztus minden ellenségét legyőzi, és visszavisz minket Isten uralma alá, hogy Isten országa minden tekintetben beteljesedjen bennünk. Ámde ennek a mondatnak látszólag ellentmond az, ami más helyeken olvasható a Szentírásban Krisztus országának örökkévalóságáról. Hogyan egyeztethetők össze ezek? *Országának nem lesz vége*,⁶⁸ és ő maga mégis alávetettik? E kérdés megoldása csak világosabbá teszi Pál szavainak értelmét. Először jegyezzük meg, hogy minden hatalom Krisztusnak adatott, amennyiben testben megjelent. Pusztá emberhez ugyan nem illene ilyen nagy méltóság, ám az Atya ugyanabban a természetben magasztalta fel őt és adott neki nevet, *hogy előtte meghajoljon minden térd* stb.,⁶⁹ amelyben megaláztatott. Aztán meg kell jegyeznünk azt is, hogy úgy tette őt úrrá és legfőbb királlyá, hogy a világ kormányzásában az Atya helytartója legyen, nem mintha az Atya tétlenkedne, miközben ő fáradozik (hogyan is történhet ez meg, hiszen ő az Atya bölcsessége és tanácsosa, hiszen egylényegű vele, olyannyira, hogy ugyanaz az Isten!). A Szentírás ezért tanúsítja, hogy Krisztus azért kapta meg a menny és a föld fölötti uralmat az Atya helyett, nehogy azt gondoljuk, hogy volna más kormányzó, úr, védelmező, vagy élőknek és holtaknak más bírója, hanem egyedül csak őrá szegezzük tekintetünket. Mi ugyan Istent ismerjük el uralkodónak, de az ember Krisztus személyében. Akkor pedig Krisztus vissza fogja adni a kapott uralmat, hogy tökéletesen Istenhez kapcsolódjunk. Ezzel azonban nem fog lemondani az uralomról, hanem valamiképpen átviszi azt emberségéről dicsőséges istenségére, mert bemenetelünk nyílik hozzá, amelytől most erőtlenségünk elzár minket. Krisztus tehát így fogja alávetni magát az Atyának, mert akkor a fátyol lehull, és színről színre fogjuk látni Istent fenséges uralkodásában, és Krisztus ember volta már nem tart vissza Isten végső látásától.⁷⁰

28. *Hogy Isten legyen minden mindenkben.* Vajon az ördögben és a hitetlenekben is? Egyáltalán nem, hacsak a *lenni* ígét nem úgy vesszük, mint *megismertetni* és *nyilvánvalóvá lenni*. Ez esetben az értelme ez lesz: most, hogy az ördög ellene szegül Istennek, a hitetlenek összezavarják és felforgatják az általa megszabott rendet, és szemünk előtt mérhetetlen botrányok vannak, nem látszik igazán tisztán, hogy *Isten minden mindenkben*, de miután Krisztus végrehajtotta az Atyától kapott az ítéletet, amit az Atya bízott rá, ledöntötte a Sátánt és minden hitlent, ezek pusztulásában válik láthatóvá Isten dicsősége. Ugyan-

⁶⁸Vö. Dán 7,14; Lk 1,33; 2Pt 1,11.

⁶⁹Fl 2,9–10.

⁷⁰Vö. Iust. 2. In. 19.

ez mondható a maga nemében szent és törvényes hatalmasságokról is, mert valamiképpen megakadályozzák, hogy Isten ma igaz valóságában megjelenjen nekünk. Márpedig Isten, közvetítő nélkül kormányozván a mennyet és a földet, akkor lesz majd ebben a tekintetben is és – következésképpen – végül minden mindenkiben; nemcsak személyekben, hanem még a teremtményekben is. Ez az értelmezés kegyes, és mivel eléggé jól talál az apostol elképzeléséhez, szívesen elfogadom. De nem erőltetett az sem, ha egyedül csak a hívőkre értjük, akikben Isten már most elkezd uralkodni, majd akkor teljesíti ki ezt, méghozzá úgy, hogy teljesen hozzá kapcsolódjanak. Mindkét értelmezés bőségesen elég egyesek istentelen lázalmának megcáfolására, akik ezt a lókust használják fel ürügyül. Mások úgy képzelegnek, hogy Isten azért lesz majd minden mindenkiben, mert minden elenyészik, vagy semmivé válik. De Pál szavai semmi mást nem mondanak, csak azt, hogy mindent vissza kell vezetni Istenre, mint egyetlen kezdetükre és végükre, hogy ő győzze le őket. Mások ebből azt következtetik, hogy az ördög és a hitetlenek is mind üdvözülnek, mintha bizony Isten nem inkább arról lenne nevezetes, hogy az ördögöt elpusztítja, mintsem hogy magához veszi és egyesül vele. Láthatjuk tehát, hogy ezek az őrjöngők mennyire szemtelenül csavarják ki Pál mondását a saját istenkáromlásuk megerősítésére.⁷¹

29. Különben mit tesznek azok, akik a halottakért keresztelkednek meg, ha a halottak egyáltalán nem támadnak fel? Miért is keresztelkednek meg a halottakért? 30. Miért is veszélyeztetjük magunkat minden órában? 31. Naponta meghalok, dicsőségünkre [mondom], testvérek, amely van a mi Urunk Jézus Krisztusban. 32. Ha emberi módon küzdöttem Efezusban a vadakkal, mi hasznom van abból? Együnk és igyunk, holnap ugyanis meghalunk. 33. Ne tévelyegjete; a jó erkölcsöket megrontják a rossz társalgások.⁷² 34. Józánodjatok ki igazán, és ne vétkezzetek. Némelyek nem ismerik Istent, ezt megszegyenítésetekre mondom.

29. Különben mit tesznek. Újra azokat a képtelenségeket juttatja eszükbe, amelyek a korinthusiakat gyötrő tévelygésből születtek. Ezt már az elején elkezdte, de tanítást és vigasztalást iktatott közbe, melyekkel némiképpen megszakította beszéde folyamát; most ehhez tér vissza.

⁷¹Bullinger (ad loc.) az ariánusok, a chillaszták, az anabaptisták tévtanításait említi, az utóbbiakkal kapcsolatosan jegyzi meg, hogy szerintük Isten a hitetleneknek és az ördögnek is üdvösséget és megváltást ígért.

⁷²ὄμιλην κενεῖν. Vulgata, Kálvin: colloquia mala. Magyar fordítások általában: rossz társalgások. Lásd magyarázatánál.

Először azt veti fel, hogy hiábavaló a keresztség, amelyet azokért vettek fel, akik meghaltak, ha nincs feltámadás. Mielőtt a lókust kifejténém, érdemes megcáfolni azt az általános értelmezést, amely a régiek tekintélyére támaszkodik, és szinte mindenki közös egyetértéssel elfogad. Chrysostomus és Ambrosius, akiket mások is követnek, úgy vélik, hogy a korinthusiaknak az volt a szokása, hogy ha valakit a hitetlen halál megfosztott a keresztség lehetőségétől, valakit az élők közül a helyére állítottak, aki az elhunyt sírjánál keresztelkedett meg. Nem tagadják, hogy ez fonák és babonás szokás volt,⁷³ de – úgymond – Pálnak egyedül ez is elég volt ahhoz, hogy rábizonyítsa a korinthusiakra: miközben tagadják a feltámadást, aközben hisznek benne.⁷⁴ Engem viszont semmi sem bírhat rá, hogy ezt elhiggyem, mert nem is hihető, hogy akik tagadták a feltámadást, azok ugyanakkor másokkal együtt efféle szertartást végeztek volna. Hiszen Pál rögtön hallotta volna [a választ]: mit zaklatsz minket holmi vénasszonyos babonáságokkal, amelyeket még te sem helyeselsz? Ha pedig gyakorolták volna, könnyen válaszolhattak is volna: hogyha eddig helytelenül tettük, inkább kijavítjuk a tévedést, hogysem igazolásul szolgáljon egy ilyen súlyos dologban. De ha el is fogadnám, hogy az iménti magyarázat helyénvaló, valóban elképzelhető-e, hogy amennyiben ilyen nagy romlás ütötte fel a fejét a korinthusiak között, az apostol, aki szinte minden egyes tévedésüket felrótta, éppen erről hallgatott volna? Korábban olyan szokásokat is megfeddett, melyeknek nem volt különösebb jelentősége: nem vonakodott utasítást adni arra, hogy az asszonyok takarják le a fejüket, és még más hasonló dologra is; ami pedig az úrvacsora helytelen kiszolgálását illeti, emiatt nemcsak dorgált, hanem igen keményen ostromozott is. S ezek után vajon szó nélkül hagyta volna a keresztségnek ezt a förtelmes megszenteltségtelenítését, holott az sokkal súlyosabb volt? Aztán milyen hevesen támadt azokra, akik a pogányok lakomáját látogatva hallgatólag helybenhagyták a babonáságait is; hát akkor tűrte volna, hogy a pogányok istentelen babonája éppen a szent keresztség nevében hatalmasodjék el az egyházban? S ha elfogadjuk, hogy hallgatott volna róla, akkor most miért nevezi meg? Vajon elképzelhető, könnyögöm, hogy egy olyan szentségtörést, amely így beszennyezi a keresztséget, és teljességgel mágikus visszaéléssé

⁷³Tertullianus szerint később a markioniták gyakorolták. Contra Marcionem, 5,10.

⁷⁴Chrysostomus döntő érve az, hogy a keresztséget a hitvallás (hiszem a halottak feltámadását...) elmondása nyomán szolgáltatták ki (ad loc.). Ambrosiaster egyszerűbben érvel: *Exemplo hoc non factum illorum probat, sed fixam fidem in resurrectionem ostendit.*

forгатja el azt, érvként hozná fel apostol, és egy árva szóval sem róna meg a tévelygést? Amikor nem a legsúlyosabb dolgokról beszél, akkor közbevetést szokott beékelni, hogy emberi módon szól,⁷⁵ nos, itt ne lett volna még inkább alkalmas és megfelelő helye a közbevetésnek? Márpedig ha minden megrovás nélkül említi, ki ne venné úgy, hogy megengedett? Én bizony úgy értelmezem, hogy itt nem a keresztségnek efféle megrontásáról beszél, hanem a helyes gyakorlatáról. Most pedig keressük meg az értelmét. Régebben úgy gondoltam, hogy Pál itt a keresztség általános célját jelöli meg, mert a keresztség haszna nem korlátozódik erre az életre, de miután később alaposabban megvizsgáltam a kifejezéseket, rájöttem, hogy itt Pál valami különleges dolgot érint. Hiszen nem mindenkiről beszél, amikor azt kérdezi: *mit tesznek azok, akik [a halottakért] megkeresztelkednek?* Meg aztán nem szeretem az olyan magyarázatokat, amelyek inkább csak szellemeskedők, de nem megalapozottak. Nos, mi van itt? *Megkeresztelkedni a halottakért*⁷⁶ – ezt én azokra értem, akiket már halottaknak tekintenek, és akiknek már semmi reményük nincs az élethez. És így a görög *ὕπερ* szó latinul annyit tesz, mintha ezt mondanánk: *habere pro derelicto* (elhagyottaknak tekinteni).⁷⁷ Ez a jelentés nem erőltetett. Vagy ha jobban tetszik a másik jelentés: megkeresztelkedni a halottakért azt jelenti, hogy úgy keresztelni, hogy a halottaknak, nem pedig az élőknek használjon.⁷⁸ Tudjuk ugyanis, hogy rögtön az egyház kezdetén azokat a katekumenusokat, akik megbetegedtek, és biztos halál várt rájuk, meg szokták kérni, hogy keresztelkedjenek meg, nehogy úgy költözzenek el ebből a világból, hogy nem kötelezték el magukat Krisztusnak; s tették ezt azért, hogy magukkal vigyék üdvösségük pecsétjét. Később, amint az atyák írásából látható, ide is behatolt a babonaság, mert folyton kikeltek azok ellen, akik a keresztséget egészen haláluk pillanatáig halogatták, hogy bűneiktől egyszer s mindenkorra megtisztulva léphessenek Isten ítélőszéke elé.⁷⁹ Ez a vaskos tévelygés egyrészt tudatlanságból, másrészt képmutatásból származott. De Pál itt csupán egy szent és az Úr rendelésének megfelelő gyakorlatot érint, vagyis: ha a katekumenus, aki lelkében már elfogadta a keresztyén hitet, ám úgy látja, hogy közeleg a halála, részben a maga vigasztalására, részben a testvérek épülésére kérte a keresztelést. Nem kis vigasztalás ugyanis testünk

⁷⁵Vö. Róm 3,5; 6,19; Gal 3,15.

⁷⁶Ἐπεὶ τί ποιήσουσιν οἱ βαπτισόμενοι ὑπὲρ τῶν νεκρῶν;

⁷⁷Vö. Cícero, *Epistularum ad Allicum*, 8.1.

⁷⁸A francia változat pontosítja: *preuve après la mort, et non pas la vie durant*: hogy a halál után, s nem életünk során vegyék hasznát.

⁷⁹Vö. Bullinger, *ad loc.*; Erasmus, *Paraphr. ad loc.*

pecsételve hordozni az üdvösség bizonyosságát. Nem elhanyagolható az építés sem, a hitének megvallásával. Tehát *a halottakért keresztelkedtek meg*, mert az már semmit sem ért számukra ebben a világban, és ezért a keresztség kérésének oka akkor az életről való lemondás volt. Most már láthatjuk, hogy Pál nem hiába kérdi, hogy mi lesz velük, ha a halál után nincs semmi remény. Ez a lókus is jele annak, hogy azok a csalók, akik a korinthusiak hitét megzavarták, allegorikus feltámadást koholtak, hogy a hívők végső célja ebben a világban legyen. Még egyszer megismétli: *miért is keresztelkednek meg a halottakért?* Ez már szenvedélyesebb, mintha ezt mondaná: nemcsak azok keresztelkednek meg, akik úgy gondolják, hogy hosszú életük lesz, hanem azok is, akiknek már szembe kell nézniük a halállal, s teszik ezt azért, hogy a keresztség gyümölcsét magukkal vigyék a halálba.

30. *Miért is.* Ha a feltámadás és a végső boldogság ebben a világban van, akkor miért mondunk le róla készséggel, és szolgáltatjuk ki magunkat önként a halálnak? Az érv így is megfogalmazható: ha nem vár minket jobb élet a halál után, akkor teljesen fölöslegesen *veszélyeztetjük magunkat minden órában*. Olyan önként vállalt veszélyekről beszél, amelyeket a hívők Krisztus megvallásáért vonnak önmaguk fejére. Márpedig, mondom, ez a halált megvető lelki emelkedettség inkább a vakmerőségnek, mintsem az állhatatosságnak tulajdonítható, ha a szentek halálba rohannak. Mert ördögi örültség halál árán vásárolni halhatatlan hírnevet.⁸⁰

31. *Naponta meghalok.* Azért mondja, hogy benne ilyen halálmegvetés van, nehogy úgy tűnjék, mintha biztos helyzetből dicsekedne. Engem – mondja – nap mind nap ostrom alá vesz a halál. Micsoda ostobaság lenne ekkora nyomorúságot idézni magamra, ha nem lenne félretéve számomra a mennyei jutalom? Sőt, ha dicsőségem és boldogságom e világban volna, miért ne élvezném inkább, hogysem önként lemondjak róla? Azt mondja, hogy *naponta meghal*, mert olyan nagy és szüntelen veszedelem fenyegeti, hogy voltaképpen folyton halál leselkedik rá. Ehhez hasonló mondás van a Zsolt 44,23-ban is, és ilyen van a második [korinthusi] levélben is.⁸¹

Dicsőségünkre. A régi fordításban az áll, hogy „-ért”,⁸² de a másolók nyilván tudatlanok voltak, mert a görög kifejezés⁸³ teljesen egyértel-

⁸⁰A francia változat bővíti: *Quand quelques fois les mondaines s'exposent a la mort seulement pour acquérir un bruit immortel*: ahogy a világi személyek olykor halálra adják magukat pusztán azért, hogy hallhatatlan hírnevet szerezzenek.

⁸¹Vö. 2Kor 11,23.

⁸²Propter.

⁸³ὕπερ.

mű. Ez tehát hűségeskü, amellyel fel akarja serkenteni a korinthusiakat, hogy figyelmesebben hallgassák őt, amint e jelen kérdést kifejti. Mintha ezt mondaná: testvérek, én nem holmi filozófus vagyok, aki árnyékban heverészve karattyol. Ha naponta kiteszem magamat a halálnak, komolyan kell gondolkodnom a mennyei életről; higgyetek hát ennek a minden tekintetben tapasztalt embernek. A hűségeskü formája sem mindennapi, hanem igazodik e jelen érvhez; ilyen volt Démoszthenész nemes esküje, amit Fabius⁸⁴ idéz, amikor azoknak a lelkére esküdött, akik Marathónnál estek el, mert így akarta a köztársaság védelmére fellelkesíteni társait. Pál is így esküszik itt a keresztyének dicsőségére, amelyet Krisztusban kapnak, és amely a mennyben van. Rámutat tehát, hogy amit a korinthusiak vitattak, az számára olyannyira bizonyos, hogy szent fogadalommal ér fel. Ezt a mesterfogást alaposan meg kell jegyezni.

32. *Ha emberi módon.* Hírhedt halálnemet hoz fel példaként, melyből kitűnik, felette nagy bolond lenne, ha nem várna ránk egy jobb élet a halál után. Ugyanis gyalázatos halálnak volt kitéve. Mi értelme lett volna – mondja – vállalom a gyalázatot, méghozzá a legkegyetlenebb halállal együtt, ha minden reményem erre a világra korlátozódna? *Emberi módon* ezen a helyen azt jelenti, hogy az emberi életre való tekintettel, vagyis úgy, hogy jutalmunkat ezen a világon nyerjük el. A vadállatokkal való küzdelem⁸⁵ ugyanis nem azokra utal, akiket a fenevadak elé vetettek, amint azt Erasmus tévesen gondolja,⁸⁶ hanem azokra, akiket arra ítélték, hogy a vadállatokkal összeesztve harcoljanak, hogy látványosságul szolgáljanak a népnek. Mert e tekintetben kétféle volt a büntetés: vagy vadállatok elé vetették az elítélteket, vagy vadállatokkal kellett harcolniuk. Akiket vadállatok elé vetettek, azokat nyomban szétmarcangolták a fenevadak, de akiknek harcolniuk kellett a vadállatokkal, azok fegyveresen mentek be az arénába, és ha eléggé erősek is, bátrak is, fürgék is voltak, kiszabadulhattak onnan, miután a vadállatokat megölték. Sőt, voltak olyan játékok is, amelyekre éppúgy képezték a vadállatokkal küzdőket, mint a gladiátorokat, de még így is csak kevesen éltek túl, mert ha valaki megölt egy állatot, nem szabadult meg, hanem nyomban harcba kellett szállnia egy

⁸⁴Ti. Quintilianus, Oratoria 12.10.24: *Quid denique Demosthenes? Non illud jusjurandum per caesos in Marathone ac Salamine propugnatores reipublicae, satis manifesto docet, praeceptorem ejus Platonem fuisse?* (Az eskü így hangzott: νῆ ἡοῖς, ἐν Μαραθῶνι πεπτακότας.)

⁸⁵Θηρομαχία.

⁸⁶Erasmus (Annot. ad loc.): *Ad bestias pugnavi... dicitio composita graecis. Solebant enim olim dammati bestias obire.*

másikkal,⁸⁷ mígcsak ki nem elégült a nézők vérszomja, vagy meg nem kegyelmeztek neki. És lám, mégis mindig akadtak nyomorult és kétségbeesett emberek, akik vállalkoztak erre! Nos, ez volt az a vadászat – hogy így nevezzem –,⁸⁸ amelyet szigorúan büntettek a régi kánonok, de még a polgári törvények is a gyalázat bélyegét sütötték rájuk. Viszszatértek Pálhoz; láthatjuk, hogy Isten hová engedte jutni szolgáját, de milyen csodamódon ki is mentette őt. Mindazáltal Lukács ezt a harcot egyáltalán nem említi,⁸⁹ amiből arra lehet következtetni, hogy Pálnak sok olyat is el kellett szenvednie, amit nem jegyeztek fel írásban.

Együnk és igyunk. Az epikureusok szólama ez, akik szerint az ember legfőbb java a jelen gyönyörűségeiben van. De így beszéltek azok a dőzsölő emberek is, amint Ézsaiás is bizonyítja (22,13), akik, miközben Isten prófétái, pusztulással fenyegetve, a bűnbánatra szólították őket, kigúnyolták ezeket a fenyegetéseket, és féktelen mulatozásba és dorbézolásokba vetették magukat; s hogy még nyíltabban kifejezzék konokságukat, ezt mondták: ha meg kell halnunk, élvezzük addig is a pillanatot, és ne gyötörjük magunkat időnap előtt meddő aggodalmakkal. Amit viszont a híres hadvezér mondott seregének: harcostársaim, reggelizzünk vidám lélekkel, mert vacsorázni már a pokolban fogunk,⁹⁰ hogy ezzel buzdítsa őket: ne féljenek szembenézni a halállal; nos, ez egyáltalán nem tartozik ide. Úgy látom, Pál itt a züllött és aljasságokra vetemedett emberek jól ismert kiszólását, vagy – hogy rövidebben mondjam – az epikureusok közmondását használta fel következtető céllal: ha a halál véget vet az emberi életnek, nincs jobb, mint gondtalanul élni a gyönyöröknek, míg tart az élet. Ezek a gondolatok Horatiusnál is többször előkerülnek.

33. *Ne tévelyegjete; a jó erkölcsöket.* Mivel nincs könnyebb dolog, mint vizsgálódás ürügyén istentelen spekulációkba süllyedni, ennek a veszélynek is elejét veszi, rámutatván, hogy a rossz beszédek sokkal jobban beszennyeznek elménket és megrontják érenyeinket, mint gondolnánk. Erre használja Menandrosznak, a költőnek a tanúságtételét,⁹¹ hiszen bárhonnan kölcsönvehetjük azt, ami Istentől származik. Miután pedig minden igazság Istentől van, nem kétséges, hogy az Úr még a hitetlenek számára is odahelyezte mindazt, ami az igaz és üdvö-

⁸⁷A francia változattal bővítve.

⁸⁸Venatio.

⁸⁹Ti. az Apostolok Cselekedeteiben.

⁹⁰Leonidász spártai király szava a thermopülai szorost védő katonáihoz; vö. Cicero, Tusculanarum Disputationes, 1.101; Plutarkosz, Apophtegmeta Laconica.

⁹¹Menandrosz (Kt. e. 342 290), komédiaköltő, néhány művét kivéve csak töredékek maradtak utána. Szókincs: Egyháztörténete (3.16) Euripidésznek tulajdonítja a mondást.

zítő tanítást tartalmazza; de ennek az érvnek a kifejtését inkább Basiliusnak az ifjakhoz intézett beszédében kell keresni.⁹² Mivel tehát Pál tudta, hogy a görögöknél közhelyszámba ment ez a mondás, annál is inkább fel akarta használni, hogy még gyorsabban megértsék azt, amit most nem a saját szavaival akart kifejezni. Mert így könnyebben felfoghatták, amihez már hozzászórtak, ahogyan mi magunk is jól ismert közmondásokkal fejezzük ki magunkat. Mármost, a mondás elsőrenden méltó a figyelmünkre, mert ha a Sátán nem tud szemből támadni, akkor annak ürügyén támad, hogy az igazság felkutatása végett nem rossz bármilyen vitába belebocsátkozni. Pál tehát ezzel szemben azt hangoztatja, hogy a rossz beszédőtől éppúgy óvakodni kell, mint a halálos méregtől, mert észrevétlenül behatolva a lélekbe, legott az egész életünket megrontja. Jegyezzük meg hát, hogy nincs ragályosabb a rossz tanításnál és az istentelen vitatkozásoknál, mert ha a legkisebb mértékben is, de eltérítenek minket a tiszta és őszinte hittől. Bizony, nem hiába buzdít Pál, hogy ne tévelyegjünk.

34. *Józanodjatok ki igazán.* Mivel azt látta, hogy a korinthusiak menyire megittasodtak nagy magabiztosságukban, felrázza őket tompultságukból; de a határozószót⁹³ hozzátéve azt is jelzi, hogy mi módon szeretné őket kijózanítani. Mert bár a maguk dolgában kellően figyelmesek és éleslátók voltak, sőt, az sem kétséges, hogy felette meg voltak elégedve okosságukkal, ám mindeközben éppen abban voltak tunyák, amiben a leginkább ébereknek kellett volna lenniük. Ezért mondja, hogy *igazán* józanodjatok ki, vagyis minden képességetekkel és teljes igyekezettel forduljatok a jó és szent dolgokhoz. És az okot is hozzáteszi: mivel *némelyek* közületek – mondja – *nem ismerik Istent.* Ezt ki kellett mondania, másképpen fölöslegesnek tartották volna a figyelmeztetést. Merthogy csodamód bölcseknek tekintették önmagukat. Megfeddi hát őket, mert nem ismerik Istent, hogy megtudják: éppen annak vannak híjával, ami a legfontosabb. Hasznos figyelmeztetés ez azoknak, akik minden erejüket felélve a levegőben röpködnek, de közben nem látják azt, ami lábuk előtt van, és éppen akkor a legbutábbak, amikor mély belátásra volna szükség.

Megszégyenítésre. Éppen úgy, ahogy az apák megdorgálják fiaikat, és megszégyenítik őket, hogy ezzel a szégyennel takarják el a szégyent. Amikor korábban azt mondta, hogy nem akarja őket szégyenbe hozni,⁹⁴ ott az értelme ez volt: nem akarja bűnüket ellenségesen és

⁹² Basilius, Cohortatio (oratio) ad juvenes.

⁹³ ὀυκαίως – igazán.

⁹⁴ 1Kor 4,14: οὐκ ἐπιτρέπω ὑμᾶς γινώσκειν τὰ κατὰ τὸν λογισμὸν ἀλλὰ κατὰ τὸν λόγον. 1Kor 15,34: πῶς ἐπιτρέπω ὑμᾶς γινώσκειν τὰ κατὰ τὸν λογισμὸν ἀλλὰ κατὰ τὸν λόγον.

gyűlölettel feltárni, hogy ne hozzon rájuk szégyent. De közben hasznos volt keményebben korholnia őket, miután mindedig kedvüket lelték ebben a nagy rosszban. Pál immár, felróva nekik, hogy nem ismerik Istent, minden tisztelettől teljesen megfosztja őket.

35. *De kérdezhetné valaki: hogyan támadnak fel a halottak? Milyen testben jönnek elő?* 36. *Balga! Amit te elvetsz, nem kel életre, csak ha meghal.* 37. *És amit elvetsz, abban nem azt a testet veted el, amely születik, hanem a puszta magot, például búzát vagy bármi más hasonlót.* 38. *Isten pedig olyan testet ad neki, amilyet akar, és minden egyes magnak a saját testét.* 39. *Nem minden test ugyanaz a test, hanem más teste van az embernek, és más teste van az állatoknak, más a madaraknak, más a halaknak.* 40. *Vannak mennyei testek, és vannak földi testek, sőt, más a mennyeiek dicsősége, és más a földieké.* 41. *Más a Nap dicsősége, más a Holdé, más a csillagoké. Csillag különbözik csillagtól dicsőség tekintetében.* 42. *Így lesz a halottak feltámadása is.* 43. *Elvettetik romlandóságban, feltámad romolhatatlanságban, elvettetik gyalázatban, feltámad dicsőségben, elvettetik gyengeségben, feltámad erőben.* 44. *Elvettetik az érzéki test,⁹⁵ feltámad a lelki test. Van érzéki, de van lelki test is.* 45. *Amint meg van írva: az első ember, Ádám élőlényé lett; a második Ádám megelevenítő lélekké.* 46. *De nem az első a lelki, az csak érzéki, utána a lelki.* 47. *Az első ember a földből való földi, a második ember, az Úr a mennyből való.* 48. *Amilyen a földi, olyanok a földiek, amilyen a mennyei, olyanok a mennyeiek.* 49. *És ahogyan hordoztuk a földi ábrázatát, úgy hordani fogjuk majd a mennyei ábrázatát is.* 50. *Azt pedig állítom, testvérek, hogy test és vér nem örökölheti Isten országát, sem a romlandóság a romolhatatlanságot.*

35. *Hogyan támadnak fel.* Az emberi értelem semmitől sem retten vissza jobban, mint ettől a hittételtől. Mert kicsoda győzhet meg arról – ha nem egyedül Isten –, hogy a romlandóság alá vetett testek, miután elporladtak, vagy tűz emésztette meg, vagy vadállatok tépik szét, nemcsak teljes épségben, hanem sokkal jobb természetben fognak majd helyreállítani?! Nemde minden érzékünk élesen tiltakozik ez ellen, mint valami mesés, sőt teljesen lehetetlen ellen? Pál, hogy a lehetetlenségnek ezt a formáját feloldja, ellenvetést (anthüpophorát⁹⁶) használ, vagyis az ellenkező személynek szegezi azt, ami első látásra a feltámadás tanításának ellentmond. Az efféle kérdés ugyanis

⁹⁵ σωμα ψυχικόν – corpus animale; tkp. élő test, a megszokott magyar fordításokhoz igazodva: érzéki test. Mindazáltal Kálvin szómagyarázata kellőképpen eligazít.

⁹⁶ ἀνθυποφορὰ – tkp. ellenkérdés: szóbeli eljárás, a vitaféltől átvett kérdés felvetése és cáfolása. Vö. Quintilianus, Oratoria 9.3.87.

nem annak a módszere, aki kételkedve keres, hanem azé, aki a lehetlenséggel érvel: hihetetlen, amit a feltámadásról mondanak. Ezért amikor válaszol, még határozottabban utasítja el az efféle ellenvetést. Jegyezzük meg hát: itt azok szájába adja a szót, akik a feltámadás hitét csúfolódással akarták kifigurázni, azzal érvelvén, hogy az lehetetlen dolog.

36. *Balga! Amit te elvetsz.* Az apostol ezt is felhozhatná, hogy az a mód, ami számunkra felfoghatatlan, az Istennek mindazáltal könnyű. Következésképpen itt nem a mi felfogásunkról kell ítélnünk, hanem meg kell adnunk Isten bámulatos és rejtett hatalmának azt a tiszteletet, hogy elhisszük: megteheti, amit mi nem fogunk fel, mert megcselekszi, de más módon. Pál rámutat: a feltámadás olyannyira nem áll ellentétben a természettel, hogy ennek világos példája éppen a természet mindennapos folyásában látható – abban, ahogy beérik a termés. Mert ugyan mi másból, mint rothadásból születik a földről bearatott termés? Ha ugyanis vetés után nem hal el a mag, semmi sem jön elő. A megromlás tehát a növekedés kezdete és oka, s ebben a feltámadás képét láthatjuk. Következésképpen felette gonoszak és hálátlanok vagyunk, ha Isten hatalmát méricskélve elveszük tőle azt, ami szemünk előtt már teljesen nyilvánvaló.

37. *Nem az a test születik meg, amelyet elvetsz.* A hasonlatnak két része van: nem kell csodálkozni azon, hogy a rothadásból támadnak fel a testek, hiszen a mag esetében is ugyanez történik; továbbá, nem ellenkezik az értelemmel az sem, hogy testünk más minőségben újul meg, hiszen a puszta magból Isten számos csodálatos képességű és jó minőségű maggal teli kalászt hoz elő. Minthogy azonban úgy tűnhet, mintha ezzel az érveléssel arra utalna, hogy egy testből több test származik, mondandóját más irányba viszi tovább: Isten a testet olyanná formálja, amilyenné akarja, ami azt jelzi, hogy itt is minőségbeli különbség van. Hozzáteszi, hogy *minden egyes magnak saját testet ad*, és ezzel a mondatrészsel leszűkíti azt, amit a *másik testről* mondott. Mert állítja, hogy bár a test különbözik, ám úgy, hogy az alakját megőrzi.

39. *Nem minden test.* Ez a hasonlat is ugyanazt a célt szolgálja, még ha némelyek másképpen is magyarázzák. Azt mondja ugyanis, hogy bár mind az emberi, mind az állati testnek ugyanaz a neve, mégis más és más test, s ezzel azt jelzi, hogy bár a szubsztanciájuk egy, minőségük azonban különböző. Summa: akármelyik fajban veszünk is észre bármilyen különbséget, az a feltámadásnak valamiféle előjátéka, mert Isten kinyilvánította, hogy számára nem okoz nehézséget a testünket feltámasztani a jelenlegi állapotát megváltoztatva.

41. *Más a Nap dicsősége, és más a Holdé.* A mennyei és a földi testek között nemcsak különbség van, de az égiek dicsősége sem mind egyforma. A Nap megelőzi a Holdat, és a többi csillagok is különbözőnek egymástól. Ez a minőségi különbség a halottak feltámadásában is meglátszik. De a hasonlat alkalmazásában általában tévednek, ugyanis azt képzelik, hogy Pál ezt akarta mondani: a feltámadáskor különböző fokozatai lesznek a szenteket illető tiszteletnek és dicsőségnek,⁹⁷ ami ugyan igaz, és a Szentírás más tanúságai is igazolják, de semmi köze nincs Pál gondolatához. Nem azt tárgyalja ugyanis, hogy a feltámadás után milyen különbségek lesznek majd a szentek állapotában, hanem azt, hogy miben különbözik e mostani testünk attól, amit majd egykor kapunk. Ezzel a hasonlattal eloszlatja azon érzésünket, hogy ez lehetetlen: a Napnak és a Holdnak a szubsztanciája egy, de méltóság és kiválóság tekintetében nagy a különbség közöttük. Miért csodálkozunk hát, ha testünk kiválóbb minőséget ölt magára? Mintha ezt mondaná: nem tanítok semmi mást arról, hogy mi lesz a feltámadásban, csak amit már mindnyájan láthattunk. A szövegösszefüggésből kiviláglik, hogy ez szavainak értelme. Mert ugyan honnan és miért térne rá másra Pál, mintha most külön-külön fajta dolgokat akarna összevetni egymással, amikor mindeddig mindegyiknek a saját jelen állapotát hasonlította össze a saját jövőendő állapotával, és ezt az összehasonlítást rögtön folytatja is?

43. *Elvettetik romlandóságban.* Hogy semmi kétség ne maradjon, Pál önmagát értelmezi, megmagyarázván a különbséget e jelen állapot és a között, amely a feltámadás után lesz. Ugyan miféle következetesség lenne mondandójában, ha az imént még a szentek jövőendő dicsőségének fokozatai között akart volna különbséget tenni? Nem kétséges tehát, hogy mindeddig egyetlen érv mentén haladt. Most az első hasonlathoz tér vissza, amelyet már felhasznált, s még szorosabban hozzáigazítja célkitűzéséhez. Vagy ha jobban tetszik, megtartja a hasonlatot, és e jelen élet idejét metaforikusan a vetéshez hasonlítja, a feltámadást pedig az aratáshoz. És azt mondja, hogy most ugyan testünk alá van vetve a halandóságnak és a romlásnak, de akkor majd dicsőséges és romolhatatlan lesz. A Filippi levélben ugyanezt mondja más szavakkal: *Krisztus el fogja változtatni a mi nyomorúságos testünket, hogy hasonlóvá legyen az ő dicsőséges testéhez* (Fil 3,21).

44. *Elvettetik az érzéki test.* Mivel minden egyes részt nem tud felsorolni, egyetlen szóban foglalja össze a lényegét, mondván, hogy most

⁹⁷Bullinger (ad loc.): *Nam inter homines pius splendidum quodpiam erit discrimen. Omnes quidem claritate erunt illustres, sed alius alio illustrior.*

a test élő, akkor majd lelki lesz. Azért mondja, hogy élő (*animale*), mert az élő lélek (*anima*) adja életét, illetve azért lelki (*spiritualis*), mert a lélek (*spiritus*) adja életét.⁹⁸ Most az élő lélek az, amely a testnek életet ad, hogy ne legyen halott, tehát joggal veszi innen a megnevezést. A feltámadás után azonban sokkal kiválóbb lesz az a megelevenítő erő, amelyet a Lélektől kap a test. Mindig tartssuk észben, amit korábban láttunk: a test szubsztanciája egy, és itt csak a minőségéről beszél. A test mostani minősége kapcsán, tanító céllal, éltetésről,⁹⁹ a jövődő minősége kapcsán megelevenítésről¹⁰⁰ beszél. Mert az, hogy az élő lélek (*anima*) most éltetni tudja a testet, csak sok segédeszköz közrejöttével történhet meg: szükségünk van ugyanis itálra, ételre, öltözetre, alvásra és más hasonló dolgokra, amelyek az éltető erő gyengeségét bizonyítják. A Lélek megelevenítő ereje viszont sokkal teljesebb, ezért nem terhelik efféle szükségletek. Az apostol szavainak ez az egyszerű és eredeti értelme: ne filozofálgasson többé senki a fellegekben járva. Márpedig így tesznek azok, akik úgy gondolják, hogy a test szubsztanciája lelki lesz, holott Pál egyáltalán nem említi itt a szubsztanciát, és nem is áll be rajta változás.

45. *Amint megvan írva; lett.* Nem akarja, hogy úgy tekintsék, mint aki új dolgot költ az érzéki testről, ezért a Szentírást idézi, ahol az áll, hogy Ádám élő lélekké lett,¹⁰¹ ami azt jelenti, hogy testét a lélek (*anima*) élteti, hogy élő ember legyen. Nézzük meg, mit jelent itt a *lélek* (*anima*) szó. Tudott dolog, hogy a פּוֹחַ héber szót, amelyet Mózes használ, különféleképpen veszik, de itt vagy az „életadó mozgás”, vagy az „élet-lényeg”¹⁰² értelemben áll. És ez utóbbi nekem jobban tetszik. Látom, hogy az állatokról is így beszél az Írás, amelyek élő lélekké lettek.¹⁰³ De miután bármely élőlény lelkét (*anima animantis*) a saját faja szerint kell venni, semmi akadálya annak, hogy mindegyiknek a lelke közös legyen, ez tudniillik az életet adó mozgás; és ugyanakkor legyen valami sajátos és egyedi az ember lelkében, ez tudniillik a halhatatlan lényeg, mint az értelem fénye és az ész.

A második Ádám. Ezt sehol sem találjuk leírva. Tehát amikor azt mondta, hogy *meg van írva*, azt csak ez első mondatrésze kell érteni; majd az apostol, miután felhozta a Szentírás tanúságtételét, most személyükben is elkezdni szembeállítani Krisztust és Ádámot. Mintha ezt

⁹⁸Kálvin szófejtése: *vocatur animale, quod ab anima, spirituale, quod a spiritu informatur*, itt az *animal* (élő) és *anima* (lélek) szavak azonos szógyökére hivatkozik.

⁹⁹*Animatio.*

¹⁰⁰*Inspiratio.*

¹⁰¹Vö. 1Móz 2,7. Revideált új fordítás: élőlény.

¹⁰²*Vita essentiali* [sic!]; francia: *la vie essentielle*.

¹⁰³Vö. 1Móz 1,20.24.

mondaná: Mózes arra hivatkozik, hogy Ádámnak élő lélek¹⁰⁴ adatott, ámde Krisztus megelevenítő lélekkel¹⁰⁵ van felruházva, amely pedig sokkal nagyobb, mert az maga élet, vagy az élet oka, s nem csak létezés. Egyébként meg kell jegyezni, hogy Krisztus, akárcsak mi, élő lélekké lett, de e lélek mellett kiáradt rá az Úr Lelke, amelynek erejével feltámadt a halottak közül, és másokat is feltámaszt. Ezt azért kell megjegyezni, nehogy valaki azt képzelje, mint egykor Apollinaris, hogy Krisztusban a Lélek helyettesítette volna az élő lelket. Amúgy e lókus magyarázatát a Római levél 8. részében is meg lehet találni, ahol az apostol azt hirdeti, hogy a test ugyan meghal a bűn miatt, és mi magunkban hordjuk a halál matériáját, de bennünk lakozik Krisztus Lelke is, aki feltámasztotta őt a halottak közül, és ő az élet, hogy egykor majd minket is feltámasszon a halottak közül.¹⁰⁶ Láthatod, élő lelkünk van, amíg emberek vagyunk, de az újjászületés kegyelme által belénk árad Krisztus megelevenítő Lelke is.¹⁰⁷ Summa: Pál azt akarja megmutatni, hogy a Krisztustól elnyert állapotunk sokkal erősebb, mint volt az első ember helyzete, mert Ádám megkapta a maga és utódai nevében az élő lelket, Krisztus pedig elhozta nekünk a Lelket, aki az élet. Továbbá Krisztust azért nevezi *második Ádámnak*, mert ahogy az első emberrel teremtette Isten az emberi nemet, úgy Krisztusban újította meg. Még egyszer, s egyszerűbben elmondom: Isten az első emberben teremtett minden embert, mert amivel Isten minden embert meg akart ajándékozni, azzal felruházta őt, hogy ily módon az ő személyében határozza meg az ember mibenlétét. Bukása miatt ő is elveszett, és miatta elvesztek az övéi is, mivel mindenkit magával ragadott ugyanabba a romlásba. Eljött Krisztus, aki természetünket a romok közül kiemelve, jobb állapotba állít vissza. Tehát mintegy két elve vagy két gyökere van az emberi nemnek.¹⁰⁸ Ezért méltán lehet Ádámot elsőnek, Krisztust pedig másodiknak nevezni. De ez semmit sem segít azokon a tébolyodottakon, akik közülünk eggyé teszik Krisztust, mintha mindig is csak két ember lett volna és lenne is, az a sokaság pedig, amelyet látunk, csak üres képzet volna. Hasonló összevetést olvashatunk a Róm 5,12-ben.

46. *De nem az első a lelki.* Szükséges – mondja –, hogy mielőtt Krisztusban megújulnánk, eredetünket Ádámotól vegyük, és hozzá hasonlók legyünk. Ezért ne csodálkozzunk, ha az élő lélekkel kezdjük, mert

¹⁰⁴*Anima vivens.*

¹⁰⁵*Spiritus vivificans.*

¹⁰⁶Vö. Róm 8,10–11.

¹⁰⁷Vö. Inst. 3,1,2.

¹⁰⁸A francia változat kiegészíté: *Adam donec et Christ*: azaz Ádám és Krisztus.

ahogy sorrendben első a születés, aztán az újjászületés, úgy első az, hogy élünk, azután támadunk fel.

47. *Az első ember a földből való.* Az élő lélek áll elől, mert a földi ember az első. Ezt követi a lelki élet, mert Krisztus, a mennyei ember, Ádám után jött. A manicheusok visszaéltek ezzel a lókussal, amikor igazolni akarták, hogy Krisztus a mennyből hozta le a testet a szűz méhébe, de tévesen állították, hogy Pál itt a test szubsztanciájáról beszélne, mert inkább annak állapotáról vagy minőségéről értekeznek. Jóllehet tehát az ember először halhatatlan és a legkevésbé sem a földből vett lelket (*anima*) kapott, értelme mégis földi volt, amelyből vétetett a test, és amelybe helyeztetett, hogy abban éljen. Krisztus viszont a mennyből megelevenítő lelket hozott nekünk, hogy ezzel szüljön újjá egy jobb és a földinél magasztosabb életre. Egyszóval, Ádámtól kaptuk, hogy éljünk ebben a világban, mint ágak a gyökéren, Krisztus azonban mennyei életünk kezdete és szerzője.¹⁰⁹ De valaki felhozhatná ellene: Pál azt mondja Ádámról, hogy a földből való, Krisztusról pedig azt, hogy a mennyből. Akkor viszont az egybevetés és az ellentét természete megköveteli, hogy Krisztus a mennyből vegye a testét, ahogyan Ádám testét a földből formálta Isten; vagy legalábbis, ahogyan az ember lelkének eredete a földből való, Krisztus Lelke pedig a mennyből származott. Válaszok: Pál nem vet össze pontosan és finoman minden egyes részt (erre ugyanis nem is volt szükség), hanem Krisztus és Ádám természetéről értekezve mellékesen utal Ádám teremtésére is, hogy tudniillik földből formáltatott, és ugyanakkor Krisztus erejét dicsérve mondja, hogy ő Isten Fia, aki a mennyből alászállt hozzánk, és ezért mennyei természetet és erőt hozott magával. Ilyen egyszerű az értelme. A manicheusok okoskodása pedig pusztá csűrés-csavarás. De még egy másik ellenvetésre is válaszolnunk kell. Eszerint: amíg Krisztus ezen a földön járt, a miénkhez hasonló, azaz földi életet élt, tehát nem helytálló az ellentét [amit Pál felállít]. Válaszunk alkalmas lesz a manicheusok koholmányának cáfolására is. Tudjuk ugyanis, hogy Krisztus teste alá volt vetve a halálnak, viszont nem – mint mondják – lényegi tulajdonsága okán, hanem egyedül Isten gondviseléséből mentesült a romlástól. Tehát Krisztus nemcsak testének lényegére nézve volt földi, hanem egy ideig a földi feltételek alatt is állt. Mert mielőtt Krisztus ereje kiáradt volna, hogy mennyei életet adjon, meg kellett halnia a test erőtlensége szerint. A mennyei élet pedig először feltámadásában jelent meg, hogy minket is életre keltsen.

49. *Ahogyan hordoztuk.* Egyesek szerint itt arra a kegyes és szent

¹⁰⁹Vö. Inst. 2.13.2 4.

életre buzdít, amelyre Pál maga is rátért, és ezért a jövő időben álló ígét buzdításként (*hortativus*) fordították. Valóban, egyes görög kéziratokban itt a *φορέσωμεν* szó olvasható.¹¹⁰ De mivel ez kevésbé talál, inkább azt fogadjuk el, ami az apostol szándékának és a közelebbi szövegösszefüggésnek megfelel. Először jegyezzük meg, hogy ez nem buzdítás, hanem tiszta tanítás, továbbá, nem az új életről¹¹¹ szól, hanem megszakítás nélkül folytatja a test feltámadásáról mondotakat. Az értelme tehát ez: ahogyan az élő (érzéki) természet, amely bennünk elsődleges, Ádámnak a képe, úgy a mennyei természetben Krisztushoz leszünk hasonlóak. És ennek megvalósulása lesz a mi helyreállításunk. Mi ugyanis már most elkezdjük hordani Krisztus képét, és nap mind nap jobban és jobban átalakulunk arra,¹¹² de az a kép a lelki újjászületésből áll. Akkor aztán mind a testben, mind a lélekben tökéletes lesz, és beteljesül, ami most elkezdődött, továbbá valósággal megkapjuk, amit addig reméltünk. De ha valakinek inkább a másik olvasat tetszene, úgy igen alkalmas ösztöke ez a korinthusiak buzdítására, akikben ha eleven lett volna az őszinte kegyesség, és folyton az új életre készülődtek volna, a mennyei dicsőség reménysége is fellobbant volna bennük.

50. *Azt pedig állítom.* A mondat bevezető szakasza¹¹³ jelzi, hogy ez itt az előbbinek exegézise. Mintha ezt mondaná: amit a mennyei Ádám képének hordozásáról mondtam, annak ez az értelme: testünkben is meg kell újulnunk, mert míg testünk a romlás hatalma alatt áll, addig nem örökölheti Isten romolhatatlan országát. Tehát csak úgy juthatunk be Krisztus országába, ha Krisztus átalakít minket a maga képére. *Test és vér* alatt pedig e jelen állapotunkat értsd, mert testünk részese lesz majd Isten dicsőségének, ám úgy, hogy Krisztus Lelke megújítja és megeleveníti.

51. *Íme, titkot mondok nektek: nem alszunk el ugyan mindnyáján, de mindnyáján elváltozunk.* 52. *Egyetlen másodperc alatt, egy szempillantásban, a végső trombitaszóra, ugyanis trombita fog szólni, és a halottak feltámadnak romolhatatlanul, és mi is elváltozunk.* 53. *Szüükséges pedig, hogy ez a romlandó [test] romolhatatlanságot öltön magára.* 54. *Amikor pedig ez a romlandó [test] romolhatatlanságba öltözik, és ez a halandó [test]*

¹¹⁰E megoldás értelmében a „hordani fogjuk” alakot így kellene fordítani: hordozzuk! (Vulgata: *portemus!*) Erasmus részletesen ismereteti a különböző felfogásokat (Annot. ad loc.).

¹¹¹*Vitae novitas*, ti. a hitben megújult keresztyén életről.

¹¹²Vö. 2Kor 3,18.

¹¹³*ἄπο τοῦ δὲ φημι: azt pedig állítom.*

halhatatlanságot ölt magára, akkor lesz meg, ami meg van írva: elnyeletett a halál diadalra. 55. Halál, hol a te fullánkod? Pokol, hol a te diadalmad? 56. A halál fullánkja pedig a bűn. A bűn ereje pedig a törvény. 57. De hála az Istennek, aki a diadalt adja nekünk a mi Urunk Jézus Krisztus által! 58. Azért, szeretett testvéreim, legyetek szilárdak, rendíthetetlenek, buzgólkodva az Úr dolgában mindig, tudván, hogy a ti munkátok nem hiábavaló az Úrban.

Mostanáig két dolgot foglalt bele érvelésébe: először arra mutatott rá, hogy lesz halottak feltámadása, másodszor arra, hogy milyen lesz a feltámadás. Most viszont mélyebbre hatol a mód leírásában. Titokról¹¹⁴ beszél, mert ezt eddig még egyetlen jövendölés sem fejtette ki ennyire világosan, ő pedig azért teszi, hogy még jobban ide irányítsa figyelmüket. Ugyanis azért kapott erőre köztük az istentelen tanítás, mert hanyagul és immel-ámmal vitáztak róla, mint valami jelentéktelen kérdéstről. Tehát a titok szóval figyelmezteti őket, hogy tanulják meg azt, ami eddig nemhogy ismeretlen volt számukra, hanem egyenesen Isten mennyei titkai közé kell sorolni.

51. *Nem mindnyájan alszunk el ugyan.* A görög kéziratokban nincs eltérés, ám a latin fordítások három eltérő olvasatot hoznak. Az egyik: mindnyájan meghalunk ugyan, de nem mindnyájan változunk el.¹¹⁵ A második: mindnyájan feltámadunk ugyan, de nem mindnyájan változunk el.¹¹⁶ A harmadik: ugyan nem mindnyájan alszunk el, de mindnyájan elváltozunk.¹¹⁷ Ez a változatosság, gyanítom, onnan ered, hogy egyes kevésbé képzett olvasók – az eredeti olvasaton megütközve – bátorkodtak számukra elfogadhatóbb megoldással élni. Első látásra ugyanis lehetetlennek tűnt, hogy nem mindenki hal meg, hiszen másutt (Zsid 9,27) ez olvasható: *elvégzett dolog, hogy egyszer minden embernek meg kell halnia.* Tehát megfordították az értelmét, ekképpen: nem fog mindenki elváltozni, még ha feltámad vagy meghal is; az elváltozáson pedig azt a dicsőséget értették, amelyet egyedül csak Isten gyermekei kapnak meg.¹¹⁸ Az eredeti olvasatot viszont a szövegösszefüggésből lehet megérteni. Pál szándéka az, hogy megmagyarázza, amit mondott: mi Krisztushoz leszünk majd hasonlóak, mert test és vér nem örökölheti Isten országát. Felvetődhetett a kérdés: mi

¹¹⁴ μυστήριον.

¹¹⁵ *Omnes quidem moriemur, sed non omnes immutabimur* (Theophylactus).

¹¹⁶ *Omnes quidem resurgentis, sed non omnes immutabimur* (Ambrosiaster, Vulgata).

¹¹⁷ *Non omnes quidem dormiemus, sed omnes immutabimur.*

¹¹⁸ Ambrosiaster: *Nunc uniuscuiusque meritum in resurrectione significat, qualis in singulis futuri sit.*

lesz azokkal, akik életben érik meg az Úr napját? Válaszol: bár nem mindenki hal meg, mindenki el fog változni, hogy a halandóság és a romlandóság megszűnjék. De jegyezzük meg, hogy egyedül csak a hívőkről beszél. A hitetlenek feltámadása is elváltozás lesz, de mivel őket itt egyáltalán nem említi, amit mond, azt itt egyedül csak a választottakra értjük. Most már láthatjuk, hogy milyen jól egybevágt az a mondat az előbbivel, mert miután azt mondta, hogy mi Krisztus ábrázatát fogjuk viselni, most kijelenti, hogy ez akkor fog megtörténni, amikor elváltozunk, hogy az élet elnyelje azt, ami halandó.¹¹⁹ És ez a megújulás nem mond ellent annak, hogy Krisztus eljövetele egyeseket életben talál. Viszont meg kell oldanunk azt a csomót, hogy tudniillik *elvégzett dolog, hogy egyszer mindenki meghal*; amit nem nehéz megoldani úgy, hogy változás nem történhet anélkül, hogy ne szűnjön meg az első természet, vagyis a változást méltán lehet a halál képének tartani, de mivel ez nem a lélek és a test szétválása lesz, nem tekinthető közönséges halálnak. Viszont halál lesz, mert a változás a romlandó természet pusztulása. Nem elalvás lesz, a lélek ugyanis nem távozik el a testből, hanem hirtelen átmenet lesz a romlandó természetből a boldog halhatatlanságba.

52. *Egyetlen másodperc.* Ez továbbra is általános, vagyis mindent magában foglal. Az elváltozás mindenben gyors lesz, és egyetlen pillanat alatt végbemegy, mert Krisztus eljövetele is hirtelen lesz. A pillanat (*momentum*) helyett ezt használja: *szempillantás* vagy *szemrebbenés*,¹²⁰ mert a görögben ez áll: *ὄπιη* vagy *ὀπιη*, de az értelmet nem érinti. Pál olyan testmozdulatot választott, amely gyorsaság tekintetében felülmúlja a többi, mert a szemmozgásnál nincs gyorsabb. Bár ugyanakkor az elalvásra is utal, amely éppenséggel ellentéte annak, hogy a szem pillant.¹²¹

Amikor a végső trombitaszó. Bár az ismétlés itt azt látszik megerősíteni, hogy a trombitát szó szerint kell venni, én mégis inkább metaforikus kifejezésnek veszem. Az 1Thessz 4,16-ban arkangyali szózáttal kapcsolja egybe Isten trombitáját. Ahogyan tehát a hadvezér a seregét trombita hangjával szólítja a csatára, úgy Krisztus az egész világot átható kiáltó szóval szólít elő minden halottat. Mózes számol be arról, hogy a törvény kihirdetésekor milyen erős *kürtzengés és mennydörgés* hallatszott,¹²² de egykor majd ennél sokkal nagyobb megrendülés

¹¹⁹ Vö. 2Kor 5,4.

¹²⁰ ἐν ὀπιη ὀφθαλμοῦ.

¹²¹ A francia változat kiegészíti: amikor ugyanis ébren vagyunk, folyton pislogunk.

¹²² 2Móz 19,16.

lesz, hiszen Isten nemcsak egy népet, hanem az egész földkerekséget törvényszéke elé idézi, és nemcsak az élőket hívja össze, hanem a halottakat is előszóltja a sírokból, sőt még a megszáradt csontoknak és a pornak is parancsol, hogy eredeti alakjukat felöltve és lelket kapva, Krisztus színe előtt élő emberekként jelenjenek meg.

A halottak feltámadnak. Amit általában mondott mindenkiről,¹²³ azt most külön-külön is kifejti az élők és a holtak kapcsán. Ekként tehát a tagolás nem egyéb, mint annak a mondatnak a magyarázata, hogy nem mindenki hal meg, de mindenki el fog változni. Akik már meghaltak – mondja –, romolhatatlanságban támadnak fel. Látod, micsoda változása ez a halottaknak! Akik életben érték meg a napot – mondja –, azok is elváltoznak. Lám, mindkettő megvan! Most már láthatod, hogy a változás közös lesz mindenki esetében, az elalvás viszont nem. Amikor pedig az mondja, hogy *mi is elváltozunk*, azok közé sorolja önmagát is, akik diadalt aratnak majd Krisztus eljövetelkor. Miután már az utolsó időket éljük, a szenteknek bármelyik órára várniuk kell ama nap eljöttét. Noha a Thesszalonikába küldött levélben emlékeztetés jövendölést mond az egyház jövendőbeli szétszórásáról, amely Krisztus eljövetel előtt következik be, ez nem akadályozta abban, hogy a korinthusiakat úgy szembesítse mindezzel, hogy magával együtt őket azokhoz sorolja, akik akkor még életben lesznek.

53. *Szükséges pedig, hogy a romlandó.* Íme, hogyan leszünk győztesek Isten országában mind testileg, mind lelkileg, és *a test és a vér mégsem öröklí Isten országát*, mert előzőleg megszabadul a romlandóságtól. Természetünk tehát, mivel jelenleg romlandó és halandó, nem alkalmas Isten országára, de mihelyt romlottságát levetkőzi és romlatlansággal ékesítettik fel, bejut. Ez a lókus is nyilvánvalóan megerősít minket, hogy ugyanabban a testben támadunk fel, amelyben vagyunk, mert ahhoz ad hozzá új minőséget, mint egy új ruhát. Ha azt mondta volna, hogy a romlandónak *meg kell újulnia*, azzal még nem foszlathatta volna szét teljesen és határozottan a fanatikusok tévelygését, akik azt koholják, hogy az emberek új testet kapnak majd, de így, kijelentvén, hogy a *romlandó* fogja ezt a dicsőséget magára öltetni, nincs helye szórászhátogatásnak.

54. *Akkor lesz meg.* Ez nemcsak *ἐπεξεργασία*,¹²⁴ hanem az előbbi mondat megerősítése is, mert amit a próféták megjövendöltek, annak be kell teljesednie. Ez a jövendölés pedig addig nem teljesedik be, amíg testünk le nem teszi a romlandóságot, és nem vesz magára ro-

¹²³Lásd 51. vers.

¹²⁴Lezáró fokozás.

molhatatlanságot. Tehát ez az utolsó fordulat is szükséges. Az, hogy *meglesz*,¹²⁵ itt azt jelenti, hogy egészen beteljesedik. Mert már elkezdődött bennünk az, amit Pál idéz, és nap mint nap folyton történik is, de igazi beteljesedése csak az utolsó napon lesz. Az viszont nem egészen világos, hogy honnan vette ezt a bizonyosságot, mert sok erre vonatkozó mondat akad a prófétáknál; talán az a legvalószínűbb, hogy a mondat első fele az Ézs 25,8-ból származik, ahol azt mondja, hogy az Úr *megsemmisíti a halált örökre*, vagy (és szinte csaknem mindenki erre hajlik) a Hós 13,14-ből,¹²⁶ ahol a próféta elsiratja Izráel makacs gonoszságát, és azt panaszolja, hogy hasonló a túlhordott magzathoz, aki makacsul szembeszegült a vajúdo anyjával, nem akarván elhagyni annak méhét, és kimondja, hogy teljességgel az ő oktalansága, ha nem szabadul ki a halálból. *A pokol hatalmától megváltom* – mondja –, *a haláltól megszabadítom őket*.¹²⁷ Nincs jelentősége, hogy az igét jövő idejű kijelentő vagy feltételes módban veszed. Az értelme mindkét esetben ugyanoda megy ki: Isten kész volt nekik üdvösséget adni, ha elfogadták volna, hogy velük ezt a jótéteményt megtegye, ezért a saját hibájukból vesznek el. Aztán hozzáteszi: *pusztulásod leszek, ó, halál, kivágatásod, ó, pokol!*¹²⁸ Ezekkel a szavakkal azt jelzi, hogy akkor szabadítja meg végre híveit, amikor a halál és a pokol semmivé lesznek. Mert azt senki sem tagadhatja, hogy ezen a helyen a tökéletes szabaddítás leírása található. Amíg tehát a halálnak ezt a megszűnését nem látjuk, addig még nem kaptuk meg a teljes üdvösséget, amelyet Isten megígért népének, és ezért ama nap még nem jött el. Majd csak ekkor *nyeletik el a halál*, vagyis semmisül meg, hogy minden tekintetében és – mint mondják – minden részletében biztos legyen fölötte aratott győzelmünk. Ami a mondat második felét illeti, melyben kigúnyolja a halált és a poklot, bizonytalan, hogy ezek vajon a saját szavai-e, vagy itt is a prófétai igét akarta idézni. Mert amit mi így fordítottunk: *pusztulásod leszek, ó, halál, kivágatásod, ó, pokol*, azt a görögök¹²⁹ így fordítják: „hol a te fenyegetésed,¹³⁰ ó, halál, hol a te fullánkod, ó, pokol?” Noha megbocsátható a görögök tévedése a hangzócsere miatt, ha valaki alaposan megvizsgálja a kontextust, látni fogja, hogy mennyire

¹²⁵γενήσεται.

¹²⁶A Károli-fordítás szerint 13,13.

¹²⁷Ti. megváltanám, kiszabadítanám.

¹²⁸Hós 13,14 (Revideált Károli-fordítás): Hol van a te veszedelmed oh halál?! Hol van a te romlásod oh Seol?! Revideált új fordítás: Hol van a tövised, halál? Hol a fullánkod, holtak hazája?

¹²⁹Septuaginta: που ή δίκη σου θάνατε, που τὸ κέντρον σου ἔστι;

¹³⁰A francia változatban magyarázólag bővíti: c'est à dire, le procès que tu intentes contre nous, à mort?

eltávolodtak ezzel a próféta gondolatától. A valódi értelme ugyanis éppen az, hogy az Úr megsemmisítette a halált, és lerombolta a poklot. Mégis, mivel a görög fordítás volt általánosan elterjedve, lehetséges, hogy Pál erre utal, és ebben nincs semmi különös. De nem teljesen szó szerint vette át, mert a diadal helyébe visszatette a pert vagy peres fenyegetést.¹³¹ Én határozottan úgy veszem, hogy Pál itt nem tanúként akarja megidézni a prófétát, hogy kihasználja a tekintélyét, hanem csak mintegy futólag akarta alkalmazni tanításához ezt a jól ismert és amúgy is kegyes kijelentést. A fő dolog, hogy tudjuk: Pál ezzel a lelkes felkiáltással akarta megerősíteni a korinthusiak szívét, mintegy közvetlen odaállítva őket a feltámadás eseményéhez. Noha szemeinkkel még nem látjuk a győzelmet, és a diadalmas napok sem jöttek még el, sőt, naponta vállalnunk kell a háború viszontagságait, a hit bizonyosságát mégsem csökkenteni semmi, amint rögtön látni fogjuk.

56. *A halál fullánkja a bűn.* Vagyis a halálnak nincs más nyila, csak a bűn, amellyel megsebezhetne minket, hiszen a halál Isten haragjából van. Isten pedig csak a bűnre haragszik. Tehát vedd el a bűnt, és nem árthat többé a halál. Egyezik azzal, amit a Róm 6,23-ban is mond: *a bűn zsoldja a halál.* De itt más metaforát alkalmaz, mert a bűnt fullánkhhoz hasonlítja, amellyel a halál felfegyverkezik, hogy halálos sebet ejtsen rajtunk. Ha ezt elveszjük, a halál fegyvertelen lesz, és többé már nem árthat. Nyomban meg is mutatja, hogy miért mondja ezt.¹³²

A bűn ereje a törvény. Isten törvénye adja e fullánknak a halálos erőt, mert a törvény nemcsak megmutatja, hanem fel is fokozza a bűnt. E mondás világosabb magyarázatát lásd a Róm 7,9-nél, ahol Pál azt tanítja, hogy addig élünk, amíg törvény nélkül vagyunk, mert jó véleménnyel vagyunk magunkról, és nem érezzük nyomorúságunkat, amíg a törvény minket Isten ítélőszéke elé nem idéz, és nem sebz meg lelkiismeretünket az örök halál érzetével; aztán, ha a bűnt valahogy mégis lecsillapítjuk, a törvény csak feltüzeli, hogy még veszettebbül tomboljon. Mindazáltal Pál megvédi a törvényt a rágalmaktól, mert a törvény szent, jó és igaz, sem bűnt nem támaszt, sem a halálnak nem oka. Ezért jut arra a következtetésre, hogy a rosszat nekünk kell beszámítani, mert nyilvánvaló, hogy természetünk romlottságából ered. A törvény tehát csak alkalom arra, hogy sebezzen. Elveszésünk oka viszont saját magunkban van, s ezért mondja itt, hogy a bűn ere-

¹³¹ A francia változat kiegészítése: ugyanis ők a δικη (per) szó helyébe a νικος (győzelem) szót tették.

¹³² Lásd 57. vers.

je vagy hatalma a törvény, mert végrehajtja felettünk Isten ítéletét. Mindeközben nem tagadja, hogy a bűn azokra is halált hoz, akik nem ismerik a törvényt, de azért beszél így, mert zsarnokságát kevesebb erővel gyakorolja fölöttük. A törvény ugyanis azért jött, hogy *megszakadjék a bűn*,¹³³ vagy *hogy a bűn bűnné legyen*.¹³⁴

57. *De Istennek hála.* Most látjuk, hogy amikor a halálról beszélt, miért említette a bűnt is, és a törvényt is. A halálnak nincs más fullánkja, amivel támadhatna, csak a bűn, és ezt a fullánkot a törvény teszi halálos erejűvé. Krisztus azonban legyőzte a halált, és diadalával nekünk is megszerezte a győzelmet, és megszabadított a törvény átkától,¹³⁵ következésképpen már nem vagyunk alávetve a halál uralmának. És bár egyelőre nem tárulnak fel teljesen számunkra ezek a javak, mégis bizton dicsekedhetünk, mert szükségszerűen beteljesedik a tagokban is, ami a főben már beteljesedett. A legyőzött halálról gúnyral szólhatunk, mert Krisztus győzelme a miénk. Amikor tehát azt mondja, hogy Isten *adja a diadalt*, ezen először azt értsd, hogy Krisztus a maga személyében eltörölte a bűnt, eleget tett a törvénynek, megszüntette az átkot, lecsendesítette Isten haragját, életet szerzett; másodsor pedig azt, hogy már el is kezdett minket mindezen javaknak részeseivé tenni. Mert bár még most is magunkban hordozzuk a bűn maradványait, a bűn már nem uralkodik bennünk; bár még mindig sebez, de nem halálosan, mert fullánkja élet vesztette, s így nem tud a lélek elevenéig hatni. Bár még most is fenyeget a törvény, ott áll vele szemben a szabadság, amelyet Krisztus szerzett meg számunkra, és felold a törvény rettentésétől. Bár még mindig bennünk lakoznak a test maradványai, ellenben a Lélek, aki feltámasztotta Krisztust a halottak közül, *élet az igazságért*.¹³⁶ A konklúzió következik.

58. *Azért, testvéreim.* Miután szemmel láthatólag eléggé bizonyította a feltámadás hitét, buzdítással zárja beszédét. Ez sokkal erőteljesebb, mintha csak összefoglaló végszót használna. *Mivel munkátok* – mondja – *nem hiábavaló az Úrban, legyetek szilárdak, buzgólkodván* a jó cselekedetekben. De azért mondja, hogy *nem hiábavaló* a munkájuk, mert a jutalma Istennél van eltéve. Ez az egyetlen reménység az, amely először is bátorságot ad a hívőknek, aztán megerősíti őket, hogy ne adják fel futásukat. Aztán arra inti őket, hogy maradjanak mindvégig *szilárdak*, hiszen erős fundamentumra támaszkodhatnak, amíg tudják, hogy számukra jobb élet van elkészítve a mennyben. Hozzáteszi: *buzgólkod-*

¹³³ Róm 5,20.

¹³⁴ Róm 7,13.

¹³⁵ Vö. Gal 3,13.

¹³⁶ Róm 8,10.

jatok az Úr dolgában, mert a feltámadás reménysége azt eredményezi, hogy nem lankadunk jót cselekedni, ahogyan a Kol 1,10-ben is tanítja. Mert ki ne lankadna el a szüntelen elénk tornyosuló számos akadály láttán, vagy ki ne térne le az útról, ha nem tartaná vissza a jobb élet reménységében Isten félelme?! Viszont jelzi ezt is: ha megszűnik a feltámadás hite, akkor mintegy megsemmisül a fundamentum, és romba dől a kegyesség építménye. Bizony, ha a jutalom reménye odalesz és kialszik, nemcsak alábbhagy az igyekezetünk, hanem teljességgel meg is semmisül.

TIZENHATODIK RÉSZ

1. Ami a szenteknek szánt gyűjtéseket illeti, úgy járjatok el, ahogyan Galáciabeli egyházaknak rendeltem. 2. Szombatonként¹ ki-ki közülete tegye félre magánál, összegyűjtve, amit szándéka szerint vállalt,² hogy a gyűjtés ne akkor történjék, amikor odamegyek. 3. Amikor pedig ott lesztek, azokat küldöm el ajánlólevéllel, akiket alkalmasaknak találtok, hogy adományotokat elvigye Jeruzsálembe. 4. Ha pedig érdemes lesz, hogy én magam is elmenjek, velem együtt jönnek. 5. Hozzatok pedig akkor megyek, amikor átutazom Makedónián, mert Makedónián át fog vezetni az utam. 6. Lehet, hogy nálatok maradok, vagy még ott is telelek, hogy ti bocsássátok útra, bárhová mennék is. 7. Mert nemcsak átutazóban akarlak látni titeket, hanem remélem egy ideig nálatok is maradok, ha Isten is úgy akarja.

1. *Ami stb.* Lukács utal Agabosz jóslatára (ApCsel 11,28), amelyben Claudius császár idejére éhséget jövendölt. Ez adott alkalmat arra, hogy a szentek adományokat gyűjtsenek, hogy így segítsenek a jeruzsálemi a testvéreken. Bár a próféta jóslata szerint ez a csapás csak Jeruzsálemre nem az egész földkerekséget érintette, mivel a jeruzsálemieket nagyobb nyomorúság sújtotta, a pogány egyházak pedig mind segíteni tartoztak annak a helynek, ahonnan az evangéliumot kapták, hacsak nem akartak hálátlanság ítélete alá esni, nos, ezért lett az, hogy magukkal mit sem törődve megegyeztek a jeruzsálemiek megsegítésén. A Galata-levélből is megtudható, hogy a jeruzsálemieket nagy inség gyötörte (Gal 2,10); itt Pál felidézi, hogy az apostolok arra kérték, bízta tassa a pogányokat segítségnyújtásra. Márpedig ilyen parancsot csak a szükséghelyzetben adtak az apostolok. Továbbá, ez a lókus igazolja azt, amit Pál amott³ is tanúsít, hogy tudniillik milyen nagy gonddal buzdította a pogányokat, hogy ilyen szükséghelyzetben segítséget nyújtsanak. Mindazáltal, itt a segítségnyújtás módjára

¹κατὰ μίαν σαββάτου. Általános értelmezés szerint: a hét első napján (vagy szombat múltán, vagyis: az Úr napján). Kálvin itt nemcsak a Vulgata fordító hagyományát követi (Vulgata: *per unam sabbati*; Kálvin: *in una Sabbathorum*), hanem magyarázatában fenntartásait is kifejti a Chrysostomus óta érvényesnek tekintett értelmezés kapcsán.

²Lásd magyarázatánál.

³El. a Galata levélben.

írja elő, és hogy a korinthusiak könnyebben ráálljanak, megemlíti, hogy a galáciai egyházaknak már elrendelte. A példa ugyanis serkentőleg hat ránk, mert természet szerint vonakodni szoktunk attól, amit még nem próbált meg senki. Most tehát a mód következik, amellyel minden akadályt és gátat meg akart szüntetni.

2. *Szombatokként.* A cél az, ahogy az adomány időben el legyen készítve. Ezért parancsolja nekik, hogy ne várják meg, amíg megérkezik, mert ami hamarjában és nagy sietséggel történik, az kevésbé lehet sikeres, hanem szombatokként vigyék el, amit jónak látnak, és amit kinek-kinek tehetsége megenged; vagyis azon a napon [tegyék], amikor szent egybejövetelüket tartják. A κατὰ μίαν σαββάτων (*szombatokként*) kifejezést Chrysostomus úgy magyarázza, hogy az első szombat,⁴ amivel én nem értek egyet. Pál ugyanis inkább azt jelzi, hogy gyűjtsék össze ezt az egyik szombaton, azt a másokon, vagy az egészet akár egyetlen szombaton, ha akarják. Először ugyanis az alkalmas időt tartja szem előtt, aztán azt, hogy a szent egybejövetel, amikor a szentek közösségét ünneplik, még ösztönzőbben hason rájuk. Azt sem fogadom el, amit ugyancsak Chrysostomus állít itt a *szombat* kapcsán, hogy tudniillik a vasárnap helyett áll,⁵ mert – úgymond – valószínű, hogy az apostolok kezdetben megőrizték a szokásban lévő napot, de később a zsidó babonáság miatt arra kényszerültek, hogy azt megszüntetve mással helyettesítsék. A vasárnapot választották, főleg azért, mert az Úr feltámadása ekkor vetett véget a törvény árnyékainak. Így aztán maga a nap is a keresztyén szabadságra emlékeztet minket.⁶ Mi azonban e lókus alapján könnyen kikövetkeztethetjük, hogy a hívőknek mindig volt egy bizonyos napjuk, amelyen megpihentek, nem mintha tétlenkedésből állna Isten tisztelete, hanem mert közös egyetértéssel egy bizonyos napot a szent összejövetelre szántak, amit nyilván nem lehetett mindennap megtartani. Amit Pál másutt megtilt, hogy tudniillik különbséget tegyünk nap és nap között, azt vallási okkal kell magyarázni, és nincs köze az egyházigazgatáshoz vagy a külső rendhez.⁷

Összegyűjtve. Szívesebben tartanám meg a görög igenevet, mert úgy látom, hogy ennek nagyobb súlya van. Mert bár a θησαυρίζειν azt jelenti: *felhalmozni*, szerintem a korinthusiakat arra akarja figyel-

⁴Chrysostomus, ad loc.

⁵Ad loc.: Chrysostomus; Erasmus, Annot.; Ambrosiaster; Bullinger.

⁶Vö. Inst. 2,8,33.

⁷A francia változat pontosít: Pál azt tiltja, hogy kegyességi indíttatásból tegyenek különbséget, mintha ezzel Istennek szolgálnának, pedig ez csak a külső rendet szolgálja.

meztetni, hogy a legjobb és legbiztosabb kincs számukra az lesz, ami a szentek számára összeszedtek. Mert ha szabad a pogány költőnél azt mondani, hogy „mindig az lesz a te kincsed, amit másnak adsz”, akkor mennyivel inkább érvényesnek kell lennie közöttünk, akik nem függünk az emberek jótékonykodásától, hanem van Istenünk, aki ön magát adósként állítja a szegények helyére, hogy óriási kamattal adj vissza egykor azt, amit mi adunk!⁹ Ezért Pálnak ez a mondása Krisztus szavaira válaszol: *gyűjtsetek magatoknak kincseket a mennyben, amelyek el nem múlnak, mert a földi kincsök elromlanak, a moly és a rozska elpusztítják, és a kincsetek ellopják, de a mennyben a kincsök nem elromlanak, nem elpusztítják, és nem ellopják.* (Mt 6,19–20).

Ne akkor történjék meg. A Vulgata így adta vissza: *amit jónak látott, amikor kétségtelenül egy hasonló szó tévesztette meg.*¹⁰ Erasmus így fordítja: *amit megadhat.*¹¹ Nekem egyik sem tetszik, mert a szó¹² tulajdonképpen ni jelentése sokkal találóbban kínálja ezt az értelmet: *szándéka szerint vállal.* Ezért mindenkit felszólít, hogy vegye figyelembe a saját tehetettségét, mintha ezt mondaná: ki-ki aszerint adakozzék vagyonából a szegényeknek, amennyivel Isten őt megáldotta.

3. *Amikor pedig ott leszek.* Mivel sokkal szívesebben adakozunk, ha biztosak vagyunk benne, hogy amit adunk, azt megfelelően fogják továbbadni a rászorulóknak, megmutatja a korinthusiaknak azt a módot, amely biztosítja őket az adományok helyes és hűséges intézése felől; tehát: válasszanak tisztességes férfiakat, és bízzák rájuk a dolgot. Sőt, szükség esetére a maga segítségét is felajánlja, ami jól bizonyítja, mennyire szíven viseli az ügyet.

5. *Átutazom Makedónián.* Általában úgy vélik, hogy ezt a levelet Filippiből küldte. Ha valaki onnan szárazföldön érkezik Korinthusba, annak át kell utaznia Makedónián. A kolónia¹³ ugyanis a tartomány leg-távolabbi zugában volt, szemben az Emathiosz-hegységgel. Szárazföldi úttal helyett Pál hajón is eljuthatott volna Korinthusba, de meg akarta látogatni a makedóniai egyházakat, hogy átutazóban azokat is erősítse. Ez az általános nézet.¹⁴ Én viszont valószínűbbnek tartom, hogy a levelet Efezusban írta, mert e megjegyzés után nem sokkal azt mondja, hogy ott szeretne maradni egészen pünkösdig.¹⁵ Továbbá, nem is a filippibe-

⁹Martialis (Epigrammaton, V.42): *Quas dederis, solas semper habebis opes.*

¹⁰Péld 19,17.

¹¹Kálvin az εὐδοκίω, illetve az εὐδοκίω igére utal.

¹²ὅ τι ἂν εὐδοκῆται – Vulgata: *quod ei bene placuerit*; Erasmus: *quidquid commodum fuerit*, Kálvin: *quod successerit*.

¹³εὐδοκίω.

¹⁴Ti. Filippi.

¹⁵Aquinas. Capitulus 16, lectio 1. 115. Az ApCsel 16,9-re hivatkozva mondja, hogy Pál egy makedón férfi hívta magukhoz, hogy szabadítsa meg őket.

¹⁶1Kor 16,8.

liek, hanem az ázsiaiak nevében üdvözli a korinthusiakat.¹⁶ Ezenkívül a második levélben is egyértelműen kijelenti, hogy emez levél elküldése után Makedóniába ment át.¹⁷ Ha már most átmegy Makedóniába, akkor el kell hagynia Efezust, hogy közelebb jusson Akhájához. Így nem igen vonható kétségbe, hogy ekkor még Efezusban kellett lennie. Innen egyenesen át is hajózhatott Akhájába. Ha viszont Makedóniát is látni akarta, hosszú kerülő utat kellett megtennie, amely ráadásul fárasztóbb is volt. Tudatja tehát velük, hogy nem közvetlenül fog hozzájuk érkezni, mivel Makedónián fog átkelni. A korinthusiaknak azonban efölött még azt is megígéri, hogy hosszabb ideig fog közöttük maradni, s ezzel irántuk érzett szeretetét nyilvánítja ki. Mert mi más oka lett volna huzamosabban ott tartózkodni, ha nem az, hogy aggódott üdvösségük miatt? Másrészt azt is jelzi, hogy szilárdan meg van győződve a korinthusiak iránta érzett viszonzszeretetéről, amikor biztosra veszi, hogy tőlük csak a kötelesség viszi majd tovább, és ezt a barátságukba vetett bizalommal mondja. De mindezt úgy mondja, hogy hozzáteszi a feltételt is: *ha Isten is úgy akarja*. A szenteknek ezzel a fenntartással kell zárniuk minden elhatározásukat és döntésüket. Nagy merészség ugyanis megfogadni, hogy majd ezt meg azt elkezdünk és elvégzünk, amikor egyetlen perc sincs a hatalmunkban. A fő dolog tehát az, hogy belső lelki indulattal rendeljünk alá Istennek és gondviselésének mindent, amit elhatározunk, ugyanakkor azonban szoktassuk magunkat ahhoz a beszédmódhoz, hogy valahányszor jövendő dolgokról van szó, mindent Isten akaratától tegyünk függővé.¹⁸

8. Efezusban pünkösdig fogok maradni. 9. Mert nagy kapu nyílt előttem és hasznos, de az ellenség is sok. 10. Ha majd megérkezett Timóteus, legyen gondotok, hogy félelem nélkül legyen köztetek. Mert ő is az Úr dolgát végzi, akárcsak én. 11. Tehát senki se nézze le őt, hanem békességgel indítsátok útnak, hogy hozzám jöjjön. Várom ugyanis a testvérekkel együtt. 12. Ami pedig Apollós testvért illeti, igen buzdítottam, hogy menjen hozzátok a testvérekkel, de ő semmiképpen nem akart ezúttal elmenni. De elmegy majd, mihelyt alkalma adódik rá.

8. Fogok maradni. Korábban ebből a mondatból köbözttem ki, hogy a levelet inkább Efezusból küldte, mint Filippiből. Valószínű ugyanis, hogy itt az apostol arról a helyről szól, ahol épp akkor volt, és nem arról, ahová hosszú kitérővel menendő volt; ráadásul, Makedónián

¹⁶1Kor 16,19.

¹⁷2Kor 2,13.

¹⁸Vö. Inst. 1,17,11.

áthaladva a már közeli Korinthustól el kellett volna kanyarodnia a tengerre szállnia, hogy Efezusba menjen. Tehát előre megmondja, hogy Efezusban fog maradni pünkösdig, s azért mondja ezt, hogy türelmesebben várják. Erasmus inkább így fordítaná: „ötven napig” amit inkább komolytalan feltevésekre, mintsem biztos érvekre támaszkodik. Azzal érvel, hogy *pünkösd* napja, amit mi már megünnepelünk, akkoriban még nem volt elrendelve a keresztyének között. Ez elhiszem neki. Tagadja, hogy a zsidó ünnepre kellene érteni,¹⁹ hiszen Pál számos helyen eltörli és helyteleníti a napokkal kapcsolatos babonáságot.²⁰ Igen. Ám azt nem fogadom el tőle, hogy Pál azért akarta volna megünnepelni azt a napot Efezusban, mert babonás hatása akkor került volna, hanem azért, mert pünkösdkor sokan egybe szoktak gyülekezni, és azt remélte, hogy ily módon alkalma nyílik az evangélium hirdetésére. Ahogyan Jeruzsálem felé igyekezve is azt hozta fel a sietsége okául, hogy pünkösdre oda akar érni,²¹ de míg mások azért jelentek meg ott, hogy áldozatot mutassanak be a törvény szertartása szerint, ő más célt látott maga előtt: azt tudniillik, hogy a nagyobb tömegben hasznosabb lesz a szolgálata. Az pedig igencsak lapos dollog lenne, hogy Pál itt ötven napot tűzne ki. Sőt, miután ezt mondja τὴν πεντηκοστήν, ezt csak úgy lehet érteni, hogy egy meghatározott napról beszél. Az ünnepről lásd továbbá 3Móz 23,16.

9. Kapu nyílt számomra. Két okot hoz fel, amiért hosszabban kell időznie Efezusban: egyrészt módja adódott az evangélium hirdetésére, másrészt a nagyszámú ellenség miatt igen nagy szükség volt jelenlétére. Éppen mintha ezt mondaná: ha kis időre maradok, még sok mindent elérhetek, ha viszont eltávozom, a Sátán fog sokat ártani. A mondat első felében jól ismert metaforát használ, amikor *kapu* mond a *lehetőség* helyett. Az Úr ugyanis utat nyitott neki az evangélium hirdetésére. S azért nevezi *nagynak* a kaput, mert sokakat volt képes megnyerni; *hasznosnak* pedig azért nevezi, mert az Úr megáldotta fáradozását, Lelkével pedig hatékonyá tette tanítását. Láthatjuk tehát, hogy ez a szent ember mindenütt Krisztus dicsőségét tartja szem előtt, és nem a saját kényelme vagy kívánsága szerint választotta ki a helyet, hanem egyedül csak azt vette figyelembe, hogy hol használhat a legtöbbet, és hogy minél bőségesebb gyümölcstermással szolgálhassa az Urat. Ebből következően nemhogy meghátrált volna a küzdelmek elől, hanem még inkább nekifeszült, ha azt látta, hogy nagyobb nehézséggel kell szembenéznie, és keményebben kell har-

¹⁹Erasmus (Annot. ad loc.): *neque enim de festo loquitur*.

²⁰Vö. Gal 4,10; Róm 14,5; Kol 2,16–17.

²¹Apc 1,17.

colnia. Azért maradt ugyanis Efezusban, mert sok ellenség fenyegetett, és minél felkészültebb volt támadásukat kiállni, annál eltökéltebben és elszántabban helyt kellett állnia.

10. *Ha majd megérkezett Timóteus.* Úgy beszél, mintha odamenetele felől még nem lenne biztos. Mindazáltal úgy ajánlja Timóteust, hogy biztonságban legyen közöttük, nem mintha miattuk lenne veszélyben élete, hanem mert Krisztus ellenségei szembe fognak szállni vele. Azt akarja tehát, hogy hűségesen viseljék gondját, nehogy valami jogtalanlás éri. Meg is indokolja: *mert az Úr dolgát végzi.* Ebből arra következtethetünk, hogy Krisztus egyházának gondoskodnia kell szolgálóinak életéről. És valóban úgy is helyes, hogy aki nagyobb kegyelmi ajándékot kapott a hívők építésére, és nagyobb igyekezetet fordít arra, annak élete kedvesebb legyen számunkra. Hozzáteszi: *akárcsak én, és ezzel vagy a munka fontosságát emeli ki, vagy egyszerűen csak a szolgálat azonosságát jelzi, mert mindketten az igével fáradoznak.*

11. *Tehát senki se nézze le őt.* A második ajánlás az, hogy senki se nézze le őt, talán mert fiatal volt még, amiért kevesebb tiszteletet szoktak adni az embernek. Biztosítékot akart tehát, nehogy valami megakadályozza Krisztus hűséges szolgáját abban, hogy méltó becsben legyen, hacsak Pál nem azt jelzi, hogy megvetésük bizonyítékának veszi, ha életéről nem gondoskodnak tisztességesen. De úgy tűnik, hogy ennek a parancsnak tágabb értelme van: ne becsüljék alá Timóteust, pusztán azért, mert nem ismerik még képességeit. Harmadsorban megparancsolja, hogy *békességben indítsák útnak*, vagyis sértetlenül, mentesen minden ártalomtól. A *béke* ugyanis itt a testi épséget jelenti.

12. *Ami Apollós testvért illeti.* Ő követte Pált a korinthusiak építésében; korábban ezért tulajdonította neki az öntözés feladatát.²² Most kiment, amiért nem jön a többiekkel együtt, és azért mentegeti, nehogy a korinthusiak azt gyanítsák, hogy ő akadályozta volna meg ebben; mert minél jobban ismerték, annál jobban ragaszkodtak hozzá, és hajlottak arra a feltételezésre, hogy Pál, miután megbántották, eleve eldöntötte: Apollós nem mehet hozzájuk. Végtére is felvethették volna a kérdést: vajon miért ezeket küldi, és miért nem Apollóst? Válaszol: egyáltalán nem rajta múlt, hiszen buzdította őt; ő pedig megígérte, hogy *alkalom adódván, eljön.*

13. *Vigyázzatok, álljatok meg a hitben, férfiasan cselekedjétek, erősek legyetek.* 14. *Minden dolgotok szeretetben menjen végbe.* 15. *Buzdítottak pedig titeket, testvérek: tudjátok, hogy Sztefanász háza népe Akhaja zsenge-*

²² 1Kor 3,6; vö. ApCsel 19,1.

je, és hogy hivatalosan is beállították őket a szentek szolgáló közösségébe. 16. *hogy ti is engedelmeskedjétek az ilyeneknek és mindenkinek, aki veli együtt szolgál és fáradozik.* 17. *Örülök pedig Sztefanász, Fortunátusz és Akhaikosz jelenlétének, mert hiányotokat ők pótolják nekem.* 18. *Felüdtették ugyanis lelkeket és a ti lelkeket.* Becsüljétek meg az ilyeneket. 19. *Üdvözlök titeket Ázsia egyházai. Szívótl üdvözlök titeket az Úrba Akvila és Priszvilla, és ezek házi egyháza.*²³ 20. *Üdvözlök titeket min a testvérek. Üdvözljétek egymást szent csókkal.* 21. *Én pedig, Pál, a saját kezemmel írtam üdvözlömet.* 22. *Ha valaki nem szereti az Úr Jézus Krisztust, legyen átkozott. Maranatha.* 23. *Az Úr Jézus Krisztus kegyel me legyen veletek.* 24. *Az én szeretetemet mindnyájatokkal a Krisztus Jézusban. Ámen.*

13. *Vigyázzatok stb.* Rövid a buzdítás, de nagy a súlya. Azt parancsolja, hogy legyenek éberek, nehogy gondatlanságuk miatt a Sátár elnyomja őket. Mivel szakadatlan háború dúl, szakadatlan kell őrt állni is. Az elme pedig úgy virraszt, hogy szabadon és a földi gondoktól függetlenül Isten dolgai fölött elmélkedünk. Mert ahogy a mámor és a tobzódás annyira elnehezíti a testet,²⁴ hogy semmire sem képes, úgy van a világ gondoljaival és kívánságaival is; a nemtörődomség és a közöny olyan lelki mámor, amely elhomályosítja az elmét. Másodjára azt mondja: tartsanak ki a hitben, vagy őrizték meg a hitüket, álljanak meg hitükben, mert ez az alap, amelyre támaszkodunk. De az állhatatosság módjára is rámutat, hogy tudniillik erős hittel hagyatkozzanak Istenre. Harmadsorban, ami ehhez hasonló, férfias szilárdságra ösztönzi őket. És mivel természetünkre nézve gyengék vagyunk, negyedszer megparancsolja azt is, hogy erősítsék meg magukat, vagy szerezzenek erőnlétet. Mert amit mi így fordítottunk, hogy *erősek legyetek*, azt Pál egyetlen szóval fejezi ki, a jelentése pedig: megerősödni.²⁵

14. *Minden dolgotok szeretetben.* Még egyszer megismétli minden olyan cselekedet szabályát, amelyet egymás között teszünk. Azt akarja ugyanis, hogy a szeretet irányítson mindent, mert a korinthusiak azzal követték el a legnagyobb bűnt, hogy ki-ki csak a magát nézte, mit sem törődve a többiekkel.

15. *Tudjátok, hogy Sztefanász háza.*²⁶ A mindennapi gyakorlatból tapasztaljuk, hogy mennyire hasznos, ha azoknak van a legnagyobb

²³ Lásd magyarázatánál.

²⁴ Vö. 1. k 21,14.

²⁵ ἐκστρατεύωμαι.

²⁶ οἴκητα domus, ill. tkp. háznép.

tekintélye, akiket Isten a legkiválóbb ajándékaival díszített fel. Ezért ha az egyház jólétét akarjuk biztosítani, mindig gondoskodjunk arról, hogy megmaradjon a jók iránti kellő tisztelet. Az ő tanácsuk legyen a legfontosabb, nekik engedelmeskedjenek a többiek, vessék alá magukat bölcsességük kormányának. Most ezt teszi Pál is, mert arra inti a korinthusiakat, hogy övezzék tisztelet Sztefanász házát (egy-egy kéziratok hozzáteszik: Fortunátusz házát is²⁷). Mert ahol Isten megjelenik nekünk, ott Lelke felmutatja ajándékait. Ezért ha nem akarunk Isten megvetőinek tűnni, vessük magunkat alá önként bárkinek, akinek Isten nagyobb ajándékot adott. És hogy még készségesebben tiszteljük ama házát (mert ami Fortunátusz házát illeti, az itt betoldásnak tűnik), emlékezteti őket, hogy *Akhája zsenyéje*, vagyis elsőként Sztefanász háza népe fogadta el az evangéliumot. Nem mintha valami jobb lenne csak azért, mert időben megelőz másokat, hanem azért, mert ahol állhatatosság van, ott méltán jár tisztelet azoknak, akik buzgó hittel egyengették az evangélium útját. Jegyezzük meg, hogy Pál azokat méltatja ilyen tiszteletre, akik szolgálatukat és vagyonukat a hívők javára fordították. Nem sokkal később ugyanezzel az indokkal ajánlja Fortunátuszt és Akhaikoszt is: mert ha valaki jobb másnál, tartsák nagyobb becsben, hogy minél többet használjon. Aztán, hogy a korinthusiak még készségesebben szeressék őket, azt mondja, hogy helyettesítő munkájukkal pótolták mindazt, ami az egész egyháznak hiányzott.

19. *És ezek házi egyháza.*²⁸ Nagyszerű dicséret, amikor egyetlen családra azt lehet mondani, hogy egyház, de bárhogyan is legyen, minden egyes kegyes családnak úgy illik megszerveznie magát, hogy mindegyik egy-egy kisebb egyház²⁹ is legyen. Erasmus inkább a *gyülekezet* szót választotta, de ez eléggé távol esik Pál szándékától, aki nem akart köznapi szóval illetni holmi tömeget, hanem tisztelettel beszél a keresztyén ház rendjéről.³⁰ Azzal pedig, hogy üdvözlést ad Akvila és Priscilla ajkára, megerősíti, amit korábban mondtam, hogy inkább Efezusban írta levelét, mint Filippiben. Lukács ugyanis azt mondja, hogy amikor Pál máshová távozott, Efezusban hagyta őket.³¹

20. *Üdvözljétek egymást szent csókkal.* A csókkal történő üdvözlés a zsidók körében egyetemlegesen bevett gyakorlat volt, amint az írások-

²⁷Sőt, a Vulgata, más kézíratra támaszkodva: *domum Stephanae, et Fortunati, et Achaici*.

²⁸*Domestica ecclesia*.

²⁹*Ecclesiola*.

³⁰*Oeconomia* Kálvin szójátéka az *oikos*, *oikos*, és *oikonomia* szavakkal.

³¹ApCsel 18,19.

ból kiderül. Görögországban viszont nem volt annyira megszokott é általános, de azért ismeretlen sem volt. Mindazáltal, valószínű, hogy Pál itt ünnepélyes csókról beszél, amellyel a szent összejöveteleken köszöntötték egymást. Én ugyanis könnyen elhiszem, hogy már az apostolok korában csókkal kapcsolták össze az úrvacsora kiszolgálását, s ezt váltotta fel a paténa³² megcsókolása azon népek körében, akik viszolyogtak a csókolózás gyakorlatától. Bárhogyan is, miután a csók a kölcsönös szeretet jelképe, Pál kétségkívül arra akarja buzdítani őket, hogy ne csak érzületükben és a szükséges szolgálatokkal ápolják a kölcsönös jóindulatot, hanem ezzel a jelképpel is, de szent legyen, vagyis nem szemérmetlen, és nem hamis; ámbár a *szent* szakrális értelemben is vehető.³³

22. *Ha valaki nem szereti az Úr Jézust.* A levél záradéka három részből áll. A korinthusiak számára Krisztus kegyelmét kéri; tanúsítja irántuk érzett szeretetét; keményen megfenyegeti azokat, akik hamisan vették fel az Úr nevét, s nem szeretik őt tiszta szívből. Mert nem idegenekről beszél itt, akik nyilván gyűlölték a keresztyén nevet, hanem a tettetőkről és a képmutatókról, akik gyomruk vagy az üres dicsekvés miatt zavarták meg az egyházakat. Az ilyenekre mond anathémát és átkot. Az viszont kérdéses, hogy ezzel Isten előtti romlásukat kívánja-e, vagy a hívők szemében akarja gyűlöltté, sőt, utálttá tenni őket. Ahogyan a Gal 1,8-ban is átkot mond az evangéliumot megrontókra, s ezzel nem azt jelzi, hogy Isten elvetné vagy kárhóztatná őket, hanem azt, hogy nekünk kell eliszonyodnunk tőlük. Még egyszerűbben úgy magyarázom, mintha ezt mondaná: vesszenek, és távolítsák el őket, mert az ilyenek az egyház rákfenéi. És bizony, nincs veszélyesebb az olyan embernél, aki a maga romlott indulatai kedvéért visszaél a kegyesség gyakorlásával. De rámutat ennek a rossznak a forrására is, amikor kijelenti, hogy az ilyenek *nem szeretik Krisztust*. Mert Krisztus őszinte és tiszta szeretete nem tűri el, hogy a testvéreket megsértsük. Jóval nehezebb magyarázni, amit utána tesz hozzá: *maranatha*. A régiek csaknem mind megegyeztek abban, hogy ez szír kifejezés. Csakhogy míg Hieronymus úgy magyarázta, hogy „az Úr jön”, addig mások így: „az Úr eljövetelekor”, vagy „az Úr eljövetelekor”. Ámde mindenki belátja (remélem), mennyire értelmetlen és gyermeteg dolog lett volna, hogy az apostol a görögök között szíriul szólna, amikor azt akarja mondani, hogy eljön az Úr. Akik így fordítják: „az Úr eljövetelekor”, azok is csak találgatnak, ráadásul ennek az

³²Ostyatartó lányér.

³³Kálvin a *sanctus* (szent) szó mindkét jelentését kihasználja: *sanctum* – tiszta, becsületos, őszinte; *sanctum* – szakrális, szent.

értelmezésnek sincs se füstje, se lángja. Vajon nem valószínűbb, hogy a zsidók használták ezt a formulát, amikor valakit ki akartak közösiíteni? Az apostolok ugyanis csak akkor beszéltek idegen nyelven, amikor mástól akartak idézni valamit, mint: *Éli, éli, lámá sabaktáni*, vagy *Talitha kúmi*, vagy *Effata*,³⁴ vagy jól ismert szavakat használtak, mint az *ámen*, *hozsánna*. Nézzük most már, miképpen kapcsolható a kiátkozáshoz a *maranatha*. Bullinger, Theodorus Bibliandrus tekintélyére támaszkodva,³⁵ arra figyelmeztet, hogy a káld névszójajlításban a *maranatha* ugyanazt jelenti, mint a héber כְּרֵם (*kherem*).³⁶ A boldog emlékezetű Wolphgangus Capito ezt egykor meg is erősítette nekem.³⁷ Nem szokatlan tehát, hogy az apostolok másképpen írták ezeket a szavakat, mint ahogyan azt a saját nyelvükön kiejtették, ami az előbbi példákából is kitűnik. Amikor tehát Pál kiközösítve kárhoztatja azokat, akik nem szeretik Krisztust, a dolog súlyosságától felindulva, mintegy ráadásaképpen, hozzáteszi a közismert héber kifejezést, amit akkor kiközösítés esetén használtak. Olyan ez, mintha latinul ezt mondanám: „kiközösítlek téged”, de hozzátenném: *anathema*, amitől a kifejezés sokkal hatásosabb lesz.

RÖVIDÍTÉSEK

<i>Ambrosiaster</i>	Commentaria in XIII epistolas beati Pauli
<i>Aquinói</i>	Thomas Aquinas, Super I Epistolam B. Pauli ad Corinthios lectura
<i>Bullinger</i>	Bullinger Heinrich, In omnes apostolicas epistolas commentarii (1537)
<i>Cajetan</i>	Cajetan, Tommaso de Vio, In omnes D. Pauli et aliorum apostolorum epistilas commentarii (1532)
CR	Corpus Reformatorum
<i>Chrysostomus</i>	Joannis Chrysostomus, Argumentum Epistolae primae ad Corinthios, et Homiliae XLIV in eadem Epistolam
<i>Erasmus</i> , Annot.	Erasmus Desiderius, Annotationes in Novum Testamentum (1522)
<i>Erasmus</i> , Paraph.	Erasmus Desiderius, Paraphrases in Epistolas Pauli Apostoli
<i>Eusebius</i> , Hist.	Eusebius, Historia Ecclesiastica
Glossa	Bibliorum Sacrorum cum Glossa ordinaria et N. Lyrani expositionibus
Inst.	Kálvin János, Institutio (A keresztyén vallás rendszere, 1559)
<i>Josephus</i> , Ant.	Josephus, Antiquitates Judaicae
<i>Pellikan</i>	Konrad Pellikan, Commentaria bibliorum (1539)
<i>Quintilianus</i> , Oratoria	M. Fabius Qunitilianus, Institutio Oratoria
<i>Theophylactus</i>	Theophylactus, Arcieposci Bulgariae, In Omnes D. Pauli Epistolas Enarrationes

³⁴Mt 27,46; Mk 5,41; Mk 7,43.

³⁵Theodorus Bibliandrus (1504–1564): Institutiones grammaticae de Lingua hebraea liber unus (1535).

³⁶Bullinger, ad loc.

³⁷Vö. Wolfgang Capito (1478–1541), Hebraicae Institutiones (1529). Kálvin strasbourgi tartózkodása idején Capito exegetikai előadásait hallgatta.